

91-5
35

SENĀ LATVIJĀ

Prof. Dr.
Fr. BALODIS **SENĀ
LATVIJĀ**

Prof. Fr. Balodis
SENĀ LATVIJĀ

Mūsu senvēstures labākais pazinējs apskata latviešu vēstures attīstību kopš tās senākām dienām, līdz mūsu zemes pakļaušanai krustnešu ordenim. Tā dokumentē mūsu zemes piederību mums kopš gadu tūkstošiem.

„Senā Latvija” nepieciešama ikvienam, kas trimdā vēl nav aizmirsis savu tēva sētu.

Grāmatā 189 attēli, kartes un tabulas, kurās attēloti simtiem mūsu senču rotas lietu, ieroču un darba rīku.

Brošēta \$ 4.00 Iesieta \$ 4.80

B. Bjernsons
PA DIEVA CEĻIEM

Lielā norveģu klasiķa izcilākais romāns. Cena \$ 3.00

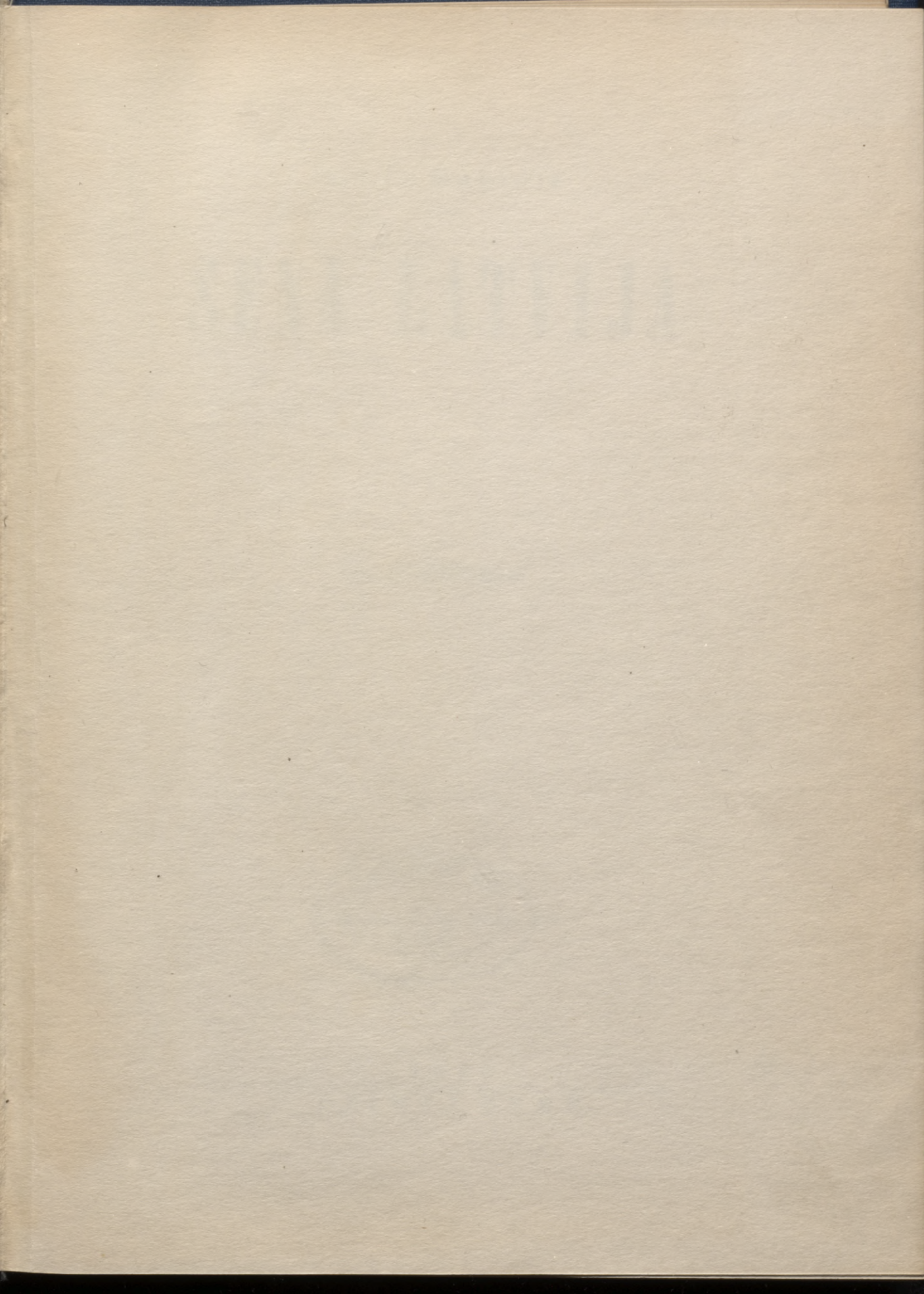
SAGATAVOŠANĀ
Gēte J. V. — Fausts I/II
Cena \$ 6.00

Prof. Dr.
Fr. BALODIS

SENA
LATVIJA

399070

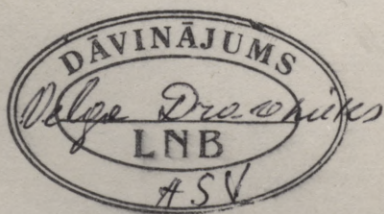
L $\frac{91-5}{35}$

L
9

Prof. Fr. Balodis

SENĀ LATVIJA

II IESPIEDUMS

1956

B-1

D Z I M T Ā Z E M E

X
Latvijas Nacionālā
BIBLIOTĒKA

0309006433

Metiens 1000

Iespiests ALFRĒDA KALNĀJA spiestuvē
711 - 719 W. Willow St.
CHICAGO 14, Ill.

P R I E K Š V Ā R D I

Kaut gan latviešu vēstures zinātne ir tik droši un arī ātri attīstījusies un var uzrādīt jau lielus panākumus, tomēr vēl līdz šim mums nebija plašākām lasītāju aprindām sarakstītas vēstures, kas dotu mums pārskatu par latviešu tautas likteņiem pa visu viņas pastāvēšanas laiku, ietverot visu vēstures materialu, kāds tikai ir mūsu rīcībā, no zemes izraktu, uz pergamenta vai papīra rakstītu. Pāris gadu atpakaļ grāmatu apgāds Valters un Rapa sarunāja ar mūsu vēsturniekiem izdot 3 sējumos Latviešu vēsturi. Vēsturnieki ar sajūsmu ķērās pie darba un cerēja visā drīzumā uzņēmumu veikt. Bet labiem nodomiem radās šķēršļi ceļā. Vienkārť nemaz nav tik viegli dot sintezi par visu mūsu vēsturi, sākot ar senvēsturi (arheoloģiju) līdz mūsu dienām, uz esošo latviešu pētījumu pamata, jo latviešu vēsturnieku pētījumi vēl neaptver visus mūsu vēstures jautājumus, vēl ir daudz robu, pat veseli posmi gaida savu pētītāju. Par tiem nerakstīt nebūtu pareizi, jo lasītāji grib zināt un prasa atbildi. Tāpēc bieži vien rakstītājs nevar atsaukties uz jau izdarītiem pētījumiem, bet viņam pašam ir jāpēti. daudzkārt plaši un dziļi. Tie nu prasa daudz darba, un tā laiks paiet. Bez tam jāatgādina, ka neviens no šīs vēstures līdzstrādniekiem nav brīvs cilvēks, kas visu savu laiku un darba spēku varētu veltīt tikai šim darbam. Līdzstrādnieki visi ir ar darbu pārslodzīti gan kā mācības spēki, gan ar administratīviem pienākumiem. Tādā kārtā viņi vēsturi varēja rakstīt tikai pazagšus. Cik ātri šādos apstākļos darbs varēja iet uz priekšu, tas būs visiem saprotams. Tāpēc nav jābrīnās, ka pirmā sējuma pirmā daļa iznāk tikai tagad.

Varētu mums aizrādīt, vai tad ir tik nepieciešami vajadzīgs, lai mūsu vēsture pamatotos tikai uz latviešu pašu pētījumiem, jo arī nelatvieši daudzkārt to ir rakstījuši, ne tikai XIX un XX g. s., bet arī agrākajos. Tas tā. Taču, patiesību sakot, arī nelatviešu rakstītas mūsu zemes vēstures vēl nav. Ir gan mēģinājumi rakstīt nelielas iedzīvotāju grupas, vāciešu un pie tam vēl viņu valdošās kārtas vēsturi, bet visas zemes vēsture šie mēģinājumi nav. Daža no šejienes vāciešu sarakstītām vēsturēm pat izvairās minēt latviešu vai igauņu vārdu un, ja nevar paiet garām nerunājot par

latviešiem vai igauņiem, tad saka „nevāci“ (Undeutsche). Tik vareni nicināja zemes iedzīvotāju vairākumu, uz kura kakla sēdēja tā nelielā, daudzām priekšrocībām bagātā nelatviešu tautas grupa, kas vienīgi bija izpelņusies tautas vārdu. Nav arī nekāds brīnums, jo latviešus vēl XIX g. s. otrā pusē neatzina par tautu, bet tikai par arājiem, kāpēc gan lai latviešu tautu sauktu vārdā, kāds tai jau gadu simteņus pastāvēja? Vārdu „nevāci“ rakstos lietoja pat tie, kas domājās kalpojot latviešu tautai, piem., „Nevācu Opics“. Lietoja gan arī latviešu un igauņu apzīmēšanai vārdu Bauer, bet šim vārdam nebija cienījamās pazīmes, kāda tam mūsdienu vācu valodā. Tā tad šīs vēstures nevarēja izmantot, jo tais taču par latviešiem nekā nebija iekšā, vai bija tikai nejaušas piezīmes.

Taču bez vispārīgām zemes vēsturēm ir arī vēl atsevišķi pētījumi, un tie bieži vien skar latviešu tautu. Tādu pētījumu ir daudz un nāk vēl klāt. Tie izdoti šeit un ārzemēs, atsevišķās grāmatās un žurnalos. Tomēr starp tiem ir maz, pavisam maz tādu, kur latviešu tautai būtu piešķirta viņai pienācīgā vēstures patiesība, viss lielais vairums šādu pētījumu ir vai nu uzbrukums latviešu tautai, bieži bez kaut kāda pamatojuma, atņemot tai viņas darbu nopelnus, vai atkal tie ir vāciešu aizstāvēšanas un viņu darbības attaisnošanas raksti. Pēc šiem pētījumiem bieži vien iznāk, ka tikai vāciešu iebrukums nesis šejieniešiem kristīgo ticību, Rietumeiropas kulturu, un viss, ko latvieši kaut kad sasnieguši, ir vienīgi vāciešu nopelns. Vācieši XIII g. s. un nākošos bijuši īsti varoņi un vadījušies no cilvēkmīlestības un labvēlības. Vēl šogad lasam kādā nopietnā žurnālā par vācu kulturu un latvietību šādu teikumu: „Viņi (vācieši) nenāca kā iedzimto iedzīvotāju izsūcēji un kā esošo kulturas vērtību iznīcinātāji, bet kā kolonizatori, kā saimniecisko spēku padziļinātāji un organizatori un kā Rietumu kulturas starpnieki“. Kolonizatori tiešām var daudz laba darīt, bet vai šie kolonizatori, kas ieradās neaicināti pie mūsu senčiem, tā gribējuši un arī tā darijuši, par to lasīsim tālākās izdevuma daļās. Šeit aizrādišu tikai uz metodēm, kā vēl rikojas jaunlaiku pētījumu autori.

Lai iebrucēju, kulturas nesēju, lielo nozīmi noskaidrotu, tad nepietiek ar vispārīgiem apgalvojumiem, kāds ir augšā minētais un vēl citi biežāk sastopamie, bet gan vispirms vajaga parādīt, kāds bija tās tautas kulturas stāvoklis, kuras vidū nonāca kulturas nesēji, un tad parādīt, ko īsti viņi ienesa. Visam tam vajaga pierādījumu, jo bez tiem apgalvojums nebūs patiess. Kur lai ņem šos pierādījumus? Tos var dot archeoloģiskie izrakumi, chroniku ziņas, ko uzrakstījuši laika biedri, dažādi senraksti. Pie tam jāievēro liela uzmanība ir chroniku, ir senrakstu u. c. ziņu izmantošanā. Jāprasa, vai chronikas sarakstītājs gribējis un varējis būt patiess, bezpartejisks un objektīvs, jeb viņš aiz šādiem vai tādiem iemesliem nav

varējis būt patiess! Jāprasa, vai juridiskās un etiskās normas, tiesības, priekšraksti, likumi, kas sastopami senrakstos, bijuši ievesti dzīvē un tikuši pildīti, jeb palikuši tikai uz papīra. Jāprasa, vai kapulaukos un mītnēs atrastās mantas ir no tā laika un pieder tai tautai, jo mēs zinām, ka nauda, rotas lietas un ieroči daudzkārt nostaigājuši ļoti tālus ceļus no savas rašanās vietas. Jābūt ir stingrai un nopietnai ziņu kritikai, iekām tās var izmantot par drošu pamatu vēsturiskiem spriedumiem un nopietniem apgalvojumiem. Bet ko mēs atrodam īstenībā? Nemsim piemēru no jaunākiem pētījumiem. A. fon Transehe-Roseneck's, kas sarakstījis daudz pētījumu, izteicis dažu labu domu, izmantojis daudzus avotus, kad sāk aprakstīt latviešu kulturas stāvokli XII un XIII g. s. maiņā, tad aizmirst visus pētīšanas principus, pat tos, kuru lietošanu prasa no citiem. Viņa vispārējais latviešu tautas kulturas stāvokļa raksturojums minētā laikā ir šāds: „Viņu (t. i. latviešu) kulturas pakāpe, kā mēs to no neapstrīdamu laika biedru avotiem zinām, nebija, protams, augstāka kā pie Tacita ģermaņiem: gluži primitīva laukkopība, kuras pamatā bija līduma saimniecība, tikpat primitīva lopkopība, viss pārējais — medība un zvejniecība, īsi sakot, tie saimniecības veidi, kas atbilda mežu un ūdens bagātai zemei¹.“ Tacita laiks bija I g. s. pēc Kr., tā tad priekš 1100 gadiem, skaitot no XIII g. s. sākuma. Tā tad latviešu kultūra bija palikusi pakaļ vācu kultūrai vairāk kā tūkstoš gadu. To apliecinot neapstrīdamas laika biedru liecības. Kur un kādi laika biedri tās sniedz? Te pirmā kārtā minama Indriķa chronika, bet kurā vietā tad šādas ziņas lasamas? Atskaņu chronikā, kas sarakstīta 100 gadu pēc aprakstamiem notikumiem, šo zemi min kā tādu, kur var daudz nopelnīt, attiecinot šo liecību uz XIII g. s. sākumu. Varbūt, ka tādas neapstrīdamas liecības var atrast tā laika dokumentos, kas izgājuši no šīs zemes vai no citurienes, bet arī tur velti meklēsiet. Vēl paliek trešā liecību suga, kuru mums uzglabājusi mūsu pašu dzimtā zeme. Šīs liecības gan nerunā, bet viņas var daudz ko parādīt, ļoti daudz. Varbūt autors tās ņēmis vērā? Nē, pavisam nē. Kā lai nu nosauc šādu rīcību? Apgalvo, ka raksta pēc laika biedru neapstrīdamām liecībām, bet tādu neuzrāda un tādu arī nav, un uzstāda tik svarīgus spriedumus par latviešu kulturas pakāpi. Tā ir brīva fantazija, konstrukcija, izejot no jēdziena „kulturas nesēji“. Doma ir tā, ka kulturu var nest tikai tādā zemē, kur viņa ir zemāka par nesēju kulturu, tāpēc pieņem, ka kulturas starpība bijusi ļoti liela, un apgalvo, ka šejienes iedzīvotāju kultūra pavisam primitīva. Piemetināšu, ka līdumu lišana vēl neko neliecina par laukkopības zemo stāvokli. Līdums ir tikai viens tīruma pirmreizīgās iestrādāšanas veids, un tas tika praktizēts vēl XIX g. s. beigās daudzlauku

¹ Mitteilungen aus der livländischen Geschichte. 23. sēj. p. 491. 1924.—1926.

saimniecībās. Ja lidums ir zemas kulturas pazīme, tad XIX g. s. lidumi liecinātu, cik veltīga bijusi visa kulturas nešana.

Ja mēs meklējam pēc valstiskas dzīves raksturojuma, tad atrodam šādu apgalvojumu: latviešu valdnieki nav īsti valdnieki, bet gan virsaiši, kā Tacita ģermanu principes: primi inter pares, „redzamākie, krietnākie un bagātākie kareivisko zemnieku tautā“ (turpat). Ķēniņus Transehe nemin, kamēr oficialos avotos tādi ir minēti. Un kas min tos? Arī biskaps Alberts, kas raksta dokumentā *rex*, t. i. ķēniņš. Vai viņš nezina, ko sauca Rietumeiropā par ķēniņu? Cik ķēniņu viņš nebija apmeklējis rietumos, vākdams krusta karotājus, viņš bija apmeklējis pat ķeizara galmu un redzējis dažādas valdnieku gradācijas, laikam jau izpratis arī viņu tiesības un pilnvaras. Ja nu viņš šejienes valdnieku nosauca par ķēniņu, tad tas liecina, ka šejienes valdnieka vara un stāvoklis līdzinājās rietumu ķēniņu varai un tiesībām. Bet pētītāja spriedums ir, tie nav nekādi valdnieki (Fürsten). Nav vajadzības šeit vēl tālāk meklēt, ne arī atspēkot tālākos apgalvojumus, jo tie atbilst pamata tezei: pavisam primitīva kultūra. Atkal kails, nepierādīts apgalvojums. Tādas ir tās metodes.

Šos piemērus pievedam, lai lasītājs pats redzētu, cik daudz mēs varam uzticēties nelatviešu pētījumiem par mūsu vēsturi, un kāpēc mums vajadzīgi, nepieciešami latviešu pašu darbi. Ticu, ka nelatviešu vēsturniekus nevada vienmēr ļauna griba, bet gan viņus novirza no pareizā ceļa un vēsturiskās patiesības viņu pasaules uzskats, domu virziens un no bērības dienām piesavinātās zināšanas, kuras pārbaudīt un kritizēt viņiem nenāk prātā. Bez tam vēl nomanama vēlēšanās piešķirt vāciešu iebrukumam kādu jēgu, augstāku par varas un mantas kārību, un aizstāvēt iebrucēju pēcnāču pozīcijas. Tomēr latviešu vēsturnieki nekad neatteiksies ņemt vērā katru pareizu, vēsturiski pamatotu domu un spriedumu, lai tie nāktu no kuras puses nākdami.

Teiktais noskaidro, cik liels darbs stāvēja latviešu vēsturnieku priekšā. Šo darbu apgrūtināja un vēl tagad apgrūtināta tas apstākļi, ka mūsu zemes archivos nav sakopot, kaut arī norakstos, visi mūsu vēstures avoti. Tie ir izkaisīti pa Eiropu, izņemot tikai Balkānus. Tikai daļa no Eiropas arhīviem ir apzināta, t. i. vēsturnieki zina, ko tur var atrast, vēl palicis daudz ko meklēt. Daudz dokumentu ir nofotografēti, bet tas ir kā piliens jūrā. Šāda dokumentu vākšana ir grūts un atbildīgs darbs, tāpēc šim darbam var izlietot tikai sagatavotus spēkus. Tas prasa daudz darba roku, daudz laika un, par visām lietām, daudz līdzekļu. Jau ilgāku laiku mēs pjekopjam šo vākšanas darbu. Cerēsim, ka uz priekšu tas veiksies ātrāk un sekmīgāk.

Šādu cerību mums pastiprina Latvijas Vēstures instituts, kuru ierosināja un nodibināja mūsu Vadonis Valsts un Ministru Prezidents. Viņa

gādībai jāpateicas arī par līdzekļu sagādāšanu Instituta vajadzībām. Instituts pulcina ap sevi latviešu vēsturniekus, organizē avotu meklēšanu un izdošanu, kā arī vēstures pētīšanu, izdod vēstures žurnālu, tāpat arī svarīgākos pētījumus. Tikai par nožēlošanu Instituta izdevumi vēl nav atraduši pietiekošu atsaucību lasītājos. Vēl laikam pilnīgi neapzinas vēstures svarīgo lomu un nozīmi tautas dzīvē. Taču nevar noliegt, ka vispār vēstures literatūru daudz lasa.

Nedomājam, ka tā būs vēsturnieku pašlielšanās, ja teiksim, ka vēsture ir kļuvusi par zinātņi, kas nepieciešama tautas un valsts dzīvē. Tāpēc visas tautas ir ievēdušas vēsturi kā mācības priekšmetu savu skolu programās, sākot ar pamatskolu; tāpēc arī katrā universitatē ir rinda profesoru, kas lasa vēsturi; tāpēc visas valstis atbalsta vēstures pētīšanu, it sevišķi iekārtojot valsts centralos arhīvus, pat likumdošanas kārtā piespiežot iestādes pēc zināmu gadu notecēšanas nodot savus dokumentus arhīvā. Tā nav tikai mūsu dienu rīcība un cenšanās, tā skaita jau gadu simteņus (kamēr pastāv arhīvi) un gadu tūkstošus (no tā laika, kad sāka rakstīt vēsturi). Bija laiki, kad valstis un atsevišķi valdnieki uzturēja sev specialus valsts un galma vēsturniekus, vēl XIX g. s. vidū pastāvēja šādi amati, piem., Ranke bija Prūsijas vēsturnieks. Un ne par velti piegriezta vēsturei tādu izcilu nozīmi. Tautu mēs sākam saukt par tautu, kad viņa vēsturiski sāk sevi apzināties. Par mūsu pagātņi, par mūsu tēvu tēvu dzīvi mums visiem liela interese. Mēs meklējam savus radu rakstus, liekam rakstīt savas ģenealoģijas. Pietiktu ar šo interesi vien, ja cita nekā vairāk nebūtu, lai vēstures eksistence būtu nodrošināta. Taču viņas nozīme ir vēl daudz plašāka un dziļāka: viņa ir tautas un valsts pilsoņu audzinātāja.

Vēsture kā pagātnes dzīves attēlotāja iedarbojas uz tagadni un ne mazāk uz nākotņi, kā jauno valsts pilsoņu un tautas locekļu audzinātāja. Še nebūt nedomājam, it kā vēsture varētu paredzēt nākotņi. To vēsture nevar, jo vēstures process ir neloģisks un iracionāls. Mūsu dienu politiskie notikumi ir tam skaidrs pierādījums. Vēstures zināšanas tomēr var iespaidot tagadni un diezgan jūtami.

Ja mēs vērojam tautu un valstu tagadnes noskaņojumu, tad jānāk pie atzinuma, ka tajā vienmēr ir lielāka vai mazāka pesimistiska ieskaņa. Tagadnes dzīves jautājumi vēl visi nav visiem pieņemamā veidā nokārtoti, tie arī pēc būtības ņemot nevar būt nokārtoti, jo katram cilvēkam taču ir savi ideāli, savas prasības un vēlēšanās, vēl tiešām arī ir trūkumi vienā vai otrā vietā, tāpēc rodas nepacietība, neapmierinātība, pārmetumi un zināms pesimisms, cilvēks nokar galvu, jūtas nelaimīgs un netic vairs nākotņei. Tad vēsture, mācīdama iepazīties ar pagātnes notikumiem, rāda stāvokļus, kas nav bijuši labāki, pat ļaunāki, un kas vēl mazāk

apmierinājuši sava laika cilvēkus; vēsture tālāk rāda, ka toreiz cilvēki nav zaudējuši cerību, nav atteikušies no dzīves cīņas, ja arī nav bijušas izredzes uz tūlītēju uzvaru. Tādā kārtā vēsture spēcina izturību, neatlaidību cīņā, tā stiprina un vairo cerību un pašāvību uz saviem spēkiem, kas ļauj vieglāk panest grūtības un dzīves cīņā nepagurt. Vēsture rāda, ka neviena cīņa nenotiek bez vislielāko spēku piepūles un koncentrēšanas un ka neviena uzvara nav izcīnīta bez upuriem. Te nekrīt svarā, kādā darbības laukā cīņa norit: vai politiskā, vai saimnieciskā, vai garīgā. Jo lielāka spēku sasprindzinātība, kopošana uz zinamu mērķi, jo skaidrāks un noteiktāks pats mērķis, jo lielāka ticība, ka mērķis labs un cēls, jo tuvāka uzvara. Ja arī latvieši vairākus gadu simteņus bija apspiesti un nicināti, vēsture rāda, ka tomēr viņi nav zaudējuši uzticību savai tautai, nav zaudējuši ticību, ka taisnība un patiesība uzvarēs. Viņu pārcilvēcīgā spēku kopojumā brīvības cīņās un pēc tam Latvijas izveidošanā, un it īpaši pēc 1934. g. 15. maija, kad visa tauta vienprātībā iet pa vienu ceļu, lai paceltu tautas un valsts labklājību, viņi tiešām sasnieguši daudz labu panākumu un ieguvumu. Vēstures novērojumi rāda, ka reti kur un reti kad tautas ir parādījušas tik daudz pacietības, izturības un iztērējušas tik daudz enerģijas, kā tautas, kas apdzīvo Baltijas jūras austrumu krastu.

Bez tam latviešus var iepriecēt un stiprināt tā aina, ko mūsu priekšā atrisina visa senā vēsture, kas nu ir jūsu priekšā, un arī XIII g. s. vēsture. Senvēsture rāda spēcīgu kulturas cīņu, ko latvieši izcīnījuši lielāku kaimiņu tautu vidū, rāda lielus sasniegumus šai cīņā un uzvaras; senvēsture māca mums saprast tos milzu pieminekļus, pilskalnus, mūsu senču roku darbus, kuru priekšā mēs XX g. s. ļaudis stāvam izbrīnījušies un pārsteigti. Mēs varam tikai apbrīnot to cīņu, ko latvieši veduši savas brīvības un neatkarības aizstāvēšanai, un jūtamies lepni, ka varam saukties par varonīgo ļaužu pēcnācējiem. Tā vēsture mūs māca pacelt galvu, izlikt taisnu savu muguru un soļot droši mūsu nākotnē. Vēstures uzburtā pagātnes aina dod mums drošu pārliecību par nākotnes uzvarām. Ja mums nebūtu senvēstures datu, un to mums nebūtu, ja par to nebūtu rūpējusies mūsu Vadoņa gādība, vai tad mūsu tautai būtu bijis šī spēka avots? Nē, mēs latvieši vēl tagad staigātu to uzskatu pavēnī, ko mums bija gatavojuši nelatviešu vēsturnieki, bet vēl vairāk nelatviešu publicisti, kas pat vēl 1918. gadā un vēl vēlāk apgalvoja, ka latvieši nav kulturas spējīgi, ka viņi dzīvo no cittautu iepriekšēja kulturas darba un tā rezultātiem.

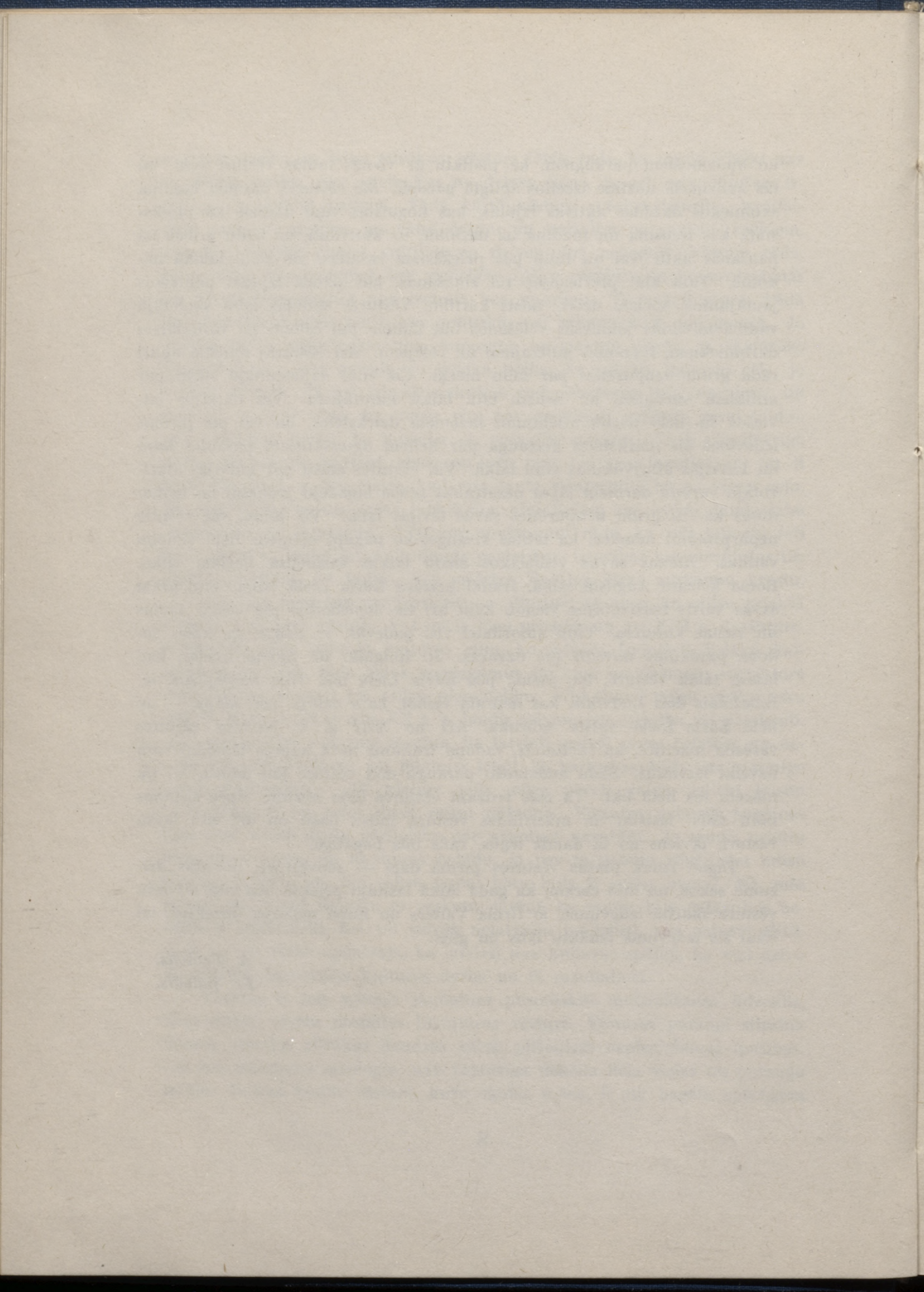
Vēsture ir ļoti spēcīgs jaunatnes pilsoniskās audzināšanas līdzeklis, kam līdzās varētu nostāties literatūras vēsture. Vēstures paraugi stiprina jaunos, topošos cilvēkus daudzas valsts pilsoņiem nepieciešamas īpašības. Lai šos rezultātus sasniegtu, nav vajadzīga nekāda liela vietas un paraugu izvēle. Katras tautas vēsture, kuru skolās māca, ir tik bagāta spēcīgiem

un audzinošiem paraugiem, ka pietiktu ar vienas tautas vēsturi vien, lai tās audzinošā nozīme izceltos spilgtā gaismā. Šie vēstures paraugi modina skolniekos dažādas aktīvas izjūtas, kas nogulstas viņu dvēselē kā priekšstati, kas ierosina un mudina uz darbību, uz aktivitāti, uz kādu gribas izpaušanās aktu vai nu tūlīt pēc priekšstata rašanās, vai tikai tālākā nākotnē. Tam klāt pievienojas vēl zināšanas, kas palīdz izprast politiskos jautājumus, sociālo dzīvi, valsts kārtību. Vēstures stundas labu skolotāju vadībā modinās jauniešos vēlēšanos būt tādiem pat cēliem un varonīgiem darbiniekiem, tēvzemes mīlētājiem un cēlējiem. Arī vēsturēs minētie upuri rada gribu uzpurēties par labu mērķi. Cik mūs sajūsmināja stāsti par antīkiem varoņiem un lieliem citu laiku karotājiem. Vai daudzos latviešos šie lielo darbu attēlojumi neiemeta dzirksteles, un vai pie pirmās izdevības šīs dzirksteles neizauga par lieliem uguns kuriem pasaules kara un Latvijas atbrīvošanas cīņu laikā. Vai vēstures stāsti par Latvijas atbrīvotāju varoņu darbiem tāpat nesatrauks mūsu tagadējo jaunatni un nemodinās karstu gribu uzpurēties savas tēvijas labā? Vēl tālāk, vai vēsture nepārprotami nemāca, ka tautas visaugstāko pakāpi sasniedz lielu vadoņu vadītas. Atēnas savus vislielākos ziedu laikus sasniedza Perikla laikā, Roma ķeizara Augusta laikā, franki ķeizara Kārļa Lielā laikā. Viņi prata savas valsts iedzīvotājus vienot, kaut arī tie nepiederēja pie vienas tautas un vienas kulturas. Viņu autoritātei visi padevās, jo zināja, ka katrs vadoņa pasākums novedīs pie uzvaras. Jo spilgtāki šie vadoņi izceļas, kad lasām tālāk vēsturē, kā, piem., pēc Kārļa Lielā nāk viņa nespējīgais, ierobežotais dēls Ludviķis, kas neprata vienot, kam nebija lielu ideju, — un lielā Kārļa Lielā valsts sabruka. Arī no XIII g. s. latviešu vēstures varēsīm mācīties, ka šķelšanās, vadoņa trūkums deva iespēju ienaidniekam uzveikt latviešus. Šādu audzinošu paraugu dod vēsture ļoti daudz, lai tik mācētu tos lietā likt. Tā mēs redzam vēstures lielo nozīmi, tāpēc slēgums būtu šāds: lasīsim un mācīsimies vēsturi, mūsu pašu un arī citu tautu vēsturi, ikviens no tā daudz iegūs, raža būs bagātīga.

Tagad iznāk plašās vēstures pirmā daļa — senvēsture, nākošās drīzumā sekos, un mēs ceram, ka gada laikā lasītāju priekšā būs visa latviešu vēsture skaistā izdevumā, jo firma Valters un Rapa netaupa līdzekļus, lai tikai šis izdevums iznāktu labs un glīts.

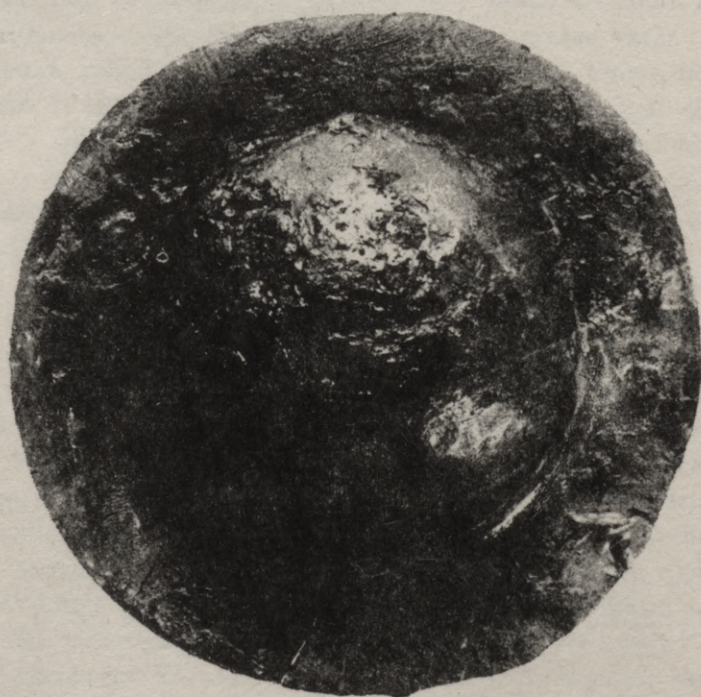
A. Tentelis.

Fr. Balodis.

P R O F. F R. B A L O D I S

SENĀKIE LAIKI
LATVIEŠU SENĒSTURE

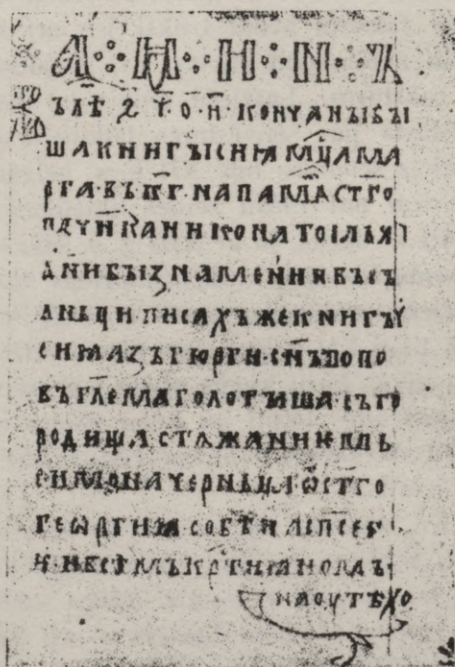
I E V A D A M

Par senvēstures laikmetu mēs parasti nosaucam to tautas un zemes pastāvēšanas posmu, par kuru vēstī gandrīz vienīgi zemes klēpī uzglabājušies pieminekļi, bet rakstīto avotu trūkst jeb arī sameklējami tik niecīgā skaitā un ar tik nepilnīgām ziņām, ka, izmantojot tikai viņus, nav iespējams laikmetu raksturot. Latviešu tautas un Latvijas pastāvēšanas, dzīves un darba atstātā par senvēstures laikmetu mēdz nosaukt gadu simteņus no vissirmākās senatnes līdz XII g. s. beigām, līdz vācu okupācijai, kad rakstītie avoti par mūsu zemes likteņiem sāk stāstīt plašākā plūsmē. Un tas pareizi tā darīts, jo ar XIII g. s. sākās arī citādi ietekmēts kulturas attīstības posms Latvijai, kurā nostiprinās svešas varas.

Bet šo laika robežu pieņemdami, tās nozīmēšanu tomēr nesaistīsim ar māņstāstiem, it kā tikai XII g. s. beigās pirmo reizi un nejauši Rietumeiropas jūrnieki būtu savus buru kuģus atvirzījuši uz Austrumbaltijas piekrasti, kur vēl mājājuši ādās tērpti un koka vālēm vai akmens cirvjēm apbruņoti mežoņi. Tā dažkārt cittauniešu vēsturnieki šo laika robežu ir centušies aprādīt un iztulkot.

Jau I g. s. pēc Kr. romiešu vēsturnieks Tacits zina stāstīt par aistiešiem, kuršu un prūšu senčiem, kā par dzintara vācējiem un zemkopjiem, kas savus laukus pie tam kopuši ar daudz lielāku uzcītību nekā ģermaņu ciltis. Zviedru avoti vēstī par cīņām Latvijā — ap 500. gadu, varbūt, ar zemgaļiem, un ap 600.—650. gadu Kursā. Un kurši nemaz nav raksturoti attiecīgos avotos kā vāji apbruņoti un glēvi, ja „Austrumbaltijas varoņi“ (tā tad arī kurši), pēc Sakša Gramatiķa „Gesta danorum“ atstāsta, piedalījās pat Brovallas kaujā Zviedrijā ap 750. gadu pēc Kr. un Rimberts savā „Vita sancti Anscharii“ ap 875. gadu varēja paskaidrot, ka „gens enim quaedam ab eis longe posita, vocata Chori, Sveonum principatui olim subiecta fuerat sed jam tunc diu erat, quod rebellando eis subijci dedignabantur“. Pēc Rimberta, kā redzēsīm, kuršiem IX g. s. izveidojušās 5 lielākas valstis, kuras velti cenšas ap 854. gadu iegūt dāņi, bet no kurām ap 855. gadu Jūrpils un Apūle padodas zviedru karalim Olavam. Ap 1000. gadu pēc Kr. vismaz 10 Zviedrijas un Gotzemes rūnu akmeņi piemin

Austrumbaltiju: plaši pazīstamais Nedervallas akmens stāsta par tirgu ar „Zemgaļu ostu“ un Benestadas akmeni pieminēta Daugava. Pat arabiešu rakstniekiem pazīstamas Daugavas piekrastes un, šķiet, zinamas dažas latviešu zemes, piem., letgaļu Tālava. Beidzot, krievu kņazi pēc Nestora chronikas datiem cenšas nostiprināties latviešu zemēs Daugavas krastos, bet 1106. gadā cieš smagu neveiksmi Zemgalē. Latviešu novados agri sāk ieplūst kristianisma idejas, it sevišķi letgaļu zemēs, un pie tam pateicoties sakariem, kas bija izveidojušies ar austrumu kaimiņiem, kuru klosteros arī dažs labs latviešu jauneklis iemācījās rakstīt un lasīt svētrakstus, tos izgreznot ar miniaturām, kā pierāda kauču Maskavas 1270. gada priestera, latvieša dēla Jurgā senraksts: t. s. „Jersikas evaņģelijs“.

*Sleja no Jersikas evaņģelija pēdējās lapas,
kur lasam, ka to rakstījis latvietis Jurgis.*

Pilsētas un ostas, kas bija pazīstamas plašākā apkaimē, un Daugava, kuru kā labu satiksmes ceļu labprāt izmantoja rietumu un austrumu zemju tirgotāji, — vairs nebija „uzzēģelējamas“. Tā tad ne jaunas, augstākas un labākas kultūras atnešana iezīmējas ar XIII g. s. sākumu, bet gan sensenās latviešu kultūras stiprākas svešnieku ietekmēšanas centieni un mūsu sentēvu pilsētu, lauku, saimniecības un saimnieciski-tirdzniecisko

sakaru iekarošana. Tādēļ ne kulturas gaismu iezvanija apšaubamo XIII g. s. „kulturas nesēju“ akmens piļu dievnamu zvani, bet gan tie latviešu ausīs varēja skanēt kā gulbja dziesma latviešu brīvībai, latviskam darbam un sasniegumiem. Un lai teicam mēs likteni, kas latviešu tautas enerģijai, dzīvot spējai un kulturas spēkiem nedeva apsikt un iznīkt, bet tās gadsimteņiem ilgi vēl uzglabāja spēcīgas un svešu varu nenoslāpētas, ja arī apdraudētas.

Lūk, tādēļ mums mīļi ir gadu simteņi līdz 1200. gadam un tādēļ latviešu senvēsture lai katram latvietim ir nacionals svētums un nacionala zinātne. Gadu simteņos līdz 1200. gadam tapa latviešu tauta, izveidojās latviešu kultura un attīstījās pirmās latviešu valstiskās organizācijas, zemgaļu, letgaļu un kuršu karalistes, — latviska tapa un bija latviešu zeme, asinis izlejot iekarota un asinis nežēlojot aizsargāta, diženu un krāšņu kulturas darbu sviedriem slacīta un bezgala mīļa, jo nacionala, daiļa un spēcīga. Ne par velti vācu senvēstures nodibinātājs prof. Gustafs Kossinna savu attiecīgo rokas grāmatu nosauca pašā titullapā „Die deutsche Vorgeschichte — eine hervorragend nationale Wissenschaft“: tautas tapšanas un tautas kulturas izveidošanās laikmets ir no nacionālā viedokļa skatoties nepārprotami svarīgs, un tas zināmā mērā noteic turpmākos tautas likteņus, jo jau viņā attīstas tautas īpatnējais raksturs, politiskās dzīves, darba un saimniecības īpatnējais veids. Ne par velti tādēļ arī J. Ziemeļs 1895. gada 13. jūnijā Rīgas Latviešu biedrības Zinību komisijas vasaras sapulcē savā referatā par „Latvijas archeoloģijas tagadējo stāvokli un uzdevumiem nākamajos gados“ jauneklīgā sajūsmā pravietoja: „Tiešām, no archeoloģijas puses mēs varam sagaidīt, ka tā atklās dažu labu patiesību: šejienes tautiņas apskatīja caur vēsturisko aizspriedumu brilli un noturēja par pēdējiem mežoniem, kas zvēru ādās gērbušies un ar rungu rokā turējās augstākai kulturai un tās nesējiem pretim; archeoloģija pierādīs, ka šejienes tautiņām jau toreiz bijusi sava kultura, kura tikai caur vācu valdības nodibināšanu savā dabiskā attīstībā pārtraukta...“

Šodien archeologu lāpsta Ziemeļa ticību senatnei ir attaisnojusi visā pilnībā; mūsu zinātnieku senatnes pētījumos diženi atmirdz senās latviešu pilis, amatnieku darbnīcas, zemkopju klētis, — un plaši pazīstamas ostas, kuras labprāt apciemoja svešu zemju tirgotāji. Atmirdz senā politiskā un saimnieciskā kultura, atmirdz senās mākslas amatniecības patiesi izcilie veidojumi. Atmirdz kulturas dzīve, ar kuru varam lepoties: kā nemilēt mums mūsu senvēsturi, kuras tēlojumā mūsu senči mums raksturojas kā skaists un cēls paraugs krietnai dzīvei un darbam, krietnai tēvijas mīlestībai!

Tiešām, arī Latvijas senvēsture ir izcila nacionala zinātne — mums svēta un nepieciešama, — un neaizmirsīsim mana tēva Valmieras vēstur-

nieka V. Baloža vārdus: „kas pagātņi pētī, nākotņi svētī“; tiem labi atbilst un tos labi papildina prof. A. M. Tallgrena noslēguma vārdi „Ievadam“ 1926. gadā A./S. „Valters un Rapa“ izdotā „Latvijas archeoloģijā“: „Kaut latviešu archeoloģijas nākotne būtu gaiša un laimīga. Kaut tauta iepazītos ar savu senvēsturi un to cienītu. Kaut tauta tādējādi izprastu savas spējas un savu spēju robežas. Pozitīvais darbs noteic tautas likteni. Nedz partijas, nedz vārdi, nedz programās: tikai dzimtenes mīlestība un darbs — pareiza dzīves izpratne rada tautas spēku un dzīvības spēju.“

Fr. Balodis.

LATVIEŠU SENVĒSTURES PĒTĪŠANAS GAITAS

Archeoloģisko pētījumu sākumi Latvijā iekrīt XVII g. s.: Franča Nienstedes chronikā atrodams viņa ziņojums par Vidzemē, Allažos, redzētiem uzkalniņiem (sal. Monumenta Livoniae Antiquae, 2. sēj., Rīgā 1839.), un jau XVIII g. s. parādas rinda rakstu, kas apliecina pieaugošu interesi par senlatviešu pieminekļiem, sevišķi pilskalniem („Pilliskaln“) un senlietām (ieročiem un rotu lietām, sevišķi važiņu rotām), tā, piemēram: 1765., 1778., 1779. un 1780. g. laikrakstā „Rigische Anzeigen“, 1784. g. laikrakstā „Mitausche Monatschrift“ un 1794. g. „Neue Nordische Miscellaneen“. Johana Ludviga Bergera „Versuch über die Altertümer Lieflands und seiner Völker, besonders der Letten“ (Rīgā 1778. g.) ir blakus Johana Jakoba Hardera „Versuch einer alten Geographie von Liefland“ (sākumā „Rig. Anz.“, 1778.—1780.), vēlāk pilnīgi iespiests „Neue Nord. Misc.“, 1792. g.) pirmais nopietni domātais kopsavilkums šai laikā. Tomēr visiem minētiem rakstiem mūsu dienās ir vairs tikai vēsturiska interese: tajos īstenībā meklēta archeoloģiska patiesība bez kā rastu atbildi, kas būtu zinātniski nopietni ņemama. Tikai Johana Kristofa Broces „Sammlung verschiedener livländischer Monumente, Prospecte, Münzen, Wapen etc.“ (manuskripts 10 sējumos ar reģistru Rīgas Pilsētas bibliotēkā) atrodamas dažas piezīmes par archeoloģiskiem atradumiem, zīmējumi un plāni, kuriem vēl šodien nav zudusi zināma vērtība.

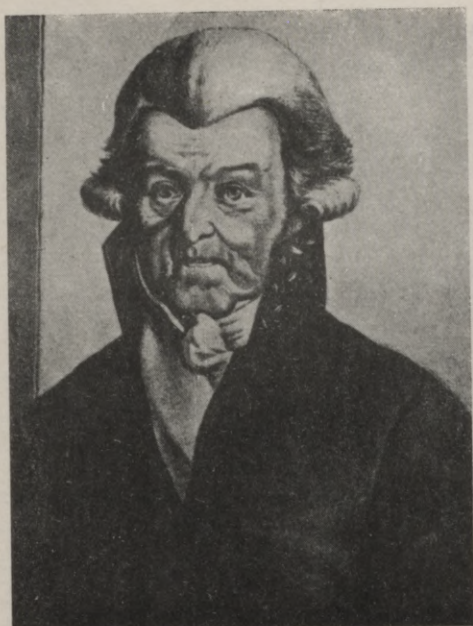
Labāka iespēja sistematiski noorganizēt archeoloģiskos pētīšanas darbus Latvijā jau radās ar divu biedrību — „Kurländische Gesellschaft für Literatur und Kunst“ (Jelgavā 1816. g.) un „Gesellschaft für Geschichte und Altertumskunde“ (Rīgā 1834. g.) nodibināšanos, un jau 1818. g. Johans Reke ierosina Jelgavā nodibināt arī Kurzemes provinces muzeju, kas pamudināja biedrību enerģiski vākt muzeja eksponatus.

Šajā laikā muzejā iepļūda vairāki monētu depoziti, tā, piemēram, 1796. g. pie Grobiņas un 1822. g. pie Talsiem atrastie divi Kūfas monētu depoziti, kurus bija noteicis Silvestrs de Sacy Parīzē un Pēterburgas numismāts un akademiķis Chr. M. Frēns; tie deva biedrībai iespēju runāt par tirdznieciskiem sakariem starp Latviju un austrumiem senatnē. 1823. g.

tāpat varēja apskatīt kādu romiešu ķeizaru laika vara monetu depozītu no Bornsmindes un 1824. g. kādu Dundagā atrastu sudraba brakteatu depozītu. Kurzemes provinces muzejam dāvātās senlietas apskatīja arī speciālisti, tā, piem., 1932. g. profesors Frīdrihs Krūze Grobiņā atrakto skaisto sudraba sakti, un mācītājs Kārlis Frīdrihs Vatsons noturēja vairākus priekšlasījumus, kuros apskatīja latviešu senlietas (1824.), kuršu novadus senvēstures laikos (1819., 1829.), XIII g. s. zemgaļu karaļus (1821.), kā arī vēsturiskus un valodnieciskus jautājumus par latviešu senkulturas izcelšanos un attīstību vispār (1818., 1819.). Vatsona priekšlasījumus nereti sastopami fantastiski apgalvojumi, tomēr tie liecina par lielu sajūsmu par senvēstures pētījumiem. Līdzīga sajūsma izmanama arī Gustava f. Renenkampfa runā 1834. g. 6. decembrī sakarā ar „Gesellschaft für Geschichte und Altertumskunde“ atklāšanu Rīgā. „Mitteilungen aus der livländischen Geschichte“, I, 2, 316. lpp. lasam: „Es lūdzu jūs piegriezt vērību vēl līdz šim tik maz pazīstamiem mūsu tēvijas pieminekļiem no t. s. pagānu laikiem, kuri liecina kaut arī par rupju, toties par ļoti spēcīgu pagātni, un kas modina mūsos jūtas, kas sirdi pacilā, jūtas, kuras ar slēdzienu un salīdzinājumu palīdzību kļūst par zināšanu un beidzot veido pamatu interesantām vēsturiskām atziņām.“

1837. g. Daugavas pavasara plūdus pie Aizkraukles tika izskaloti vēlā dzelzslaiķmeta lībiešu un latviešu ģindeņu kapi, kuru inventāru Aizkraukles mācītājs Kārlis Kristofs Neienkirchens nodeva „Gesellschaft für Geschichte und Altertumskunde“. Atradumus publicēja arī presē, tā Hermanis Treijs „Rigasche Stadtblätter“ un „Inland“, 1937. g., un Neienkirchens „Inland“, 1938. g. — 1838. un 1839. g. valdības uzdevumā plašākus izrakumus jaunatklātā kapulaukā izdara profesors Frīdrihs Krūze (sal. Fr. Kruse, „Vorläufiger Bericht über zwei antiquarische Reisen durch die Ostseeprovinzen in den Jahren 1838 und 1839“, Tērbatā 1840.) un 1842. g. tos publicēja darbā „Necrolivonica oder Altertümer Liv-, Est- und Kurlands bis zur Einführung der christlichen Religion“, kuru in folio formātā ar priekšzīmīgi izpildītām tabulām Leipcigā iespieda Leopolds Foss.

Krūzes grāmata ir pirmais lielākais un zinātniski nozīmīgākais pētījums par Latvijas atradumiem, jo autors ne tikai rūpīgi apskatīja skaistos un daudzus Aizkrauklē un tās apkārtnē atrastos pieminekļus, bet arī agrāk citās ātradumu vietās atrastās senlietas. Šis darbs tiešām būtu kļuvis par latviešu senvēstures pamatakmeni, ja autors nebūtu aizrāvis ar nepamatotu teoriju par varēgiem Aizkrauklē (sal. arī Kruse, „Anastasis der Waräger, Rēvelē 1841.). Jau 1850. g. Johans Kārlis Bērs savā grāmatā „Die Gräber der Liven: Ein Beitrag zur nordischen Altertumskunde und Geschichte“ (Drēzdenē 1850.) varēja Krūzes apgalvojumus pilnīgi atspēkot, un 1896. g. „Katalog der Ausstellung zum X archäologischen Kongress in Riga“ ievadā

Kristofs Broce.

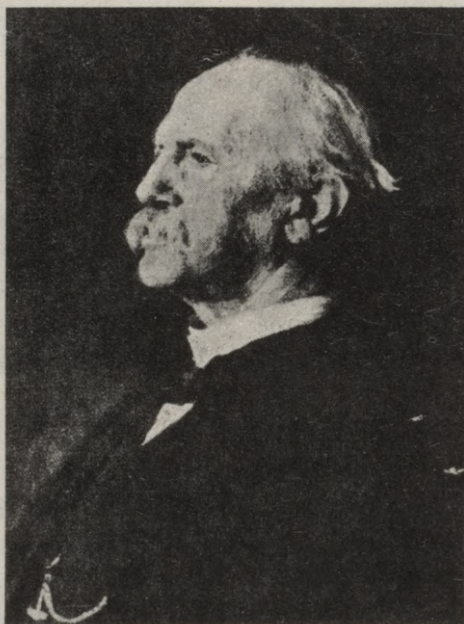
Frīdrichs Krūze.

profesors Richards Hausmans noskaidro, ka Augusta Bilenšteina slēdzieni par to, ka Aizkrauklē dzīvojuši latvieši un libieši vienkopus, ir arī archeoloģiski pierādami.

1840. g. „Gesellschaft für Geschichte und Altertumskunde“ uzdevumā Haralds f. Brakels sastāda instrukcijas izrakumiem, kuras tai pašā gadā publicē, un sākot ar 1841. g. biedrības muzeju pārzināja Kārlis Bornhaupts, kas priekšzīmīgi pārkārtoja archeoloģijas nodaļu saskaņā ar toreizējām zinātnes prasībām. Īstā minētās biedrības dvēsele un galvenais dibinātājs blakus mācītājam Gustavam Taubenheimam tomēr bija guberņas skolu direktors Kārlis Eduards Napierskis. Un Napierskim, kauču viņš bija galvenokārt vēsturnieks ar lieliem nopelniem rūpīgā vēstures avotu izdošanā, netrūka arī archeoloģiskas intereses, uz ko norāda, piemēram, viņa priekšlasījums biedrībā 1839. g. par kapu uzkalniņiem Siguldā.

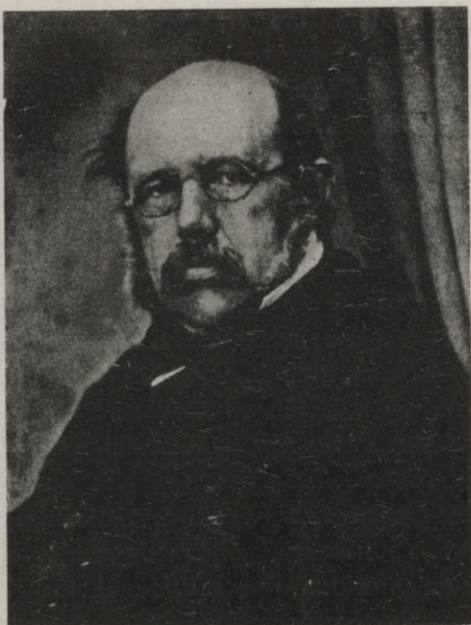
Blakus interesei par senkapiem abās minētās biedrībās jau agri radās tieksme ievadīt pilskalnu pētniecību. 1840. g. Heinrichs f. Hagemesters nolasīja Rīgā referātu: „Über die Pilskalni oder sogenannten Batterien in Livland“. Tam sekoja vairāki pilskalnu plāni Krūzes grāmatā „Necrolivonica“ 1842. g., kopš 1867. g. Jelgavā — vairāki Julijs Dēringa un Augusta f. Rezona latviešu pilskalnu apcerējumi un 1876. g. Rīgā — Gotharda Fīrhufa ziņojums „Bericht über 18 Burgberge“. Šos mēģināju-

mus labāki izprast un izskaidrot senlatviešu pilskalnus beidzot vaiņagoja Augusta Bilenšteina izcilākie darbi: „Die altlettischen Burgberge Kurlands“ (1869.), „Die Heidenburgen an der livländischen Aa“ (1873.), „Reiseskizzen aus dem kurischen Oberlande“ (1882.), „Waren die Burgberge Alt-Livlands ständig bewohnt oder nicht?“ (1897.) un „Die lettischen Burgberge“ (1899. g. publicēts Труды X съѣзда, bet jau 1896. g. nolasīts Rīgas kongresā).

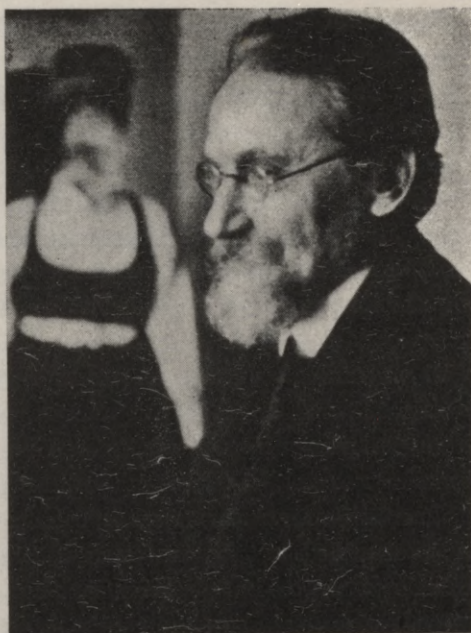

Oskars Montēliuss.
Zviedrijas valsts antikvars.

1865. g. Tērbatā parādījās latviešu archeologu vecākās ģenerācijas ievērojamākais darbs — profesora Konstantina Grēvingka (kopš 1854. g. ģeoloģijas profesors Tērbatas universitatē) „Das Steinalter der Ostseeprovinzen in Liv-, Est- und Kurland und einiger angrenzenden Landstriche“, kuram sekoja rinda mazāku tā paša zinātnieka darbu par akmens laikmeta atradumiem (starp tiem 1871. „Zur Kenntnis der in Liv-, Est-, Kurland und einigen Nachbargebieten aufgefundenen Steinwerkzeuge“), bez tam 1870. gadā „Über heidnische Gräber Russisch-Litauens und einiger benachbarten Gegenden, insbesondere Lettlands und Weissrusslands“, kurā arī dzelzslaikmetam ierādīta pienācīgā vieta un kuras vērtība nav zudusi vēl mūsu dienās. 1874. g. parādījās tā paša zinātnieka darbs par Austrumbaltijas akmens un bronzas laikmetiem „Zur Archäologie des Baltikums

Grāfs Kārlis Georgs Zīverss.

Matīss Siliņš.

und Russlands“ (iespiests Archiv für Anthropologie, VII sēj.) ar turpinājumu „Zur Archäologie des Baltikums und Russlands, II Beitrag: Über ostbaltische, vorzugsweise dem heidnischen Todtenkultus dienende schifförmige und anders gestaltete grosse Steinsetzungen“ (iespiests Archiv für Anthropologie, X sējumā, 1877.). Šī paša zinātnieka spalvai, beidzot, pieder vēl vesela rinda mazāku rakstu, kas apskata dažādus Latvijas atradumus, kuri viņa laikā tika izdarīti, un archeoloģiskas problēmas, kas ar šiem atradumiem saistas. Tomēr jāatzīmē, ka līdz pat Konstantīna Grēvingka nāvei (18. jūnijā 1887. g.), pateicoties šī zinātnieka izcilai apdāvinātībai un viņa sevišķai interesei taisni par akmens laikmetu un jautājumiem, kas ar šo laikmetu saistās, archeoloģijas zinātnē akmens laikmeta problēmas tika ievirzītas pirmā plānā, šīs problēmas šķita svarīgākās un nozīmīgākās arī plašākām aprindām.

1868. g. 12. oktobrī Rīgā nodibinājās Rīgas Latviešu biedrība un 1869. g. 4. maijā tās Zinību komisija, kuras darbs bija veltīts latviešu valodniecības, latviešu vēstures un latviešu senvēstures studijām. Šī komisija uzsāka enerģisku priekšmetu vākšanu, piegriežot vērību arī archeoloģiskām senlietām, un jau 1890. g. komisijas sēdēs notika pārrunas par muzeja telpu trūkumu, kurš 1896. g., sakarā ar X archeoloģisko kongresu

Rīgā, kad muzejā ieplūda ievērojami jauni dāvinājumi, — savos apmēros vēl palielinājās. Par šī muzeja dvēseli kļuva skolotājs Matiss Siliņš, vēlākais Valsts vēsturiskā muzeja direktors. 1920. g. dibinātā Valsts vēsturiskā muzeja pamats bija muzejā deponētā Latviešu zinību komisijas priekšmetu kolekcija.

1874. g. atklāja akmens laikmeta apmetnes Riņņukalnā un Zvejniekos pie Burtnieku ezera, un grāfs Kārlis Georgs Ziverss šeit 1875.—77. g. izdrija plašākus izrakumus (sal. C. G. Graf Sievers, „Über Feuersteingeräte am Ufer des Burtneck-Sees“ un „Muschellager am Burtnecksee“, iespiesti „Verhandlungen der Berliner Gesellschaft für Anthropologie, Ethnologie und Urgeschichte“, 1874., 1875., 1876. g., „Über die wahrscheinliche Entstehung des Rinnehügels“, iespiests „Sb. der Dorpater Naturforschergesellschaft“, 1877.), tāpat vēl K. Grēvingks (C. Grewingk, „Der Kauler- und Rinnekahn am Burtnecksee in Livland“, iespiests „Sb. der Dorpater Naturforschergesellschaft“, 1876.). Izrakumos 1877. g. piedalījās arī profesors Rudolfs Virchovs (sal. Virchow, „Bericht über eine archäologische Reise nach Livland“, „Verhandl. berl. Ges.“, 1877.), un tos turpināja Tērbatas universitātes fizioloģiskā instituta asistents Dr. med. Alfreds Zommers (sal. A. Sommer, „Der Rinne-Kalns und seine Bedeutung für die Anthropologie Livlands“, Tērbatā 1884.).

1874. g. šiem izrakumiem piebiedrojās izcili vēlā dzelzslaikmeta atradumi, pateicoties mācītāja Augusta Vilhelma Keislera izrakumiem Drustu pag. Ķeveru māju „Kapukalnā“, kur atrada lielākus latviešu audumu fragmentus. 1875. g. Kaugaros, Slavēkā, Raunā un Strantē grāfs Kārlis Ziverss izpētīja arī agrā dzelzslaikmeta somu-ugru akmeņu krāvumus, pēdējos gan aiz pārpratuma noturot par „normaņu kuģu kapiem“ (sal. „Verh. d. berl. Ges.“, 1875., un „Sb. Rig.“, 1875.). Tomēr atradumi bija tik bagāti un interesanti, ka tie sekmēja blakus akmens laikmeta jautājumiem spēju jaunu problēmu rašanos, kuras vajadzēja atrisināt (sal. arī C. Grewingk, „Das Slawehk Steinschiff in Mittel-Livland“, iesp. „Neue Dörptsche Zeitung“, 1876.). 1876. g. sekoja izrakumi Āraišu ezera salā, kur atrada pāju paliekas (sal. Graf Sievers, „Bericht über die im Sommer 1876 in Livland ausgeführten Ausgrabungen“, „Verh. d. berl. Ges.“, 1876., arī C. Grewingk, „Zur Pfahlbauten-Frage Liv-, Est- und Kurlands“, Tērbatā 1880.). Beidzot, 1878. g. tika konstatēti un izpētīti jauni bronzas laikmeta laivveidīgi akmeņu krāvumi Ziemeļkurzemē (sal. Döring, arī Grewingk, „Die Steinschiffe von Musching und die Wella-Laiwa oder Teufelsböte Kurlands überhaupt“, Tērbatā 1878.). Tāpēc bija saprotams, ka ne tikai Grēvingks savā otrā rakstā („Zur Archäologie des Baltikums und Russlands“) runāja par Austrumbaltijas pagāniskam apbedīšanas kultam piederošiem laivveidīgiem un citāda veida lieliem akmeņu sakrāvumiem un par Baltijas dzelzs-

laikmetu (sal. К. Гревингъ, „О желѣзномъ вѣкѣ въ Балтійскомъ краѣ“, Труды IV Арх. съѣзда, Казань 1877.), bet pat Oskars Montēliuss archeoloģijas un antropoloģijas kongresā Budapeštā arī apskatīja šos latviešu materialus (sal. O. Montelius, „Sur le premier âge du fer dans les provinces baltiques de la Russie et en Pologne, Congr. intern. d'Anthropologie et d'Archéologie préhist., Compte rendu de la huitième session à Budapest“ 1876, I, Budapeštā 1877.). Latviešu senlietu attēli tika uzņemti arī J. R. Aspelīna archeoloģijas atlasā (sal. Aspelin, Antiquités du Nord Finno-Ougrien, Helsingforsā 1877.—1884., sevišķi V: L'âge du fer, Antiquités des Provinces Baltiques).

1882. g. dienas gaismā parādījās divi lieli zemgaļu sudrablietu depoziti: Annas muižā, Dobeles apriņķī, un Vārenbrokā, Jēkabpils apriņķī (sal. J. Döring, „Der Silberfund unweit Mitau“ un „Der Silberfund von Wahrenbrok“, „Sb. kurl.“, 1882.), un 1884. g. Antons Buchholcs Rīgā (Gesellschaft für Geschichte und Altertumskunde) referēja par sudraba depozitu Lielvārdē, kur bija atrasti XI g. s. sudraba stieniši, monetas un rotas lietas (sal. „Sb. rig.“, 1884.).

1885. g. vairākus latviešu pilskalnus apskatīja profesors Adalberts Becenbergers, un viņa ietekmē Augusts Bilēšsteins tai pašā gadā izstrādāja jautājumu anketu archeoloģisku ziņu ievākšanai. 1886. g. jūnijā Jelgavā notika Kurzemes kulturvēsturiskā izstāde (sal. „Katalog der kurländischen culturhistorischen Ausstellung zu Mitau“, 1886.), kurā bija reprezentēti arī archeoloģiskais materials; pēdējo katalogā bija apskatījis K. Grēvingks.

1887. g. Tērbatā parādījās profesora Georga Leškes raksts par Baltijas archeoloģiju, un nākošā gadā viņš noturēja priekšlasījumu „Über die Aufgaben der baltischen Archäologie“ (sal. „Neue Dörptsche Zeitung“, 1888.). 1889. g. Leške apskatīja arī Slavēku akmeņu krāvumu un sarakstīja pēc tam „In Sachen der sog. schifförmigen Steinsetzungen“ („Sb. estn.“, 1888.). Līdzīgu krāvumu Auciemā sīkāk apzināja profesors R. Hausmans 1889. g. („Sb. estn.“, 1889.) un kopā ar G. Leški apskatīja arī Sāruma pilskalnu pie Cēšim.

1891. gadu var uzskatīt par Latvijas muzeju pārkārtošanas gadu. Jelgavas kulturvēsturiskās izstādes panākumu pamudināta Rīgas Latviešu biedrība Zinību komisijas muzeju pārkārtoja jaunās telpās, un tai pašā gadā parādījās vēl Rīgas Doma muzeja „Führer durch die Sammlungen der Gesellschaft für Geschichte und Altertumskunde“.

Archeoloģiskais materials bija šai laikā jau tik stipri pieaudzis un arī vēsturiskās un valodnieciskās studijas tā progresējušas, ka parādījās rinda lielāku kopsavilkumu, mazāku teoretiska rakstura aprakstu un kartes. Matiss Siliņš 1890., 1892. un 1893. g. publicēja pirmās senās Latvijas kar-

tes. Jānis Krodznieks 1891. g. Austrumā iztirzāja jautājumu: „Kura cilts senāk apdzīvojusi Baltijas jūras piekrasti, vai Latvju, vai Somu?“. Pēteris Abuls kopš 1893. g. publicēja vairākus pētījumus par vietu nosaukumiem, kas minēti pirmos rakstītos avotos, tā arī — J. Dēriņš, T. Debners, F. Keislers, Voldemārs Balodis un sevišķi Augusts Bilenšteins.

A. Sapunovs un Frīdrichs Keislers apskatīja krievu ietekmi senākos laikos Daugavas lejasgalā (sal. F. v. Keussler: „Das livische und lettische Dünagebiet und die Fürsten von Polozk, Gercike und Kokenhusen am Ausgang des XII und zu Beginn des XIII Jahrh.“, „Mitteil. Rig.“, 1892., „Zur Frage der kulturellen Beeinflussung der Letten durch die Russen in der vordeutschen Periode, Magazin der lett. lit. Gesellsch.“, 1897., „Der Ausgang der ersten russischen Herrschaft in den gegenwärtigen Ostseeprovinzen“, Pēterburgā 1897. u. c.; A. Сапуновъ, „Рѣка Западная Двина“, Vitebskā 1893.; F. Keussler, „Der Ausgang etc. in der Beleuchtung des Herrn A. Sapunow“, Pēterburgā 1898.). 1893. g. Nikolajs Harūzins publicēja savu pārskatu „Обзоръ доисторической археологіи въ Эстляндской а также Лифляндской и Курляндской губерніяхъ по трудамъ мѣстныхъ изслѣдователей“ (Rēvelē 1894. g.). 1892. g. parādījās Viļa Olava „Latvju vēsture līdz 12. g. s. beigām“, un tai pašā gadā Pēterburgā arī Augusta Bilenšteina izcils darbs „Die Grenzen des lettischen Volksstammes und der lettischen Sprache in der Gegenwart und im 13. Jahrhundert“.

Arvien pieaugoša interese par Latvijas pagātni un latviešu kulturu noveda 1892.—1895. gados pie lielāka skaita sekmīgiem izrakumiem dažādos Latvijas novados (es šeit minu tikai svarīgākos): tā 1890. un 1891. g. E. Romanovs un V. Sizovs izdara plašus izrakumus vēlā dzelzslaikmeta latviešu kapulaukā Ludzas Odu kalnā (Материалы по археологии России, изд. Имп. Арх. Ком. Nr. 14, „Древности сѣверо-западнаго края, т. I вып. 2, Люцинскій могильникъ“, Pēterburgā 1892.), 1892. g. prof. R. Hausmans agrā dzelzslaikmeta zemgaļu uzkalniņos Zantē (R. Hausmann, „Hügelgräber zu Santen“, „Sb. kurl.“, 1892.), 1894. g. A. Buchholcs vidējā dzelzslaikmeta kapulaukā Kokneses pag. Pasta muižā (A. Buchholtz, „Über eine Skelettgräberstätte in Klauenstein“, „Sb. rig.“, 1894.), 1895. g. K. Bojs vidējā un vēlā dzelzslaikmeta zemgaļu kapulaukā Ciemaldē (K. Boy, „Bericht über die Ausgrabungen auf dem Kronsgute Zee-malden in Kurland“, Jelgavā 1896.), Voldemārs Balodis Pekas kalnā pie Valmieras, kur atrada divu vēlā dzelzslaikmeta celtnu paliekas, Antons Buchholcs vidējā dzelzslaikmeta letgaļu kapulaukā Ķeipenē (Buchholtz, „Über ein Gräberfeld in Kaipen“, „Sb. rig.“, 1895.), V. Sizovs vairākos Kurzemes kapulaukos, kā Sesavā, Mežotnē, Grobiņā, Durbē, Pasilciemā, Vārvē u. c. (sal. K. Boy, „Archäologische Forschungen in Kurland“, „Mit-tausche Zeitung“, Nr. 66, 1895., un В. И. Сизовъ, „Предварительный

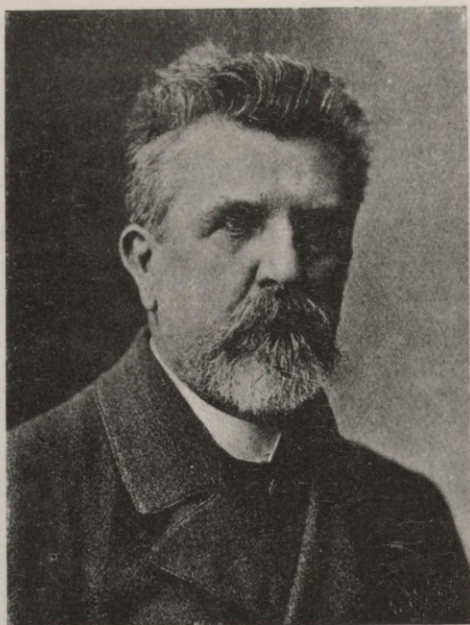
Augusts Bilenšteins.

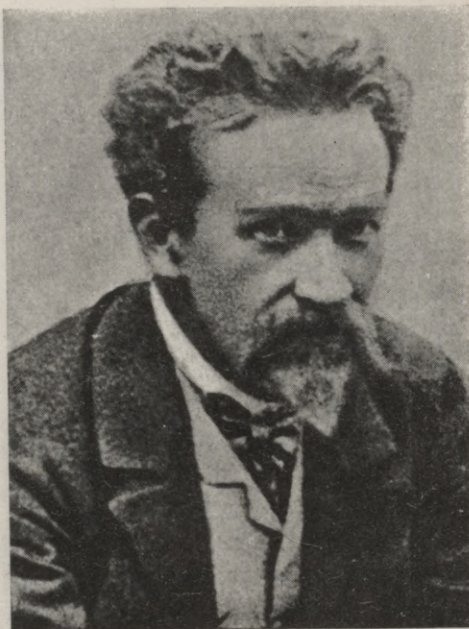
Voldemārs Balodis.

отчетъ о поѣздкѣ съ археологическою цѣлью въ Курляндскую губернію лѣтомъ 1895 г.", Арх. Изв. и Зам. IV, Maskavā 1897.). Bagātais jaunais materials mudināja uz vēl enerģiskākiem un nopietnākiem pētījumu darbiem, kā tas sevišķi uzsvērts jau pieminētā Jāņa Ziemeļa priekšlasījumā Latviešu zinību komisijā (J. Ziemeļis, „Baltijas resp. Latvijas archeoloģijas tagadējais stāvoklis un tās uzdevumi nākamajos gados“, Rīgā 1895.). J. Zickas archeoloģiskā karte (J. Sitzka, „Archäologische Karte von Liv-, Est- und Kurland“) un archeoloģisko atradumu saraksts („Verzeichnis archäologischer Fundorte in Liv-, Est- und Kurland“, Tērbatā 1896.), tāpat A. Buchholca bibliografija („Bibliographie der Archäologie Liv-, Est- und Kurlands“, Rīgā 1896.) rādīja vislabāk, cik lieli bijuši archeoloģiskie ieguvumi līdz šim laikam.

1896. g. Rīgā notika X archeoloģiskais kongress, kuru, piedaloties vietējām zinātniskām biedrībām un institūtiem, organizēja Maskavas Ķeizarsriskā archeoloģiskā biedrība ar prezidenti grāfieni P. Uvārovu priekšgalā. Šī kongresa laikā, kuram bija ārkārtīga nozīme turpmākā archeoloģijas darbā Latvijā, tika sarīkota arī archeoloģiskā izstāde, kuras kataloga ievadā („Katalog der Ausstellung zum X archäologischen Kongress in Riga, 1896“) profesors Richards Hausmans deva Latvijas senvēstures raksturojumu. Minētais katalogs ilgu laiku tika izlietots kā latviešu archeoloģijas

Profesors Richards Hausmans.

A. Buchholcs.

rokas grāmata. Kongresā prof. Hausmans nolasīja arī savu pārskatu par archeoloģijas attīstību Baltijas zemēs pēdējos 50 gados („Überblick über die Entwicklung der archäologischen Forschung in den Ostseeprovinzen während der letzten 50 Jahre“). Sevišķi svarīgs bija A. Bilenšteina kongresā nolasītais referāts par latviešu pilskalniem („Über die lettischen Burgberge“), kas vēl šodien ir liekams latviešu pilskalnu pētījumu pamatā. No kongresā nolasītiem referātiem kā svarīgi kopsavilkumi minami vēl šādi: prof. R. Virchova „Über die älteste Bevölkerung Nordeuropas mit besonderer Beziehung auf Livland“, R. Hausmana „Die verschiedenen Typen der livl. Gräber“, prof. A. Spicina „Общій обзоръ доисторическихъ древностей Прибалтійскаго края“ (sal. arī „Извѣстія X археол. съѣзда въ Ригѣ 1—15 авг. 1896“, Rīgā 1896. g.). Latviešu sabiedrības interesi par kongresu vislabāk raksturo 1896. un sekojošos gados Rīgas muzejiem dāvētās senlietas.

1898. g. kļuva pazīstami divi jauni vidējā dzelzslaikmeta beigu sudraba depoziiti Baltinavā un Mežotnē. Profesora Ernesta Putniņa izrakumos līdzenā ģindeņu kapulaukā Stāmerienē atrada labi uzglabājušos audumu paliekas, starp tām kādu sevišķi skaistu villaini ar bronzas spirālīšu un gredzentiņu izrotājumu.

1899. g. parādījās X archeoloģiskā kongresa darbu I un II sējums

(„Труды X археол. съезда“). Jāatzīmē, ka III sējumā, kas iznāca tikai 1900. g., publicēts S. Bogojavlenska pārskats par viņa 15 izrakumiem Latvijā 1896. g. (С. К. Богоявленский, „Раскопки въ Лифляндской и Курляндской губерніяхъ лѣтомъ 1896 г.“).

Sekojošos gados līdz pasaules karam lielākus izrakumus vēl izdarījuši: 1900. un 1903. g. mācītājs Kārlis Šilings un Bernhards Holanders pie Asaru ezera, Nītaurē, kādā agrā dzelzslaikmeta uzkalniņu kapulaukā

T. J. Arne,

sarunā ar Tulūzas profesoru grāfu H. Beguēnu.

(sal. K. Schilling, „Bericht über eine Ausgrabung am Assar-See“, „Sb. rig.“ 1900, un B. Hollander, „Bericht über eine zweite Ausgrabung am Assar-See“, „Sb. rig.“ 1903), 1909. g. profesors Francis Balodis Kauguru Pekas kalnā pie Valmieras (sal. Ф. В. Баллодь, „Отчетъ о командировкѣ въ Прибалтійскій край лѣтомъ 1909 г.: Беверинскія раскопки“, Maskavā 1911.), kur tika izpētītas pilskalna malas koka nocietinājumu paliekas un vairākas vēlā dzelzslaikmeta celtnes, un 1911. g. Dr. med. Ernests Ķivuls vēlā dzelzslaikmeta kapulaukā pie Cēsīm (sal. E. Kiwull, „Gewandreste und Bronzefunde aus einem lettischen Gräberfelde der jüngeren Eisenzeit bei Wenden“, „Mitt. Rig.“, 1911.).

1908. g. Richards Hausmans I Baltijas vēsturnieku dienās Rīgā nolasīja savu pārskatu par archeoloģiskiem pētījumiem pēdējā gadu desmitā

(„Übersicht über die archäologische Forschung in den Ostseeprovinzen im letzten Jahrzehnt“, publicēts „Arbeiten des I Balt. Historikertages“, Rīgā 1908.), kurā plaši apskatīja arī Latvijas senvēstures etniskās problēmas. 1910., 1911. un 1912. g. T. J. Arne publicēja vairākus rakstus par zviedru sakariem ar austrumiem vikingu laikos. 1913. g. parādījās profesora Makša Eberta ievērojamais darbs „Die baltischen Provinzen Kurland, Livland, Estland“ (iespiests „Prähistorische Zeitschrift“, V sējumā, 3.—4. burtn.), kurā sistemātiski apstrādāts viss līdz 1913. iegūtais arheoloģiskais materials un līdz ar to blakus R. Hausmana 1896. g. kataloga „ievadam“ īstenībā dota laba Baltijas aizvēstures rokas grāmata. 1912. g. Stokholmā notika I Baltijas arheologu kongress profesora Oskara Montēliusa vadībā ar T. J. Arni kā ģenerālsēkretāru, kurā piedalījās vairāki latviešu arheologi un kurā nodarbojās priekšlasījumos un apspriedēs plašāki arī ar Austrumbaltijas arheoloģijas problēmām. Šis kongress un M. Eberta „Baltische Provinzen“ zināmā mērā uzskatāmi kā Austrumbaltijas un līdz ar to Latvijas senāko arheoloģisko pētišanas darbu noslēgums un labākais kopsavilkums, jo 1914. g. ar pasaules kara sākšanos Latvijas arheoloģijas pētniecības darbā iestājās pārtraukums.

* * *

Pēc Latvijas atbrīvošanas Latvijas Iekšlietu ministrija 14. IX 1921. un 26. IV 1922. g. izdeva noteikumus, kas noliedza senvietu postīšanu. 26. jūnijā 1923. g. Valsts Prezidents apstiprināja Latvijas Universitātes ierosināto un Saeimas pieņemto „Pieminekļu aizsardzības likumu“. 1923. g. oktobrī uz šī likuma pamata tika noorganizēta Latvijas Pieminekļu valde, kuras pirmais priekšsēdis bija Fricis Ozoliņš un kuras vadība kopš 1932. g. atrodas profesora Franča Baloža rokās.

1920. g. nodibināja Valsts vēsturisko muzeju, kura darbvedis A. Krieviņš 1920.—1922. gados izdarīja lielākus izrakumus dažos kuršu un **letgaļu** kapulaukos un Sāruma pilskalnā (sal. A. Krieviņš [Lietgalietis], „Arheoloģisks izziņas rakums Sāruma pilskalnā pie Cēsīm“, Latvijas Saule 1926.). Sevišķi interesanti bija Liel-Īvandes atradumi, starp tiem svaru kausiņi un atsvariņi, dzeramo ragu apkalumi un aužamie piederumi. 1920.—1922. gados vairākās vietās Augšzemē izrakumus izdarīja arī skolotājs Štokmanis un ieguva svarīgu arheoloģisku materialu no agrā dzelzslaikmeta uzkalniņkapiem (sal. Štokmanis, „Vecākā dzelzs laikmeta uzkalniņu kapi pie Boķu mājām Jēkabpils apkārtnē“, Latvijas Saule 1926.). 1922. g. Jaunpiebalgā uzkalniņkapos izrakumus izdarījis profesors Gustavs Bakmans, konstatējot vēlā dzelzslaikmeta II posma apbedījumus (sal. Ed. Elksnīte, „Jaunpiebalgas uzkalniņu kapi“, Rīgā 1935.).

Ļoti nozīmīgi uzplaukstošai latviešu archeoloģijai bija profesora A. M. Tallgrena priekšlasījumi Latvijas Universitatē 26.—30. maijā 1922. g. Šo priekšlasījumu un dažu latviešu zinātnieku avīžu rakstu rezultātā (sal. profesora Ernesta Felsberga „Sargājiet mūsu senču kapus“, Latvis 1922., un profesora Pētera Šmita „Par Latvijas senatni“, Latvijas Sargs 1922.) latviešu sabiedrībā un arī lauku iedzīvotājos bija pamodināta vispārēja interese par senvēsturi, kas sekojošos pētījumu darbos dažādi izrādīja savu palīdzību. 1922. g. K. f. Löwis of Menars izdeva savu „Burgenlexikon von Alt-Livland“, kurā apskatīti vairāki latviešu pilskalni. Tai pašā gadā Ernests Brastiņš Rīgas Senatnes pētītāju biedrības uzdevumā reģistrēja un aprakstīja Kurzemes pilskalnus (sal. E. Brastiņš, „Latvijas pilskalni I: Kuršu zeme“, Rīgā 1923.). 1923.—1930. gados E. Brastiņš šos darbus turpināja Pieminekļu valdes uzdevumā, un tie tika publicēti 3 sējumos: „Zemgale un Augšzeme“, 1926. g., III — „Latgale“, 1928. g., un IV — „Vidzeme“, 1930. g.

1922. g. pie Latvijas Universitātes nodibināja archeoloģijas katedru un par archeoloģijas profesoru ievēlēja privatdocentu Maksu Ebertu no Karaļaučiem, kurš darbojās Rīgā līdz 1924. g. vasarai. 1923. g. M. Eberta archeoloģijas seminārs noorganizēja izrakumus bronzas laikmeta akmeņu šķirstu kapos Maz-Gaidēnos un akmens laikmeta apmetnē Sabilē. 1926. g. M. Eberts publicēja darbu „Neue Beiträge zur Archäologie Lettlands“ (iespiests Elbinger Jahrbuch 1924., sal. arī tā paša autora „Jauni ieguvumi Latvijas archeoloģijā“, Izglītības Ministrijas Mēnešrakstā), kurā izteikti viņa jaunie novērojumi attiecībā uz Latvijas akmens laikmetu. 1924. g. uz prof. M. Eberta priekšlikumu Pieminekļu valde uzticēja plašākus izrakumus Bauskā un Rucavā Heidelbergas profesoram E. Vālem (sal. Prof. E. Wahle, „Die Ausgrabungen in Rutzau und Bauske“, Rīgā 1928. g.).

1924. g. augustā senvēstures katedru Latvijas Universitatē pārņēma profesors Francis Balodis (tagad arī Valsts vēsturiskā muzeja archeoloģijas nodaļas vadītājs un Pieminekļu valdes priekšsēdētājs). Viņa vadībā 1925. g. izdara lielākus archeoloģisko pieminekļu reģistrēšanas darbus Austrumlatvijā, Latgalē, kur 14 letgaļu kapulaukos izdara pārbaudes izrakumus (sal. F. Balodis, „Ludzas-Rāznes apvidus senvietas“, Izglītības Ministrijas Mēnešrakstā 1925.) un kopā ar Tērbatas profesoru H. Mooru arī izrakumus Slatē uzkalniņu kapulaukā (sal. H. Moora, „Ausgrabungen ältereisenzeitlicher Hügelgräber im Kreise Jēkabpils“, Rīgā 1928.). 1926. g. Fr. Balodis turpināja savus pētījumus Austrumlatgalē (sal. sevišķi viņa izrakumus Saleniekos, kur konstatēja agrā dzelzslaikmeta uzkalniņkaps: F. Balodis, „Salenieku senkapi“, Latvijas Saule 1926.) un 1927. g. organizēja izrakumus Slatē archeoloģiskā semināra dalībniekiem piedaloties (sal. E. Šnore, „Izrakumi Slatē uzkalniņu kapos 1927. g.“, Rīgā

*II Baltijas archeologu kongresa dalībnieki Iles Gailišos;
paskaidrojumus dod prof. H. Moora.*

1933.). 1927. g. Fr. Balodis izdara plašākus izrakumus Tanīsa pilskalnā Raunā, piedaloties arhitektam profesoram Paulam Kundziņam (sal. F. Balodis, A. Teikmanis, P. Kundziņš un L. Kundziņš, „Izrakumi Raunas Tanīsa kalnā 1927. gadā“, Rīgā 1928.). 1926. g. Fr. Baloža redakcijā parādījās pirmā latviešu archeoloģijas rokas grāmata „Latvijas archeoloģija“, kurā atsevišķas nodaļas bija sarakstījuši: A. M. Tallgrens, E. Šturms, H. Moora, M. Šmīdehelma, F. Balodis, P. Kundziņš un P. Šmits. 1927. g. vēsturnieku konferencē Varšavā profesors F. Balodis varēja referēt par saviem pētījumiem Austrumlatgalē — par latviešu-slavu robežu aizvēsturiskos laikos (sal. F. Balodis, „L'ancienne frontière slavo-latvienne“, Varšavā 1937.) un 1929. g. žurnālā Fornvännan publicēt rakstu „Die lettischen Burgberge“, kas deva visa attiecīgā materiāla kopsavilkumu. 1930. g. prof. F. Balodis kā ģenerālsēkretārs organizēja II Baltijas archeologu kongresu (sal. „Congressus Secundus Archaeologorum Balticorum Rigae, 19.—23. VIII, 1930“, Rīgā 1931.), kurā piedalījās visu Baltijas valstu archeologi.

Laikā no 1926.—1938. g. izdarītos izrakumos, kuros piedalījās arī jaunāki latviešu archeologi: Valdemārs Ģinters, Rauls Šnore, Eduards Šturms, Elvīra Šnore, Adolfs Karnups, Hugo Riekstiņš u. c., nācis klajā bagāts jauns materiāls, kas Latvijas senvēsturi nostāda gluži jaunā gaismā. V. Ģinters izdarījis plašākus izrakumus priekškrīstus dzelzslaikmeta ap-

II Baltijas archeologu kongresa dalībnieki Vaidavas (Metimnes) pilskalnā; paskaidrojums dod prof. F. Balodis.

metnēs un akmeņu šķirstu kapos (sal. Ģinters, „Beiträge zur vorrömischen Eisenzeit Lettlands“ un „Die Steinkistenhügelgräber in Buļļu muiža“, 1930.), vidējā dzelzslaikmeta kapulaukos un Daugmales pilskalnā (sal. Ģinters, „Daugmales pilskalna 1935. g. izrakumi“, *Senatne un Māksla* 1936.: 1; „Daugmales pilskalna 1936. g. izrakumi“, *Senatne un Māksla* 1936.: 4; arī F. Balodis, „Die lettischen Burgberge nach den Grabungen der letzten Jahre“ un „Ein Denkmal der Wikingerzeit aus Semgallen, Lettland“, *Helsinki* 1934.). E. Šturms, kurš 1927. g. publicēja pārskatu par Latvijas akmens laikmetu (Šturms, „Akmens laikmets Latvijā“, I un II) un 1930. g. tādu par bronzas laikmetu (Šturms, „Die bronzezeitlichen Funde in Lettland“, *Congressus Secundus Rigae*), 1933. un 1935. g. izpētīja bronzas laikmeta kapenes Salaspils Rēznās (sal. Šturms, „Pirmās bronzas laikmeta kapenes Latvijā“, *Senatne un Māksla* 1936.: 1), tāpat kādu neolīta apmetni Ziemeļkurzemē (sal. Šturms, „Neolīta apmetne Dundagas Purciemā“, *Senatne un Māksla* 1937.: 1); viņš nodarbojies arī ar kuršu senvēstures problemām (E. Šturms, „Kursas aizvēstures problēmas“, *Rīgā* 1934.; „Vilkumuižas ezera atradumi“, *Senatne un Māksla* 1936.: 2; „Kuršu zobeni“, *Senatne un Māksla* 1936.: 4; „Elka kalni un pilskalni Kursā“, *Pagātne un tagadne I, Rīgā* 1936.). R. Šnore izdarījis plašus izrakumus agrā dzelzslaikmeta kapulaukā Makašānu Saleniekos (sal. R. Šnore, „Die

Hügelgräber und Steinsetzungen der römischen Kaiserzeit bei Salenieki (Lettland)“, Ūpetatū Eesti Seltsi Aastaraamat 1932, Tartu 1935, arī „Izrakumi Salenieku „kara kapos“ Makašānu pagastā“, Senatne un Māksla 1936.: 2), Kļauģu pilskalnā (sal. R. Šnore, „Izrakumi Doles pag. Kļauģu pilskalnā“, Senatne un Māksla 1936.: 1), agrā dzelzslaikmeta uzkalniņkapos Īles Gailišos un citur. R. Šnore nodarbojies arī ar tipoloģiskām studijām (sal. R. Šnore, „Dzelzs laikmeta latviešu rotu adatas“, Rīgā 1930.; „Zur Typologie der Silberbarren in Lettland“, Riga 1938.) un publicējis jaunas Latvijas archeoloģijas kartes (sal. R. Šnore, „Latvju aizvēstures kartes“, Rīgā 1936.). E. Šnore izdarījusi izrakumus lielākā skaitā dzelzslaikmeta kapulaukos (E. Šnore, „Kara kapi Mērdzenes pag. Dzērvju ciemā“, Rīgā 1936.; „Izrakumi agro vēsturisko laiku kapulaukā Jūrkalnes pag. Darvdedžos“, Rīgā 1937.; „Jauni vidējā dzelzs laikmeta kapu atradumi Zemgalē“, Rīgā 1937.; „Dundagas kājauti“, Rīgā 1938.) un Valmieras pilskalnā. A. Karnups turpinājis izrakumus Raunas pilskalnā (sal. Karnups, „Ausgrabungen auf dem Tanīsa kalns in Rauna 1930“, Congressus Secundus Rigae) un vadījis plašākus izrakumus Talsu pilskalnā (sal. Karnups, „Izrakumi Talsu pilskalnā 1936. g.“, Senatne un Māksla 1936: 4; „Dzīvnieku galvas kausi Talsu pilskalnā“, Senatne un Māksla 1937.: 4; „Izrakumi Talsu pilskalnā 1937.“, Senatne un Māksla 1938.: 2).

Iegūto bagāto materialu pa daļai aprakstījis prof. H. Moora savā lielajā pētījumā par agro dzelzslaikmetu (H. Moora, „Die ältere Eisenzeit in Lettland bis etwa 500 n. Chr.“, Tartu, I—II, 1931—1938); prof. Fr. Balodis iespiedis vairākus kopsavilkumus: „Die baltische-finnisch-ugrische Grenze in Lettland in vorgeschichtlicher Zeit“ (1932.), „Latvju aizvēsture“ (1934.), „Latviešu senās ciltis“ (1934.) un „Ethische Probleme und die archäologischen Untersuchungen der letzten Jahre in Lettland“ (1935.) un raksturojis tais latviešu kulturas attīstību, atsevišķo latviešu cilšu robežas un to senvēsturi. Ar 1936. g. F. Baloža redakcijā iznāk žurnāls Senatne un Māksla (4 burtnīcas gadā). 1937. g. sakarā ar pirmo Baltijas vēsturnieku konferenci Rīgā Pieminekļu valde izdeva atlantu „Latviešu kultura senatnē“, ar profesora Fr. Baloža kulturvēsturisku ievadu.

Literatura:

- J. Ziemeļis, Baltijas resp. Latvijas archeoloģijas tagadējais stāvoklis, Rīgā, 1895.
 „Katalog der Ausstellung zum X archäologischen Kongress in Riga“, 1896.
 R. Hausmann, Übersicht über die arch. Forschung in den Ostseeprovinzen im letzten Jahrzehnt, Riga 1908.
 M. Ebert, Neue Beiträge zur Archäologie Lettlands, Elb. Jahrb., 1924 (tulc. Izgl. min. mēnešrakstā, 1926.: Jauni ieguvumi Latvijas archaioloģijā).
 F. Balodis, Die archäologischen Forschungsarbeiten in Lettland 1920—1926. Eur-

asia septentrionalis antiqua, Helsinki. — Arhaioloģiski pētīšanas darbi Latvijā 1920.—1926. g. Brīvās Zemes illustr. piel. 1927., 11.—18.

F. Balodis, Latgales aizvēstures likteņi. Brīvā Zeme 1927., 114.

F. Balodis, Latvijas valsts vēsturiskais muzejs. Latvis 1928., 2149.

„Katalog der Ausstellung zur Konferenz Baltischer Archäologen in Riga“ 1930.

Fr. Balodis, Der zweite Kongress baltischer Archäologen. „Congressus Secundus“, Riga 1931.

F. Balodis, Valsts vēsturiskais muzejs skaitļos. Brīvā Zeme 1932., 1.

F. Balodis, Arhaioloģija („Latvju zinātne“). Latv. konvers. vārdn., 1934.

Ed. Šturms, Jaunākie ieguvumi mūsu aizvēsturē. Senatne 1930., nr. 2.

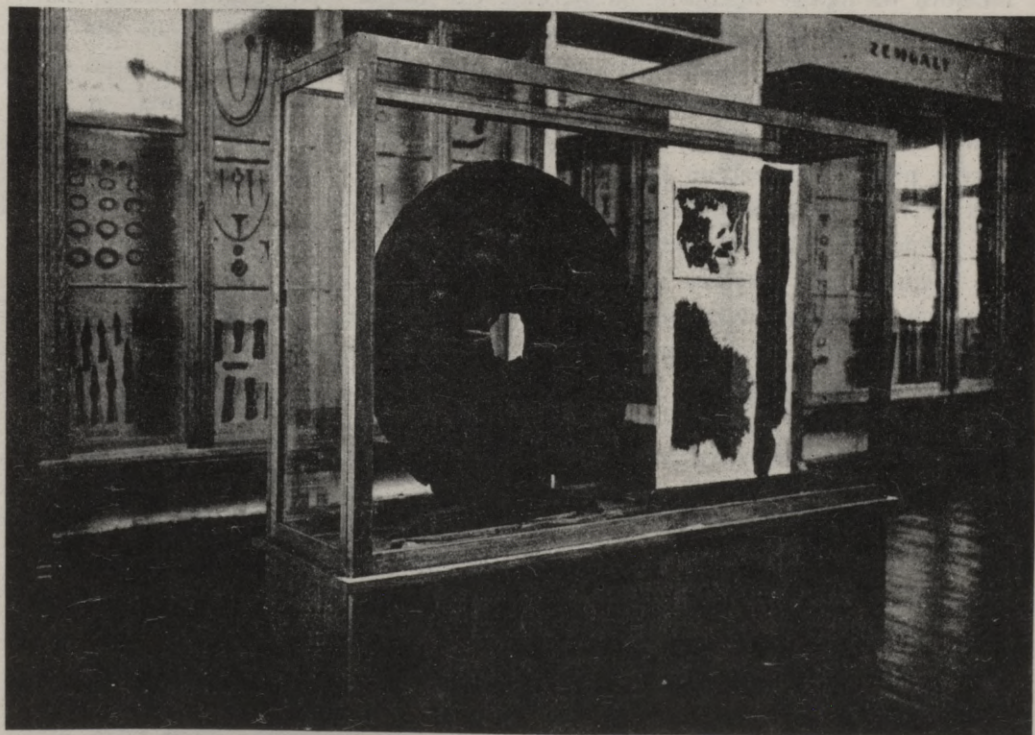
Ed. Šturms, 1931. gada ieguvumi mūsu aizvēsturē. Izgl. min. mēn. 1932., nr. 1.

E. Šnore, Pieminekļu valdes 1935. g. ieguvumu izstāde pili. Izgl. min. mēnešraksts 1936., nr. 2.

„1936. gadā izrakto pieminekļu izstāde“ (katalogs).

„Die Burgbergforschung in Lettland 1933—1937“ (katalogs).

B. v. Richthofen, Zum Stand der Vor- und Frühgeschichtsforschung in Lettland, Archiv f. Anthropol. XXII, 3 (1930).

Valsts vēsturiskā muzeja vidējā dzelzslaikmeta telpa.

I. LATVIJAS AIZVĒSTURE

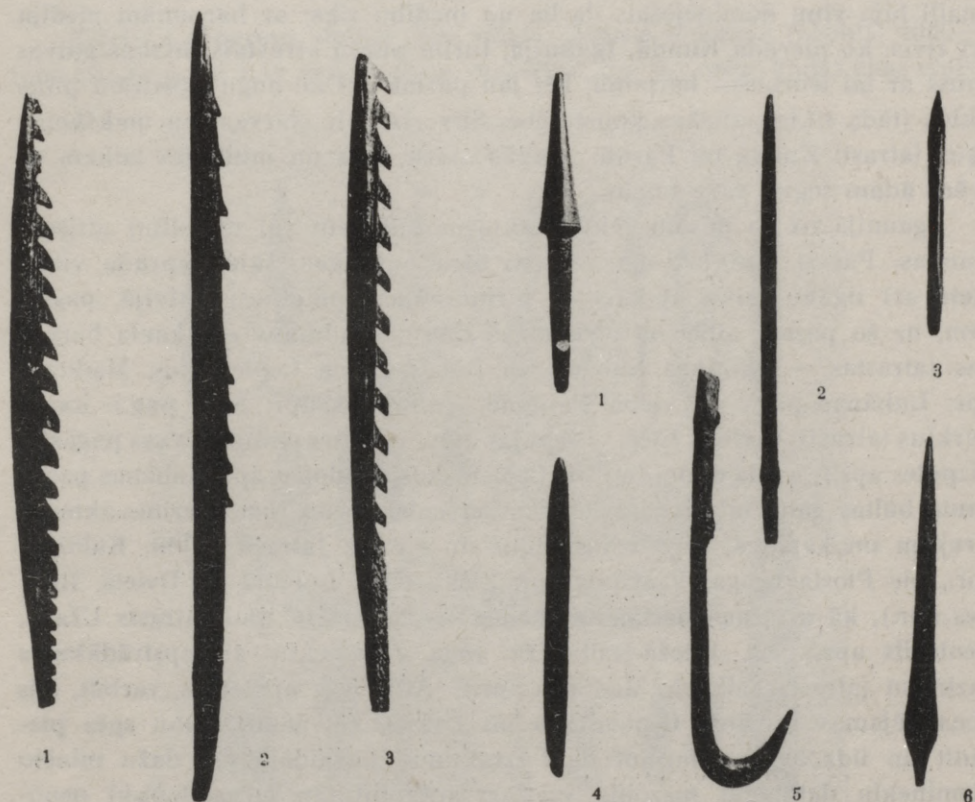
I. Akmens laikmeta pirmciltis, laiks līdz 1500. g. pr. Kr.

Kā — šķiet — pierādījuši pēdējo gadu pētījumi, cilvēku dzīve mūsdienu Latvijas teritorijā līdz 7000. gadam pr. Kr. laikam nemaz nebija iespējama. Leduslaikmetos mūsu zemi klāja bieža ledus un sniega sega, un — kā redzams — pat starpleduslaikmetos no ledus segas atbrīvotos apgabalos tikai šo apgabalu pašā dienvidu joslā klimats tiktālu atsila, lai tai ieceļotu uz ilgāku mitināšanos cilvēks. Un kauču Latvijā gan atrasti mamuta un degunradža kauli (piemēram, vispēdīgi 1937. gadā Juglā, pie Rīgas), — pat pēdējā starpleduslaikmetā cilvēks, domājams, mūsu zemē neieceļoja: tāds apgalvojums liekas vismaz pagaidām neapšaubams, ja arī pielaižama varbūtība, ka šļūdoņa jaunā uzvirzīšanās pēdējā ledus posmā varēja pilnīgi saberzt un iznīcināt cilvēka mitināšanās pazīmes un paliekas Latvijas lēzenos kalnajos un plašos līdzenumos.

Tāpat IX un VIII gadtūkstošos pr. Kr., kad tundra ar arktisku floru un ziemeļbriežu bariem klāja to mūsu zemes apvidu pēdleduslaikmeta cilni, pār kuriem nebangoja toreiz daudz lielākās Baltijas jūras vēl aukstie ūdeņi, cilvēks mums nezinamu iemeslu dēļ laikam vēl neiedrošinājās imigrēt — vismaz Baltijas jūras austrumu piekrastes zemēs. Šos gadu tūkstošus Baltijas jūras nogulumos apliecina gliemezis *Yoldia arctica* un Olaines purvā, piemēram, atrastie ziemeļbrieža ragi, bet cilvēka dzīves un darba paliekas attiecīgos slāņos zinātniekiem pagaidām nav izdevies atklāt ne Latvijā, nedz arī Igaunijā, — un pat Karaļauču muzeja direktora V. Gaertes „*Yoldia's posmam*“ piešķirtos Austrumprūsijā atrastos pieminekļus (ziemeļbrieža raga un mamuta kaulu fragmentus ar varbūtējām cilvēka roku iedarbības pazīmēm, kā arī kaļķakmens šķembu ar „mamuta at-tēlu“) citi zinātnieki, piemēram, prof. K. Engels, apšaubā kā šī posma pieminekļus.

Austrumbaltijā pirmie cilvēki nometās uz pastāvīgu dzīvi tikai nākamā „*Ancylus posmā*“ (VII un VI gadtūkstošos pr. Kr.), kuru šī laika jūras nogulumos aprāda gliemezis *Ancylus fluviatilis*. Jūra bija atkāpusies un, ziemeļu un rietumu piekrastes cilnim paceļoties, bija pārvērtusies milzīgā saldūdeņu ezerā. Klimats bija kļuvis sauss un silts; lieli bērzu un

priežu meži, gobāji, lazdu un alkšņu krūmi klāja Latvijas kalnus un lejas, kur sāka izplatīties arī liepas un ozoli. Pirmvērši, brieži-platradži un bizoņi ganijās košās pļavās vai mitinājās mežos, kur ar meža cūkām, lāčiem un vilku bariem bija spiesti — kauču apdraudēti — dalīt mājvietu. Tikamais klimats un lielā meža zvēru pārpilnība, arī lielais zivju un glie-

1—3 — harpunas.

1—3, 6 — bultas gali; 4 — adata; 5 — makšķeres āķis.

Lubānas ezerā sēkli atrastie akmens laikmeta pieminekļi.

mežu vairums upēs, ezeros un jūrā tā pārvērta mūsu zemi vilinošā bari-bas dārzā, kuru bija vērts iegūt citu jau ilgāku laiku apdzīvotu un pa daļai jau pārāk izmantotu apgabalu iemītniekiem.

Gan ne no rietumiem, kā apgalvo V. Gaerte, bet domājams no dienvidaustrumiem vai dienvidiem, no Dienvidkrievijas vai Polijas Latvijā ieceļoja pirmās senciltis, leduslaikmeta beigu posma paleolitiskās (agrā akmens laikmeta) kulturas veidotāju pēcteči — vidējā akmens laikmeta (mezolita) pirmie pārstāvji pie mums. Austrumprūsiju, Ziemeļpolijas novadus, Lietuvu, Latviju, Igauniju, Somiju un Ziemeļkrieviju ieņēma viena

un tā paša kulturas novada izceļotāji, kuri savu darba rīku darināšanai labprāt izmantoja kaulu un ragus, bet, protams, arī akmeni un pat koku (ja arī, pēdējam ātri satrūdot, šī laika koka daikti nav atrasti). Jaunie ienācēji nodarbojās ar medību un zveju, kādēļ labprāt apmetās upju vai ezeru krastos; harpuņas, leduskapļi, durkļi, dunči un šķēpu vai bultu smaiļi bija viņu dominējošais darba un medību rīks; ar harpūnām medija arī zivis, ko pierāda Kundā, Igaunijā, turbu purvā atrastais līdakas galvas kauss ar tai ieurbušos harpunu, bet jau pazina arī no augu šķiedrām pītus tīklus (tāda tīkla paliekas konstatētas Siivertsī, pie Narvas) un makšķeres āķus (atrasti Kundā un Pārnū); tērpās zvēru ādās un mitinājās laikam ar zvēru ādām segtās zaru būdās.

Igaunijā uz šo posmu (vidējo akmens laikmetu vai mezolitu) attiecas Kundas, Pārnu, Emajōgi un vēl citi atradumi, kas, šķiet, aprāda vienā vietā arī ilgāku laiku apdzīvotas pirmatnējas apmetnes; Latvijā, pagaidām, uz šo posmu attiecinā nedaudzus savrupatradumus — kaula harpuņas (atrastas — vairākas Lubānā un Dvietē, viena Cepleniekos, Madonas apr. Lubānas pag., un viena Pantenē, Valmieras apr. Sēļu pag.), kaula durkļus (atrasti — viens Nicā, Liepājas apr., un otrs strautā Sakas pagastā, Aizputes apr.), kaula dunci (atrasts Cepleniekos, Madonas apr. Lubānas pag.), kaula bultas galus (atrasti Lubānā un Cepleniekos) un raga tvertnes akmens cirvjēm un kapļiem, raga leduskapļus un cirvjus (atrasti Saldū, Kuldīgas apr., pie Plosta kroga, Ventspils apr. Zlēku pag., Lubānā un Dvietē, Ilūkstes apr.), kā arī raga nezināmas noderības caururbtu rīku (atrasts Užavā, Ventspils apr.) un brieža-staltradža raga fragmentu ar apstrādāšanas pazīmēm (atrasts Saikavā, Madonas apr.). Attiecīgās apmetnes, varbūt, būs konstatējamas Lubānā, Cepleniekos un Dvietē, bet šādu cerību spēs pierādīt un līdz ar to attaisnot tikai izrakumi; pagaidām pat dažu minēto pieminekļu datējumu mezolitā var arī apšaubīt, un chronoloģiski nenoskaidrota paliek, piemēram, pie Kuldīgas 1842. gadā, Ventas kanali rokot, atrastā rotu adata ar ornamentāliem izgreznojumiem, kuru varētu attiecināt uz neolita sākumu vai uz posmu pirms tā.

V gadu tūkstoši, t. s. Litorinas posmā (mezolita beigu posmā), kuru mūsu jūras nogulumos apliecina gliemzis Litorina litorea, Baltijas jūrai izveidojās satekle ar Ziemeļu jūru, kādēļ tai sāka ieplūst Atlantijas okeana sāļie ūdeņi. Klimats palika vēl siltāks, un mežos vēl plašāki izplatījās ozoli, liepas un gobas, bet no jauna ieviesās egles; pieauga meža cūku un briežu-staltradžu bari, ieradās pirmie bebri. Igaunijā, Pārnū un Voisekū konstatētas šī posma apmetnes, kas aprāda līdzās kaula daiktiem, kā iepriekšējā posmā, plašāku akmens rīku pielietojumu; Latvijā pagaidām, šķiet, tikai nedaudzas lietas, kā jau atzīmēts, varētu attiecināt arī uz šo posmu, kas Austrumbaltijā vēl nekādi nav nozīmējis to progresu, kāds

šai pašā laikā jau novērojams Rietum- un Dienvidbaltijā. Tur kā jauniegūvums rodas māla trauki, — bet, piemēram, Voisekū apmetnē vēl neizdevās podniecību konstatēt, un nav attiecīgās trauku lauskas atrastas arī pie mums.

* * *

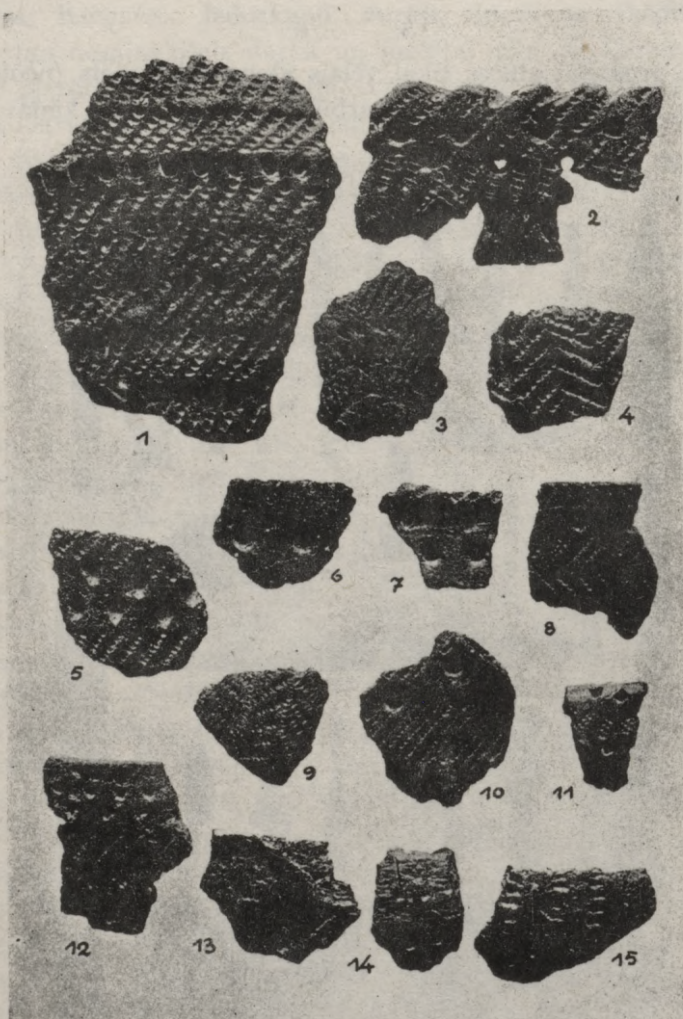
Noteiktu progresu atnesa tikai vēlāis akmens laikmets (neolīts, 4000—1500 pr. Kr.), un nav neiespējama varbūtība, ka tas radās kādas citas etnis-

Riņņukalnā atrastās somu-ugru vēlā akmens laikmeta senlietas.

1—3 harpunas; 4—7 — bultu smaili; 10, 26 — adatas; 8, 9, 12, 13, 14, 15, 21, 22, 23 — rotas; 11 — nazis; 17, 18, 20 — makšķeres āķi un vilce; 24, 25 — kalti; 27, 31 — durkļi; 32 — šķēpa smailis; 34 — cirvis; 36 — galoda; 33, 35 — keramikas lauskas.

kas vienības invazijas rezultātā. Varbūt ap 400. g. pr. Kr. kāds jauns ieceļotāju vilnis pa daļai uzslāpējās senākiem iemītniekiem, laikam, piemēram, samoježu un lapu senciltīm, pa daļai tās izspieda no sen jau apdzī-

Somu-ugru „ķemmes keramika“.

Lauskas atrastas: 1 — Ramslavā; 2, 3, 4 — Līčagalā;
5 — Adamovā; 6—11 — Zvejniekos; 12—15 — Liezerē.

votiem apgabaliem, vismaz dienvidos no Somijas jūras līča. Taču vēstures avoti noteikti apliecina samoježu un lapu mītnes senākos laikos vairāk dienvidos; lapi, piemēram, vēl XIV gs. pēc Kr. mitinājās Oņegas ezera krastā un vēl XVII gs. pie Botnijas jūras līča. V. Giuffrida-Ruggeri antro-

poloģiski apvieno lapus un samojedus vienā „homo palaeo-arcticus“ saimē, un, kā zināms, abas tautas patapinājušas savu tagadējo valodu no somu-ugru ciltīm: E. N. Sātālā kā lapu patapināto somu-ugru valodas attīstības pakāpi atzina somu-ugru pirmvalodu, un arī par samojediem K. B. Viklundš apgalvo, ka minētā valodas patapināšana notikusi „daudz 1000 gadu pirms Kr. dz., kādā senā akmens laikmeta posmā“. Beidzot pēc profesora H. Mooras novērojumiem tieši Voiseku tipa senlietas no Igaunijas pārplūst dienvidaustrumu Somijā, un tā tad Voiseku apmetnes laikā (ap 4000. pr. Kr.) notikusi kāda cilšu pārvietošanās pāri Somijas jūras līcim.

Katrā ziņā jaunatplūdušās somu-ugru pirmciltis atnesa jaunus kulturas elementus un vispirmā kārtā labāku akmens daiktu apstrādāšanas tehniku un podniecību, ja arī līdzīgi senākiem zemes iemītniekiem vēl plaši pielietoja kaulu kā materialu savu darba rīku un ieroču darināšanai. Jaunie „kaula kulturas“ nesēji un veidotāji mēdza izrotāt savu māla trauku virsmu ar ornamentu, kuru iespieda vēl mīkstā masā ar ķemmei līdzīgu daiktu un kura īpatnējā rakstura dēļ visu šo jauno neolītisko kulturu parati dēvē par „ķemmes keramikas kulturu“ (arī „zobiņu un bedrišu keramikas kulturu“, sal. „Latvijas archeoloģijā“).

Somu-ugru pirmciltis ieņēma ļoti plašus zemes apgabalus: rietumos — līdz Vislas grīvai un Ziemeļnorveģijai (Dienvidvarangarai), austrumos — līdz Jenisejas upei (Sibirijā) un dienvidos (Eiropā) — līdz Bugas ietekai Vislā un Dona un Bielajas iztekām. Par „ķemmes keramikas“ kulturas nesējiem un veidotājiem šodien zinātnieku aprindās vairs nav minējumu: sekodami prof. R. Hausmana, prof. J. Ailio, prof. A. M. Tallgrena un prof. H. Mooras atzinumiem, šo kulturu šodien vienbalsīgi piešķir somu-ugru pirmciltīm, kas tā tad IV un III gadtūkstotī pr. Kr. — līdz jaunu cilšu invāzijai, par kuru runāsim zemāk — mitinājās tagadējās Austrumprūsijas, Ziemeļpolijas, Lietuvas, Latvijas, Igaunijas, Somijas, Ziemeļnorveģijas austrumu novadu, Ziemeļ- un Viduseiropas Krievijas un Ziemeļsibirijas teritorijā.

Jaunie ienācēji, somu-ugru ciltis, savu keramiku un ornamentus atnes Latvijas teritorijā jau pietiekoši bagātā attīstības pakāpē, tā tad „ķemmes keramika“ nekādi nav radusies vai pirmsākumā veidota mūsu zemē; bet gan viņa gūst šeit tālāku attīstību, kas apbrīnojami labi novērojama pie mums konstatētās un izpētītās apmetnēs.

Somu-ugru ciltis, kā redzams, nepazīna podnieka ripu un traukus veidoja rokām; trauku forma bija vēl vienkārša — gandrīz puslodveidīga, līdzīga pusolai, bez kakla un pleciem, jo trauku iemalu neveidoja ierāvušos. Bet ornaments, kas aplāja trauku virsmu, jau pašā sākumā bija ļoti greznš. Kā pierāda, piemēram, Ramslavas (Madonas apr. Lubānas pagastā) apmetnes atradumi, IV gadtūkstoša sākumā, kad mālam vēl pie-

Somu-ugru „ķemmes keramikas“ kulturas izplatība.

maisija daudz smilšu un vietām arī sasmalcinātus gliemežu vākus, — visu trauku virsmu apklāja ķemmes zobiņu raksts, kas savā zobiņrindu paralelā ieslīpā sakārtojumā veidoja iemalai paralelu joslu ornamentu, dažkārt vēl izraibotu gar trauka iemalu ar kociņiem iespīstām bedrītēm. Līčagala (Madonas apr. Lubānas pagastā) un Adamovas (Daugavpils apr. Krāslavas pagastā) apmetnes labi aprāda „ķemmes keramikas“ tālāko attīstības pakāpi: materials labāki izmaisīts, trauki labāki apdedzināti un pieaug bedrišu skaits ornamentacijā; novērojamas bedrišu rindas, kas daudz lielākā skaitā nekā senāk papildina zobiņu ornamentu, gan iekļaujoties starp daudzām, gandrīz visām, zobiņu raksta joslām, gan tās sadalot vairākos trauku virsmas daudzjoslu izgreznojumos. III gadtūkstoti, „ķemmes keramikas“ 3. attīstības pakāpē, ko labi raksturo Liezeres (Madonas apriņķī) un Zvejnieku (Valmieras apr. Sēļu pagastā) apmetnes, — līdzās kociņu bedrītēm sāk parādīties arī nagu iespaidumi trauka virsmā, un zobiņu rindas kļūst sausākas, it kā pati „ķemme“ būtu veidota jau no cietāka materiala; dažreiz zobiņu rindas arī izzūd pa daļai vai pat pavisam, atdodot savu vietu bedrišu ornamentacijai. Nevilus šo parādību gribētos

kvalificēt kā „ķemmes keramikas“, vismaz viņas ornamentācijas, zīnams deģenerācijas pazīmes vai svešu ietekmju rezultātu, kas vēl labāki nojaušami sākot ar 2000. gadu pr. Kr., kad somu-ugru ciltis savu keramiku dažkārt nemaz vairs nedekorē, jeb arīdzan sāk patapināt svešus, importētus motīvus.

Purciema dieveklis.

Somu-ugru cilšu vēlā akmens laikmeta apmetnes parasti atradās ūdeņu, upju, ezeru vai jūras krastā, tieši pie ūdens, jo nodarbojās šīs ciltis galvenā kārtā ar zivju un gliemežu zvejniecību, un taču ūdeņi tais laikos bija arī vislabākie ceļi, jo plašie un pārāk bieži pirmmeži un lieli purvi apgrūtināja sauszemes satiksmi. Kā satiksmes līdzekli mēdza lietot vienkočus, kādus, piemēram, prof. A. A. Inostrancevs atrada Ladogas ezera krasta nogulumos. Mājoja zaru un koka mizu būdās vai slietēpos, kurus ziemas mēnešos centās vēl apsegt ar ādām vai pat velēnām; masīvākas celtnes nemēdza celt, jo, nodarbodamies līdzās zvejniecībai arīdzan ar medniecību, ciltis mēdza bieži pārvietoties, un ņomadiem — zvejniekiem un medniekiem, protams, nebija nozīmes tērēt darbu un laiku mā-

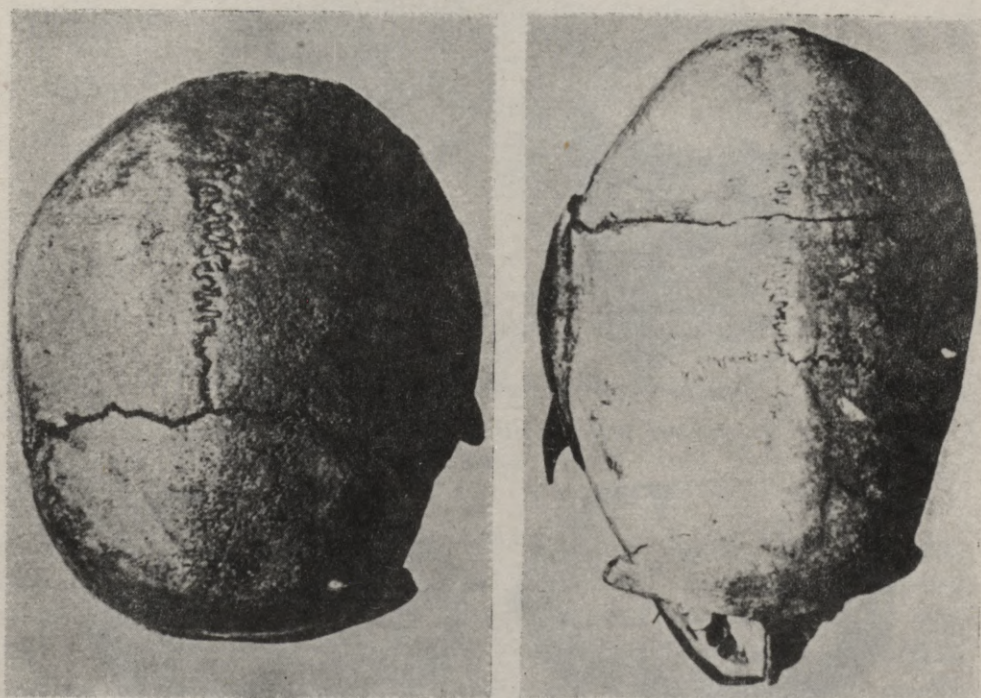
jokļa ierīkošanai, kurš atkal — ja arī uz laiku tikai (piemēram, atkarībā no zvejas vai medību izredzēm) — bija jāpamet. Mājlopus vēl nepazīna; pēc prof. D. N. Anučina un Dr. O. F. Ganderta pētījumiem, vienīgi suns bija pieradināts pie cilvēka, — jo bija nepieciešams medībās, varēja palīdzēt atvilkt mājās uz primitīvām koka ragavām lomus un varēja noderēt arī barībai. Beidzot, barībai lasīja arī meža ogas, dažādus mūsu zemes sākņaugus un, varbūt, izmantoja pat dažu koku mizas.

Savus darba rīkus un ieročus, cirvjus (apaļus un ar trapezveidīgu griezumam), kaltus (arī divasmens un iedobtus), šķēpu un bultu smailus, vāles uzgalus, kasīklus, skrīpjus, nažus, galodas un durkļus, īlenus, harpunas, makšķeres āķus (arī vilces) somu-ugru ciltis darināja gan no akmens (krama, diorita, diabaza, porfirita, šifera, kvarcīta, granīta, gneisa, filīta u. c.) vai kaula, raga un pat dzīvnieku zobiem, atkarībā no uzdevumiem, kas priekšmetam bija domāti, un tiem atbilstošā nepieciešamā materiāla rakstura un dabas.

Somu-ugru ciltis mācēja no kaula izgriezt dzīvnieku attēlus, kā to vislabāki pierāda, piemēram, Riņņukalnā atrastās schematiski uztvertās un stilizēti veidotās aļņa galvas un putnu figūras vai galvas; Dundagas pag. Purciemā atrada arī no māla veidotas cilvēka primitīvas figūriņas. Rotu lietām mēdza kā materiālu izmantot kaulu un dzintaru, sevišķi piekarīņiem.

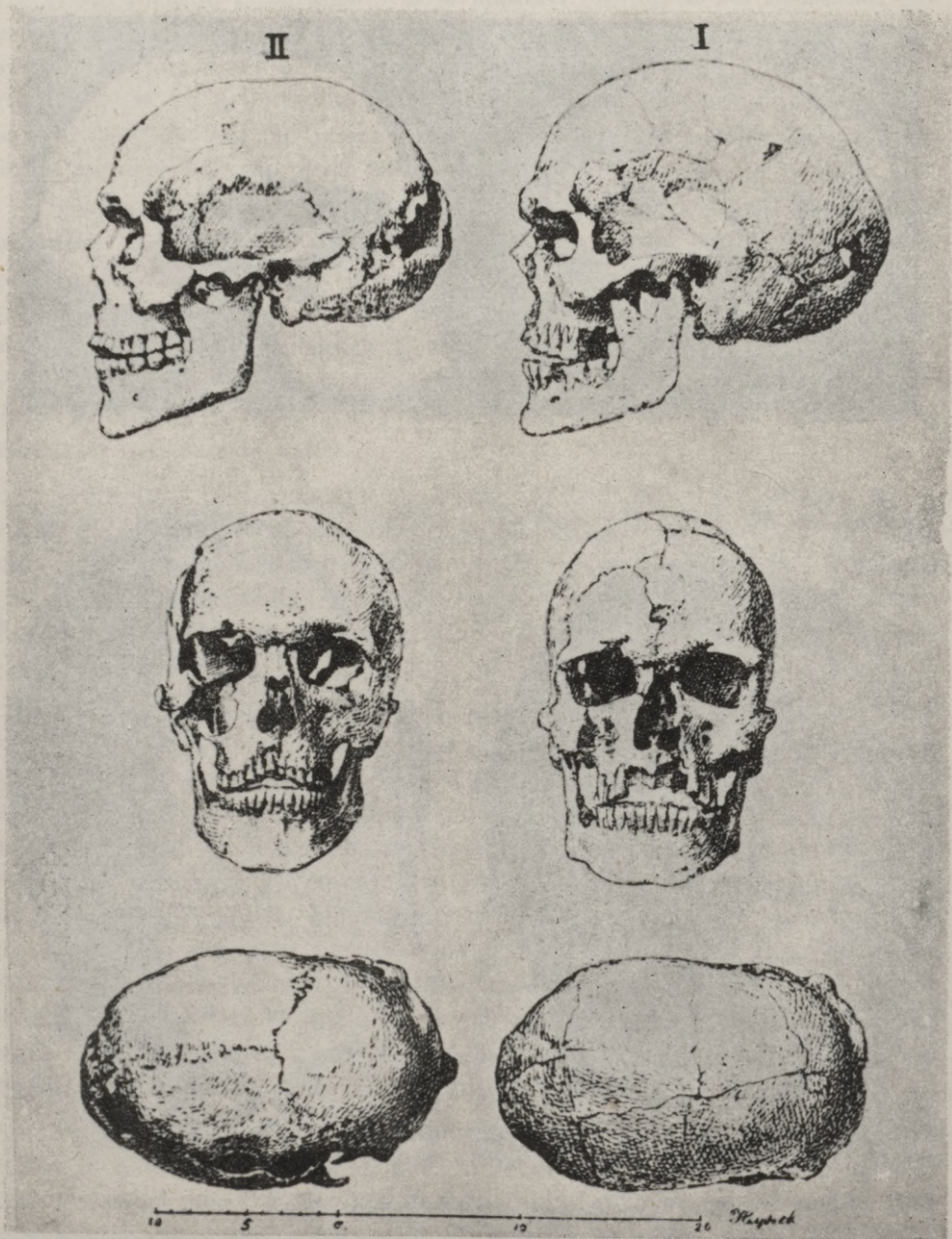
Savus mirušos somu-ugru pirmciltis vēl rituali neapbedīja; pēc prof. H. Mooras domām, uz valodas datu pamata, jāpieņem, ka mirušā miesas aiznesa mežā, kur, varbūt, nolika kādā kokā, — tā tad arī vēl neticēja aizkapa dzīvci. Apmetnēs ēdienu paliekas (zivju asakas un zviņas, gliemežu vākus un kaulus) un saplīsušu trauku lauskas mēdza pamest turpat līdzās uguns kuriem, kuros gatavoja ēdienus un ap kuriem sēdot notiesāja maltīti: tā radās plaši ēdienu palieku slāņi ar mājokļa, uguns kura vai no akmeņiem sakrautu pavardu plankumiem tais, it sevišķi ūdeņu piekrastēs, kur izdevīga bija zveja un uz kuriem, vecā apmetnes vietā, periodiski atgriezās. Turpat darināja arī savus darba rīkus un ieročus, kādēļ bieži šai slānī atrod akmens šķembeles un skaidas, pusgatavus, sabojātus vai nederīgus un pat gatavus un glītus daiktus.

Vispazīstamākās šī laika somu-ugru cilšu apmetnes Latvijas teritorijā ir Ramslavas (Madonas apr. Lubānas pag.), Adamovas (Daugavpils apr. Krāslavas pag.), Līčagala (Madonas apr. Lubānas pag.), Duņēnu (Valmieras apr. Sēļu pag.), Zvejnieku (Valmieras apr. Sēļu pag.), Riņņukalna (Valmieras apr. Vecates pag.), Purciema (Ventspils apr. Dundagas pag.), Liezeres (Madonas apr. Liezeres pag.), Zvejnieku (Madonas apr. Virānes pag.), Lubānas ezera krastā un Dvietes (Ilūkstes apriņķī).

Vēlā akmens laikmeta galvas kausi:

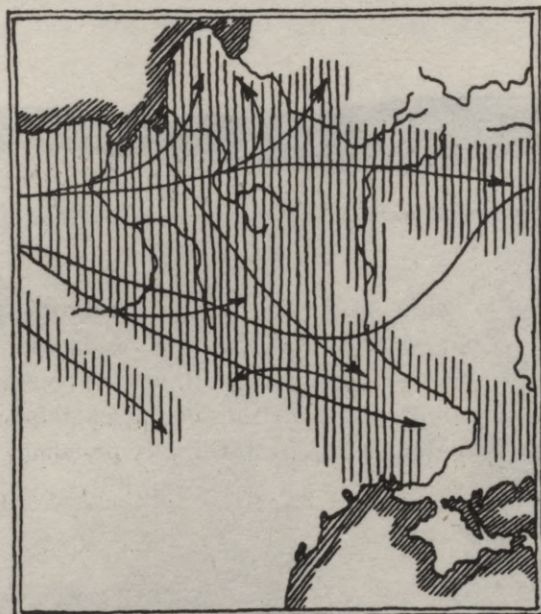
- a) ķemmes keramikas kulturas cilvēka (somu-ugru cilts) un b) auklas keramikas kulturas cilvēka (indoeiropiešu, pīrbaltu).

Vēlā akmens laikmeta auklas keramikas kulturas cilvēku galvas kausi.

* *
*

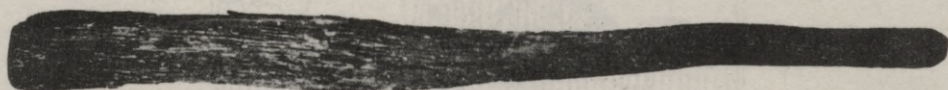
Lielie pirmatnējie meži un plašie purvāji, vājā zemes apdzīvotība un somu-ugru mednieku un zvejnieku kulturas zemais līmenis — veidoja īpatnu un nepievilcīgu vēl III gadtūkstoši mūsu zemes seju. Un tomēr radās jauni imigranti, kas savu dzīvi un labklājību cerēja nodibināt un celt un tām gūt uzplaukumu Latvijas kalnos un ielejās. Ap 2000. gadu pr. Kr. no dienvidiem, pa daļai caur Austrumprūsiju, pa daļai caur Viļņas apgabalu, Zemgales augšzemē, Lielupes līdzenumā un Ventas un Bār-

Indoeiropiešu auklas keramikas kulturas izplatība un pārvietošanās ceļi.

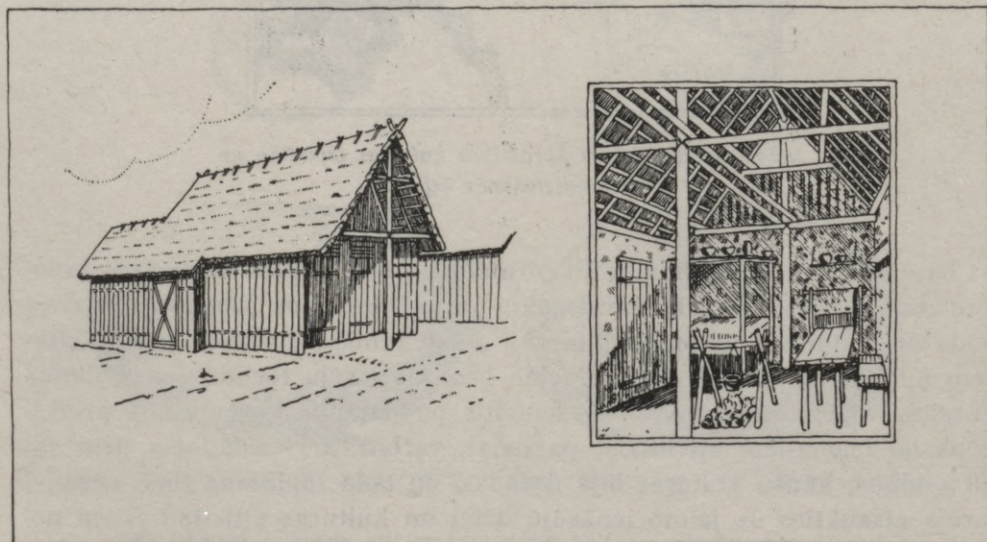
tas baseinu novadā atplūda baltu pirmciltis, plašā auklas keramikas indogermanu kulturas novada sasniegumu mantinieki un zemkopju dzīves veida un saimniecības pirmie atnesēji mūsu zemē. Ar labiem kaujas cirvjiem („laivas cirvjiem“, kas atdarina bronzas cirvju formu) un ozolkoka smagām vālēm apbruņotas, šīs senciltis pa daļai izspieda savus priekštečus no iepemtiem apvidiem, pa daļai, varbūt, arī uzslāņojās tiem vai pat saplūda, kauču kulturas bija dažādas, un tāda saplūšana tikai negatīvi varēja atsaukties uz jauno ienācēju dzīvi un kulturas attīstību. Taču neaizmirsīsim, ka senāko somu-ugru iemītnieku skaits nav bijis pārāk liels: viņu apmetnes atdalīja vienu no otras plaši neapdzīvoti apgabali, — un

arīdzan jaunie zemes meklētāji, pirmbalti, — nebūs atplūduši skaitliskā pārsvarā par somiem-ugriem. Tikai zemkopju labākā disciplina deva tiem iespēju zemi iegūt, bet gan nevarēja pasargāt jaunus ienācējus no kaimiņu ietekmēm (piem., arī keramikas ornamentacijā).

Vēlā akmens laikmeta ozolkoka vāles, atrastas Ruteniekos un Durbē.

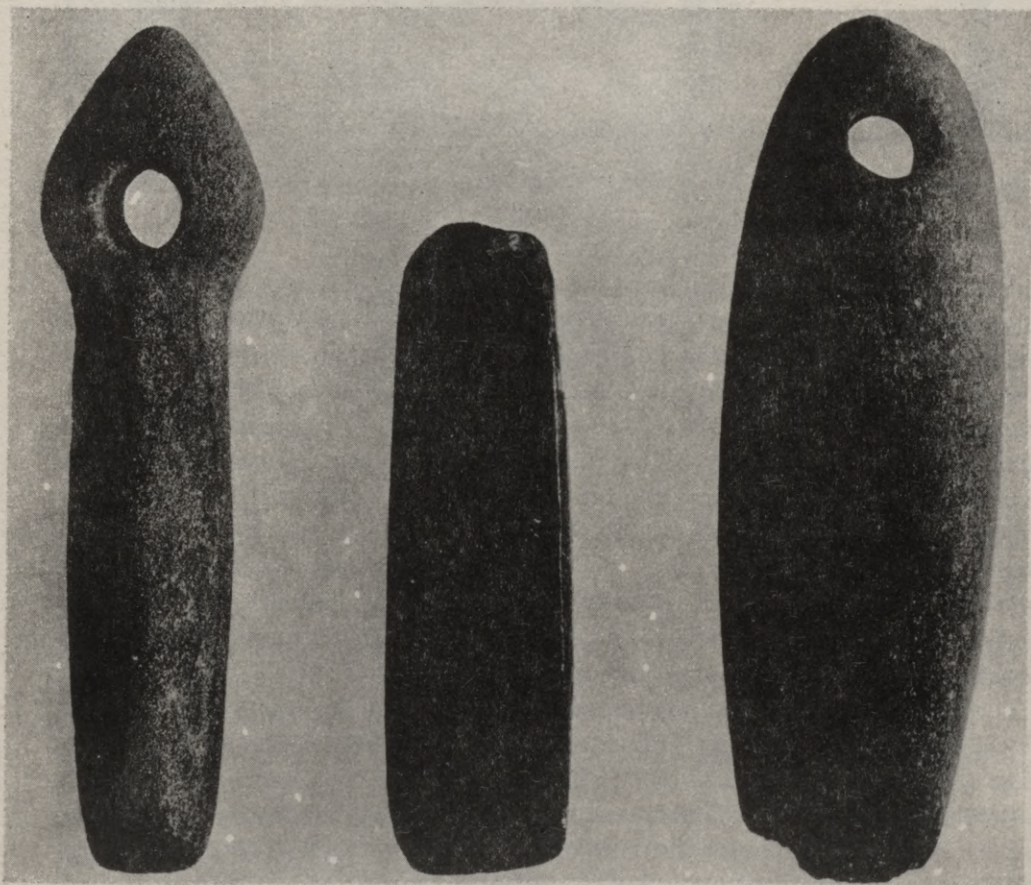
Kā pierāda pēdējo gadu prof. B. Ērliha izrakumi Austrumprūsijā, Sukkazē, pagaidām vispār visbagātākie un sava veida vienīgie auklas keramikas kulturas novadā, — pirmbalti mitinājušies ciemos, plānā 4×6 līdz 8 m lielās četrstūrainās stabu celtnēs ar priekštelpu (palieveni) un vienu vai vairākām ieapaļām vai četrstūrainām pavarda vietām, kurām

Auklas keramikas kulturas nesēju celtnes (prof. B. Ērliha rekonstrukcija).

visapkārt salikti akmeņi. Atrastie kapļi, berzes un dzirnakmeņi nepārprotami pierāda zemkopību, un govus, kazas, cūkas un zirga kaulu fragmenti mītnes slānī — lopkopību. Bet, protams, pirmbalti, tāpat kā somiugri, sen jau bija pieradinājuši suni un nodarbojās arī ar medniecību un zveju; atrastie vārpsti apliecina vēl vērpsanu. Konstatētie kapi ar piedevām pierāda rituālu apbedīšanu un ticību aizkapa eksistencei.

Tā visā visumā pirmbaltu dzīves veida un saimniecības aina uzrāda pavisam citādas un daudz augstākas kultūras pazīmes nekā „ķemmes keramikas“ kultūras novada somu-ugru pirmcilšu nomadu — mednieku un zvejnieku senvietas. Un pirmbaltu nometināšanās, kauču tikai dienvidos no Daugavas, protams, izstaroja savu iespaidu un sasniegumus arī uz zie-

Auklas keramikas kultūras zemkopja darba rīki:

Slokas pag. Lapmežciemā atrastais A. Baltijas tipa kaplis; Ilūkstes apr. atrastais slieces kaplis un Rudbāržu pag. Krogzemniekos atrastais slieces kaplis ar kāta caurumu.

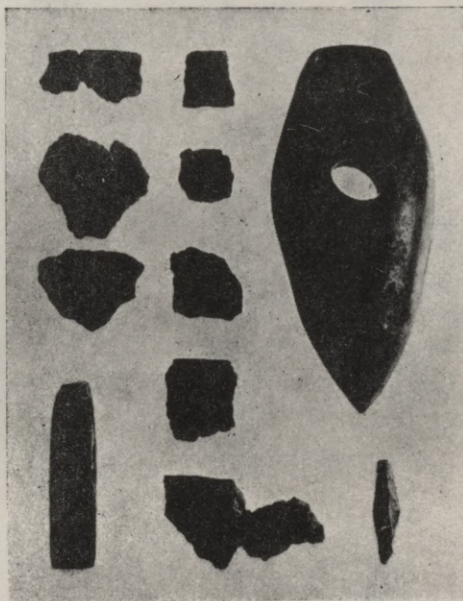
Baltu pirmcilšu novads Latvijas teritorijā un baltu kulturas ietekmes josla ziemeļos no Daugavas.

meļiem: ar 2000. gadu pr. Kr. visai mūsu zemei iesākas jauns dzīves uzplaukuma un kultūras progresa posms, ja arī somu-ugru ciltis palika vairāk uzticīgas no seniem laikiem iemīļotai zvejai un medībām. To labi pierāda, piemēram, Riņņukalna atradumi, kur laikmeta pašās beigās parādās jau govys un aitas, kā redzams, sāk mirušos apbedīt — pie tam pat apmetnē: jauniegūtā ticība aizkapa dzīvei mudināja mirušo paturēt apmetnē, sava pavarda tuvumā, lai nebūtu jārauj saites ar to, bet gan dotu iespēju piedalīties maltītēs un sildīties ugunskuru siltumā. Bet pati Riņņukalna apmetne, kā visas citas tā laika somu-ugru apmetnes, paliek tieši pie paša ūdens, un ēdienu palieku slānī dominējoši paliek zivju un meža zvēru kauli un gliemežu vāki, kā turpina dominēt arī somu-ugru „kaula kultūra“ — no kaula darinātie medību un zvejas rīki.

Baltu „auklas keramikas“ apmetnes mūsu zemē konstatētas un pētītas Dvietē (Ilūkstes apriņķī), Tojātos (Tukuma apr. Matkules pag.), Ruteniekos (Jelgavas apr. Garozas pag.), Lielupes krastā, pie Vārnas kroga (Rīgas apriņķī), Lejas-Cīskās (Tukuma apr. Zebrenes pag.) un Purciemā (Ventspils apr. Dundagas pag.). Sevišķi interesanti ir dati chronoloģiski-etnisku jautājumu noskaidrošanai, kurus gūstam Dvietē, Purciemā un Lejas-Cīskās, jo šajās vietās pierādama „auklas keramikas“ kultūras resp. viņas ietekmju uzslāņošanās tieši ap 2000. gadu pr. Kr. senākam somu-ugru „ķemmes keramikas“ slānim. Bet, toties, Dvietes un Tojātu apmetnes ir

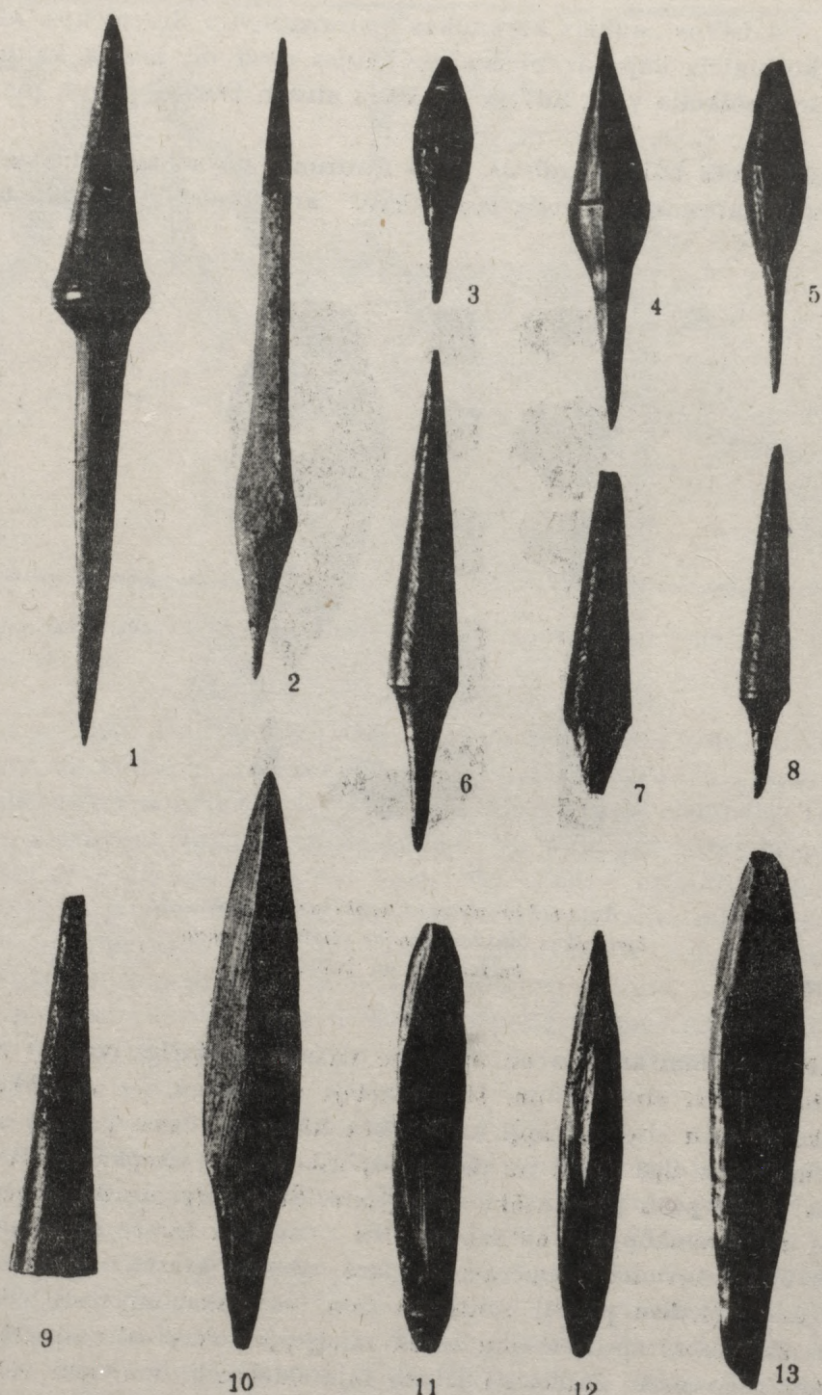
devušas vislabākos „auklas keramikas“ paraugus, un Ruteniekos, kā redzams, konstatēts kops ar piedevām, kaujas cirvi un krama kaltu, un atrasta arī ozolkoka vāle, līdzīga tai, kādu atrada Durbes purvā, pie Liepājas.

Jauniekarotā baltu apgabalā, kurā austrumu novadam īpatns sevišķs cirvja tips (garasmens „augšzemes cirvis“ ar paralelām gludā, taisnā

Ruteniekos atrastās senlietas: auklas keramikas lauskas, kaujas cirvis un krama bultas gals un kalts.

plāksnē nopolētām augšējo un apakšējo virsmu), atšķirīgs no citu novadu parastiem darba cirvjiem un, šķiet, vietējs veidojums, — vairākkārt atrasti kapļi, gan slieces kapļi ar un bez kāta cauruma, gan tā sauktie Austrumbaltijas tipa kapļi ar pietes paplašinājumu visapkārt kāta caurumam un ar pašu pieti asākā veidojumā. Šie kapļu atradumi vislabāki aprāda tieši zemkopju atnākšanu mūsu zemē. Un tomēr pirmsaltu apmetnes ūdens tuvumā, piemēram, Tojātos, Abavas krastā, un Ruteniekos, senāk ezera (šodien purva) smilšainā salā, — uzskatami vēsti, cik grūti bija uzsākt zemes apstrādāšanu senāk zemkopja rokas vēl neskartā zemē, kur dominēja meži. Satiksmei jālieto bija ūdensceļi; mājvietu vēl nevarēja ierīkot augstienēs, un pārtikas iegūšanai, gribot negribot, vēl bija plašos apmēros jānodarbojas ar medniecību un zvejniecību. To arī, var-

Dvietē atrastie kaula bultas gali (1—7), smailis ar uznavu (9) un primitīvāki veidotie bultu smaiļi (10—13).

Vārnas kroga kāpās atrastie krama bultas gali (1—11, 16, 17) un kasīkļi (12—15).

II Baltijas archeologu kongresa dalībnieki Lejas-Cīsku apmetnes izrakumos 1930. g.

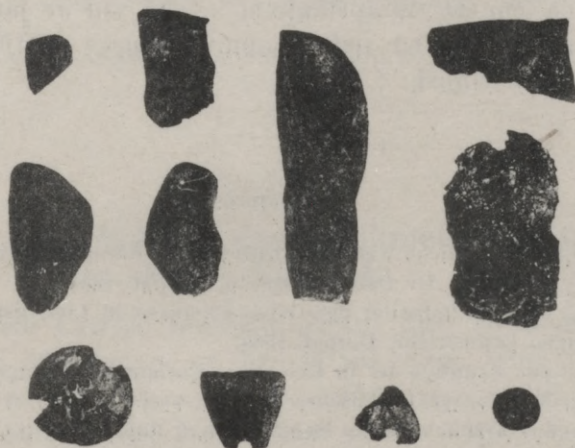
būt, visuzskatāmāki pierāda Dvietes zvejniecības piederumi (kaula bultas un makšķeres āķi) un Vārnas kroga kāpu apmetnes un Dvietes mednieku krama bultas gali ar un bez atkārpām, rombiski vai sirdsveidīgi, dažkārt ar norauktu kāju. Pat krama šķilu kasikļi, kas līdzīgi bultas galiem, atrasti visās apmetnēs, varēja būt vajadzīgi vispirms ādu apstrādāšanai, ja arī vispār tika lietoti kā naži tā laika primitīvā saimniecībā.

Kādas labības šķirnes pirmbalti atnesa līdzī mūsu zemē, par to Latvijā izdarītie archeoloģiskie atradumi pagaidām cieš klusu, — bet atcerēsimies prof. P. Šmita viņa „Ievadā baltu filoloģijā“ izteiktās domas, ka neolita zemkopji „audzēja sūru, miežus, kviešus, linus, zirņus un lēcas; pat meža ābolus viņi ir ievākuši, no kuriem var izšķirt divas sugas; labību sagrūda uz lēzna akmens un no šādiem miltiem cepa karašas...“ Un šai sakarā pieminēsim neolita laikā Zviedrijā līdzīgi pierādamos miežus, sūru, kviešus un linus; taču dažu attiecīgo graudu atspiedumi Zviedrijā izrakto trauku virsmā tam vislabākie liecinieki. Tādēļ nebūs nepareizs apgalvojums, ka pieminētās labības šķirnes jau akmens laikmetā pazina arī pirmbalti, kas ap 2000. gadu atnāca mūsu zemē. Gan prof. A. M. Tallgrens un prof. H. Moora akmens laikmetā konstatē tikai ļoti vājus Skandināvijas kulturas sakarus ar Austrumbaltiju (A. M. Tallgrens piemin vienu vienīgu drošu importa paraugu Igaunijā, pie Tallinas, proti — krama dunci, un H. Moora divus krama dunčus un cirvi) un pie tam tādus tikai igauņu zemē resp. ziemeļos no Daugavas, kur citādi līdzās dienvidu ietekmei dominē ievērojami Austrumeiropas iespāidi. Un labības šķirņu patapināšana no Skandināvijas Latvijā tādēļ nav ticama. Tomēr pirmbalti taču atnāca no apgabaliem vairāk dienvidos, kur zemkopju kultūra jau labi bija attīstījusies un nostiprinājusies un minētās labības šķirnes jau pazīstamas.

Pirmbaltu jauniegūtā teritorijā Latvijā vairākkārt atrasti akmens, arī krama lielāki un mazi kalti (to starpā, piem., Vecsaules pagastā pat dobtais kalts), kas bija nepieciešami koka apstrādāšanai. Tā varēsim pirmbaltu šī laika mitekļu iekārtā konstatēt arī no koka un raga darinātus daudz dažādus piederumus, šķiet, arī izdrotus koka traukus, kuri, protams, gandrīz 4 gadu tūkstošu ilgā laika sprīdī zemes klēpī ir gājuši bojā. Apstrādāja arī dzintaru, kam varēja noderēt krama šķilu naži; apmetnēs dzintars atrasts vairākkārt. Un dzintars, līdzās citām vērtībām, bija ievērojams maiņas objekts tirgū ar ziemeļu un austrumu kaimiņiem.

Prof. H. Moora sevišķi izceļ maiņu tirgu, kurā pret dienvidu, tā tad mūsu dzintaru daži ziemeļaustrumu darinājumi un jēlvielas, piemēram, krams un Oloņecas šifers, nokļuva arī Austrumbaltijas dienvidu apgabalos. „Kā šais laikos veica tirgu“, stāsta prof. H. Moora, — „par to senlietas klusē. Domājams, šai laikā piekopa tā saukto mēmo tirgu, kuru

mūsu valodnieki atzīst par senāko tirdzniecības veidu pie mums. Viens tirgus dalībnieks nolika nozīmētā vietā preces, kuras piedāvāja, un aizgāja. Otrs kontrahents tai pašā vietā nolika preces, kuras solīja pretim. Ja pirmais šo pēdējo precī aiznesa, darijums skaitījās noslēgts; ja atnesto atstāja, pret piedāvājums bija atzīts par pārāk niecīgu un kontrahentam bija jāpapildina sava deva.“ Tirgus ar Austrumeiropu, kā pierāda atradumi, tomēr galvenā kārtā koncentrējās etniski radniecīgos apgabalos Austrumbaltijas ziemeļos, ziemeļos no Daugavas, bet, šķiet, šī laika citu zemju tirgus dalībnieku vienkoči būs jau izmantojuši arī pašu Daugavu kā izcilus izdevīgu un ērtu satiksmes ceļu. Dienvidos, dienvidos no Dau-

Purciemā atrastās dzintara podziņas un karekļi.

gavas, Austrumprūsija un Viļņas apgabals zināmā mērā turpināja ar kulturas vērtībām un sasniegumiem kuplināt un ietekmēt savu izceļotāju dzīvi un kulturu pirmbaltu novados. Tomēr, kauču spēcīgā vilnī un ar ievērojamu kulturu atplūduši un kulturas sasniegumus pat uz ziemeļiem no Daugavas atnesuši, — pirmbalti Latvijā bija spiesti vispirms sūrā un grūtā darbā iekopt savas druvas un izveidot ganības ganamiem pulkiem; tādēļ arī nebija pietiekoši daudz spēka un iespēju pienācīgi turpināt un nepārtraukti padziļināt senos kulturas sakarus ar dienvidiem; varbūt bija jāizcīna pat viena otra smaga cīņa ar senākiem zemes iemītniekiem vai kādiem jauniem atnācējiem; nebija atvairami arī zemes senāko iemītnieku zināmi kulturas iespaidi. Katrā ziņā nav noliedzams fakts, ka akmens laikmeta pašās beigās pirmbaltu kultūra nevis gūst jaunus sasniegumus, bet drīzāk — ja arī nepagrimst — tomēr pazaudē senāko lielo darba prieku ieroču un darba rīku rūpīgā izveidošanā un trauku virsmas rūpīgā un estetiskā dekorēšanā. Kaujas un darba cirvju formas vienkār-

šojas; keramikas ornamenti kļūst sausāki vai izzūd pavisam. Kā bagāta saimnieka dēls, kauču tēva mājās pie greznības un turības pieradis, savā jaunsaimniecībā rūpju un darba nomākts, tomēr vairs nespēj tērpties dižēnā tērpā un sava mitekļa iekārtu vairs necenšas izgreznot, — tā arī pirmbalti mūsu zemē, cīņu un darba nomākti, nespēja vairs senās greznās tradīcijas turpināt un piekopt, bet it kā pagura, ieģrima vienkāršotos dzīves un darba veidos, saauga ar mūsu zemes dabas rakstura un smaga darba darītāju iedzīves primitivismu un dzīves uztveri, kādas jaunā dzimtene tiem bija atnesusi. No saulaināku dienvidu psiholoģijas bija jānokāpj bargāko ziemeļu noskaņās, jāsaug ar jauno dzimteni un savs darbs jāpiemēro jaunajiem dzīves apstākļiem, — lai tad ar jaunu enerģiju un jauniem spēkiem nākamībā veiktu jaunu kultūras misiju, kuru liktenis, daba un darbs bija lēmuši.

Literatura:

- Gaerte — Die steinzeitliche Keramik Ostpreußens, Königsberg, 1926.
 Grewingk — Steinalter der Ostseeprovinzen, Dorpat, 1865.
 Grewingk, C. — Das Steinalter der Ostseeprovinzen in Liv-, Est- und Kurland und einiger angrenzenden Landstriche, Dorpat, 1865.
 Grewingk — Zur Kenntnis der in Liv-, Est-, Kurland und einigen Nachbargegenden aufgefundenen Steinwerkzeuge heidnischer Vorzeit, Verh. Estn. 7, 1 (1871).
 Grewingk — Zur Archäologie des Baltikums und Rußlands I (Stein- und Bronzealter im Ostbaltikum), Arch. Anthr. 7 (1874).
 Grewingk — Der Kauler- und Rinnekalns am Burtnecksee in Livland, Sb. Dorp. Naturf. 4 (1876).
 Sievers, C. — Muschellager am Burtnecksee, Z. f. Ethn., 1875.
 Sievers — (Ausgrabungen am Rinnehügel) SB. Dorp. Naturf. 4 (1875, 1876).
 Sommer — Rinnekalns, Dorpat, 1882.
 Sommer, A. — Der Rinnekalns und seine Bedeutung für die Anthropologie Livlands, Archiv für die Naturkunde Liv-, Est- und Kurlands, Ser. II, Bd. IX, Lief. 5 (1884).
 Ailio — Fragen der russischen Steinzeit, Helsingfors, 1922.
 Ebert, M. — Die Baltischen Provinzen Kurland, Livland, Estland, Praeh. Z., 5 (1913).
 Ebert — Neue Beiträge zur Archäologie Lettlands, Elbinger Jahrbuch, 4 (1924).
 Ebert — „Rinnekalns“, Reallexikon der Vorgeschichte, Bd. XI.
 Virchow, R. — Bericht über eine archäologische Reise nach Livland, Z. f. Ethn., 1877.
 Sturms, Ed. — Akmens laikmets Latvijā, I — Dzīvesvietas, II — Savrupatradumi un kultūras raksturojums, Rīgā, 1927.
 Sturms, Ed. — Akmens laikmets, „Latvijas arhaioloģija“, Rīgā, 1926.
 Sturms, Ed. — Südostbaltikum. A. Steinzeit (Estland, Lettland, Litauen), Reallexikon d. Vorgeschichte, XIII.
 Sturms, Ed. — Ein steinzeitlicher Wohnplatz am Zebrussee in Kurzeme. Congr. Secundus, 1931.

Šturms, Ed. — Latvijas akmens laikmeta materiāli I. Latv. aizvēst. materiāli II, 1936.

Šturms, Ed. — Akmens laikmeta atradumi Rīgā. Senatne un Māksla, 1936., Nr. 3.

Šturms, Ed. — Neolita apmetne Dundagas Purciemā. Senatne un Māksla, 1937., Nr. 1.

Šturms, Ed. — Senākie cilvēka tēli Latvijā. Senatne un Māksla, 1937., Nr. 4.

Šturms, Ed. — Dvietes un Lubānas kaula senlietas. Senatne un Māksla, 1938., Nr. 1.

Šmits, P. — Ievads baltu filoloģijā, Rīgā, 1938.

Moor, H. — Die Vorzeit Estlands, Tartu, 1932.

Engel, Carl. — Vorgeschichte der altpreussischen Stämme, 1 Band, Königsberg i. Pr.

Gaerte, Wilh. — Urgeschichte Ostpreussens, Königsberg, 1929.

Ehrlich, Bruno — Succase, Elbinger Jahrbuch 1936, Heft 12—13.

Antoniewicz, W. — Das Problem der Wanderungen der Indogermanen, Festschrift für Herm. Hirt, I.

Tallgren, A. M. — Zur Archäologie Eestis, I, Tartu 1922.

2. Bronzas un priekškrustus dzelzslaikmeta cīņas, 1500. g. pr. Kr. — Krist. dz.

Bronzas laikmetu Latvijas teritorijā parasti datē no apmēram 1500. gada līdz apmēram 500. gadam pr. Kr.; tā tad mūsu zemē metālu sāka pazīt un izmantot saviem darinājumiem, varbūt, veselus 300 gadus vēlāk nekā, piemēram, Skandināvijā, kur bronzas rīkiem nepieciešamo varu un alvu atrada pašu zemē. Šķiet arī, ka Latvijā pirmās bronzas lietas neatveda no rietumiem, no Skandināvijas, bet gan no dienvidiem. Vismaz dienvidos no Daugavas, pirmbaltu teritorijā, visā bronzas laikmetā konstatējamas senlietu formas, kuras šeit aprāda Austrumprūsijas kulturas centra periferiju, kas savu ietekmi zināmā mērā pat izstaro uz somu-ugru novadiem ziemeļos no Daugavas, pat tagadējo Igaunijas teritoriju. Skandināvijas iespaidi Austrumbaltijā bronzas laikmetā novērojami vispār tikai ziemeļos no Daugavas, un pašu Daugavu, spriežot pēc Rēznu kapulaukā atrastām Skandināvijas importa lietām (bārdas naža, pincetes un īlena), skandināviešu tirgotāji būs sākuši apciemot tikai ap 1000. gadu pr. Kr. vai tikai nedaudz agrāk.

Nav arī domājams, ka pirmo bronzu pirmbalti būtu saņēmuši no austrumiem, kur Volgas-Kamas apgabālā agri izveidojās ievērojams bronzas laikmeta kulturas centrs ar rietumu robežu ap Oku; A. M. Tallgrens aprāda, ka Baltijas jūras piekrastu bronzas laikmeta kulturas apgabalu, pie kura pieder Skandināvija, Austrumprūsija un Austrumbaltija un kas sadalās divi novados (Skandināvijas ar Somiju un Austrumprūsijas), bronzas laikmeta sākumā no pieminētā Volgas-Kamas apgabala šķir atradu-

Pirmbaltu novadi bronzas laikmetā.

miem pilnīgi tukša josla („fundlose Einöde“), kas tikai ap 1100. g. pr. Kr. sāk uzrādīt abu kultūras apgabalu saskaršanos, tā tad iesākušos, pirmo savstarpēju sakaru pazīmes. Pēc prof. A. M. Tallgrena domām Austrumprūsija gūst bronzas laikmetā ievērojamu kultūras ietekmi no Polijas, Galicijas, Bohēmijas un Ungārijas kultūras apgabala, kas tik bagāts bronzas senlietām un ziemeļaustrumos sniedzas līdz Pripetes purvājiem; šai dienvidu kultūras apgabalā tā tad konstatējami arī tā kultūras viļņa pirmsākumi, kas bronzu atnesa mūsu zemē. Un atnesa mūsu zemkopju nova-

Rēznu uzkalniņkaps.

dos arī labāku māku apstrādāt koku, celt varenākas koka celtnes un iežogus, izbūvēt cietokšņus-pilskalnus labākai zemes aizsardzībai un apmācija krietnāki izveidot savus darba rīkus un ieročus, jā gan, mūsu metāliem nabadzīgā zemē vēl ilgi — līdz mūsu eras sākumam — bija nepie-

Klaņģu kalns.

Klaņģu kalnā atrastās senlietas: lejamās formas fragmenti (1), „ola“ (2), trauku lauskas (3—5), tiģeja fragments (6), kaula saiva (7), adatas un ileni (8—11), rotu adata (12), krama nazis (14) un kasīklis (15), akm. cirvja fragments un izurbta „tapiņa“ (16, 17), bronzas uzmavas cirvja fragments (18), spirale (19), aproce (20).

Bronzas laikmeta celtņu paliekas Kļāņģu kalnā.

Bronzas laikmeta valnis Kļāņģu kalnā ar tai sakrautiem lieliem laukakmeņiem.

*Akmens šķirsta kaps ar māla trauciņu un
sadeģušu kaulu drumslām.*

Uguns kapa sadeģušo kaulu drumslas.

Rēznu uzkalniņkaps.

Rēznu ģindeņa kaps.

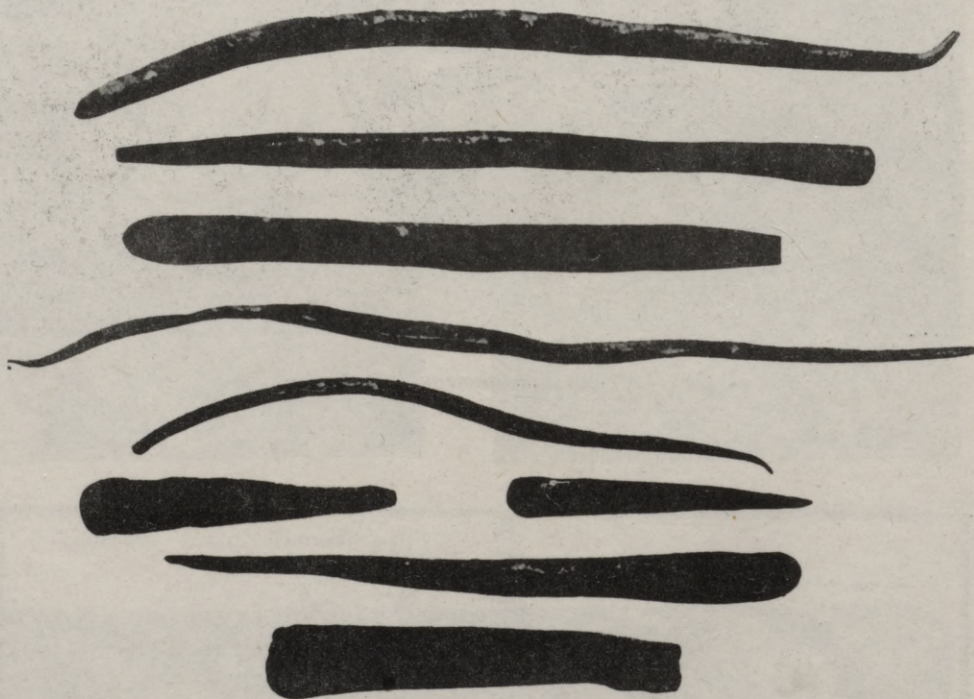
Rēznu centralais akmens šķirsta kaps.

Baltu pirmcilšu novads Latvijas teritorijā laikmetā ap 1000. g. pr. Kr.

ciešams turpināt akmens un kaula izmantošanu attiecīgo rīku darināšanai.

Un labāks apbruņojums, labāki izveidotas mītnes un nocietinājumi, pilskalni drīz bija sevišķi nepieciešami, jo XII gadsimtā pr. Kristus, domājams, sauszemes ceļā gar Daugavu uz rietumiem virzīdamies, mūsu zemē atnāk jauni ienācēji, jauns somu-ugru imigrantu vilnis, libiešu senči, kara ļaudis un zirgkopji, kuru iecienītākā manta un bagātība bija tieši zirgi, kā to apliecina Rēznu kapulaukā vienā uzkalnā pie daudziem šī

Bronzas laikmeta bronzas stieņi, atrasti ezerā, Fišhauzenas apriņķī, Austrumprūsijā.

uzkalna apbedījumiem, proti, 128 vietās, atrastie zirgu zobī. Jaunie ienācēji iekaro novadus gar Daugavu un šī labā ceļa valdīšanai un pārzināšanai ceļ varenus cietokšņus, to starpā izbūvē Kļauņu kalnu — pilskalnu, kas bija ērts upes uzraudzībai: taču šeit Daugavu šķērso sēkļi, salas un krāces, — un domāts vienīgā sauszemes ceļa no dienvidiem uz ziemeļiem kontrolei, jo pie Kļauņu kalna Daugava pietiekoši sekla, lai arī bez laivas ūdeņiem varētu pārceļties pāri, tos pārbrienot vai pārjājot. Gribētos ticēt, ka jaunie ienācēji, veikli jātnieki būdami, ne mazuma ļauna nodarija pirmbaltiem, kuriem, droši vien, arī atņēma atsevišķus novadus Latvijas dienvidaustrumos. Katrā ziņā pilskalni, ar kuriem bronzas laikmetā ap-

klājās visa zeme, liecina par cīņām, bet arī par nepārprotamu cilšu organizēšanos, jo pilskalnus izbūvēt, proti — kalna virsotni noplacināt celtnēm un nocietinājumiem, pastāvināt nogāzes un celt pils koka iežogus un mājas varēja tikai apzināti apvienojušies un jau labi noorganizējušies novadu iemītnieki ar vienādu etnisku sastāvu un vienādām kulturas un saimniecības interesēm.

Klaņģu kalnā, kā rādīja R. Šnores izrakumi, somi-ugri ceļ visapkārt kalna plakumam valni, kura skeletu veido vareni akmeņi; mājokļiem ceļ apaļas stāvkoku celtnes ar konisku jumtu un zaru pinumu sienām ar māla apmetumu: arī šais celtnēs redzami vareni akmeņi — lielāki celtnes vidū,

Māla kāstava.

šķiet, pavardam, un visapkārt tiem mazāki it kā sēdekļiem. Viss pilskalns un viņa celtnu paliekas apliecina lielu spēku pārpilnību un atradumi mītnes slānī, līdzās zvejniecībai un medniecībai, arī attīstītu lopkopību un pat zemkopību. Izbūvēdami Klaņģu kalnu ievērojamā upes un sauszemes ceļu krustojumā, pilskalna iemītnieki bija izveidojuši arī apmetni kalna pakājē, mītni saviem un svešiem tirdzniecības sakaru veicējiem un starpniekiem: no Skandināvijas jūras ceļā atveda bronzu, no kuras paši lēja rotu lietas un laikam arī rīkus, jo atrasti tīģeļu un lejamo formu fragmenti; no pirmbaltu zemēm Baltijas jūras krastā pirka dzintaru, un ne bez pirmbaltu starpniecības pat no Viduseiropas kulturas apgabala (Bohēmijas vai Silezijas) guva atsevišķus kulturas sasniegumus, kā to pierāda, piemēram, atrastā kakla gredzena lejamā forma un keramika, sevišķi — māla kāstava. Nav izslēgta varbūtība, ka importu no

pirmbaltu zemēm galvenā kārtā veica sauszemes ceļā, taču arī vēl vēlākos laikos uz Daugavu pie Daugmales pilskalna (apm. 3 km attālumā no Kļauģu kalna) iznāca sauszemes tirdzniecības ceļš no dienvidiem, un ļoti ticami šķiet Dr. V. Gaertes aizrādījumi par bronzas laikmeta tirgotājiem, kas divriteņu ratiem izvadāja bronzas laikmeta preces un prata arī paši bronzu kausēt un formās liet; šai sakarībā V. Gaerte piemin koka ripas riteni, kas atrasts Austrumprūsijā (Šoenzē, Braunsbergas apriņķī) un dod zinamu jēdzienu, kā izskatījās tā laika satiksmes līdzekļi.

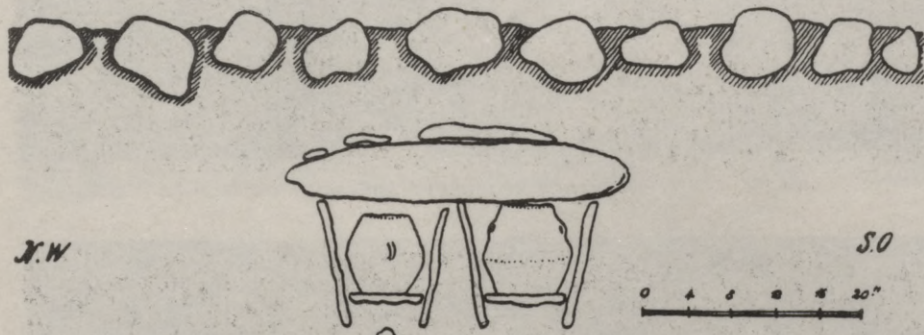

Rēznu uzkalniņkapā atrastās senlietas:
bārdas naža fragmenti (A, B, C), pincetes
(D, E), gredzentiņš (F), spirale (G) un
īleni (H, I).

Ievērojamus sakarus ar Skandināviju, kā jau pieminēts, pierāda Daugavas ziemeļu krastā pie Rēznām, iepretim Kļauģu kalnam, izpētītie uzkalniņu kapi, kas attiecas uz XII—VI gadsimtiem un vēsti par Kļauģu kalna iemītnieku apbedīšanas rītiem. Ed. Šturms Rēznās 3 m augstā un 20 m diametrā lielā uzkalniņā, izpētījot tikai $\frac{2}{3}$ uzkalniņa, atsedza tai 310 apbedījumus trīs kārtās: augšējā kārtā 59 akmens šķirstus ar uguns vai ģindeņa apbedījumiem, vidējā — 182 uguns kapus bez šķirstiem, apakšējā — 69 ģindeņu kapus bez šķirstiem un pašā centrā vienu ģindeņa kapu šķirstā. Kapulauks, nepārprotami, pieder vienai etniskai vienībai, un tomēr tai ap 1000. gadu novērojams lūzums apbedīšanas ritos — pāreja no liķu aprakšanas uz uguns apbedīšanu; kā aizrāda prof. K. Engels, arī Austrumprūsijā vēlā bronzas laikmetā, t. s. Montēliusa IV—VI bronzas laikmeta posmos, un priekškrīstus dzelzslaikmetā (no apm. 1000. gada pr. Kr. līdz mūsu eras sākumam) — parasti ir vienīgi uguns apbedījumi. Pieminētais varētu apliecināt, ka Kļauģu kalna un Rēznu iemītnieki, kauču kara mākslas ziņā stipri, kulturas ziņā tomēr nebija pārāki par

tautām, ar kurām izveidoja tirdzniecības sakarus: no Skandināvijas tie patapināja tualetes piederumus (bārdas nazi, pinceti un bronzas ilenu tetovēšanai), no pirmbaltiem jeb ar viņu starpniecību kultūras ziņā tik nozīmīgo dienvidnieku bronzas liešanas mākslu un pat aizkapa ticējumu parašas, ja arī turpmāk nespēja vienmērīgi konsekventi pie tām turēties.

Un sakari ar attālāko Skandināviju pāri Baltijas jūrai bronzas laikmeta beigās vispār būs bijuši ļoti dzīvi, ja VIII gadsimtā, kā to aprāda 12 „velna laivas“ (laivveidīgi krāvumi ar ugunsapbedījumu paliekām

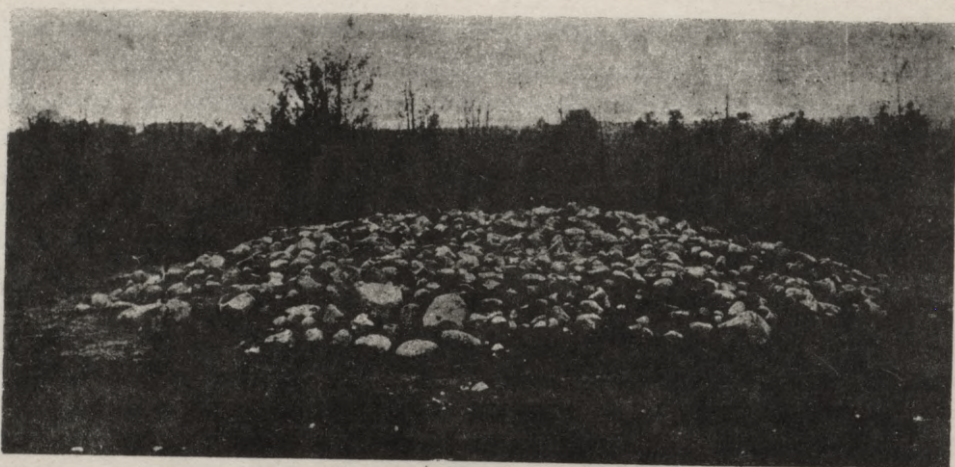

Mušiņu „velna laivas“ šķirsti ar urnām tais.

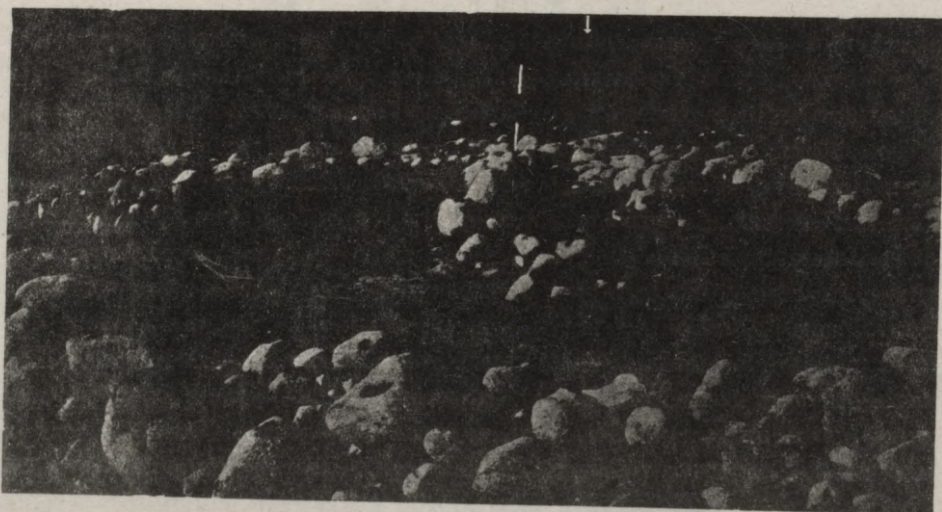

Plintiņu „velna laiva“.

urnās un nelielos šķirstos), — kāda skandināviešu tirgotāju-kolonistu grupa, gotzemieši vai olandieši, ir apmetušies Kurzemes ziemeļos, somu-ugru teritorijā. Rīgas jūras līča rietumu piekrastē šīs „velna laivas“ visas atrodas apmēram 10—20 km attālumā no jūras un visas ir ierīkotas augstienē, tieši pie senās Litorinas posma jūras krastmales, tag. Talsu un Ventspils apriņķos (pie Ārlavas pag. Mušiņām — 3, Lubezeres pag. Lībēm — 3, Nogales pag. Zaķiem — 1, Paušām — 1, Pujām — 1 un Dundagas pag. Plintiņiem — 1). Šīs skandināviešu kolonijas liktenis gan nebūs bijis sevišķi spožs un ilgs, jo pašu kapu skaitliski nav daudz un viņu saturs ir ļoti trūcīgs, pat nabadzīgs; „velnu laivu“ kolonistus, protams, varēja

Akmens uzkalniņkaps Bullos.

Atsegts Buļļu uzkalniņkaps ar vienu šķirstu.

būt atnesusi Rīgas jūras līča piekrastē arī kuģa bojā eja vētrā, — bet katrā ziņā tiešus sakarus ar Skandināviju „velna laivas“ apliecina vēl labāki nekā importa atradumi Rēznās.

Tomēr skaitliski arī somu-ugru imigranti (kā jau teikts, — laikam libiešu pirmciltis) nebūs bijuši pārāk spēcīgi. Rēznu samērā lielais kapulauks ir pagaidām sava veida vienīgais Latvijas teritorijā. Šķiet, atnācēji pa daļai uzslāņojās akmens laikmeta somu-ugru pirmciltīm un pilnīgi saplūda ar tām, — pa daļai bronzas laikmeta pašās beigās pameta Daugavas krastus un nodibināja jaunas mītnes Vidzemes rietumos (gar Rīgas

Atsegts Buļļu uzkalniņkaps ar vairākiem šķirstiem.

Raganu kalna ģindeņa kaps ar šķirstu.

jūras līča piekrasti), tagadējās Igaunijas teritorijā, sevišķi salās un gar Somijas jūras līča piekrasti, bet arī Kurzemes ziemeļos līdz Ventai un Abavai. Visos šais apgabalos (Vidzemē, piemēram, Buļļu muižā, pie Limbažiem) uzglabājušies akmens uzkalniņi ar akmens šķirstu kapiem, kuros mirušie apbedīti sākumā nesadedzināti, tad sadedzināti, un kas attiecas uz bronzas laikmeta beigām un priekškristus dzelzslaikmetu. Šie akmens šķirstu kapi gan daudz nabadzīgāki par Rēznu senkapiem, un viņi priekškristus dzelzslaikmeta beigās arī vēl deģenerējās, gan pazaudējot šķirstus (tā Latvijas teritorijā, piemēram, Vidzemē — Maz-Gaidēnos pie Bauža ezera, kur izrakumus izdaria prof. M. Ēberts, un Kurzemē — Valgales

Raganu kalna ugunskaņš.

Raganu kalna ģindeņa kaps ar deģenerēta šķirsta paliekām.

pagasta Vildiņos un Dreimaņos un Dundagas pagasta Slīterē), gan uzkalniņiem noplacinoties (tā, piemēram, vispirms, vēl pirms mūsu eras sākuma, Laidzes pagasta Rocežos, kur izrakumus izdara E. Šņore). Bet viņos vēl atrasti — kā aprāda prof. H. Moora un M. Šmīdehelma, — līdzīgi Rēznām un Kļāņu kalnam, Skandināvijas un pirmbaltu zemju importa pieminekļi: tā tad pieminētos apgabalos vēl turpinājās arī tirgus ar Baltijas jūras rietumu un dienvidaustrumu piekrasti.

Latvijas austrumdaļā, Jēkabpils un Bauskas apriņķos (kā to pierādīja Dr. V. Ģintera izrakumi Ābeļu salas Raganu kalnā, Īslīces pag. Ziedoņos un Codes pagasta Plūdoņos) un Daugavpils apriņķī (Vārkavas pagasta Gavariškos) turpretim šos sakarus ar Skandināviju vairs konstatēt

Klaņģu kalna priekškristus dzelzslaikmeta celtnu (slieteņu) paliekas ar akmens pavardiem.

nevar; šeit somu-ugru priekškristus dzelzslaikmeta kultura, kā redzams, deģenerējoties kļūst tik barbariska, ka, šķiet, pazaudējusi jebkādas saites ar Rēznu un Klaņģu kalna bronzas laikmeta kulturas veidotājiem un turpinātājiem. Šai sakarā sevišķi zīmīgs pilnīgais metala trūkums kapos un pašu kapu (ģindeņu un uguns kapu) iespaidīgā pārveidošanās — uzkalniņa pazušana un paša šķirsta pakāpeniskā deformēšanās.

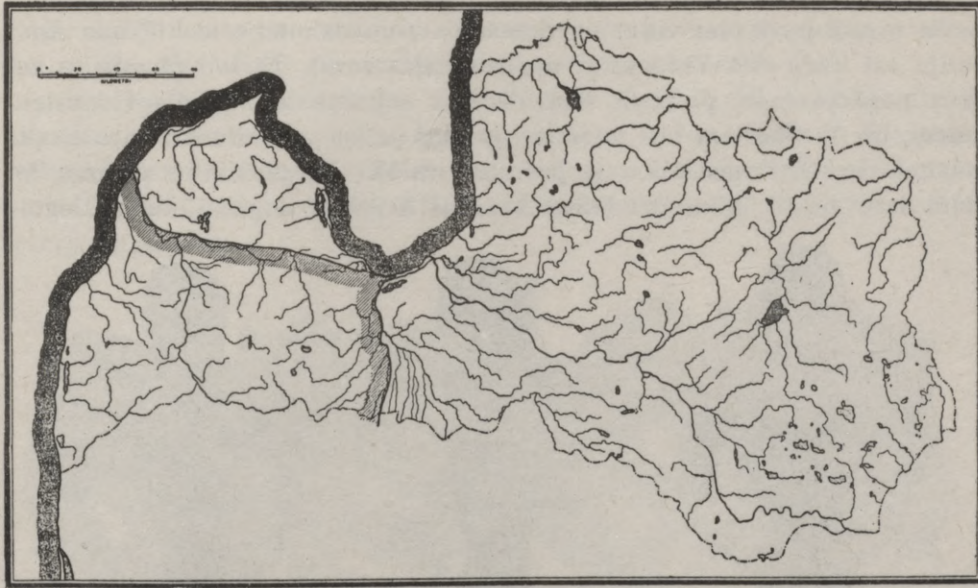
Dr. V. Ģinters Codes pagasta Plūdoņos atraka arī priekškristus dzelzslaikmeta somu-ugru apmetnes paliekas — $\frac{1}{2}$ m dziļu apaļu bedri, 3 m diametrā, ar pavarda vietu vidū; šo bedri senāk sedzis konveidīgs kāršu slietenis, kuru, varbūt, vēl aplāja koku mizas, zvēru ādas un velēnas. Pilnīgi līdzīga mājokļa paliekas man izdevās atsegt Raunas Tanīsa kalnā, un arī R. Šnores izrakumos Klaņģu kalna priekškristus dzelzslaikmeta slānī novērotas slieteņa pazīmes ar pavarda vietām (nelieliem apaļiem akmens sakrāvumiem) tais. Beidzot, kauču ap 500. gadu pr. Kr., mūsu zemē pirmo reiz parādas dzelzs un tā tad it kā būtu konstatējams pat zinams progress, tomēr visā šai priekškristus dzelzslaikmetā visā Igaunijā un Latvijā, visā Vidzemē un pat dienvidos no Daugavas un austrumos no

Svētes attiecīgos pilskalnu mītnes slāņos saskatama tik apbrīnojama nabadzība, gandrīz pilnīgs metālu trūkums, dominējoši kaula rīki, pat vēl akmens daikti un rupji veidota keramika ar grumbuļainu virsmu vai primitīviem ornamentiem, — ka neviļus šai laikā jāatzīmē regress vai kulturas pagrimšana, kāda taču varēja rasties tikai kādas lielākas katastrofas rezultātā. Prof. H. Moora atzīst, ka „neilgi pirms Kristus dzimšanas igauņu senči atšķīrušies no pārējām somu-ugru tautām un imigrējuši Igaunijā“; viņi uzslāņojušies agrākiem akmens un bronzas laikmetu iemītniekiem, tos pa daļai uzsūkdami, un no pēdējiem patapinājuši akmens krāvumu kapus, kas attīstījušies no akmens šķirstu kapiem. Man šķiet, ka šāds atzinums mūs piespiež priekš Kristus dzelzslaikmetā konstatēt jaunu somu-ugru vilni Austrumbaltijā, proti, igauņu senčos redzēt jaunus iekarotājus, kas visā Igaunijā un gandrīz visā tagadējā Latvijas teritorijā, izņemot tikai apgabalu rietumos no Svētes un dienvidos no Ventas un Abavas (kur palika pirmbalti — kuršu senči) un apgabalu ziemeļos no Ventas un Abavas līdz Kolkas ragam (kur palika lībiešu senči), tā tad visā Vidzemē, Lielupes līdzenuma austrumdaļā un Zemgales Augšzemē uzslāņojās senākām pirmciltīm, tās pakļāva savai ietekmei un saplūda ar tām, paši arīdzan uzņemdami zināmu kulturas ietekmi — patapinot un attīstot tālāk visā pieminētā teritorijā akmens krāvumu kapus, kā jau atzīmēts.

Ja arī nav iespējams jaunā igauņu vilni saskatīt spēju iekarošanu īsā laika sprīdī, — tieši ilgstoši kari, dažādu cilšu saslāņošanās šo karu rezultātā un pirmiemītnieku droši vien negribēta, tā tad piespiesta vairāku cilšu saplūšana, — nekādi nevarēja labvēlīgi atsaukties uz kulturas attīstību priekš Kristus dzelzslaikmetā. Un igauņu senčiem mūsu eras sākumā nepārprotami gandrīz uz senāko kulturu drupām būs bijis jāiesāk un no jauna jāceļ jaunā dzīve, mūsdienu Igaunijas senākais pamats, — jāveido vienota igauņu tauta un jāizkopj jauna un vienīga kopīga igauņu tautas kultura.

* *
*

Tomēr jākonstatē arī, ka bronzas un priekš Kristus dzelzslaikmeta pieminētās somu-ugru invāzijas zināmā mērā tāpat nelabvēlīgi atsaucās uz pirmbaltu (rietumbaltu), proti viņu ziemeļu zara, pirmkuršu, apgabalu teritorialām robežām un kulturas attīstību. Kā jau atzīmēts, jau bronzas laikmetā, bet it sevišķi priekš Kristus dzelzslaikmetā Latvijas austrumdaļā baltu pirmciltīm bija jāzaudē diezgan plaši novadi un, šķiet, vismaz priekš Kristus dzelzslaikmetā grūtāki mirkļi radās arī kuršu pirmcilšu kulturas gaitās, taču tieši šī pēdējā laikmeta rezultātā kuršu pirmcilšu kultura sāka ievērojamāki attālināties no rietumbaltu dienvidu (pareizāki, — dienvidrietumu) zara, senprūšu pirmsenču, kulturas tradīcijām

Pirmkuršu zeme agrā dzelzslaikmeta priekškrīstus posmā.

un formām. Un tas jāizceļ, lai mums būtu skaidrāka pirmkuršu kulturas tālākā attīstība mūsu eras sākumā; jāizceļ arī, kauču jau bronzas laikmetā rietumbaltu ziemeļu novadi nepārprotami nabadzīgāki par austrumbaltu zemi un rietumbaltu dienvidrietuma novadiem, kas tirgus un kulturas sakarus varēja piekopt ar izcilākiem tā laika kulturas centriem, jo tiem bija tuvāki. Pirmbaltu dienvidu novados pats laikmeta attīstības galvenais faktors bronza ieplūda daudz lielākos apmēros, un šo novadu Baltijas jūras piekraste jau šai laikā būs devusi ne tikai medu, vaskus un zvērādas, bet arī dzintaru eksportam pret nepieciešamo metālu. Gan prof. K. Engels atzīmē, ka grieķu-mikēnu senkapos atrastais dzintars, spriežot pēc skābes satura, ko pierādījusi ķīmiskā analīze, — nevarot būt iegūts Baltijas jūras piekrastē, bet nākot no Elbas grīvas, tā tad Ziemeļu vai Vācu jūras piekrastes tirgus. Tomēr K. Engels pats piemin, kā pierādījumu tirgum starp Austrumbaltiju un seno Āziju vai Kaukazu, Lietuvā, piemēram, Šerņos (Klaipēdas apriņķī) atrastos bronzas „dievības“ tēlus — nelielas figurīņas, kurās konstatē hetiešu kulturas pazīmes. Un Dr. V. Gaerte atzīmē arī vēl Baltijas dzintaru Ziemeļkaukaza, Kubāņas, pirmā gadtūkstoša pr. Kr. pirmās puses senkapos, tā atzīdams Austrumprūsijas dzintara eksportu vismaz jau IX—VI gadsimtos pr. Kr. Pie tam šādas figurīņas, kādu piemin K. Engels un V. Gaerte, baltu dienvidu novados (Lietuvā) atrastas vairākas; prof. A. M. Tallgrens tās datē pirmā gadtūk-

stoša pirmā pusē (vai vidū) un domā, ka viņu dzimtene meklējama Anadolijā vai kādā citā Vidusjūras austrumdaļas zemē. Tā tad pirmbaltu zemes nepārprotami piekopa tirdzniecības sakarus arī ar dienvidaustrumiem, un V. Gaertem būs taisnība, ja viņš atzīst „zinamu dzintara tirgus nozīmi visos bronzas laikmeta posmos“ un IX—VI gadsimtos pieņem, ka dažs labs no šī laika daudziem bronzas senlietu noguldījumiem iegūts

Lietuvā atrastais bronzas dievības tēls.

maiņas ceļā pret Austrumprūsijas dzintaru. Rietumbaltu pirmcilšu dienvidrietumu zara (senprūšu pirmcilšu) zemē tāda pret dzintaru iegūta prece varēja būt vismaz tie IX vai VIII gadsimta bronzas 9 stiepi, kas atrasti Bristerortas ezerā, Fišhauzenas apriņķī; tā paša laika Litausdorfas, Fišhauzenas apriņķī, senlietu noguldījums, turpretim, apliecina vietēja varkaļa darbu. Litausdorfā atrada zemes klēpī, zem neliela akmens krāvuma, lielāku vara gabalu un 10 šķēpa smaiļus, 63 sirpjus, 3 uzmavas cirvjus, 2 cirvju fragmentus, 23 aproces un 10 aproču fragmentus — visus no bronzas. Senlietas pa daļai bija pusgatavi bronzas rīki, pa daļai lūžņi, un minētam metala gabalam vēl bija jāpiekausē alva, lai varētu liet pasūtījumus vai precī tirgum: viss tas apliecina ne tikai vietēju darbnīcu priekšmetu liešanai no importētas bronzas, bet arī vietējo meistarū māku sagatavot pašu jēlvielu. Tā tad importēja ne tikai bronzas stiepus, bet arī alvu un tīru varu (Fišhauzenas vara gabala sastāvs — 98,1%

vara, 0,9% dzelzs un mazāk kā 1% alvas), no kura paši mēcēja, piemaisot apm. 10% alvas, gūt darbam nepieciešamo bronzu.

Un līdzīgi pat pirmbaltu ziemeļu zara pirmkuršu novados atrasti diezgan lieli senlietu noguldījumi, un pie tam ne tikai Lietuvā, Klaipēdas apriņķī, bet arī Latvijā, piemēram, — Priekules pag. Kalējos, Liepājas apriņķī, kur atrasti septiņi XIII—XII gadsimta pr. Kr. bronzas kaujas cirvji un aproce.

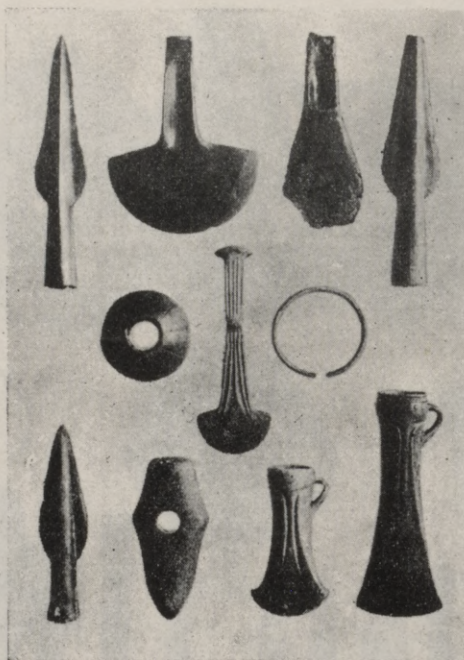

Lītausdorfas depozīts.

Vispār Latvijas teritorijā, pirmkuršu novadā, no bronzas darināti atrasti XV—XIV gs. pr. Kr. (agrā bronzas laikmeta, pēc Montēliusa posma II) iemalas un balsta cirvji un šķēpu smaiļi, XIII—XII gadsimtu pr. Kr. (vidējā bronzas laikmeta, pēc Montēliusa posma III) aproce un kaujas cirvji, t. s. „Nortikas tipa cirvji“ (tā nosaukti pēc senlietu noguldījuma Nortikā — „Nortycken“, Fišhauzenas apriņķī, — atr. apm. 20 cirvji), un XI—VI gadsimtu pr. Kr. (vēlā bronzas laikmeta, pēc Montēliusa posmu IV, V un VI) uzmavas cirvji, šķēpu smaiļi un spirāles rotu adatas; visos šais bronzas laikmeta posmos lietoti arī akmens rīki, kara un darba cirvji (to starpā degenerētie „laivas cirvji“ un divasmens cirvji), kā arī citi ak-

mens un kaula daikti, kas atrasti lielākā skaitā. Metala sastāvs Latvijā atrastām bronzas senlietām dominējoši — apm. 84,9% vara, 0,4% svina, 13,4% alvas un 0,3% dzelzs.

Uz bronzas laikmeta beigām vai priekškristus dzelzslaikmeta sākumu attiecas pieci uzkalniņkapi Cīravas pagasta Dārzniekos un uz priekškristus dzelzslaikmetu trīs uzkalniņkapi Rucavas Baškos, kur izrakumus iz-

Bronzas laikmeta pirmbaltu senlietas, atrastas Kursā.

darija E. Šturms un P. Stepiņš. Dārzniekos 1,50 m augstā un 20 m diametrā lielā uzkalniņā uzbērumā un blīva akmens klāsta centrā atrada nelielos akmens šķirstos un arī bez tiem māla urnas ar uguns apbedījuma paliekām, kaulu drumstalām un pelniem. Līdzās klāstam atrada arī kādu lielāku šķirstu, kurā kādreiz bija guldīts nesadedzināts liķis; Baškos uzkalniņam visapkārt bija akmeņu iežogs, kura centrā atklāja trīs māla urnas ar uguns apbedījuma paliekām un, proti, tāpat mazāku akmeņu sakrāvumā, kas šķita pakavveidīgs. Jau augšā minējām, ka sākot ar apm. 1000. gadu pr. Kr. prof. K. Engels atzīmē pirmbaltu dienvidu novados, senkuršu un senprūšu pirmcilšu zemēs, jauno apbedīšanas parašu — liķu sadedzināšanu, kas — pēc viņa domām — izskaidrojama ar t. s. Lauzicas

kulturas ietekmi un kurai arī Austrumprūsijā (līdzīgi Dārzniekiem) raksturīgs bronzas piedevu trūkums vai lielais retums kapos. K. Engels dod šķirsta un urnas attēlu, kas rāda Miseiļos — „Misseiken“, Klaipēdas apr., atrakto kapeni un pilnīgi atgādina Dārzniekos atsegtās, bet līdz ar to tik spilgti apliecina Klaipēdas apgabala un Latvijas dienvidrietumu novadu kulturas un līdz ar to etnisko kopību. Dārznieku senkapi vēl lieku reizi apliecina bronzas un priekškristus dzelzslaikmetā senkuršus tag. Latvijas teritorijas pirmbaltu apdzīvotos apgabalos, vismaz rietumos no Lielupes vai pat Zemgales Augšzemes, un tā apstiprina kādreiz prof. K. Engela izteiktās domas, ka bronzas laikmetā šeit „nav iespējams konstatēt kāda lielāka mēroga cittautes iecelošanu“, un prof. A. Becenbergera atzinumu, ka kopš akmens laikmeta austrumos no Kuršu jomas mitinājās baltu ciltis — „aistieši“, un ka minētā teritorijā no šī laika līdz vācu ordeņa atnākšanai „nav novērojama kāda citu tautu piejaukšanās, bet gan sevi noslēgta baltu senās kulturas attīstība“.

Tomēr, raksturojot šo pirmbaltu, pirmkuršu, kulturas attīstību bronzas laikmeta beigās, mēs nedrīkstam vēl aizmirst tos jaunus klimatiskos apstākļus, kuru iestāšanos VIII gadsimtā pr. Kr. aprāda dabaszinātnieki, ģeologi un botāniķi; šai laikā klimats esot ievērojami pasliktinājies: pēc silti-sausā (subboreālā) klimata, ar apm. 2° C augstāku caurmēra temperatūru nekā šodien, iestājusies pārmaiņa, proti, klimats ar mitru un aukstāku laiku, kādēļ, piemēram, — Zviedrijā kvieši un sūra vairs nav padevušies, kas izsaucis pat lielāku iedzīvotāju izceļošanu. Šķiet, arī pirmkuršu dzīves apstākļus un darba veidus nepieciešami ietekmēja teiktais, un it sevišķi pirmkuršu ziemeļu novados.

Ja vairs nepadevās viena vai otra labības šķirne, bija jārod arī jauni barības avoti vai jāattīsta kādi senāk mazāk izmantoti un izkopti. Tādēļ bronzas laikmeta pašās beigās un priekškristus dzelzslaikmetā arī iespējams novērot — pie tam ne tikai pirmkuršu ziemeļu novados — atkal intensīvāku piegriešanos medniecībai, zvejniecībai, meža augu, lazdu riekstu un pat ezera riekstu vākšanai. Užavas pagasta Sarnātos, apm. 40 km dienvidos no Ventas grīvas, šai 1938. gadā E. Šturms atsedzis kādu koka pāju un klāsta mītņi, kas vēl pirms 500. gada pr. Kr. ierīkota staigna purva vidū. Klāsts bijis nosepts priežu mizām, lubām un aplāts ar biezu smilts kārtu ar pavardu un laikam slieteņu vietām; apm. 25 cm biezumā viss bijis aplāts riekstu čaumalām. Rupji veidoto trauku lauskas bijušas aplātas bedrišu un auklas ornamentiem; tiklu gremdekļi un priežu mizas pludiņi apliecinājuši zvejniecību. Labi apstrādāts koks, no kura darinātas atrastās aires, vālītes un pat liekšķere.

Pilnīgi līdzīgas pāju un klāstu mītnes vairākkārt konstatētas arī Austrumprūsijā un Lietuvā (pēdējā, piemēram, Virvītes upes gultnē starp

Telšiem un Varniem); plašus Austrumprūsijas pāļu mītņu dzīves raksturojumus devis it sevišķi V. Gaerte, bet arī K. Engels. Izrādas, ka Austrumprūsijas pāļu celtnes līdzās medniecībai un zvejai apliecina arī zemkopību un lopkopību (govs, aitu un kazu).

Ieročiem un darba rīkiem priekškrīstus dzelzslaikmetā pirmkurši plaši izmantoja akmeni un kaulu, jo dzelzs līdzīgi bronzei bija jāimportē.

Pirmkuršu senlietas, atrastas: Cīravas Dārzniekos (māla urna ar sadegušu kaulu drumstalām), Striķē (Latēnas sakts) un Vārves pag. Pasiestē (Striķē: kakla gredzens, dzintara krelle, adata un māla trauks).

Tomēr Latvijā atrastie nedaudzie šī laika kakla gredzeni ar uzliektiem taurveidīgiem galiem un īpatnās saktis labi aprāda ķeltu kulturas ietekmes arī mūsu zemē; dzelzs uznavas cirvim piekabināta osiņa, kas atveido vēl bronzas laikmeta attiecīgos paraugus. Uzkalniņkaps, kas attiecas uz II gadsimtu pr. Kr. un kuru izpētīja H. Riekstiņš Vārves pag. Striķē (Pasiestē), rāda priekškrīstus dzelzslaikmeta beigās — varbūt jau austrumbaltu ietekmē — izveidojušos jauno liķu apbedīšanas parašu: liķus atkal aprok nesadedzinātus. Uzkalniņš bija 1,30 m augsts un 20 m diametrā liels; tai uz senās zemes virsmas virzienā no rietumiem un aus-

trumiem atrada kapa vietu: liķim ap kaklu bijis gredzens ar uzliektiem taurveidīgiem galiem, uz krūtīm — dzintara krelle; pie galvas novietots akmens (akmeņi), otrā pusē māla trauks; attālāki novērots liels pelnu un ogļu plankums, kas apliecina kādus uguns ritus vai, varbūt, arī bēru mielastu. Tā II gadsimtā pr. Kr. jau izveidojās visā pilnībā tie kuršu jau-
nie apbedīšanas riti, kurus mēs šikāki apskatīsim, raksturojot kuršu kul-
turu pirmos gadsimtos pēc Kristus.

* *

*

Literatura:

Döring — Teufelsböte in Kurland, S. B. Kurl., 1863.

Grewingk, C. — Zur Archäologie des Baltikums und Rußlands II, Arch. f. Anthr. 10 (1877).

Grewingk, C. — Über die Steinschiffe von Musching und die Wella Laive oder Teufelsböte Kurlands überhaupt, Verh. estn. 9 (1878).

Hausmann, R. — Übersicht über die archäologische Forschung in den Ostseeprovinzen im letzten Jahrzehnt, Arbeiten des I Baltischen Historikertages in Riga, 1908.

Ebert, M. — Die baltischen Provinzen Kurland, Livland, Estland, 1913, Praeh. Z. 5 (1913).

Moora, H. — Die Eisenzeit in Lettland bis etwa 500 n. Chr. I, Dorpat, 1929.

V. Ģinters — Beiträge zur vorrömischen Eisenzeit. Congressus secundus Archaeol. Balticorum. Riga, 1930.

V. Ģinters — Die Steinkistenhügelgräber von Bullū muiža. Congressus secundus Archaeol. Balticorum. Riga, 1930.

Sturm, Ed. — Südostbaltikum, Reallexikon der Vorgeschichte, Bd. XIII.

Šturms, Ed. — Bronzas laikmets. Fr. Balodis, Latvijas archaiol., 1926.

Šturms, Ed. — Die Bronzezeitlichen Funde in Lettland. Congr. secundus arch., 1931.

Šturms, Ed. — Die Kulturbeziehungen Estlands in der Bronze- und frühen Eisenzeit, Sb. G. E. G., 1932, 1935.

Šturms, Ed. — Pirmās bronzas laikmeta kapenes Latvijā. Senatne un Māksla, 1936., Nr. 1.

Šturms, Ed. — Die ältere Bronzezeit im Ostbaltikum, Berlin, 1936.

Šturms, Ed. — Eine ostbaltische Streitaxtform der frühen Eisenzeit. Liber Saecularis, Tartu, 1938.

Sturms, Ed. — Die Entdeckung einer ostbaltischen Tüllenbeilform. *Elbinger Jahrbuch* 15 (1938).

Snore, R. — *Izrakumi Doles pagasta Kļanģu pilskalnā*. *Senatne un Māksla*, 1936., I.

Engel, Carl. — *Vergeschichte des altpreussischen Stämme*, 1 Bd., Königsberg.

Gaerte, W. — *Urgeschichte Ostpreussens*, Königsberg, 1929.

Antoniewicz, W. — *Archeologia Polski*, Warszawa, 1929.

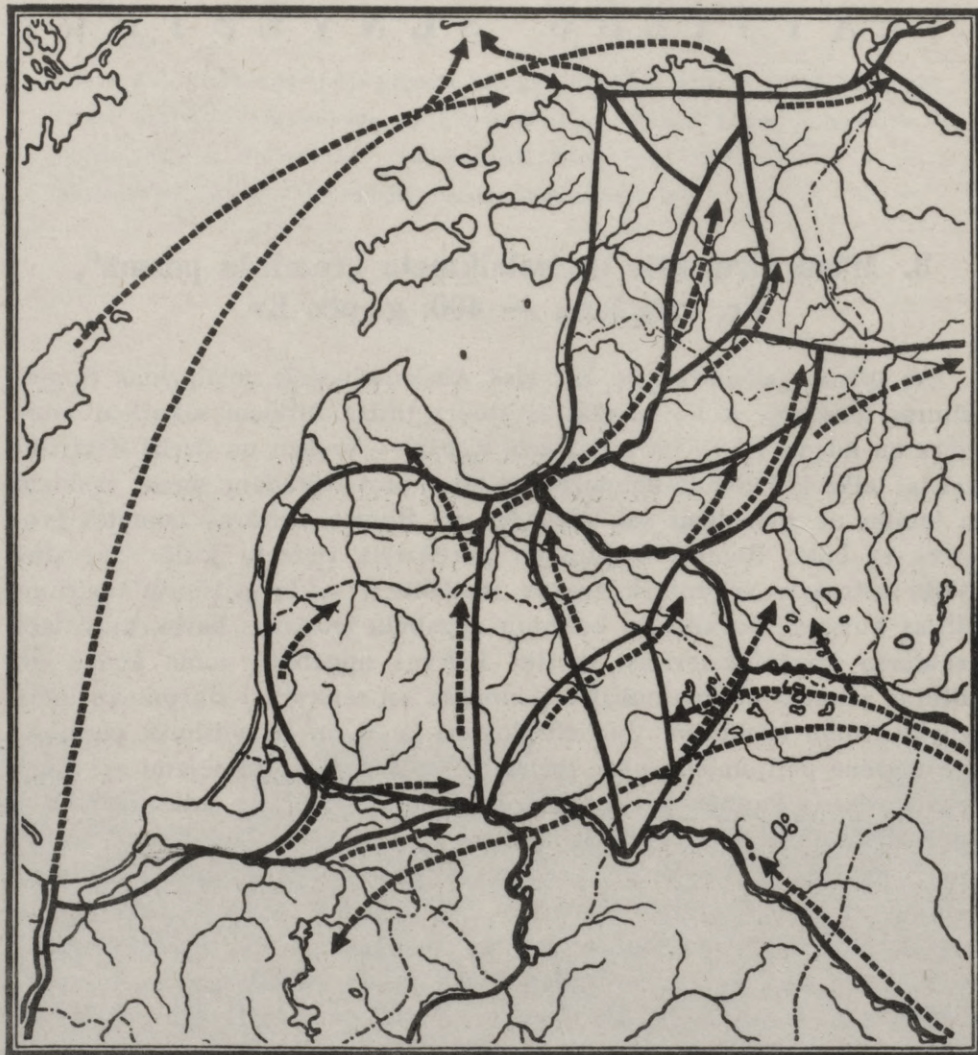

Agrā dzelzslaikmeta „romiešu posma“ akmenskrāvuma kapi Makašānu pag. Saleniekos.

II. LATVIEŠU SENVĒSTURE

3. Mūsu pirmciltis dzelzslaikmeta „romiešu posmā“, Kr. dzimšana — 400. g. pēc Kr.

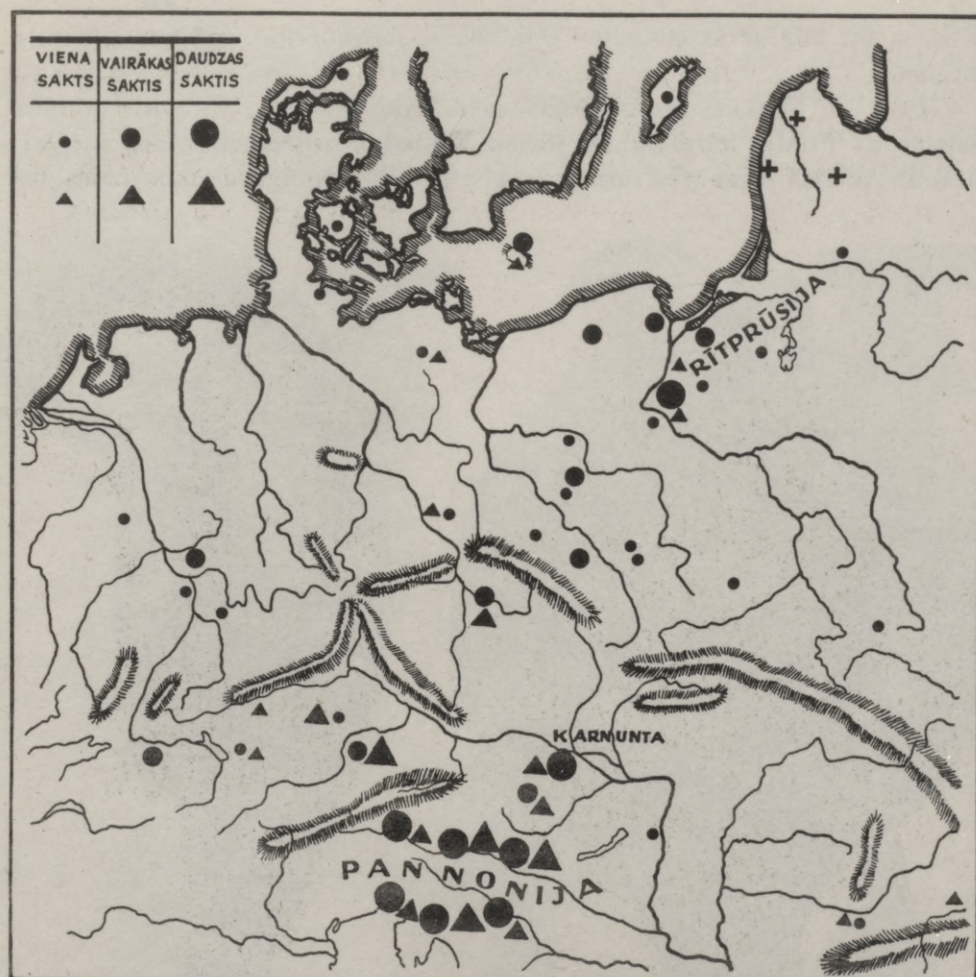
Ar pirmo gadsimtu pēc Kr. visā Austrumbaltijā nostiprinās Romas kultūras ietekmes, jo — plašāki attīstoties tirdznieciskiem sakariem sauszemes un ūdeņu (jūras un upju) ceļā vispār — bronzu un dzelzi it sevišķi pret šai laikā ļoti cienīto dzintaru, bet tāpat pret zvērādām, medu, vaskiem un labību uz ziemeļiem sāk piegādāt arī Romas kultūras nomales provinces tā laika Romas ekspansijas periferijas ziemeļu joslā. Šai ziņā sevišķi instruktīva ir prof. H. Mooras sastādītā III un IV gadsimtu Austrumbaltijas kultūras novadu un kaimiņu apgabalu ietekmes karte, kurā labi saskatāma Dienvidkrievijas, sevišķi Ķījevas apgabalā, loma tirgus un kultūras sakaros un rietumbaltu (senprūšu un senkuršu) starpnieku loma dienvidrietumu ietekmēm. Un arheoloģiski jau I un II gadsimtā, pēc prof. O. Almgrena pētījumiem, plaši tirdzniecības sakari konstatējami arī starp Ungāriju (seno Pannoniju) un Austrumprūsiju, sevišķi ar dzintaru bagāto senprūšu Sembiju (Zamlandi), izmantojot sauszemes un Vislas ceļu. Dr. V. Ģinters minētos O. Almgrena pētījumus ir papildinājis ar jaunākiem konstatējumiem Latvijā, kuras dienvidrietumu novados atrasti vairāki Romas provinču importa pieminekļi, piemēram — māla lampiņa, krāsaina stikla un emaļas krelles, bronzas profilētās loka saktis un inkrustētās un caurlauztās ripas saktis; visi šie pieminekļi pieder II—III gadsimtam un atrasti pa lielākai daļai senkuršu zemē (Medzes pag. Kapsēdā, Rucavas pag. Mazkatužos un Piltenes apkaimē) un tikai vienā gadījumā Zemgales rietumos (Īles pag. Gailišos). Tomēr I—IV gadsimtu romiešu monētu savrupatradumi turpat Kapsēdā un Mazkatužos, bet arī Rīgā, Ikšķiles pag. Murniķos, Daugmales pag. Nāves salā, Jaunjelgavā, Līvānu pag. Jersikas pilskalnā un Višķu pag. Klobonos un monētu noguldījumi Vaiņodē (15 br. monetas), Engures „Marijas kalniņā” (42 br. monetas), Bulduros (7 br. monetas un br. stienītis), Rīgā (12 br. monetas), Vecsvirlaukas pag. Dandalē (27 br. monetas un neliela bronzas figura), Jaungulbenes pag. Priedkalnos (10 br. monetas), Cesvaines pag. Kurzemniekos (2 sudr. monetas) un Daugavpils apkaimē (34 br. monetas) aprāda, ka romiešu bronzas tirgus un imports skāra vēl plašākus tā laika Latvijas apgabalus un jau

Tirdzniecības ceļi un kultūras ietekmes (pēc prof. H. Mooras).

dod iespēju novērot Daugavas un Lielupes lomu tirdzniecības sakaru izkopšanā.

Arī V. Ģinters uzdod sauszemes ceļā sasniedzamo Pannoniju kā Romas importa galvenāko apgādātāju mūsu zemei, bet pielaiž vēl jūras ceļu ap Dāniju uz Reinas upes grīvu (importu no kurienes konstatē arī prof. H. Moora) un, sekodams T. Arnem, III un IV gadsimtos — Dņestras-Bugas-Vislas un Dņepras-Nemunas ceļu uz Dienvidkrievijas romiešu provinču

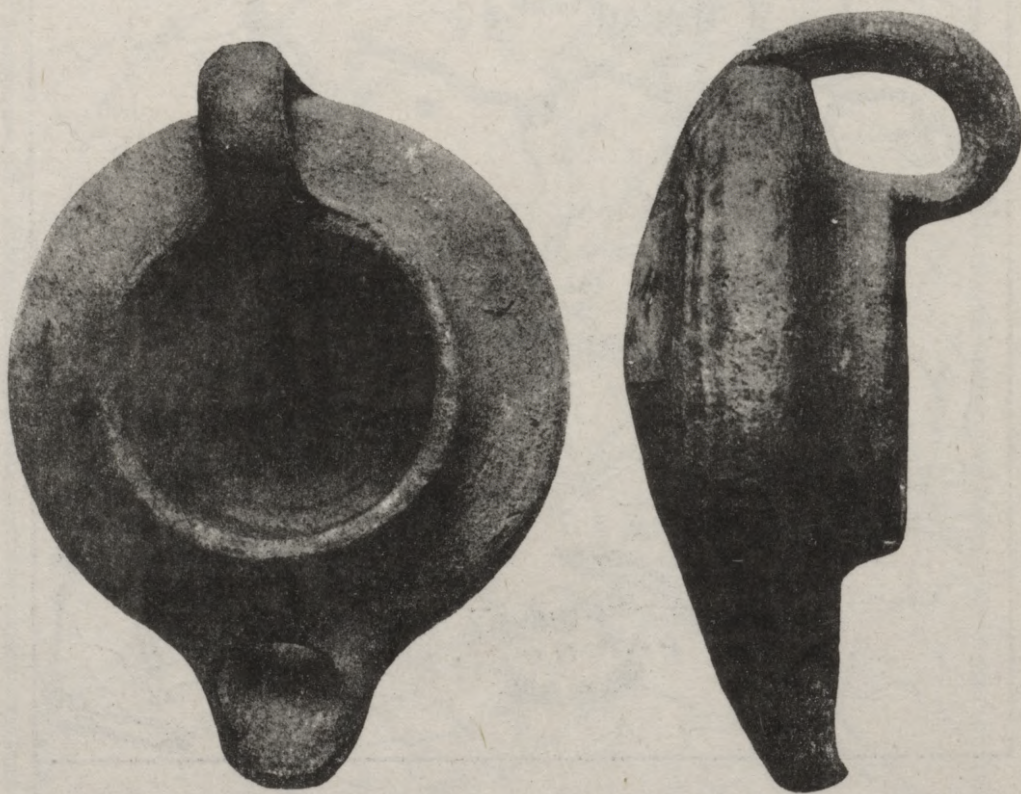

Provincial-romisku profiļētu loku sakšu izplatība (pēc O. Almgrena):
 ● un ▲ O. Almgrena atzīmētie sakšu tipi; + atradumi Latvijā.

kulturas novadiem. Kuršu zemē, Aukštakiemiā (Oberhofā), Klaipēdas apgabālā, piemēram, atrasta ripas sakts ar sarkanās emāļas inkrustāciju, kas importēta no Dienvidkrievijas. Zīmīgs ir fakts, ka mūsu zemē nekādi nav konstatējami tirgus un kulturas sakari šai laikā ar Vislas grīvas ģermaņu kulturas novadu, lai gan ar Ziemeļjugauniju jūras ceļā — pāri Baltijas jūrai uz Somijas līča dienvidu piekrasti — šādi sakari izveidojās ļoti intensīvi, kā to aprādīja jau M. Šmīdehelma, un ar neizprotami lielu ietekmi uz igauņu bronzas senlietām, viņu veidu un formu; šķiet, senprūšu rietumu robeža, Pasargas upe, — bija patiesš sargs pret etnisku saplūšanu ar ģer-

maņiem un līdz ar to ģermaņu dominējošo starpniecību kulturas ietekmju gūšanā.

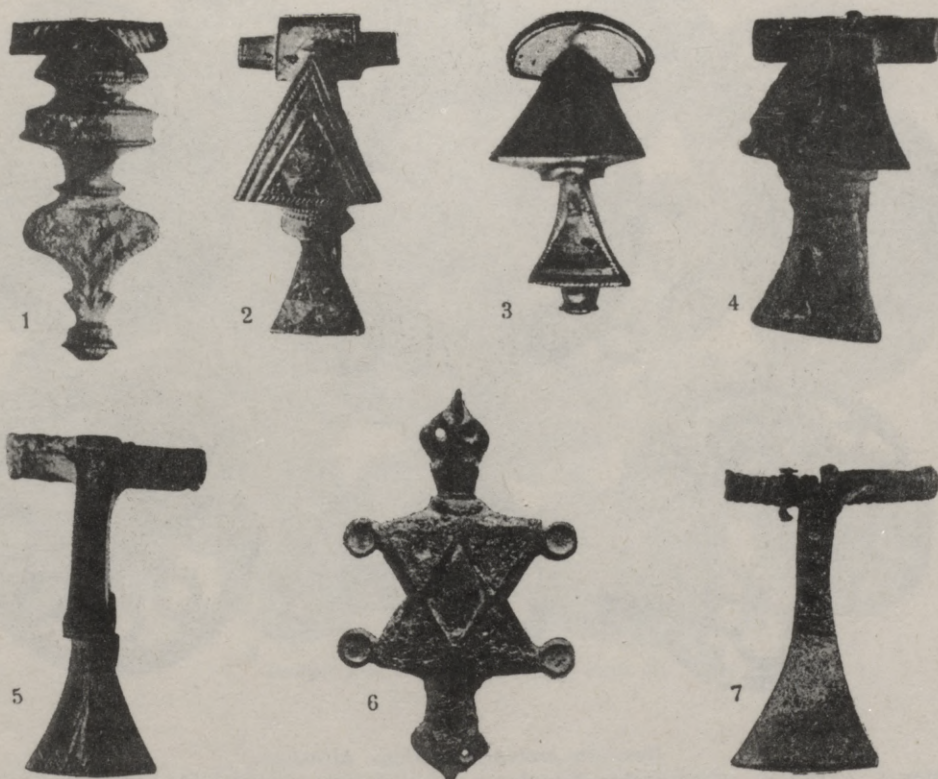
Prof. A. Spekke, apskatīdams seno autoru ziņas par baltu tautām, balstas uz Plīnija vārdiem un pielaiž senbaltu tirdzniecības sakarus arī tieši ar Adrijas jūras piekrasti, — kura pēc R. Henniga domām baudījusi

Romiešu māla lampiņa, atrasta Medzes pag. Kapsēdā.

pirmos un ievērojamākos labumus no šīs tirdzniecības, pirmā iegūstot vērtīgo importu no tālas Ziemeļeiropas — dzintaru. Attiecīgais tirdzniecības ceļš no senprūšu Sembijas gājis uz Vislu un pa to nogriezies uz Kališu, cauri Augšsilezijai, ar iespējamu novirzīšanos uz Breslavas pusi, nonācis pie Morāvijas vārtiem, tālāk uz Donavu, kurai gājis pāri pie Karnuntas, un caur Zemmeringu nokļuvis līdz Adrijas jūrai, Venecijai un vēlāk Akvilejai. Tirdzniecība bijusi tik plaša, ka Breslavas tuvumā 1936. g. izrakumos atsegtās dzintara glabātuvēs atrasti 275 un 550 kg dzintara, kas tā laika cenās nozīmēja gandrīz fantastiskas bagātības. Prof. A. Spekke

citē pazīstamo vietu Plīnija enciklopedijā (XXXVII, 45), kur slavenais ģeografs stāsta, ka Nerona laikā kāds „eques romanus“ personīgi devies uz ziemeļiem, lai iegūtu dzintaru gladiatoru spēļu svinībām: „Dzintaru atved Pannonijā, un no turienes pirmās ziņas par to izplatīja veneti, kā arī Pannonijas kaimiņi un Adrijas jūras piekrastes iedzīvotāji. Ka

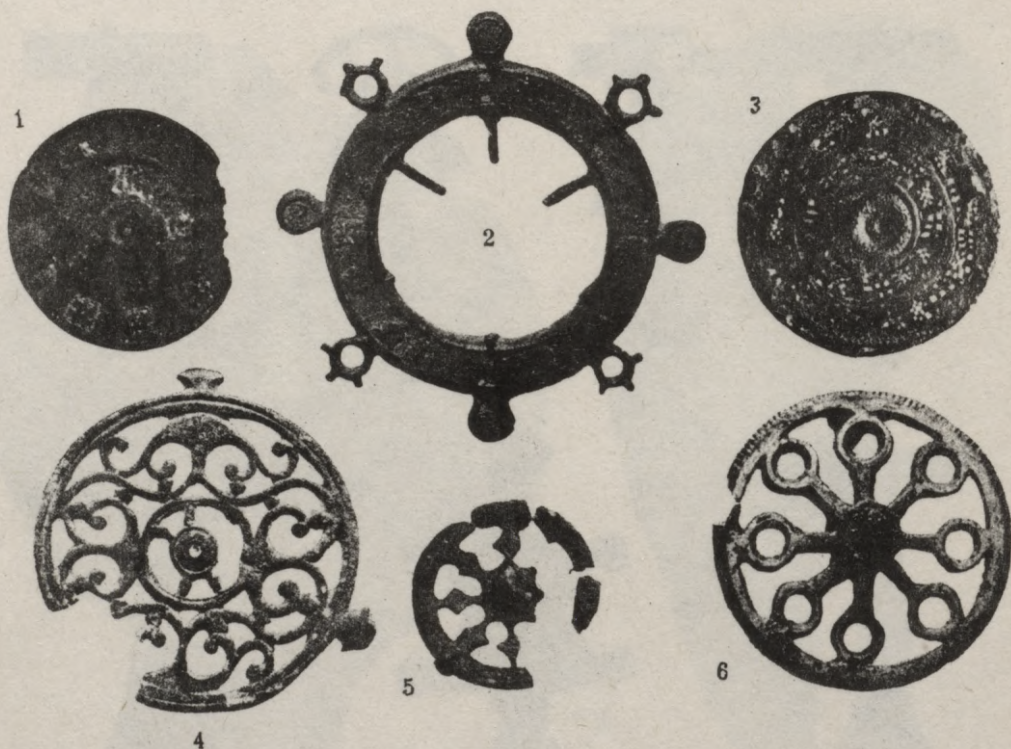
Romiešu provinču saktiņas, atrastas:

1 — Latvijā (Kapsēdā), 2, 4, 5, 6, 7 — Lietuvā, 3 — Rītrūsijā.

attiecīgā Baltijas jūras piekraste, no kuras dzintaru atved, atrodas apmēram 600 jūdzes attālumā no Karnuntas, — tas tikai nesen neapstrīdami kļuvis zinams. Taču šo piekrasti pats savām acīm redzējis kāds Romas bruņinieks („eques romanus“), kuru pēc dzintara bija izsūtījis Julians, imperatora Nerona gladiatoru spēļu sarīkotājs. Viņš pats tur arī veicis tirdzniecības darījumus un apstaigājis jūras piekrasti. Viņš atvedis dzintaru tādā vairumā, ka ar dzintaru bija izrotāti tikli, kas cirkū apsargāja balkona sēdvietas no zvēriem, un ka kādā dienā ciņas vieta, liķu nestuve

un visa cīņas iekārta svinīgā gājiena kuplināšanai bija tikai no dzintara. Smagākais gabals, kuru minētais bruņinieks atvedis, svēris $8\frac{1}{2}$ mārciņas.“

Katrā ziņā šo un citu sakaru rezultātā senprūši un senkurši ievērojami varēja izkopt un attīstīt savu kulturu, sasniegt krietnu labklājību un veikt izcilu kulturas misiju savā zemē un vispār Austrumbaltijā. Vis-

Romiešu provinču saktiņas, atrastas:

1, 3, 5 — Latvijā (Piltenē, Iles Gailišos un Rucavā), 2, 6 — Lietuvā; romiešu saktiņa 4. glabājas Klauzenburgas muzejā.

maz ļoti zīmīgi ir Tacita vārdi, kas savā „Germania“, ap 98. gadu pēc Kr., runādams par ģermaņu kaimiņiem, par rietumbaltiem („aistiešiem“), tā tad senprūšiem un senkuršiem (pēc prof. Ludviga Šmita domām — tikai senprūšiem), — stāsta, ka „viņu ierašas un apģērbs ir svebu (līdzīgi ģermaņu ierašām un apģērbam), bet valoda ir britaņu (ķeltu) valodai tuvāku... retis lieto dzelzi (priekš Kristus dzelzslaiķmetā dzelzs bija ļoti reta, bet arī I gadsimtā pēc Kr. vēl netika bieži lietota), bet bieži koka vāles. Labību un citus augļus viņi kopj ar lielāku pacietību nekā ģermaņi savā slinkumā (frumenta ceterosque fructus patientius quam pro solita

germanorum inertia laborant). Viņi izmeklē arī jūru un ir vienīgie citu starpā, kas lasa dzintaru... Rupjš tas tiek salasīts, neapstrādāts izvests, un maksu viņi saņem brīnīdamies.“ Tacita vārdi vēsti vēl lieku reizi par jau augšā pieminēto dzintara tirgu un apliecina senkuršu un senprūšu ģermaņiem līdzīgu kultūras attīstības pakāpi (ierašas un apģērbu)

Daugavpils romiešu monētu depozīts.

un plaši un priekšzīmīgi piekopto zemkopību, ja baltu uzcītība izcelta salīdzinot ar ģermaņu „slinkumu“; neviļus nāk prātā mazāk labvēlīgais klimats baltu zemēs un grieķu rakstnieka Piteja dzintara vācēju zemē apbrīnotās rijas — „lielās celtnes, kurās ziemēļu ļaudis saulainu dienu trūkuma dēļ kaltējot labību, lai to labāki varētu izkult...“. Pitejs esot ap 350.—325. gadu pr. Kr., kad patiesi klimats mūsu zemē jau sen bija pasliktinājies, pats nonācis pie Baltijas jūras, — un ja tieši viņa ceļojuma apraksts gājis bojā un attiecīgās ziņas uzglabājušās tikai vēlāku rakstnieku nelielos citatos, tā tad, varbūt, jaunākā, papildinātā redakcijā, — tomēr jāsaka, ka slinkākam dienvidniekam ziemēļu graudkopja rija varēja tiešām apliecināt sevišķu „pacietību“, par kādu arī vēsti Tacits.

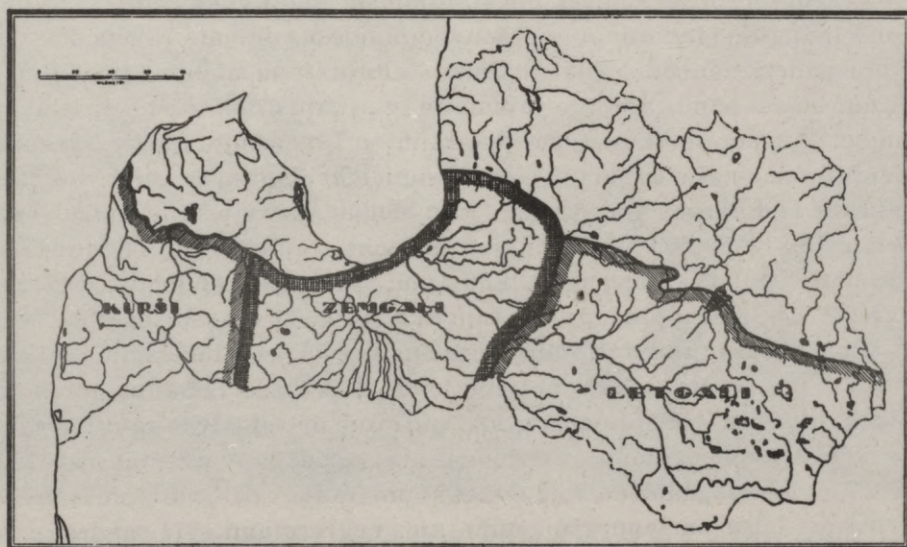
Un senprūšu un senkuršu kultūras vērtība un pārākums mums rādas vēl dižāki, ja Tacita rietumbaltu („aistiešu“) kultūras raksturojumu mēs

salīdzinam ar viņa paša feņņu (mūsu ziemeļu kaimiņu — somu-ugru) kulturas raksturojumu tai pašā laikā; „pie feņņiem ir brīnišķa mežonība un briesmīga nabadzība“, viņš stāsta: „viņiem nav ne ieroču, ne zirgu, ne māju. Viņu pārtika ir meža augi, apģērbs ādas un guļas vieta zeme. Viņi rūpējas tikai par šaujamām bultām, kuras aiz dzelzs trūkuma asina ar kauliem. Medības uztur tāpat vīriešus, kā sievietes, jo pēdējās iet visur vīriešiem līdz un prasa savu laupījuma daļu. Maziem bērniem nav citas pajumtes pret zvēriem un lietus, kā tikai zaru pinumi, kur paslēpjas arī vīri un sirmgalvjī. Šā dzīvot viņiem patīk labāki nekā vaidēt tīrumos, cerībās un bailēs gādāt par savu un svešu laimi...“. Prof. P. Šmits, apskatot šo Tacita raksturojumu, izsaka pārliecību — un pareizi tā —, ka somu-ugru cilšu zemā kultūrā tai pārspilēta; tomēr atcerēsimies Plūdoņu un Raunas Tanīsa kalna zemnīcas un Kļauņu kalna slietenus vēl ap Kr. dzimšanu un pat I gadsimtā pēc Kr. (līdz austrumbaltu atnākšanai), atcerēsimies arī somu-ugru cilšu dominējoši piekopto medniecību un vēl ap Kr. dzimšanu parastos kaula rīkus, — un mēs varēsim izlobīt no Tacita vārdiem arī patiesu kodolu, kas baltu kulturas nesēju misiju Austrumbaltijā aprāda tikpat labi, kā archeoloģiskos izrakumos gūtie dati.

Un mēs nedrīkstam aizmirst, ka rietumbaltiem viņu kulturas izkopšanas darbā ievērojami nāca talkā arī austrumbalti (leiši un latvieši), un proti Latvijas teritorijā tieši latvieši — letgaļi, kas no savām mītnēm, senāk vairāk dienvidos, uz ziemeļiem virzīdamies, I gadsimtā pēc Kr. atkaroja no somu-ugru ciltīm Zemgales Augšzemi, Vidzemes un Latgales dienvidu daļu un Lielupes līdzenuma austrumdaļu. Lielupes līdzenumā viņi tādā veidā saplūda ar kuršiem un savos jaunos rietumu novados (Lielupes līdzenumā un Vidzemes dienvidrietumos, tag. Cēsu un Rīgas apriņķos) tā izveidoja jaunu cilti — zemgaļus ar īpatnēju, pēc būtības letgalisku-kursisku kulturu.

Prof. A. M. Tallgrens uzskatāmi aprāda, ka Austrumbaltijā līdz ar dzelzslaikmetu atnāk ievērojamas Donavzemju-iliriskas materialās kultūras formas (piemēram, dažas spirālveidīgas aproces) un pat parašas, proti, piemēram, izcilus bagātais kapu inventārs II—IV gadsimtos. Prof. H. Moora konstatē Austrumbaltijas kultūrā mūsu eras sākumā pat vēl Halštates (rotu adatas), Lauzicas (keramiku) un ķeltu Latēnas (aproces un kakla gredzenus) elementus, tā tad uzglabājušās bronzas un priekš Kristus dzelzslaikmeta kulturu ietekmes pazīmes. Viss tas nozīmētu, ka austrumbalti savā pirmdzimtenē atradušies ļoti dzīvos sakaros ar citiem kultūras centriem un tā tad, atplūstot tag. Latvijas teritorijā, arī patiesi varēja bagāti apaugļot visas tā laika Austrumbaltijas kultūras dzīvi un darbu, — un to vēl vairāk tādēļ, ka atnesa šurp arī māku no rūdas (mūsu zemē no purvu rūdas) iegūt dzelzi. Un, protams, mūsu zemē no apgabaliem

nākdami, kas bija tuvāki citiem kulturas centriem, — arī Adrijas jūras piekrastei, pāri kurai ziemeļos atplūda pirmā dzelzs, — austrumbalti turpināja un vēl izkopa tirgu ar dienvidu zemēm, tā līdzīgi rietumbaltiem, Tacita „aistiešiem“, veicinādami metālu un vispār kultūras sasniegumu atplūšanu mūsu zemē no dienvidu kultūras centriem. Šķiet, tikai dzelzi

Baltu cilšu ziemeļu novadi agrā dzelzslaikmeta romiešu posmā.

šai laikā — vismaz ziemeļu novados — importēja arī no Skandināvijas, sevišķi Gotzemes. Bet visā visumā arī letgaļiem, savu kultūras darbu veicot un sakarus izkoptot, radās diženi pamati jaunai baltu kultūras attīstībai mūsu zemē.

* *
*

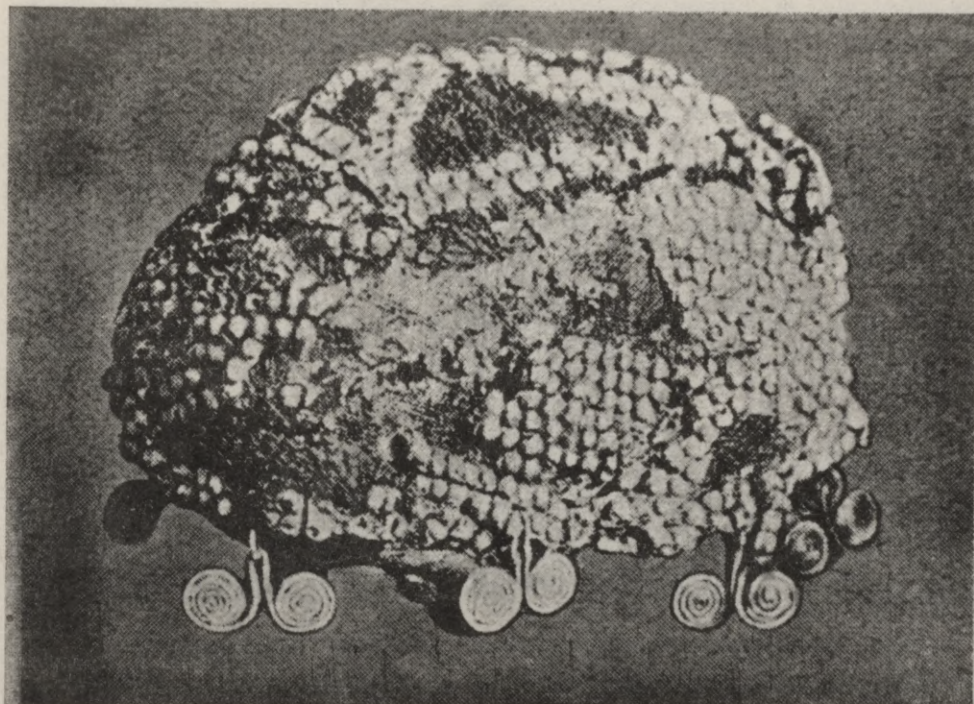
Kurši.

Kurši agrā dzelzslaikmeta romiešu posmā, kā domāja prof. E. Vāle, pēc izrakumiem Rucavas pag. Mazkatužos, — varbūt arī dažkārt vēl piekopa liķu sadedzināšanu, bet pilnīgi dominējoši (un nepārprotami letgaļu ietekmē) viņi šai laikā pāriet uz liķu apbedīšanu, ko mēs pirmo reizi novērojām jau Vārves pag. Striķu priekš Kristus dzelzslaikmeta uzkalniņkapā. Kurši šai posmā gan sāk ievērojami attālināties no senprūšiem, bet vispār, šķiet, ļoti dzīvus sakarus piekoptami ar citām baltu

ciltīm, arī ar austrumbaltiem, viņi kļūst it kā starpnieks visu baltu cilšu kopīgā kulturas darbā un īpatno baltisko tradīciju izveidošanā; prof. K. Engels kuršu agrā dzelzslaikmeta romiešu posma kulturu pat dēvē par „starpkulturu“ („Zwischenkultur“) starp baltu austrumu un rietumu novadiem.

Varbūt prof. K. Engela novērtējums ir pārāk kategorisks, jo it kā apliecina leišu, latviešu un prūšu dominējošus iespaidus Kursā, un līdz ar to gandrīz noliedz jebkādu kuršu kulturas patstāvību: taču kurši arī līdzdarbojās baltu kulturas veidošanā un attīstīšanā. Bet šai ziņā ļoti zīmīga, piemēram, kuršu paraša, sākot ar I gadsimtu pēc Kr., apbedīt vienā un tai pašā kapulaukā gadu simteņiem ilgi savus mirušos. Šo parašu mēs labi varam novērot arī visos letgaļu novados, un kauču Valmieras apriņķī vēl dzīvi nostāsti par baznīcas sodiem pat XVII un XVIII gadsimtos tiem, kas apglabāja liķus senā pagāniskā kapulaukā Zilā kalna nogāzēs: vainīgos pieslēdza važām, kuru paliekas vēl šodien redzamas Sv. Sīmaņa baznīcas torņa mūrī līdzās galvenai ieejai dievnamā. V. Mannhardt's par šo parašu latviešu zemē citē 1428. gada „Statuta provincialia concilii Rigensis“ vēstījumu, ka daži mēdzot apbedīt savus mirušos mežainos laukos kopā ar meža zvēriem un arī dažādās neiesvētītās vietās, kur apbedīti viņu pagānisko laiku vecāki un draugi. Tā pati paraša konstatējama arī leišu un senprūšu zemēs, un nepārprotami stāv sakarā ar visu baltu cilšu ticējumiem, ka dzīve pēc nāves ir pilnīga zemes dzīves paralele un ka ar nāvi nesaraujas saites starp mirušiem un viņu tuviniekiem, dzīviem un jau mirušiem. Kā aprāda Ed. Šturms savā attiecīgā pētījumā, tādēļ arī, pēc jau pieminētiem 1428. gada datiem, latvieši sarīkoja pat „baznīcās un iesvētītās kapsētās dzīres, izliekot saviem mirušajiem vecākiem un draugiem ēdienu un dzērienu, domādami, ka tas tiem sagādā mierinājumu, un izpilda tur arī dažus citus pagāniskus māņus“. Un tādēļ arī Sembijas biskaps Michaels Junge (1425.—42. g.) spiests „Articuli per Prutenos tenendi et errore contra fidem abiciendi“ piedraudēt ar sodu par senprūšu līdzīgiem noziegumiem: „tāpat lai viņi — prūši — pilnīgi atmet visus pagāniskos ritus gar saviem mirušajiem, kurus šādā vai tādā veidā tie piekopj, un it īpaši demonu piesaukšanu birzīs un mežos vai mājās, un lai nekādā ziņā nesarīko tur ne ziedošanas, ne dzīrošanas, par ko draud baznīcas apbedījuma aizliegums...“. Tādēļ, beidzot, kapā deva līdzī mirušā mantu un pie paša kapa (un senāk parasti vēl vaļējā) — tāpat gadsimteņiem ilgā laika posmā parasti rīkoja apbedīšanas dienā bērnu mielastu, kurā domāja piedalīties arī mirušos, un mēs vēl šodien labu mirušam vēlēdami mēdzam sacīt, — „lai Dievs mielo viņa dvēseli“.

Kauču pēdējais novēlējums domāts kristīgās baznīcas interpretācijā, tai nepārprotami atspoguļojas — dvēseļu mielošana, kā „periodisks kulta

Agrā dzelzslaikmeta romiešu posma kuršu sievietes galvas rota, atrasta Šerņos.

akts“, kas uztur sakarus starp tuviniekiem, kurus nāve gan šķirusi, bet nav varējusi pilnīgi izšķirt. Manos izrakumos Daniela kalnā, pie Sapes dzirnavām, Kauguru pagastā, — man izdevās pat XVI—XVII gadsimtu apbedījumos atrast bērzu slotu aizkapa pirtij un nedaudzus grašus krūzei alus, pēc V. Hupeja, līdzīgi vēl XVIII gadsimta parašai. Par Raunas Sv. Antonija kapsētu XVII gadsimta chronika stāsta, ka raunieši tai bēru mielasta ēdienus novietojuši uz zilas villaines, kas bija izklāta pie kapa; tā tādēļ būs bijusi ļoti sena paraša, jo tieši senvēstures villaines pa lielākai daļai darināja zilas, kā pierāda prof. J. Auškāpa XI—XII gadsimtu villaiņu fragmentu analīze.

Kuršu zemes Klaipēdas novadā, sevišķi O. Tišlera izrakumi Aukštakiemī (Oberhofā, Klaipēdas apriņķī) pierādīja šeit ļoti plašā, 10 morgenu lielā kapulaukā apbedījumus no Kr. dzimšanas līdz XIII gadsimtam, kādu parādību vēl vairākkārt Klaipēdas apgabalā novērojis savos izrakumos arī prof. A. Becenbergers, Austrumprūsijas, sevišķi Klaipēdas apgabala, senvēstures pētīšanas darbu ievērojamākais vadītājs. Un tāpat šeit, Aukštakiemiu kapulaukā O. Tišlers un Šerņu kapulaukā A. Becenbergers agrā dzelzslaikmeta romiešu posma akmeņiem iežogotos ģindeņu kapos

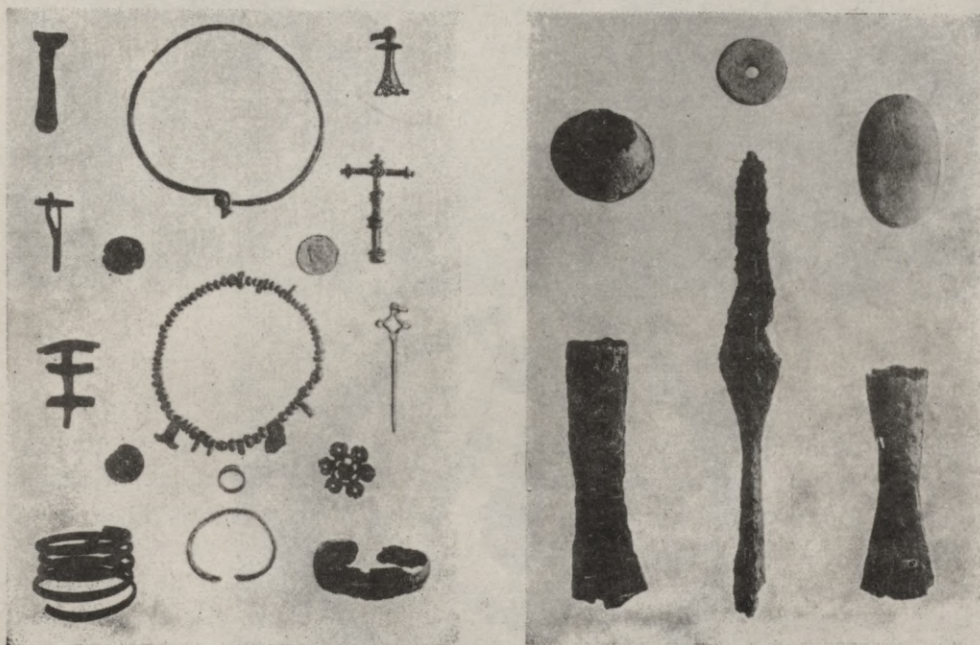

Kuršu agrā dzelzslaikmeta uzkalniņkaps Medzes pag. Kapsēdā.

apmēram 0,60—1,25 m dziļās kapu bedrēs atsedza bagātīgas ieroču un rotu piedevas, kā arī romiešu monetas, — bieži bērsa tāšu kārbās. Dažkārt rotu komplekti (aproces un saktis) bija kapos nolikti atsevišķi, līdzās ģindenim. Varēja novērot arī satrūdējušo koka šķirstu paliekas, un raksturīgi bija lieli pelnu un ogļu slāņi, dažkārt 1 m biezi, un atsevišķas dziļas bedres ar stāvām malām.

Klaipēdas apgabala agrā dzelzslaikmeta romiešu posma kapulauki pa lielākai daļai nav uzglabājuši kapu uzkalniņus, kādēļ arī prof. H. Moora kuršu novados aprāda „līdzenos ģindeņu kapus“ — liķu apbedījumus kapu bedrēs, virs kurām nemēdza uzbērt kapa pauguru. Priv.-doc. J. Puzinas tā paša laika līdzenos ģindeņu kapus izpētījis pat Kaunas apkaimē, sevišķi starp Dubisas un Nevēžas grīvām (Eigubjos un Nareišos, Raseiņu aprīņķī); tā būtu novērojama zinama Klaipēdas apgabala ietekme pat tālu austrumbaltu dienvidu zara, leišu, šī laika uzkalniņkapu novadā. Tomēr jāsaprot, ka kuršu novados tagadējās Latvijas teritorijā blakām līdzieniem ģindeņu kapiem, kādus izpētīja, piemēram, Dr. Rafaels Lielauces pagasta Skarē, — nepārprotami reģistrēti arī uzkalniņkapi: virs vairākām kapu bedrēm uzbērti samērā lēzeni kapu pauguri (0,5 m augsti un 9—14 m diametrā). R. Šnore tādus atzīmē Asītes pagasta Jaunarajos, Ezeres pag. Audziņos un Bunkās, Medzes pagasta Kapsēdā un Rucavas

pagasta Baškos un Mazkatužos. Šķiet, nevar būt šaubu, ka Klaipēdas apgabala līdzenie ģindeņu kapi ir tikai agrāko uzkalnīkapa deformēšanās rezultāts. Kā redzams no prof. E. Vāles izrakumiem Mazkatužos, savus mirušos kurši šeit guldījuši 0,30—0,70 m dziļās, 1,65—2,00 m garās ovalās muldveidīgās kapa bedrēs — pa lielākai daļai orientētus no ziemeļaustrumiem uz dienvidrietumiem un pretēji. Ogļu un pelnu vairums kapu

Kuršu agrā dzelzslaikmeta romiešu posma senlietas.

bedrēs pierādīja kādus uguns ritus, un atraktā pavarda vieta, neliels apaļš apdegušu akmeņu sakrāvums, — šķiet, tāpat kādus uguns ritus vai, varbūt, bērnu mielastu. Par bērnu mielastu jau runāts; bet no vēlāku laiku avotiem mēs zinām latviešu parašu pie kapa vai pat ceļā uz kapu sēdēt arī mirušā tērp un cīsas. Un, varbūt, bronzas laikmeta uguns apbedīšanas vai arī kādu citu priekšstatu rezultātā, — pie kapa, kā redzams, kūra uguni, „sildīja gaisu“, lai mirušam izkoptu ceļu veļu valstī; taču tikai tā var saprast tautas dziesmas stāstu: „Kuriēt guni, sildiet gaisu, lai silst visa pasaulīte; aizstādīju sav māmiņu nātānā rotīnā“. Lielu pelnu un ogļu plankumu mēs redzējām jau Vārves pagasta Striķos; šādi plankumi un pat pavardi atkārtojas Mazkatužos: mēs tais varam saskatīt pieminēto uguns ritu esamību senatnē, varbūt, viņu visu, varbūt, kāda atsevišķa rita nejauši labāki uzglabājušās paliekas.

Sevišķi zīmīgi Mazkatužos ir vēl nelielie māla trauciņi, kuru pirm-paraugs, šķiet, meklējams Lauzicas kultūrā un kas atrasti arī citur Kursā, arī Klaipēdas apgabala kapos, un droši vien pildīja kādu sakralu uzdevumu, un tāpat atzīmējamās romiešu monetas gandrīz visos kapos, kas kopā ar pārējām senlietām deva iespēju Rucavas kapulauku attiecināt uz II—IV gadsimtu pēc Kr. Minētiem trauciņiem nekādi nebūs bijusi kāda patiesi praktiska nozīme; tos nevarēja lietot bērnu mielastam: viņi ļoti maziņi un veidoti ārkārtīgi rupji; bet veļu valstij domāti trauciņi gūst zināmu, kauču pagānisku jēgu, kā arī līdzdotā nauda (romiešu monetas), darba rīki un ieroči.

Kuršu dzintars.

Vispār agrā dzelzslaikmeta romiešu posmā, it sevišķi II, III un IV gadsimtos kuršu kapu inventars bagāts un apliecina ievērojamu kultūras attīstību un turību. I gadsimta kapi pagaidām atsegti mazākā skaitā, tie nabadzīgāki, un viņu inventara raksturs vēl cieši piesienas iepriekšējam laikmetam, kas zināmā mērā gan sakams arī par visu „romiešu posmu“. Tā I gadsimtā vēl pielieto tieši kuršu kultūras novados priekš Kristus dzelzslaikmetā tik parastos kakla gredzenus ar uzliektiem taurveidīgiem galiem un arī spieķa adatas (adatas ar „gliemežveidīgu“ galvu), apgriezta kona adatas, kakla gredzenus un aproces ar taurveidīgiem galiem, spirāles

Daugmales pilskalns.

aproces un pat važiņas, kas tik īpatnējas agrā dzelzslaikmeta romiešu posmam, taču ir no senāko laiku kulturas gūts mantojums. Ar II gadsimtu iestājušos lielāku bagātību un jaunu formu veidošanu vai atplūšanu neviļus, kā jau teikts, gribētos saistīt ar austrumbaltu jau pieminēto ekspansiju, tā tad zinamu spēku uzplūdumu, bet, protams, arī plašākiem tirdzniecības sakariem, par kuriem jau runāts; tieši pateicoties šiem tirdzniecības sakariem, šķiet, konstatējami arī zinami patapinājumi no senprūšu kulturas.

Agrā dzelzslaikmeta romiešu posma pirmajai pusei (I—II gadsimtiem) īpatnēji sevišķi kakla gredzeni ar taurveidīgiem galiem, acu saktis un dažas stipri profilētās saktis. III un IV gadsimtus, tā tad posma otrā pusē, raksturo adatas ar rozetveidīgu bronzas ripu, bronzas važiņas ar važturišiem, šķēršu, stopu un profilētās saktis, kakla gredzeni ar konveidīgiem (arī sēņu) galiem vai ar stiepuļi apvīti ar cilpiņu un kāsīti galos, spirāles un platās izdabtās skārda aproces, bronzas spirāļveidīgi pirkstu gredzeni un, līdzīgi iepriekšējam laikam, dzintara krelles. Kuršu kapos parasti atrod arī dzelzs lietas — uzmavas šķēpus un cirvjus, nažus un izkaptis; atrasti arī pieši, kas jau šai laikā apliecina zirga ievērojamo lomu kuršu kulturā, kā to vēl labāki varēsīm novērot vēlā dzelzslaikmeta apbedīšanas pierašanās un pat namdaru ziedojumos pilskalnās, piemēram, — Talsu pilskalnā; atzīmēsīm, ka lielā interese par zirgu novērojama abās rietumbaltu ciltīs — ne tikai pie kuršiem, bet arī pie senprūšiem.

Agrā dzelzslaikmeta romiešu posma nocietinājumi Daugmales pilskalnā.

Latvieši (letgaļi un zemgaļi) un somi-ugri.

Latvieši I gadsimtā pēc Kr. atplūst tagadējā Latvijas teritorijā sevišķi spēcīgā vilnī. Izrakumi Kļauņu un Daugmales pilskalnās rāda, ka notikušas karstas cīņas, kuru rezultātā nodedzināti Daugmales un Kļauņu kalna nocietinājumi, pats Kļauņu kalns kā zems un maz noderīgs varam cietoksnim pamests, un tai vietā uzcelta jauna pils lielākā un augstākā Daugmales pilskalnā, kura pārveidošanai, izbūvei un nocietināšanai pielikti ļoti lieli pūliņi. V. Ģintera izrakumi Daugmales pilskalnā deva iespēju, gribētos teikt, pat aprīnot to milzīgo darbu, kuru mūsu senči veikuši, kā arīdza viņu namdaru un inženieru lielo māku, kas patiesi pārvērtā kalnu par cietoksni Daugavas ceļa un pārbrienamo sēkļu sargāšanai un jauniekarotā attiecīgā novada valdīšanai. Kalna ziemeļu nogāzi veidoja stāvā krasta radze, slīpā dienvidu nogāze ievērojami pastāvināta un nokrauta lieliem kaļķakmeņu blūkiem; šai sakrāvumā ar laukakmeņu blūku un kaļķakmens plākšņu palīdzību pret kalna virsotni ieslīpā iedobumā izveidota nocietināta tecība. Ar zemes uzbedumu un lielu akmeņu sakrāvumu nocietināts pilskalna austrumu gals, kura atšķiršanai no pārējās krastmales izrakts dziļš grāvis; šeit, uzbēruma aizsargāta, izrakta

Tērvetes pilskalns, nocietināts ar valni plakuma vienā galā.

arī galvenā uzeja pilskalnā. Pils guļkoku nocietinājumi celti no vareniem balķiem, kas tiešām veidoja izcilu aizsarga sienu šai svarīgai Daugavas pilskunga mītnei, to labi nodrošināja no ienaidnieku un upes sīrotāju uzbrukumiem. Un, protams, Daugmales pilskalns nebija vienīgais šai laikā letgaļu izbūvētais cietoksnis Daugavas joslā un tāpat apgabalos ziemeļos un dienvidos no upes.

Pie pašas Daugavas, piemēram, arī Jersikas pilskalns, šķiet, jau II gadsimtā pēc Kr. ir plašāka, labi nocietināta mītne, kas piekropj arī tirdzniecības sakarus ar citām zemēm; taču šai pilskalnā atrasta II gadsimta pēc Kr. romiešu moneta, un pagaidām vēl ļoti maz apzinātais mītnes slānis ir tik biezs, ka labi aplicina intensīvo dzīvi kalnā un vispār viņa ilgo mūžu. Tāpat, ja vispār apskatām pilskalnu izplatības karti, neviļus uzkrīt, ka lielākais pilskalnu skaits, tā tad pilskalnu visbiezākais tīkls, novērojams tieši tais apgabalos, kas II—IV gadsmitos pēc Kr. Latvijas teritorijā jau piederēja baltu ciltīm un varēja tikt apdraudēti no mūsu ziemeļu un austrumu kaimiņiem. Šķiet, tieši šai laikā, kad pēc jaunu apgabalu iekarošanas bija jānoorganizē viņu aizsardzība, — tika veikts arī krietns cilšu organizēšanas darbs: taču ne 50 vai pat 100 strādnieki ar tā laika primitīviem darba rīkiem varēja izdarīt kalna pārveidošanas darbus nocietinājumam — noplacināt virsotni celtnēm un lielajam guļ-

koku iežogam, pastāvināt nogāzes, uzbērt valni plakuma malā vai izveidot terases nogāzēs un, beidzot, uzcelt pašas koka celtnes, guļkoka dzīvojamās ēkas, klētis un citas celtnes ar tā laika īpatnējiem lubu jumtiem, guļkoku iežogu un torņus, kas sargāja uzeju pilskalnā un vispār kalna apdraudētākās vietas.

Un atradumi apliecina jau šai laikā vēl kalna smilšu nogāžu māla apklājumu un tāpat koka celtņu ārpusē māla apmetumu. Latviešu pilskalna tips jau agrā dzelzslaikmetā savos pamatos galīgi izveidojies, ja arī vēlākos gadsimtos vēl gūst jauninājumus labākas un varenākas izbūves ziņā un celtņu krietnākā uzskatišanā, paplašināšanā un iekārtošanā. Ļoti zīmīgi ir jau šai laikā izstrādājušies zemes cilnim atbilstoši un piemēroti, pilskalnu fortifikācijas paņēmieni: Latvijas austrumos — nogāžu pastāvināšana un nocietināšana ar terasēm, pilskalniem izmantojot savrup stāvošus kalnus, Latvijas rietumos — plakuma nocietināšana ar valni tai plakuma malā, kur kalna nogāze bija zemāka un vismazāk droša, jo rietumos, sevišķi Kursā un Zemgalē, pilskalniem visbiežāki izmanto kalna muguras galu, kuru atdališanai no pārējās augstienes rok dziļu grāvi, — tā rietumos cenšas visas pilskalna nogāzes (kauču ar vaļņa palīdzību) visās pusēs izveidot vienādi augstas. Taču arī viena, kopēja pilskalna tipa un līdzīgu fortifikācijas paņēmienu izstrādāšana vienas baltu cilts apgabalā, vai vispār baltu tautu zemēs, — labi apliecina kopīgu interešu un kopīga organizēta darba nepieciešamības apziņu.

* * *

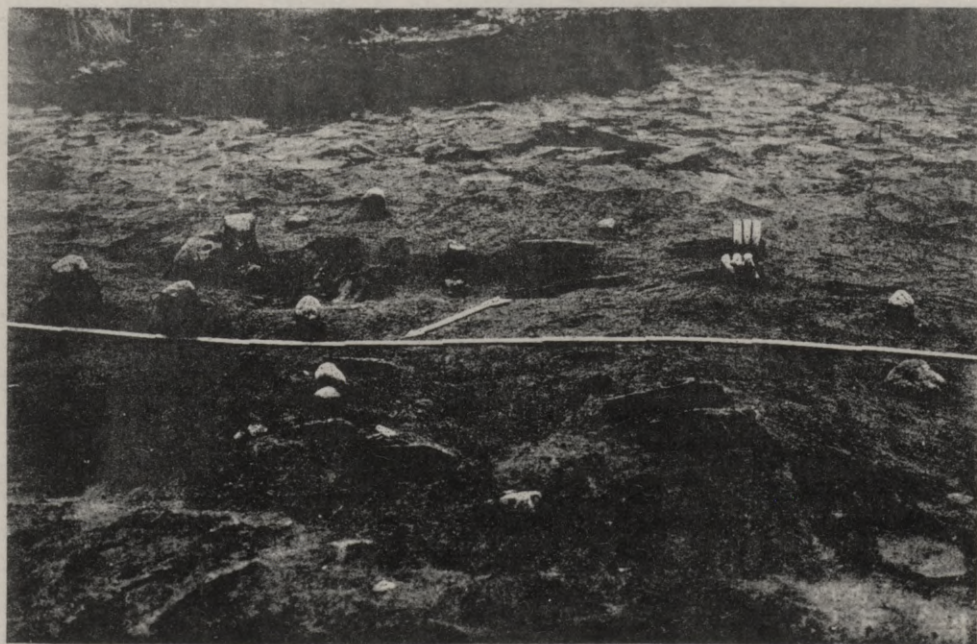
Katrā ziņā latviešu uzvara, kā redzams, ir bijusi pilnīga; taču sākot ar II gadsimtu pēc Kr. Vidzemē un Latgalē, dienvidos no Vidrižu pag. Unkšām, Lielstraupes pag. Pūričām, Kosas pag. Kaupēniem, Iršu pag. Iršiem, Vecpiebalgas pag. Kalnezēniem, Sarkanu pag. Strupīšiem, Praulienas pag. Sīļiem, Meirānu pag. Cīruļiem un Pildas pag. Bradaižiem vairs nav nekur novērojamas senāko iemītnieku, somu-ugru cilšu mītnes, bet gan tikai viens etniskais slānis, — balti un baltu kulturas pieminekļi. Tikai austrumos, Latgales purvaino mežu joslā, kā apliecina manis un R. Šnores izpētītie Makašānu pagasta Salenieku uzkalniņkapi un akmens krāvumi, — balti un somi-ugri sadzīvoja mierā un sadraudzībā, vieni otriem palīdzēdami grūtā eksistences cīņā mūža mežos un vieni otru ietekmēdami ar savu kulturu un kulturas sasniegumiem.

* * *

Igaunijā un Vidzemes un Latgales ziemeļos, aiz augšā pievestās baltu ziemeļu robežas, — tāpat kompaktā viengabalainā sastāvā saplūda no dienvidiem izspiestie igauņi, kas ne bez dienvidu, bet arī attālāku ap-

Salenieku uzkalniņkaps.

Ģindenis ar kāju gredzeniem Salenieku uzkalniņkapā.

gabalu ietekmes turpināja veidot un attīstīt šeit savu somu-ugru kulturu, savu saimniecību un tirgu ar citām zemēm, baltu novadiem, Vislas grīvas zemēm un arī Melnās jūras ziemeļu piekrasti, sevišķi Ķījevas apgabalu. Somu-ugru cilšu, igauņu, bet arī libiešu (ziemeļos no Ventas un Abavas), agrā dzelzslaikmeta romiešu posma uguns kapi un retākie ģindeņu kapi akmens krāvumos tik ļoti atšķiras ar savām īpatnējām apbedīšanas parašām un inventaru no baltu cilšu senkapiem, ka apbrīnojami uzskatāmi nospraužas baltu un somu-ugru etniskā robeža. Igauņu un libiešu akmens krāvumu kapi, kā domāja jau prof. R. Hausmans un sīkāki noskaidrojusi M. Šmīdehelma, ir bronzas laikmeta beigu un priekškristus dzelzslaikmeta somu-ugru akmens šķirstu kapu tālāka attīstības pakāpe.

Šādi akmens krāvumu kapi, kas literatūrā dažreiz nosaukti arī par akmens rindu kapiem, reģistrēti Latvijas teritorijā, Kurzemes, Vidzemes un Latgales ziemeļos (aiz augšā pieminētās baltu ziemeļu robežas) vairākās vietās un izpētīti: senāk, piemēram, — Launkalnes pag. Gailišos, Kalnaslavēkā, Lejaskaugarā, Lejassilakleperā, Strantē, Lejasstrantē un Viksnā, Raunas pag. Jauntēvenēnos, Mūsiņās (visur racis K. Zīverss) un Mūros (rakusi M. Šmīdehelma), arī Raiskuma pag. Dumpjos (rakuši prof. R. Hausmans un prof. G. Leške) un citur; pēdējā laikā — Vecgulbenes pag. Pērļu kalnā (racis prof. M. Eberts), Baižkalna pag. Upmaļos (racis Jākobsons), Jaunburtnieku pag. Sauliešos (racis F. Ozoliņš), Makašānu pag. Saleniekos (rakuši prof. F. Balodis un R. Šnore), Sakstagala Lielpuderos (rakuši E. Šnore un H. Riekstiņš), Kandavas pag. Reinās (rakuši F. Jākobsons, prof. B. Nermans un prof. H. Moora) un Laidzes pag. Rocežos (Lazdiņos, rakusi E. Šnore). Visi šie kapi uzrāda līdzenu, apm. 0,60 m biezu lielāku un mazu lauku akmeņu klāstu, kurā it kā ligzdās, akmeņu starpā, guldītas sadedzinātas liķu paliekas (kaulu drumslas un senlietas), retāki apbedīti nesadedzināti liķi; šie kapi vienmēr ir kolektīvi kapi. Krāvumi visapkārt iežogoti ar lielākiem lauku akmeņiem, un dažkārt visu krāvumu (kas mēdz būt 20—100 m garš un 10—20 m plats) vairākas lielu akmeņu rindas vēl sadala atsevišķos nodalījumos; šie nodalījumi, kā redzams, radās pamazām: kad kāds nodalījums bija apbedījumiem piepildīts, austrumos vai rietumos no tā ierīkoja jaunu. Rezultatā akmens krāvumu kapi vienmēr izstiepjas virzienā no rietumiem uz austrumiem, bet minētās nodalījumu starpžoga rindas visas no ziemeļiem uz dienvidiem.

Senlietas šais krāvumos, ja arī uzrāda vairākus patapinājumus no baltu novadiem, — tomēr ar savu izlasi un formām pa lielākai daļai ļoti atšķiras, sevišķi no letgaļu, bet arī no pārējo baltu cilšu kulturas pieminekļiem. Kakla gredzeni šeit sastopami retāk un dažkārt dienvidiem svešā veidojumā (piemēram, ar kārbīņu galiem, kas izrotāti ar emaļas inkrustāciju); tai vietā parastas bronzas un stikla krelles. Retas šais kapos

arī adatas tēru saspaušanai; pie tam tās savās formās ļoti primitīvas un darinātas no dzelzs; ļoti parastas dažādu tipu — acu, vairoggalviņu, šķēršu un ripu bronzas saktis, pēdējās pa daļai ar emaljas inkrustāciju, pa daļai ar ornamentāliem izrotājumiem ažurā. Ļoti bieži sastopamas bronzas aproces, bet arī pirkstu un pat kāju gredzeni. Ļoti reti akmens krāvumu kapos atrasti dzelzsriķi (naži un uznavas cirvji) un ieroči (šķēpu smaiļi); atrasti trauki, gan salauzti, gan nebojāti. Ļoti zīmīgs tas novērojums, ka igauņu agrā dzelzslaikmeta romiešu posmā apdzīvotā teritorijā kapi gan konstatējami augstienēs, bet ka ovalie uguns šķīļami akmeņi, kas raksturīgi šim un nākamam, vidējam, dzelzslaikmetam, — atrasti tikai Pērnavas un Peipusa piekrastu purvainos apgabalos, kur kapu nav; no šī novērojuma prof. A. M. Tallgrens secina, ka igauņi mūsu eras pirmā pusē vēl zināmā mērā ir bijuši nomadi: viņi zemes iekšienē, augstākās vietās, gan jau nodarbojušies arī ar zemkopību, — bet vēl ikgadus un regulāri ilgāku laiku medībām un zvejai mainījuši savu dzīves vietu un mitinājušies zemes purvainās mežu joslās. Šķīļamie akmeņi nēsāti pie jostas piekārti — un tādēļ arī sirojumos bieži esot pazaudēti.

* *
*

Letgaļi.

Letgaļu apdzīvotā teritorijā (Latvijas tag. Madonas, Bauskas, Ilūkstes, Jēkabpils, Rēzeknes un Daugavpils apriņķos) nule aprakstītā parādība nav konstatējama, — un vispār letgaļu kultūra, saimniecība un dzīves veids, letgaļu uzkalniņkapi un kapu inventārs uzrāda citādas pazīmes, pilnīgi atšķirīgas no tā, ko pieminējam igauņu un libiešu cilšu novados.

Letgaļu uzkalniņkapi, kas pa lielākai daļai ir kolektīvi kapi, izpētīti: Daugavpils apriņķī — Preiļu pagasta Seimaņos, Rēzeknes apriņķī — Makašānu pag. Saleniekos, Madonas apriņķī — Iršos un Kalsnavas pag. Leišmārtos, Bauskas apriņķī — Iecavas pag. Strēļos, Ilūkstes apriņķī — Bebreņos pag. Zecercelmos un Jēkabpils apriņķī — Ābeļu pag. Gravānos un Boķos, Mazzalves pag. Svarēnos, Rites pag. Melderišķos un Stupeļu kalnā, Saukas pag. Razbukos, Sērenes pag. Pungās, Sēlpils pag. Alinānos, Ārbidānos, Lejasplāteros, Priekšānos un pie Sēlpils baznīcas, Slates pag. „Slates silā“, Sunākstes pag. Ruķos un Skujānos un Zasas pag. Antužos; bet reģistrēti uzkalniņkapi vēl daudz lielākā skaitā.

Uzkalniņus parasti veido uzbērti smilšu pauguri, kuru diametrs apm. 5—15 m un kuru augstums 0,50—1,50 m; zem pauguriem uz senās zemes

virsmas liela akmeņu iežoga vidū guldīti pirmie līķi, bet pārējie apbedījumi izdarīti uzbērumā, katru jaunguldīto līķi aplājot ar jaunu smilts slāni, — līdz, beidzot, viss iežogs bija piepildīts un pašu iežogu līdz ar visiem apbedījumiem varēja aplāt ar pēdējo smilts segu, tā noslēdzot vienas apbedīšanas vietas izmantošanu. Pēdējais smilts slānis parasti klāj apm. 1,50—2 m lielāku laukumu nekā iežoga apjoztā kapu vieta; tādēļ arī iežoga akmeņi parasti uzkalniņa virsmā nav vairs saskatami. Pirms tādas apbedīšanas vietas izmantošanas un pirms akmeņu iežoga sakraušanas, laikam, mēdza izdarīt kādus iesvētīšanas ritus: vismaz vairākkārt novērots, ka vēlākā paugura vietu uz senās zemes virsmas sedz apm. 10—15 cm bieza tumšas zemes kārtā ar sikām oglītēm un pelnu pazīmēm, — bet iespējams, protams, arī pielaist, ka minētās ogļītes un pelnu pazīmes apliecina tikai meža (sevišķi krūmāju) nolīšanu kapu vietas sagatavošanai. Kā pierādīja maņi un prof. H. Mooras izrakumi Slatē, — vecākais apbedījums tādā uzkalniņkapā pa lielākai daļai ir guldīts virzienā no rietumiem uz austrumiem; tas vienmēr kāds bagāts vīrieša apbedījums un tikai reti tam līdzās vienā līmenī un virzienā (retāki pretējā) guldīts vēl otrs apbedījums, sievietes līķis. Vēlākie apbedījumi uz senās zemes virsmas un paugurā jau guldīti visdažādākos virzienos; bet arī tiem vēl (kā vienmēr pirmiem apbedījumiem) pie galvas un kājām, pa labi un pa kreisi, dažkārt nolikti apm. galvas lieluma akmeņi, kas it kā iezīmē pašu paredzēto kapa vietu. Pelnu un ogļu plankumi, kas bieži novērojami līdzās ģindeņiem, apliecina kādus uguns ritus pie vēl vajējā kapa; par tādiem mēs jau runājām, apskatot kuršu senkapus, — arī pie letgaļiem būs jākonstatē jau pirmos gadsimtos pēc Kristus paraša sadedzināt mirušo apģērbu un cisas, vai kādi citi līdzīgi sakrāli riti. Izrakumi Melderišķos apliecināja vēl bērnu mielastu, taču šeit E. Šnore atrada pelnu plankumus ar trauku lauskām, pēdējās pie tam pat samērā lielā skaitā. Dažkārt, — piemēram, Ābeļu pag. Boķos, Mazzalves pag. Šnorniekos, Sēlpils pag. Spietiņos, Mārcienas pag. Lejniekos un Praulienas pag. Aizaros, — kapu uzkalniņu virsma vēl aplāta ar akmens segu, nelielu akmeņu klāstu; tā kā šāda sega novērota vispirms uzkalniņos ar senākām senlietām, šķiet, iespējams tās izcelšanos attiecināt uz laikmeta sākumu; III un IV gadsimtā sega izzūd.

Ļoti zīmīgs ir tas apstāklis, ka pat vēl II gadsimtā pēc Kr. letgaļu uzkalniņkapī, kas izpētīti tag. Latvijas teritorijas pieminētos austrumu apriņķos, — ar savu uzbūvi, apbedīšanas rītiem un it sevišķi senlietām aprāda pilnīgu viengabalainu kulturu ar Austrumlietuvās, Viļņas apgabala, senkapiem, tā apliecinādami letgaļu cilti un ceļu no dienvidiem uz ziemeļiem. Bet sākot ar III gadsimtu radniecība ar Viļņas apgabalu gan vēl noteikti novērojama, un tomēr ziemeļu (letgaļu) kultūra jau zināmā

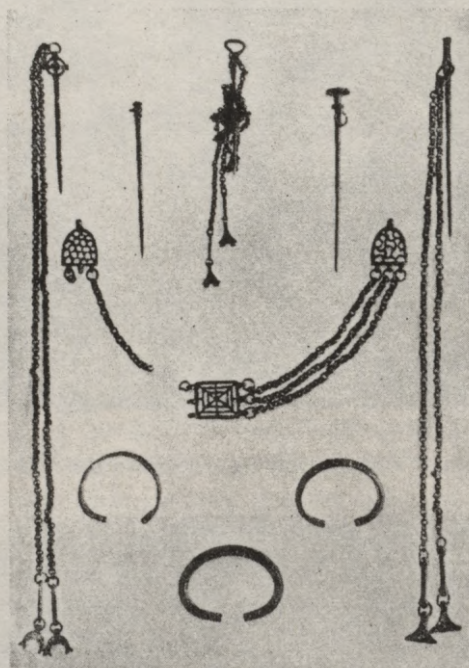

Letgaļu agrā dzelzslaikmeta uzkalniņkaps Štātes silā.

Akmeņu iežogs letgaļu uzkalniņkapā.

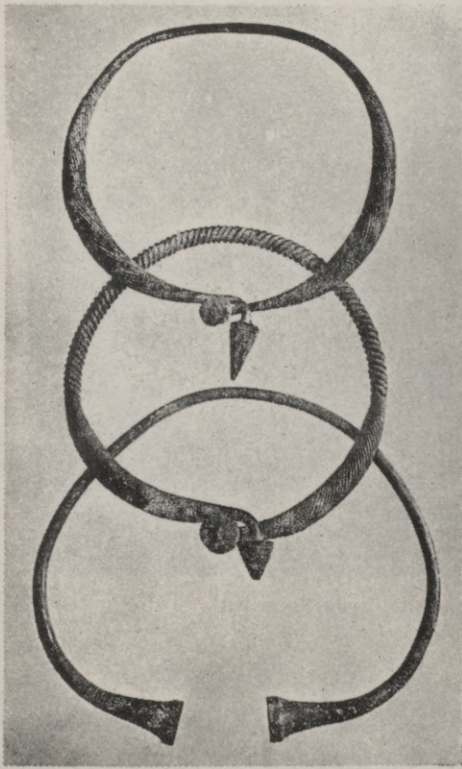
mērā sāk atraisīties no dienvidiem, leišu austrumu novadu noteicējas ietekmes un ierosmes, kļūst patstāvīga — īpatnēji latviska; šī tendence, mēs redzēsim, vēl pastiprināsies un padziļināsies nākamā, vidējā dzelzslaikmetā. Un man jāatzīmē vēl viena ļoti zīmīga un raksturīga parādība letgaļu kulturā: letgaļi, sevišķi III un IV gadsimtā, spriežot pēc kapu inventariem, ļoti turīgi, pat bagāti; viņi mīl greznību un smagas rotu lietas,

Letgaļu agrā dzelzslaikmeta romiešu posma senlietas.

— bet viņi nelabprāt patapina svešas formas un rakstus savām rotu lietām. Letgaļi, kā to pierāda senkapi, — viskonservatīvākie no visiem baltiem, un viņi paliek tādi, kauču tirdznieciski sakari ar citām zemēm neapsīkst. Letgālis mums tēlojas kā bagāts zemkopis, kas ar savu zemi un tās raksturu saaudzis, kas savu zemi mīl un sarga, un izveido nacionālas tradīcijas un kulturu, kurām paliek uzticīgs, neskatoties uz daudzdažādiem vilinājumiem un ietekmēm, kas atplūda Latvijā no citām zemēm.

Letgaļi mīl greznas kakla rotas: laikmeta sākumā kakla gredzenus ar taurveidīgiem galiem, retāki ar sēņu galiem, laikmeta otrā posmā (III—IV gs.) — bronzas spirāļu un piekariņu kakla rotas un kakla gredzenus ar kona galiem un priekšpusē pārsētinātu loku, kuru mēdz iz-

Letgaļu agrā dzelzslaikmeta romiešu posma senlietas: bronzas kakla gredzeni un dzelzs rīki.

greznot ar košiem rakstiem un pat piekabinātiem ažura važturiem un piekariņiem; mugurpusē loku šai posmā dažkārt vēl tordē. Iemīļotas bija bronzas rotu adatas, kuras lietoja villaines saspraušanai; tām pirmā posmā darināja ripas galviņas, bet otrā posmā čiekura, ripas vai riteņa veida galviņas un sevišķā osiņā pie galviņas dažkārt iekabināja važiņas ar piekariņiem; laikmeta otrā posmā adatas bija masīvākas un greznākas. Viriešu kapos sastopamas arī dzelzs adatas ar cilpas galviņu. Saktis letgaļi necienīja; tomēr, lai gan reti, sastopamas bronzas „acu saktis“ (un proti jau laikmeta pirmā posmā) un vēl retāki saktis, kas atgādina platas lentas sasējumu. Aproces (arī no bronzas), griezumā plakanas (lentveidīgas), apaļas, trīs- un seššķautnainas, — galos labprāt darināja sašaurinātas un svītrotas; loku izrotāja ornamentiem, svitrām un saulītēm; lentveidīgās un tievās apaļās aproces bija parastas laikmeta pirmā posmā. Pirkstu gredzenus letgaļi nenēsāja. No ieročiem un darba rīkiem letgaļu

Zemgaļu uzkalniņkaps Iles Gailīšos.

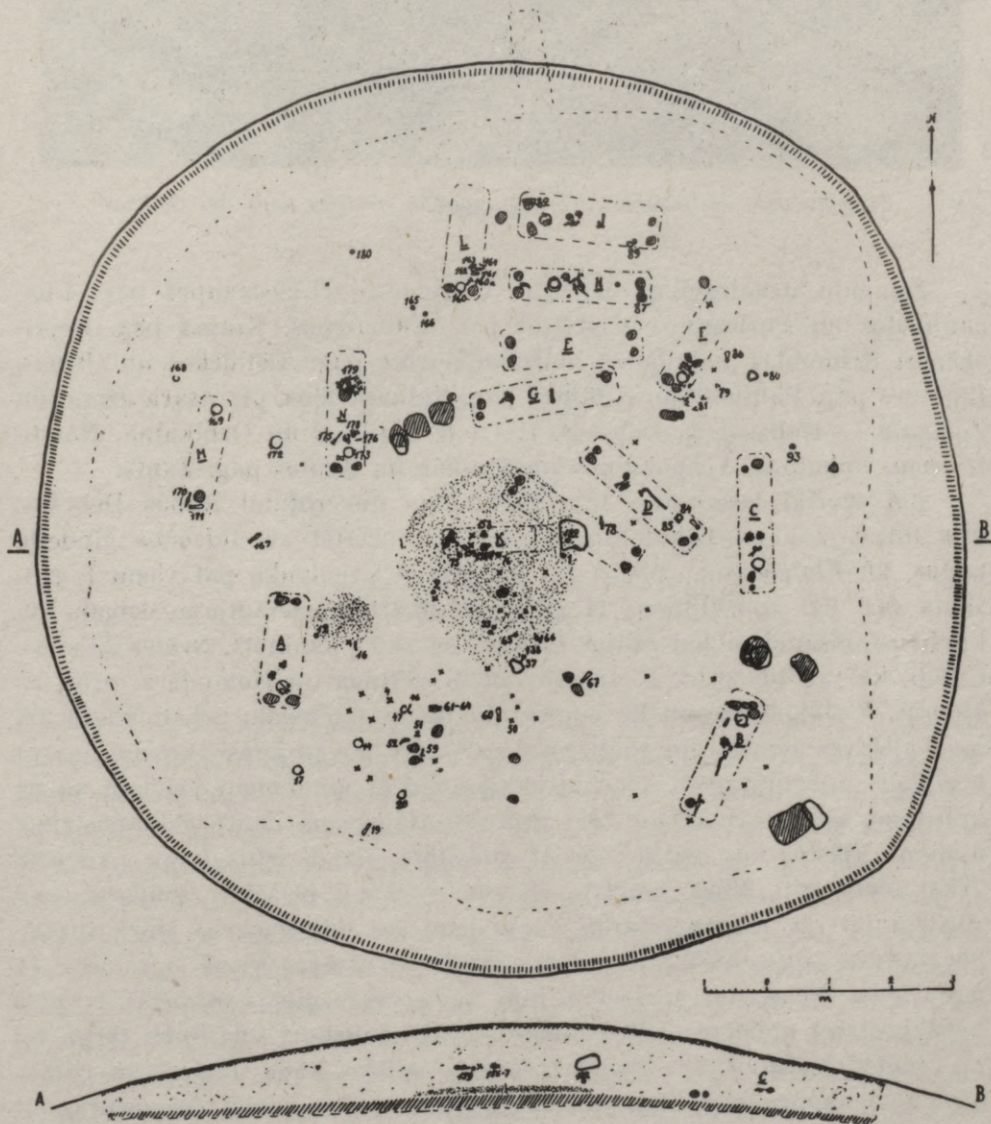
kapos atrod dzelzs šaurasmens cirvjus, šķēpu smaiļus, sirpjus, raukņus un nažus, kas visi (izņemot nažus) atrasti tikai vīriešu kapos un labi aprāda letgaļu vīriešu nodarbošanos — zemkopību un kareivisko noskaņu.

* *
*

Zemgaļi.

Zemgaļi, kas I gadsimtā pēc Kristus atplūda tag. Latvijas Cēsu, Rīgas, Jelgavas un Tukuma apriņķos, tā tad Lielupes līdzenumā un Rietumvidzemē, — jau savā pirmsdzimtenē būs atradušies stiprā rietumbaltu ietekmē; vēl visā agrā dzelzslaikmeta romiešu posmā Rietumlietuvas kultūra apliecina šo ietekmi ļoti zīmīgā veidā un ievērojamos apmēros. Šķiet, platā zemes joslā starp Viļņas un Klaipēdas apgabaliem Lietuvā šai laikā izveidojās kulturas novads, kas, uzsūkdams visu baltu cilšu materiālās kulturas formas, kļūst it kā starpnieks baltu kulturas centienos un līdz ar to spēcīgs centrs sasniegumiem un, varbūt, pat kopības apziņai. Šī Lietuvas zemes josla aizstiepjas tālu dienvidos, un viņa saistas arī ar Lielupes līdzenumu un Rietumvidzemi, kur letgaļi, Svētes krastos ar

kuršiem saskardamies vai pat pilnīgi saplūzdami un tā kopīgi ar tiem Daugavas un Gaujas lejas galus iekarodami, izveido savu rietumu zaru: zemgaļus, līdzīgi pieminētam leišu novadam, — spēcīgu kulturas centru topošo latviešu zemju pašā sirdī. Rietumbaltu kulturas ietekmi šai joslā apliecina, piemēram, — kakla gredzeni ar cilpiņu, kāšīti un apvītu stiepuļi galos, šķēršu saktis, adatas ar profilētu galvu, pirkstu gredzeni, krelles, uznavas cirvjī, izkaptis, kapļi un, varbūt, arī ripu saktis ar emaļu (ja pēdējās nav patapinātas tieši no Dienvidkrievijas).

Atsegtie apbedījumi Iles Gailišu uzkalniņkapā.

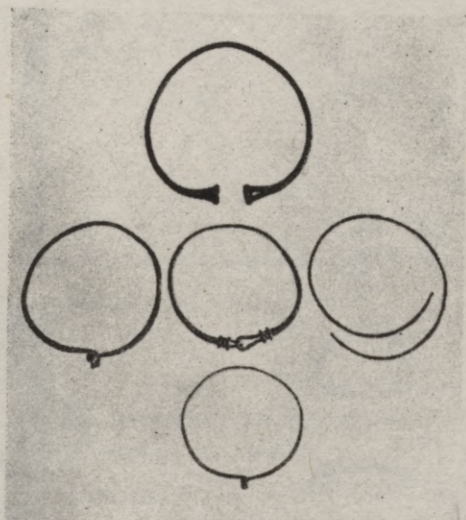
Zemgaļu agrā dzelzslaikmeta romiešu posma sievietes kaps Īles Gailišos,

Zemgaļu uzkalniņkapi izpētīti: Vidzemē — Lielstraupes pag. Lielgaujmaļos un Purīcās, Vecpiebalgas pag. Kalnezēnos, Krapes pag. Lejasoķēnos, Krimuldas pag. Jaunā muižā, Ķeipenes pag. Klētniekos un Ūsiņos, Līgatnes pag. Paltmalē un Nitaures pag. Kalnasavēļos, pie Asara ezera, un Zemgalē — Rubas pag. Debešos, Īles pag. Gailišos un Ozolkalnā, Naudītes pag. Pokaiņos, Vecpokaiņos un Stinkās un Zantes pag. Zantē.

Bet sevišķi interesanti bija P. Stepiņa novērojumi Rubas Debešos, kur līdzās 7 kapu uzkalniņiem izdevās konstatēt arī līdzēnos ģindeņu kapus, kā Klaipēdas apgabalā, un šai pēdējā kapulaukā pat vienu I gadsimta pēc Kr. apbedījumu; tā gūts vēl atkārtots pierādījums letgaļu un kuršu saplūšanai, abām ciltīm saskaroties, kā pieminēts, Svētes krastos. Citādi, kā pierāda prof. R. Hausmana, K. Šilinga un Holandera, prof. H. Mooras, F. Jākobsona un R. Šnores izrakumi, — zemgaļu uzkalniņkapi ļoti maz atšķiras no letgaļu senkapiem: arī tais novērojams akmeņu iežogs visapkārt apbedījumiem, mazāki akmeņi līdzās ģindeņiem (pa labi un pa kreisi no galvas un kājām), un prof. R. Hausmans Zantē pat konstatēja akmens klāstu, kas sedza visu II gadsimta pēc Kristus kapu pauguru. Tikai uguns riti, šķiet, zemgaļu novados piekopti plašākos apmēros nekā Austrumlatvijā, bet gan līdzīgi kuršu parašām (kā Rucavas Mazkatužos), par kurām jau runājām, Gailišos, piemēram, atsedza vienā uzkalniņā 11 ugunsuru vietas, no kuriem 8 bija krauti akmeņiem. Atrastās lauskas nepārprotami apliecina bērnu mielastu; citi uguns kuri būs kurti tērpu un cisu sadedzināšanai. Un, beidzot, turpat Gailišos kāda uguns kura pelnos atrada vienkopus noliktas senlietas — piesi, dzelzs adatas fragmentu, tultula sakti un ovalu šķīļamo akmeni. Mēs līdzīgu parašu labāki varēsīm

novērot kādā zemgaļu vidējā dzelzslaikmeta kapulaukā (Dobeles Ošos), bet jau šai vietā gribētos aprādīt, ka arī Gailišos laikam gūts pierādījums lietu ritualai apbedīšanai liķa vietā. Ugunsroku vietas labi novērotas arī Zantē, Rubas Debešos, Nītaures Kalnasavējos un Ņeipenes pag. Ūsiņos.

Senlietu zemgaļu agrā dzelzslaikmeta romiešu posma kapos parasti ļoti daudz, un tās apliecina, līdzīgi letgaļu kapu inventariem, zemgaļu turību, ja arī dažas senlietas, piemēram, kakla gredzeni un adatas, dažkārt, mazāk masīvas; toties senā Zemgalē atrasti arī sudraba kakla gredzeni

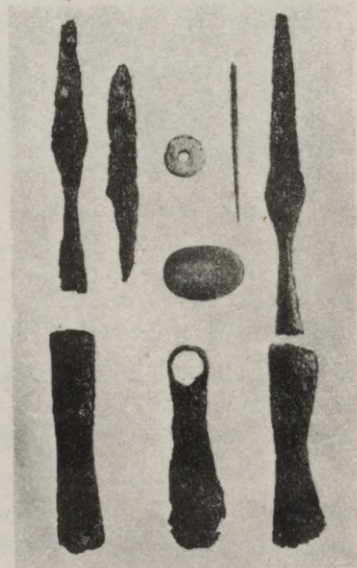

*Zemgaļu agrā dzelzslaikmeta romiešu
posma kakla gredzeni.*

(piem., Krapes pag. Lejasokēnos), un līdzīgi Īles Gailišos atraktā emalētā ripas saktis nepārprotami apliecina tirgus ceļā gūtu importu. Bronzas senlietas visumā atgādina letgaļu kulturu, bet jau pieminētais kakla gredzens ar apvītiem galiem un sīkāki veidotie kakla gredzeni ar maz attīstītiem kona (drīzāk sēņu) galiem, tāpat daudzās saktis (proti, „acu saktis“, „lentas sasējuma“ saktis, šķēršu saktis, profilētās saktis, ripas saktis un stopu saktis ar apliektu kāju), krelles (stikla un bronzas), spirālaproces, bronzas skārda caurulītes (spirālīšu vietā) kakla rotām ar piekariņiem un spirālgredzeni pirkstiem piedod zemgaļu kulturai citādu raksturu, to ievērojami tuvinot rietumbaltu un leišu kulturu aplokiem; un arī dzelzs rīki — uzmavas cirvji, kapļi, dzirkles, izkaptis un Īles Gailišos atrastais rīks koka apstrādāšanai — zemgaļu kulturu ievērojami saista ar rietumiem, proti, seno prūšu un kuršu zemēm.

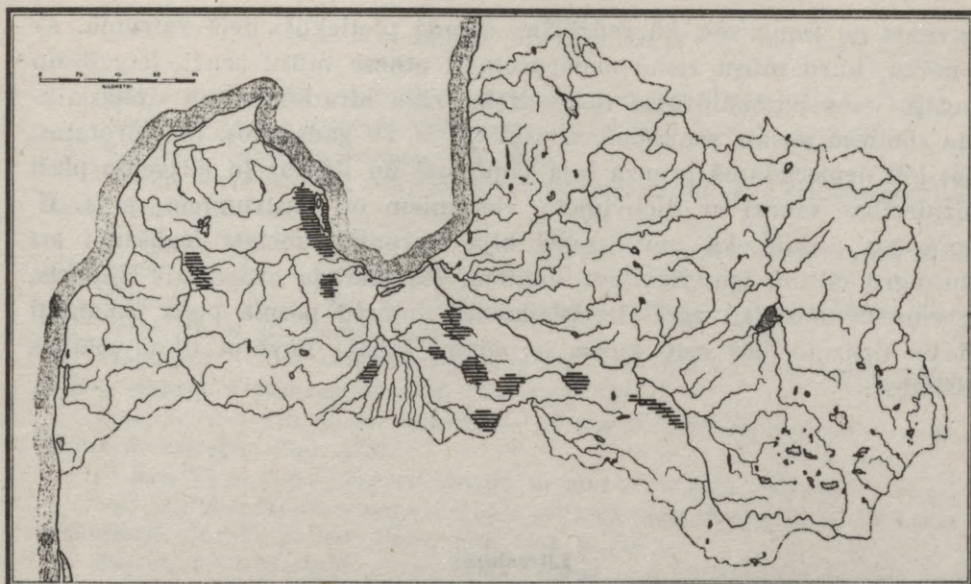
* *
*

Mēs agrā dzelzslaikmeta romiešu posma kapos esam konstatējuši zemkopju darba rīkus. Šai sakarā gribētos atgādināt jau prof. K. R. Kupfera aizrādījumu, ka klimatiski teritorija, kuru šodien aizņem Latvija un mūsu tuvākie kaimiņi Austrumbaltijas dienvidrietumos, veido viengabalainu, vienmērīgi labvēlīgu tiem pašiem augiem joslu, kuras aus-

Zemgaļu agrā dzelzslaikmeta romiešu posma senlietas: bronzas adatas, saktis un aproces un dzelzs rīki.

trumu robežu viņš novelk gandrīz pilnīgi saplūstoši ar tagadējo minēto valstu robežu; tas apliecina, ka arī zemkopība varēja tikpat labvēlīgi attīstīties, piemēram, Kurzemē, kā Klaipēdas apgabalā un Austrumprūsijā, kur prof. K. Engels kopš bronzas laikmeta jau paša sākuma atzīst zemkopību kā dominējošu saimniecības veidu. Un neskatoties uz atzīmēto klimata pasliktināšanos VIII gadsimtā, tā tad bronzas laikmeta beigās, — mūsu eras sākumā, šķiet, atkal atgūts viss zaudētais: katrā ziņā lielais sirpju vairums romiešu posma letgaļu kapos, izkaptis un sirpji zemgaļu kapos un daudzās izkaptis kuršu kapos atkal apliecina plašu, tā tad plānveidīgu laukkopību, bet raukņi zemgaļu un letgaļu kapos un kapļi zemgaļu kapos — arī dārzkopību. Prof. P. Šmits, uz valodas datu pamata apliecinādam, ka balti nav bijuši staigulji, — jau agri atzīst tos lietojam

Purva rūdas slāņi Latvijā.

arklus un ecēšas; tas pilnīgi atbilst arī archeoloģiski pierādāmai ainai, un neaizmirsīsim, ka letgaļu, zemgaļu un kuršu pilskalni un kapulauki visi konstatējami tikai zemkopībai labvēlīgos mūsu zemes apvidos: tā tad tikai tais mūsu senči apmetušies uz dzīvi. Prof. P. Šmits aprāda, ka mūsu senči „sirmā senatnē“ iepazinušies vēl ar rudziem, auzām un kaņepēm: šķiet, tieši mūsu eras sākumā minētās labības šķirnes, blakām jau kopš akmens laikmeta kultivētām (miežiem, kviešiem, liniem, zirņiem un lēcām), parādas arī mūsu zemē, kur (kauču Daugmales pilskalnā) konstatēti ievērojami labības krājumi jau III—IV gadsimta slānī. Pilskalnu attiecīgie mītnes slāņi un dzirkles zemgaļu kapos apliecina arī plašu lopkopību; atrasti zirga, govju, aitas, kazas, cūkas un vistas kauli. Un, ļoti zīmīgi, mājlopu kauli atrasti daudz lielākā skaitā nekā meža zvēru kauli, — un tikai Daugmales pilskalnā (proti, Daugavas krasta cietoksnī) attiecīgā slānī konstatēti diezgan lielā vairumā arī zivs kauli.

Tomēr mūsu senči būs nodarbojušies arī ar medniecību, lai gūtu eksportam vērtīgās zvērādas, — medijuši bebrus, lāčus, lūšus un caunas; to pierāda atrastie kauli. Tā labība, zirgi, govju, govju, aitu un kazu vilna un meža zvēru ādas, bet arī kuršu dzintars noderēja eksportam pret nepieciešamo metālu, bronzu un dzelzi, retāki sudrabi. Gan jāatzīmē, ka Latvijā kopš mūsu eras sākuma, vismaz sākot ar II gadsimtu pēc Kr., prata dzelzi iegūt paši, un proti no purvu rūdas, kuru sevišķi apgabalos

dienvidos no Daugavas, kā redzējām, atrada pietiekoši lielā vairumā. Ar šo māku, kuru mūsu zemē nepārprotami atnesa mūsu senči, letgaļi un zemgaļi, — arī izskaidrojas lielie dzelzs rīku atradumi agrā dzelzslaikmeta romiešu posma senkapos, sevišķi III un IV gadsimtos. Bet, protams, tāpat ļoti nepieciešamā bronza bija jāimportē un līdz ar to jāizveido plaši tirdzniecības sakari ar dienvidiem, rietumiem un austrumiem; prof. H. Moora pat pielaiž, ka mūsu senči bija starpnieki metala iegūšanai arī somu-ugru ciltīm, igauņiem un somiem. Kā pierāda attiecīgais imports, pēc viņa domām jau agrā dzelzslaikmeta romiešu posmā plaši izmantoti visi tie tirdzniecības ceļi, kurus iespējams labāki novērot tikai vēlākos gadsimtos.

*   *
*
*
*

Literatūra:

- Döring -- Heidengräber bei Ihlen, der Götzenberg und Heidengräber bei Schlagenen, S. B. Kurl., 1868.
- Grants — Izrakumi Rucavā. L. S., 1924.
- Hausmann — Hügelgräber zu Santen, S. B. Kurl., 1892.
- Hollander — Bericht über eine zweite Ausgrabung am Assar-See, S. B. Riga, 1903.
- Raphael — Über einen archäologischen Fund auf dem Beihofe Skarre bei Groß-Autz, S. B. Kurl., 1911.
- Sievers — Bericht über die im Jahre 1875 am Strante-See ausgeführten arch. Untersuchungen, Verh. G. E. Ges., VIII., 3.
- Stokmanis — Vec. dz. laikm. uzsk. kapi pie Boķu mājām, L. S., 1926.
- Aspelin, J. R. — Antiquités du Nord Finno-Ougrien. V. L'âge du fer. Antiquités des Provinces Baltiques. Helsinki, 1884.
- Ebert, M. — Die baltischen Provinzen Kurland, Livland, Estland, 1913. Praehistorische Zeitschrift. Bd. V. H. 3—4, Leipzig, 1913.
- Ebert, M. — Führer durch die vor- und frühgeschichtliche Sammlung des Museums d. Gesellsch. für Gesch. u. Altertumskunde zu Riga. Riga, 1914.
- Friedenthal, A. — Ein Versuch zur Herstellung baltisch-archäologischer Typenkarten, Mannus 15. 1923.
- Friedenthal, A. — Nachchristliche Eisenzeit I. Estland und Lettland. Ebert, Reallexikon d. Vorgesch. Bd. 13. Berlin, 1928. — Südostbaltikum.
- Hausmann, R. — Einleitung. Katalog d. Ausstellung zum X. archäol. Kongress in Riga 1896. Riga, 1896.
- Hausmann, R. — Übersicht über die archäologische Forschung in den Ostseeprovinzen im letzten Jahrzehnt. Arbeiten d. I. Baltischen Historikertages zu Riga 1908. Riga, 1908.
- Jākobsons, F. — Dzelzslaikmets Latvijā. Latv. konvers. vārdnīca. Rīgā.
- Moora — Agrais dzelzslaikmets. Latvijas arhaioloģija, Rīgā, 1926.
- Moora — Ausgrabungen ältereisenzeitlicher Hügelgräber im Kreise Jēkabpils. Pieminekļu valdes materiālu krājumi. Arhaioloģijas raksti 1 : 3. Rīgā, 1928.

Moora — Die Eisenzeit in Lettland bis etwa 500 n. Chr. Teil I—II. Tartu, 1929—1938.

Moora — Über die Augenfibel in Est- und Lettland, S. B. Estn., 1923.

Moora — Vecākā dzelzs laikmeta izrakumi Jēkabpils apriņķī, L. S., 1925.

Balodis — Salenieku senkapi, L. S., 1926.

Balodis — Letten und lettische Kultur in vorgeschichtlicher Zeit. Geografiska Annaler. Stockholm, 1929.

Schmiedehelm, M. — Beiträge zu der sogenannten gotischen Frage im Baltikum. Sitzungsber. d. Gelehrt. Estn. Gesellsch. 1922. Dorpat, 1923.

Tallgren, A. M. — Zur Archäologie Eestis I. Acta et Commentationes Universitatis Tartuensis. B. III. Dorpat, 1922.

Wahle, E. — Die Ausgrabungen in Rutzau und Bauske. Pieminekļu valdes materiālu krājumi. Arhaioloģijas raksti 1 : 2. Rīgā, 1928.

Ginters, V. — Die ältere Eisenzeit — Katalog d. Ausstellung zur Konferenz Baltischer Archäologen. Riga, 1930.

Ginters, V. — Romas imports Latvijā. Senatne un Māksla, 1936. II.

Stepiņš, P. — Jaunākie arhaioloģiskie pētījumi somu akmeņu krāvumu kapos Ziemeļkurzemē. „Brīvās Zemes“ illūstr. piel. 1935. g. III.

Stepiņš, P. — Senkapi „Liepu kalnā“ Rubas pag. Rūsišos-Debešos, Jelgavas apr. „Senatne un Māksla“ 1938. IV.

Šnore, E. — Izrakumi Slates sila uzkalniņu kapos 1927. g. Pieminekļu valdes materiālu krājumi. Arhaioloģijas raksti, I sēj. I daļa. Rīgā, 1933.

Šnore, R. — Die Hügelgräber und Steinsetzungen der römischen Kaiserzeit bei Salenieki (Lettland). Opetatud Eesti Seltsi Aastaraamat 1932. Tartu, 1935.

Šnore, R. — Izrakumi Salenieku „Kara kapos“ Makašānu pagastā. Senatne un Māksla 1936. II. Rīgā, 1936.

Engel, K. Führer durch die Sammlungen des Dommuseums, Riga, 1933.

Engel, K. — Die Kultur des Memellandes, Memel, 1931.

Gaerte, W. — Urgeschichte Ostpreußens, Königsberg, 1929.

Moora, H. — Die Vorzeit Estlands, Tartu, 1932.

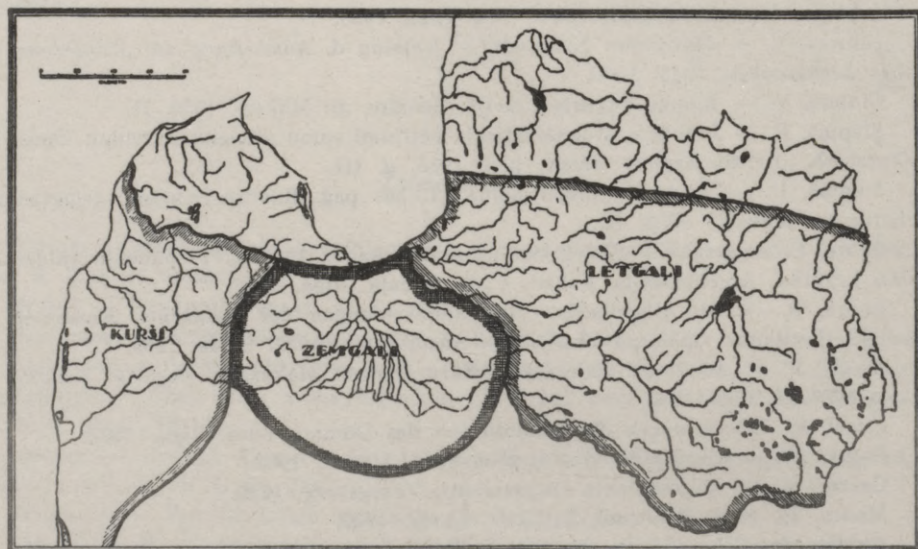
Antoniewicz, W. — Archeologia Polski, Warszawa, 1928.

Šmits, P. — Ievads baltu filoloģijā, Rīgā, 1936.

Spekke, A. — Baltu tautas kristīgās ēras pirmajā gada tūkstoši, Tautas vēsturei, Rīgā, 1938.

4. Mūsu ciltis vidējā dzelzslaikmetā, 400.—800. g. pēc Kr.

Dr. V. Gaerte, runādams par Tacita aistiešu („aestiorum gentes“) tirdzniecības un kulturas sakariem ar germaņu ciltīm, raksturo aistiešus (tā tad senprūšus un kuršus) kā ievērojamu kulturas tautu: pēc viņa domām šo cilšu nosaukums „aistieši“ cēlies no gotu „aistan“ — cienīt un nozīmējis „ievērojamie“, „ieciēnītie“ (die „Achtbaren“, „Geschätzten“), kas labi atbilstot ne tikai Tacita aistiešu raksturojumam, bet arī Jordana VI gadsimta pēc Kr. ziņām (ap 552. g. pēc Kr.), ka aistieši bijuši „visumā mier-

Baltu cilšu ziemeļu novadi vidējā dzelzslaikmetā.

milīgi ļaudis“, un Brēmenas Ādama XI gadsimtā pēc Kr. rakstītam par senprūšiem, kas bijuši „ļoti cienijami ļaudis“, ar parašām, par kurām „varēja daudz teicama sacīt“. Līdzīgi prof. A. Spekke, sekodams Millenhofam, pieminētos Jordana vārdos saskata seno prūšu un kuršu „noslēgtas un rezervētas mentalitates“ raksturojumu. Un tāpat pēc prof. A. Spekkes domām (šoreiz balstoties uz prof. L. Šmita atzinumu), Jordana stāsts par aistiešu tautu — „qui longissimam ripam Oceani Germanici insident“, tā tad prūšu un kuršu (no Pasargas līdz Ventai), — attiecībām ar Hermanarika gotu valsti tagadējās Krievijas dienvidos apliecinot noslēgtus līgumus starp gotiem un aistiešiem, kas taču no jauna mums atgādina secinājumus par „aistiešu“ nosaukuma eventualo atvasinājumu no verba „aistan“, kā augšā aprādīts. Un, beidzot, ne mazāk zīmīgi šai ziņā ir

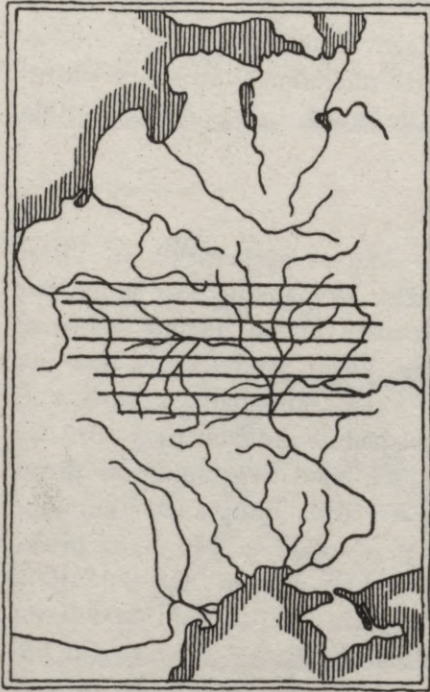
vēl prof. A. Spekkes citētie Kasiodora 523.—526. g. dati par aistiešu sūtņiem ar dzintara velti pat spožā Ravennas galmā; lai šo velti varētu pasniegt, bija jāmerī ļoti garš ceļš un, — „tiešām, nebija viegla lieta gribēt uzņemties ceļu pa tik daudzu tautu apdzīvotām zemēm“ (— „nam inter tot gentes viam praesumere non est aliquid facile concupisse“), teikts gotu ministra pateicības vēstījumā karaļa Teodorika vārdā aistiešiem. Prof. A. Spekke redz šai delegācijā — „prūšu valdnieku plašu politisku skatu un teicamu apstākļu izprašanu: zinamu politisku kulturu, kā pamatu un sekas ievērojamai politiskai organizācijai“. Katrā ziņā līdzīgus sakarus ar gotiem apliecina arī atradumi, piemēram: Himmersdorfā atrastais sudraba kauss un zelta rotu lietas, to starpā ar sarkaniem almandiniem rotāta aproce.

* * *

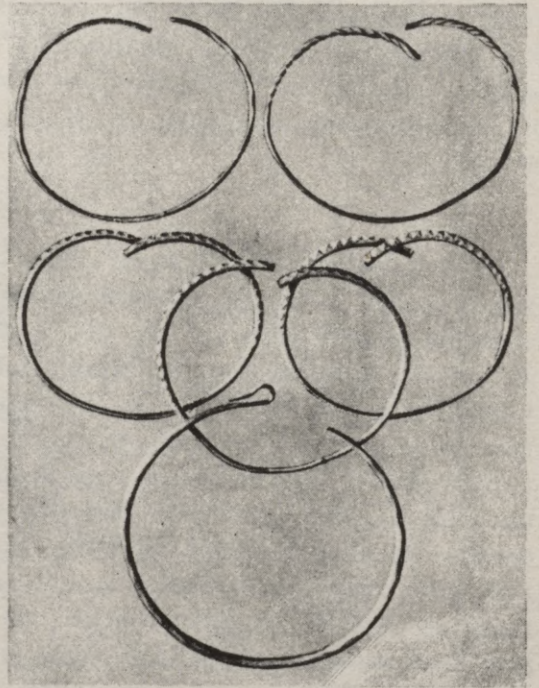
*

No Skandināvijas vēl pirms mūsu eras sākuma apmetušies ap Vislas grīvu, goti II gadsimtā pēc Kr. attīstīja tālāku ekspansiju, kas viņus noveda pie Melnās jūras un jau 214. gadā izsauca pirmo lielāko sadursmi ar romiešu karapulkiem pie Dākijas robežas, kurai sekoja citas, kas pat vairākkārt izbeidzās ar romiešu neveiksmi. Šķiet, seno baltu krietnā kultūra, labā politiskā organizācija un ne vispēdīgi aukstasinīgā drosme („miermīlība“) bija paglābusi viņu zemi no tā laika Skandināvijas pirmizceļotājiem, proti, gotiem. IV gadsimtā pēc Kr. (līdz huņņu iebrukumam) gotiem, kā vēstī Ammians Marcelīns (358. g. — 378. g. pēc Kr.), piedēvēja plaša valsts ar ziemeļu kaimiņiem somiem-ugriem (ziemeļaustrumos) un slaviem (ziemeļrietumos); no pēdējiem, kā tas labi saskatams prof. F. Lota sastādītā tā laika slavu izplatības kartē, — slavi varēja būt visnepatīkamākie kaimiņi baltu ciltīm, jo, tieši ar tām robežojot un paši citu tautu ekspansijai izvīrīti, slavi viegli varēja padoties uz ziemeļiem un līdz ar to apdraudēt baltu zemes. Tādu situāciju ņemot vērā, mēs labāk sapratīsim līgumu slēgšanu ar gotiem; taču šo līgumu rezultātā slavu stāvoklis — it kā spēcīgu kņaiļu apdraudēts — vairs nebija tik bīstams mūsu zemēm. Un līdz ar to ļoti zīmīgs tas apstāklis, ka sevišķi V gadsimtā, bet zināmā mērā vēl VI gadsimtā mūsu zemēs it kā nojaušams zinams turības atslābums. Kā zinams, huņņi 375. gadā sagrava gotu valsti Melnās jūras piekrastē un, turpinot savu ekspansiju, ielauzās arī vēl tālāk rietumos, Donavas līdzenumā, no kā nepārprotami cieta baltu cilšu tirdzniecība ar dienvidiem, kuras uzplaukumu mēs varējām atzīmēt agrā dzelzslaikmeta romiešu posmā, sevišķi III un IV gadsimtos. Bet, šķiet, nebūtu noraidāma doma, ka jau V un VI gadsimtā pieauga arī slavu rosīgums un centieni iegūt jaunas zemes platības; gan slaviem šai laikā, kā redzams, nebija izdevies atņemt baltu ciltīm kādu nozīmīgāku zemes

joslu dienvidos un rietumos, bet ap 600. gadu pēc Kr. mēs viņus jau no-
teikti atrodam austrumos no letgaļu un Viļņas apgabala leišu novadiem.
Šeit letgaļu un leišu senākie kaimiņi, somu-ugru ciltis, visur jau ievēro-
jami atspiesti tālāk uz ziemeļiem, — un atzīmēsim: tāds slavu spiediens
turpinājās arī nākamos gadsimtos, līdz ap 800. gadu slavi nostiprinājās
zemēs ap Ilmeņa ezeru un līdz ar to kļuva arī mūsu ziemeļu kaimiņi

Slavu zemes IV gadsimtā pēc Kr.

*Vestienas pag. Lejaslepu sudrablietu
depozīts.*

igauņu ienaidnieki un vairāku tagadējās Ziemeļkrievijas somu-ugru cilšu
uzvarētāji. Gan domājams, ka arī mūsu ciltīm zem ļoti spēcīgā slavu
spiediena bija jācieš kādi teritoriāli zaudējumi, jo slavu pulki bija lieli
(jau pēc Ptolemāja „μέγιστον ἔθνος“ — liela tauta, pēc Prokopija „ἔθνη
ἄμετρα“ — tautas bez skaita), un tādēļ slavi varēja iegūt arī lielākas ze-
mes platības: arī pēc Jordana atstāsta tie izplētās pa milzīgiem plašumiem
(„natio populosa per immensa spatia consedit“). Tomēr, kā pierāda let-
gaļu kapulauku izplatība austrumos, tieši letgaļu novadi no slavu spie-
diena vidējā dzelzslaikmetā vēl nebūs ievērojami cietuši: taču agrā dzelzs-
laikmetā, spriežot pēc R. Šnores sastādītām latviešu kapu izplatības kar-
tēm, — letgaļiem austrumos nepieder plašāki zemes apgabali nekā vidējā

dzelzslaikmetā. Slavu spiediens būs stiprāks bijis vairāk dienvidos. Bet vidējā dzelzslaikmeta plašākais un varenākais pilskalnu tīkls, salīdzinot ar iepriekšējo laikmetu, ciņas ar slaviem gan nepārprotami un pietiekoši uzskatami pierāda.

* *

*

Un slavu briesmas vidējā dzelzslaikmetā nebija vienīgā liksta mūsu senčiem. Kā aprāda prof. B. Nermans un apliecina archeoloģijas atradumi, ap 500. gadu pēc Kr. Daugavas krasti, sevišķi Lielupes līdzenums, būs pārcietuši vēl otru invāziju. Tā sauktā Gutasaga, kuras manuskripts gan attiecas uz 1350. gadu pēc Kr., vēsti, ka Gotzemē iedzīvotāju bijis par daudz un ka tādēļ, lozi velkot, iedzīvotāju trešdaļu tautas sapulce piespiedusi atstāt dzimteni un meklēt sev jaunas mītnes. Izceļošanai nozīmētie tomēr tādām lēmumam neesot gribējuši padoties, bet nocietinājušies kādā Gotzemes pilskalnā („Tora pilī“), tad padevušies, emigrējuši — un centušies jaunās dzīves vietas iegūt Faro un Dago salās, arī Daugavas krastos, un visās minētās vietās neveiksmi ciedzami, vispēdīgi aizgājuši caur Krieviju Grieķijā. Prof. B. Nermans aizrāda, ka „Tora pils“ mītnes slānis Gotzemē un tai atrastās romiešu monetas apliecina minētās nocietināšanās varbūtību ap 500. gadu pēc Kr.; viņš arī aizrāda uz uzkrītošu kapu nabadzību Gotzemē laikā no 475. līdz 550. gadam: šī laika, tā tad 75 gadu, kapu atradumi skaita ziņā līdzinoties tikai vienai ceturtdaļai no tiem, kas attiecas uz laiku no 400. gada līdz 475. gadam (arī 75 gadi), un daudzus lielos kapulaukos līdz ar 475. gadu apbedījumi apsīkstot vai esot pilnīgi izbeigušies. Tikai ar 550. gadu apbedījumu skaits atkal pieaugot. Tādēļ, pēc prof. B. Nermana domām, — tieši šai laikā, starp 475. un 550. gadu, jeb apm. ap 500. gadu, pēc Kr. Gutasagā atstāstītā gotzemiešu izceļošana arī būšot notikusi.

Un ārkārtīgi zīmīgs papildinājums prof. B. Nermana atzinumam ir novērojams tag. Latvijas teritorijā Zemgalē, proti, — uz laiku ap 500. gadu vai V gadsimteņa beigām un VI gadsimteņa sākumu attiecas lielāks ieroču noguldījumu skaits, kas konstatēts Lielupes līdzenumā un tā apkaimē. Taisnība gan, ka vispār sākot ar V gadsimteni Austrumbaltijā ievērojami palielinās tā sauktie depo-atradumi; viņu daudz arī Igaunijā, kur līdzīgi atradumi izdarīti pat kapulaukos un tādēļ, šķiet, saistas ar kādiem ticējumiem resp. sakraliem rītiem; kā atzīmē prof. H. Moora, Igaunijā atrasti ne tikai šī laika sirpju, šķēpu smaīļu, uznavas cirvju un nažu, bet arī sudraba kakla gredzenu, aproču un saktu noguldījumi. Tāpat Gotzemē, sevišķi laikā tieši starp 475. un 550. gadu, zemes klēpī guldītas ievērojamas bagātības; no Gotzemes šī laika noguldījumiem prof.

B. Nermans sevišķi izceļ kādu 111 romiešu zelta monētu noguldījumu. Bet Lielupes līdzenuma atradumiem, šķiet, tomēr ir citāds raksturs, un viņu samērā nelielā novadā arīdzan vairāk (un viņi lielāki) nekā citās vietās Austrumbaltijā, lai gan arī tais minētie noguldījumi varēja rasties kādu priekšstatu dēļ sakarā ar kariem.

Neieskaitot sudraba un monētu noguldījumus, Lielupes līdzenumā un Daugavas joslā atrasti: 1869. gadā Kokumuižā — 9 saktis, 1 kakla gredzens, 15 aproces, 2 gredzeni, 600 šķēpu smaiļi, 130 uznavas cirvji, 40 šaurasmens cirvji, 1 kalēja lakta, 40 šķīļamie akmeņi, 2 galodas un vairāki stipri bojāti dzelzs lietu fragmenti, 1888. gadā Kalnamuižā — 10 umboni, 54 šķēpu smaiļi, 8 bultu smaiļi, 9 jostu sprādzes, 1 kāpulis, 1 zobena asmens un 1 nazis, 1908. gadā Vecmokās — 6 rotu adatas, 21 šķēpu smailis, 14 uznavas cirvji, 1 galoda un 1 šķīļamais akmens, 1930. gadā Līgotnēs (pie Kokumuižas) — 1 aproce, 1 sudr. kakla gredzens, 10 šķīļamie akmeņi, 29 jostu sprādzes, 1 dzeramā raga apkalums, 9 naži, 9 galodas, 41 šķēpu smailis, 1 uznavas cirvis un daži citi kaula priekšmeti un dzelzspriekšmetu fragmenti un, beidzot, 1937. gadā Sauleskalnā — 40 bultu smaiļi.

Protams, dažs labs depozīts varēja būt guldīts zemes klēpī kā ziedojums vai veltes aizkapa dzīvei sakralu priekšstatu rezultātā, bet mēs nevarēsim noliegt jau vairākkārt izteikto domu pareizību, ka savā lielākā vairumā noguldījumi ir kara laikā apslēpta manta; tas sevišķi, varbūt, attiektos uz dārgmetala lielākiem depozītiem. Bet atzīmētiem Zemgales noguldījumiem, kas tipoloģiski visi attiecas uz V gadsimta otrā pusē vai VI gadsimta sākumu, — piemīt vēl dažas citas ļoti raksturīgas pazīmes. Vispirmā kārtā visos šajos noguldījumos mēs sastopam gandrīz tikai ieročus un vīriešu tērpa piederumus (vai rotas); un — ko arīdzan nedrīkstam aizmirst — vismaz H. Riekstiņa novērojumi Līgotnēs noteikti aprāda, ka priekšmeti bija guldīti bedrē, kurā konstatēja vēl ogles, pelnus un pat apdegušas dzelzs lietas un kalcinētus kaulus. Beidzot, gandrīz visi pieminētie noguldījumi atrasti kāda pilskalna tuvumā. Ar visu to mēs gūstam, šķiet, vēl pastiprinātu pierādījumu kara nedienām zemes joslā dienvidos no Daugavas, sevišķi Lielupes līdzenumā V gadsimta beigās vai VI gadsimta sākumā, proti, ap 500. gadu, kā domāja prof. B. Nermans. Gribētos ticēt, ka vairākās kaujās zemgaļi sakāva gotzemiešu imigrantus, tādēļ pēdējie arī nevarēja palikt auglīgā Zemgalē un bija spiesti, izmantojot Daugavas ceļu, aiziet uz tālākām zemēm dienvidaustrumos. Ugunsritu pazīmes (varbūt arī sadedzinātu liķu paliekas, kalcinēti kauli, Līgotnēs) neizslēdz arī parasto dažu zinātnieku variantu kara laiku depozītu teorijām, ka kritušo ienaidnieku liķi sadedzināti un pelni līdz ar

kaujas laukā palikušiem ieročiem un citām karavīru lietām un rotām ziedoti dievībai pateicībā par gūto uzvaru.

Bet katrā ziņā gotzemiešu uzbrukums būs bijis pietiekoši smagi izjūtams zemgaļu novadiem un varbūt, ja nemaldina Sauleskalna atradumi, arī vēl letgaļu zemju Daugavas joslai: izrakumi pierāda, ka tieši ap šo laiku Lielupes līdzenuma zemgaļi atšķēlās no Rietumvidzemes zemgaļiem, kas turpmāk pilnīgi saplūst ar letgaļiem. Šo faktu varu izskaidrot vienīgi ar pieminēto kara laiku, kas piespieda zemgaļus Lielupes līdzenumā, turpmākā Zemgalē, apvienoties, krietnāki noorganizēties un, varbūt, pat jau izveidot savu karalisti, lai sekmīgāki atvairītu ienaidnieku kara pulkus. Tā viena kopīgā zemgaļu kulturas un etniskā vienība Latvijas centra joslā sadalījās; Zemgale ar lielām sekmēm vidējā dzelzslaikmeta otrā pusē turpināja veidot un attīstīt savu politisko, saimniecisko un materiālo kulturu, — Vidzemes zemgaļiem, kauču saplūstot ar lielāku vienību, ar letgaļiem, bija jāturpina sīvas cīņas ar ziemeļu kaimiņu un, varbūt, letgaļiem jāpalīdz vēl austrumos. Sevišķi labi Raunas Tanīsa kalna un Baižkalna Upmaļu kapulauka atradumi apliecina, ka gūti tika arī zināmi panākumi, proti, — ap 600. gadu pēc Kr. vai VII gadsimta sākumā iekarota jauna zemes josla ziemeļos līdz Baižkalna pag. Upmaļiem, Drustu pag. Auļkalna Ķēveriem un Stāmerienes pag. Smoņiem, bet turības ziņā Vidzeme arī miera gados visā vidējā dzelzslaikmetā vairs nespēj sacensties ar Zemgali, Daugavas un Lielupes, kā arī seno sauszemes tirdzniecības ceļu uz dienvidiem spēcīgo valdnieci, kas pēc cīņām ar Gotzemi negaidīti ātri atspīrgst.

Raunas Tanīsa kalna mītnes slānī, kas attiecas uz VII gadsimta pēc Kr. sākumu, konstatēta bieza pelnu un ogļu kārtā un sadegušu koka nocietinājumu paliekas, kas apliecina katastrofu, ar kuru noslēdzās somu-ugru valdīšanas laiks pilskalnā; bet, piemēram, Baižkalna pag. Upmaļu kapulaukā F. Jakobsona izrakumi aprādīja agrā dzelzslaikmeta romiešu posma un V—VI gadsimtu somu-ugru ugunskaņus parastā tipa akmens krāvumos un līdzās tiem letgaļu VII—VIII gadsimtu ģindeņu kaņus. Pēdējos daudzie ieroči apliecināja nepārprotami kareivisku letgaļu noskaņus: apbedīti jauniegūtās zemes joslas iekarotāji; bet rotu lietu tais daudz mazāk nekā zemgaļu kaņos, tās arī mazākas un vieglākas, — un ļoti iemīļotas dzelzs adatas. Tā visumā šie kapi it kā apliecina grūtās cīņās un smagā darbā norūdītu kareiviski noskaņotu ļaužu mazāk greznu un pievilcīgu kulturu.

* * *

*

Kuršu zemē jaunāki laiki, kā redzams, iestājās VII gadsimtā, kad sevišķi pēc islandiešu Snorres Sturlesona atstāta, Hervararsagas un „Historia

Norwegiae“ datiem pastiprinājās zviedru centieni gūt ietekmi Austrumbaltijā. Karalis Īvars, kas pēc prof. B. Nermana domām miris ap 675. gadu Karelijā, — pat esot nodibinājis lielu zviedru valsti Austrumbaltijā, kurā ietilpa arī Kursā; šī valsts pēc karaļa nāves gan tūlīt sabrukusi. Saksis Gramatiķis tālāk savā „Gesta Danorum“ vēstī par Austrumbaltijas varoņu piedalīšanos Brovallas kaujā (ap 750. gadu pēc Kr.), kuru uzskata par vienotās Zviedrijas valsts nodibināšanās galveno faktoru. Un, beidzot, Rimberts savā „Vita sancti Anscharii“, ap 875. gadu, stāsta, ka kurši senāk kādreiz bijuši padoti zviedriem, bet sen jau no šī zviedru jūga atbrīvojušies („Gens enim quaedam ab eis longe posita, vocata Chori, Sveonum principatui olim subjecta fuerat, sed jam tunc diu erat, quod rebellando eis subijci dedignabantur“).

Kā redzējām, visas pievestās ziņas ir ļoti trūcīgas un neskaidras; tās drīzāk apliecina karus, varbūt, arī kādu īslaicīgu zviedru uzvaru, bet ne pilnīgu visas Kursas iekarošanu un nekādi ne Kursas pilnīgu iekļaušanu zviedru valstī, ja zviedru uzvara vienmēr izbeidzās ar zviedru valdīšanas viņu pašu atstāstītu ātru sabrukumu. Savstarpīgi sakari, pat dažkārt tuvas un labas attiecības un, beidzot, Austrumbaltijas (tā tad arī Kursas) līdzdalība tā laika visu Baltijas valstu dzīvē un likteņgaitās gan pierādāmas, ja zviedri sauca Austrumbaltijas karavīrus pat talkā pieminētā, tik svarīgā Brovallas kaujā. Un, protams, visi šie savstarpējie sakari veicināja arī vispār labāku pazīšanos un līdz ar to kulturas sadarbību un tirdzniecību: mani un prof. B. Nermana izrakumi Grobiņā pierādīja šeit, senā kuršu ostas pilsētā Jūrpilī, zviedru un gotzemiešu tirgotāju koloniju, kas no 650. līdz 800. gadam pēc Kr. mitinājās kuršu vidū un, kā redzams, labi ar tiem sadzīvoja, ja daudzi pat apprecēja kuršu jaunavas (kā apliecina attiec. kapulauki). Grobiņā blakām kuršu tā laika kapulaukam mēs konstatējām arī gotzemiešu lidzenos ugunskaņus (Grobiņas pag. Smukumos) un zviedru ugunskaņus uzkalniņos (Grobiņas Mācītājmuižas Priedainē) ar attiecīgām 650.—800. gadu senlietām; Ed. Šturms izpētījis vēl zviedru tā paša laika uzkalniņkaņus Tāšu pag. Jāčos, un zviedru imports Kursā konstatēts kuršu kaņos vairākkārt, piemēram: Kapsēdā un Durbē; abās vietās atrastas zviedru saktis. Bet atzīmēsim, ka šī laika importa pieminekļi konstatēti arī Zemgalē, pat Vidzemē, lībiešu apgabalā Ziemeļkurzemē un daudz lielākā skaitā Igaunijā; tā tad vispār tirdznieciskie sakari starp Zviedriju, Gotzemi un visu Austrumbaltiju bija kļuvuši ārkārtīgi dzīvi. Un sevišķi Kursas ostās zviedru tirgotāju (un līdz ar to sirotāju) kuģi būs iebraukuši ļoti bieži; zviedri un gotzemieši būs bieži apciemojuši arī Klaipēdu Dienvidkursā un Ventas piekrastes, bet, šķiet, vienīgi Grobiņā izveidojās izcila osta un ievērojamāks tirdzniecības centrs, kuršu pilsēta, ar sveštautiešu kvartāliem, lai tirgotāji katrs savas atvestās preces varētu novie-

tot nozīmētā pilsētas daļā pastāvīgās noliktavās un kopā ar saviem tautas brāļiem varētu pārrunāt iepērkamo un pārdodamo preču kontingentus un cenas. Mums gribot negribot ir jāatzīst kuršu krietnā politiskā organizācija vidējā dzelzslaikmetā, ievērojama kultūra un laba kārtība, jo šādu dzīvi un darbību varam saskatīt Jūrpilī. Patiesi, arī kurši bija pietiekoši kultūras sasniegumu apveltīti, — līdzīgi senprūšiem pietiekoši sagatavoti pat diplomātiska rakstura akcijām, kādu redzējām „aistiešus“ veicam Ravennā.

* *
*

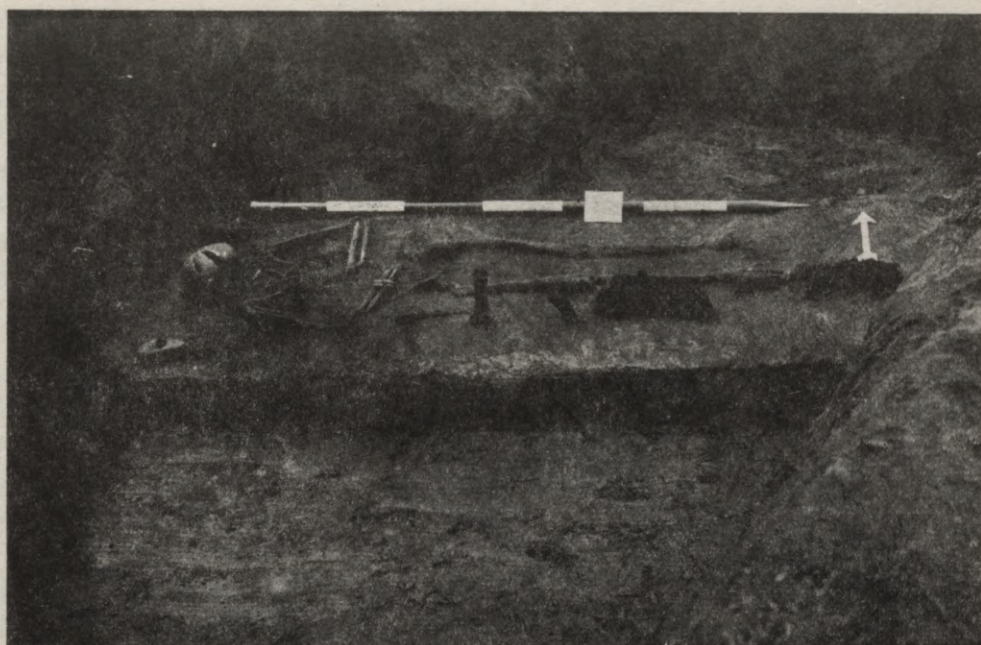
Šķiet, lielās ciņas, kuras mūsu ciltīm bija jāpiedzīvo vidējā dzelzslaikmetā, un jaunie plašie sakari ar citām tautām būs ietekmējuši arī mūsu senču apbedīšanas parašu tālāko attīstību. Katrā ziņā ļoti zīmīgi ir daudzie jauninājumi, kurus sākot jau ar V gadsimteni iespējams novērot letgaļu un zemgaļu senkapu uzbūvē, — un tāpat kuršu zemē ne tikai kapu pauguri turpina noplacināties, kā līdz šim, bet laikam Grobiņas un Grobiņas apkaimes zviedru kapulauku un bērū ritu ietekmē Kursā no jauna sāk atplaukt pat sen pamestas tradīcijas, piemēram: pat uguns apbedīšana. Jau manos izrakumos letgaļu novadā Slates silā 1927. gadā man izdevās tai novērot V gadsimteni ieraktus apbedījumus III—IV gadsimteņu uzkalniņos, pie tam tādos, kur pēc uzbērtā pēdējā zemes slāņa pēc apbedījumi pirmsākumā, kā redzams, vairs nebija domāti; ierokot jaunu apbedījumu, pat bija pārrakti un līdz ar to izpostīti senākie apbedījumi. Tā tad Slates kapulaukā V gadsimteni dažkārt arī vairs neguldīja liķi uz pirmatnējās zemes virsmas, lai tad to, kā agrā dzelzslaikmeta romiešu posmā, apsegtu ar zemes slāni, bet jau sāka liķi ierakt, proti, apbedījumam izrakt kapa bedri, liķa guldīšanai tai, kā senāk tikai Kursā (un pie tam ne vienmēr). Un turpat Slates silā man izdevās atrast un izpētīt V gadsimteņa kapulauku, kur gan liķi bija vēl guldīti uz pirmatnējās zemes virsmas un arī aplāti ar vēlāk uzbērtu pauguru; bet nebija vairs agrā dzelzslaikmeta romiešu posma lielā akmeņu iežoga visapkārt apbedījumiem, nebija vairs nelielo akmeņu pa labi un kreisi no ģindeņa, un paši pauguri bija daudz mazāki, diametrā 5—6 metrus, un dažkārt, it kā nevižīgāki uzbērti, pat ovali. R. Šnore, tālāk, aprakstījis līdzīgas kapu deģenerēšanās pazīmes arī zemgaļu kapulaukā, proti Dobeles Ošos: tur kapulauka virsma vairs neuzrādīja nekādas paugura pazīmes, bet gan vienā apbedījumā atrada pie ģindeņa kājām 6 akmeņus dūres lielumā un 4 apbedījumu vietās vēl bija konstatējamas akmeņu iežoga pazīmes. Sevišķi labi bija novērojams iežogs visapkārt kādam bērna ģindenim un citā gadījumā papostīta iežoga paliekas visapkārt 5 ģindeņiem. Tāpat V. Ģintera izrakumos 1931. un 1932. gadā Tērvetes pag. Stūros atrada ne tikai

V—VI gadsimteņu ģindeņu kapi akmens iežogos Tērvetes pag. Stūros.

VII—VIII gadsimteņu ģindeņu kapi akmens iežogos Dobeles pagasta Osos.

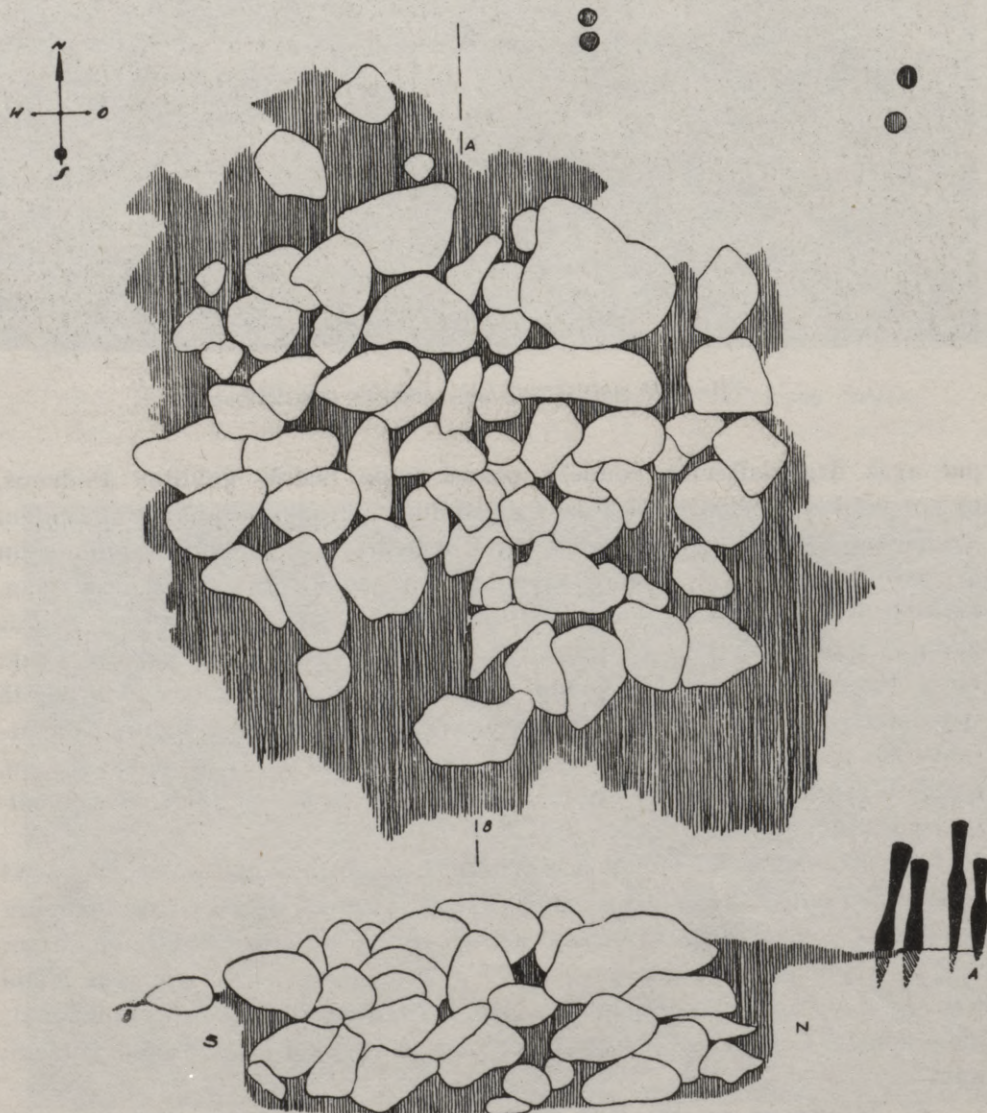
VII—VIII gadsimteņu kaps Dobeles pag. Ošos.

pat agrā dzelzslaikmeta romiešu posmā kapa bedrēs gulditus ģindeņus, tā tad ieraktus, bet arī vēl V—VI gadsimteņu iežogus visapkārt vairākiem ģindeņiem, lai gan pats paugurs gandrīz nemaz vairs nebija izjūtams un arī iežogi nebija vairs pilnīgi regulāri kā senāk. Un šai sakarā man, beidzot, vēl jāpiemin E. Šnores izrakumi Krapes pagasta Lejasokēnos, kur akmeņu iežogs gan bija vēl ļoti labi uzglabājies un bija, kā parasti senāk, 10 m diametrā, bet liķi bija guldīti ne tikai šī iežoga vidū, bet arī ārpus tā (pa daļai pat piebūvētos iežodziņos, kā Tērvetē), un pats paugurs bija uz-
bērts 20 m diametrā un, proti, tik liels un nesaskaņots ar apaļo iežogu, ka seno romiešu posma uzkalniņkapu sferiskā forma un raksturs bija pilnīgi zuduši.

Tā jākonstatē, ka vidējā dzelzslaikmeta 2 pirmos gadsimtos (V un VI gadsimtos) notiek tik straujš uzkalniņkapu uzbūves, sevišķi paša paugura un iežoga, deģenerācijas process, ka VII un VIII gadsimtos zemgaļu un letgaļu kapulaukos uzkalniņus vispār vairs neuzber, bet liķus jau gulda tikai izraktās kapu bedrēs, un tās aizberot zemes virsmu cenšas nolīdzināt; abās zemēs, Letgalē un Zemgalē, parasti vairs tikai ir „līdzenie ģindeņu kapi“.

F. Jakobsons sevišķi labi novērojis šo lūzumu 1928. gadā zemgaļu kapulaukā Pļavniekkalnā, pie Rīgas. Tai V un VI gadsimteņos liķi vēl

bija nolikti uz senās zemes virsmas (ar galvu virs nelielām bedrītēm, pildītām oglēm un pelniem, sadedzinātā tērpa un cisu paliekām); zemes cilnim virs un ap kapiem tomēr arī šeit vairs nebija nekādu pauguru pazīmju. Bet VII—VIII gadsimteņos jau visi bija guldīti ieraktās kapu bedrēs. Ļoti plašus pelnu un ogļu slāņus F. Jakobsons atrada Pļavniekkalna kapulauka pašā malā; trauku lauskas tais, šķita, apliecināja bērnu mielas, bet, protams, pielaižams, ka ļoti daudzās ogles un pelni varēja rasties arī vēl kādu citu bērnu ritu, proti, ugunsritu rezultātā. Sevišķi intere-

Ugunsritu paliekas Dobeles pagasta Bāļās.

santi bija arī ugunsriti, kurus izdevās novērot 1926. gadā vidējā dzelzslaikmeta kapulaukā Dobeles pag. Bālās. Tur atraka divas 0,30—0,50 m dziļas, ieapaļas bedres (apm. 1 m diametrā), kas bija pildītas apdegušiem dūres lieluma akmeņiem, oglēm un pelniem; vienai bedrei līdzās bija zemē iesprausti 4 šķēpu smaiļi. Domājams, ka šai pēdējā gadījumā izdarīti ugunsriti un kapa bedrē guldīti šķēpu smaiļi, šķēpu īpašniekam, kādam karavīram, vēl dzīvam esot un, varbūt, aizejot karā, — it kā ar šo šķēpu smaiļu guldīšanu zemes klēpī un piemērotiem, atbilstošiem uguns ziedojumiem būtu iespējams bijis atvietot karavīra aizsaukšanu veļu valstī. Vismaz kādā tautas dziesmā dzirdam: „Lai mirst ļaudis, kam ir vaļa; es nemiršu, man nav vaļas: es ievēlu bērza kluci savā vietīnā“ („Latvju daiņas“, 27358), un kādā citā („Latvju daiņas“, 27332) — „Es iedūru zobentiņu baltā smilšu kalniņā, lai tas trūd, lai rūsēja līdz manam mūžiņam“, un („Latvju daiņas“, 27333) — „Sviežu cirvi, veļu akmeni savā kapa vietīnā; lai rūs cirvis, pel akmenis, nekā manis augumiņš“.

Visumā kapu pārveidošanās process attīstas apmēram vienādā laika sprīdī un vienādā veidā Zemgalē un Letgalē, un arī ugunsriti (bēru mieļasts un cisu sadedzināšana) ir piekopti abās zemēs, — un tomēr novērojams, ka letgaļi it kā gausāki pamet savus kapu paugurus nekā zemgaļi, un zemgaļi plašāki piekoptj ugunsritus nekā letgaļi. Tā arī vidējā dzelzslaikmetā Lielupes līdzenumā zemgaļi paliek savrup, kā atsevišķa cilts ar savām īpatnējām parašām, kas, varbūt, vēl vairāk tuvojas kuršiem, un letgaļi — ja arī ievēd jauninājumus — tomēr pēc būtības ir konservatīvāki, ne tik viengabalaini un pilnīgi pārveido savas parašas. Šai sakarā gan nedrīkstam aizmirst, ka letgaļu pavirzīšanās Vidzemē un Latgalē uz ziemeļiem, igauņu novados, kā redzams, deva iespēju latviešu ziemeļnovadu kapu ritos ieplūst un nostiprināties arī dažām somu-ugru cilšu parašām. Tā pēdējā laikā Baižkalna pag. Upmaļos un Nautrēnu pag. Laižānos, bet vēl senāk Koknesē (Pasta muižā) un Ķeipenē letgaļu kapu bedrēs, tieši virs ģindeņa, novēroti nelieli akmeņu sakrāvumi, kas, šķiet, patapināti no somu-ugru ciltīm, lai gan tikai attāli atgādina šo cilšu plašos kapu akmens krāvumus, kas tik īpatnēji agrā un vidējā dzelzslaikmetā igauņu un libiešu apdzīvotiem apgabaliem; šādi sakrāvumi Latvijas teritorijā novērojami arī pie libiešiem, dažos novados vēl pat vēlā dzelzslaikmetā, kad libieši no ugunskapiem akmens krāvumos bija galīgi pārgājuši uz ģindeņu kapiem. Un Zemgalē šādi sakrāvumi, vismaz pagaidām, vēl nav konstatēti un iepriekšējos laikmetos baltu cilšu kapos vispār nav novēroti. Bet šie akmeņu sakrāvumi parādas tikai vidējā dzelzslaikmeta otrā pusē un pēc būtības pašu kapu nepārveido, nav arī visos kapulaukos novērojami.

Kuršu vidējā dzelzslaikmeta kapulaukos uzkalniņi turpina izzust,

sevišķi Klaipēdas apgabalā; liķus apbedī līdzenos kapulaukos apmēram 1 m dziļās kapu bedrēs, bieži koka šķirstos, un dažkārt veido arī akmeņu sakrāvumiņus, ar kuriem sedz vai iežogo pašu kapa vietu. Bieži sastopami dzeramo ragu apkalumi un zirgu lietas un, kauču reti, Kursas dienvidos, pat zirga apbedījumi, domājams, senprūšu ietekmē. Ziemeļos, Latvijas teritorijā, sākumā it kā novērojama zemgaļu un kuršu kapu parašu tuvināšanās, lai gan arī turpmāk vēl kurši labprāt novieto kapā jau pieminēto māla trauciņu, ko Zemgalē novērot nevarējam. Bet, šķiet, jau VIII gadsimtā, un proti, zviedru un gotzemiešu ietekmē, — kurši sāk pāriet arī uz ugunsapbedīšanu; Latvijas teritorijā to pierāda Ilģu kapulauks (Grobiņas pag. Remesos), — tieši senās Jūrpils apkaimē. Bet arī Klaipē-

Kuršu dzeramais rags.

das apgabalā ugunsapbedīšana konstatējama ne tikai sākot ar IX gadsimtu, kā dažkārt atzīmēts, bet jau VIII gadsimtā, kā to pierāda senlietas, piemēram, Prižmontos un Linkūpos, lai gan ugunsapbedīšana Kursas dienvidos vispār biežāki sastopama IX gadsimtā, sevišķi X—XII gadsimtā, un Kursas ziemeļos sāk dominēt tikai sākot ar XI gadsimtu.

* * *

Letgaļu vidējā dzelzslaikmeta uzkalniņkapi izpētīti Lielstraupes pag. Ķūķos un Lielgaujmalos, Iršu pag. Iršos, Ļaudonas pag. Midzenicās, Krapes pag. Lejasokēnos, Krimuldas pag. Jaunā muižā, Ķeipenes pag. Ūsiņos, Nītaures pag. Kalnasavēlās, Bebreņes pag. Zesercelmos, Ābeļu pag. Boķos un Spietīņos, Rites pag. Melderišķos, Sēlpils pag. Lejasplāteros un Priekšānos un Slates pag. Slates silā, bet zemgaļu uzkalniņkapi — Īles pag. Gailišos. Letgaļu vidējā dzelzslaikmeta līdzenie ģindeņu kapi izpētīti Baiž-

kalna Upmaļos, Taurenas pag. „Grantsbedrēs“, Cesvaines pag. Lucēs, Jaungulbenes pag. Ušuros, Saikavas pag. Saikavā, Aizkraukles pag. Lejasbitēnos, Katlakalna pag. Pļavniekkalnā, Kokneses pag. Auliciemā, Ķeipenes pag. Saliņās, Jāsmuižas pag. Maskavišķos, Krustpils pag. „Mantas kalniņā“, Ludzas pag. Dzērvjos, Nautrēnu pag. Laizānos, Ludzas „Odu kalnā“ un Kaunatas pag. Veresaukā; bet zemgaļu — Vecsaules pag. Čapānos, Īslīces pag. Koceros, Bauskas pag. Dreņģeros, Bēnes pag. Liekņos, Bukaišu pag. Lielogļos, Dobeles pag. Bālās, Ošos un Šķerstaiņos, Jaunsvirlaukas pag. Ciemaldē un Franksesavā un Tērvetes pag. Stūros un Lejniekos.

Vārkavas pag. Saulišu sudraba kakla gredzens.

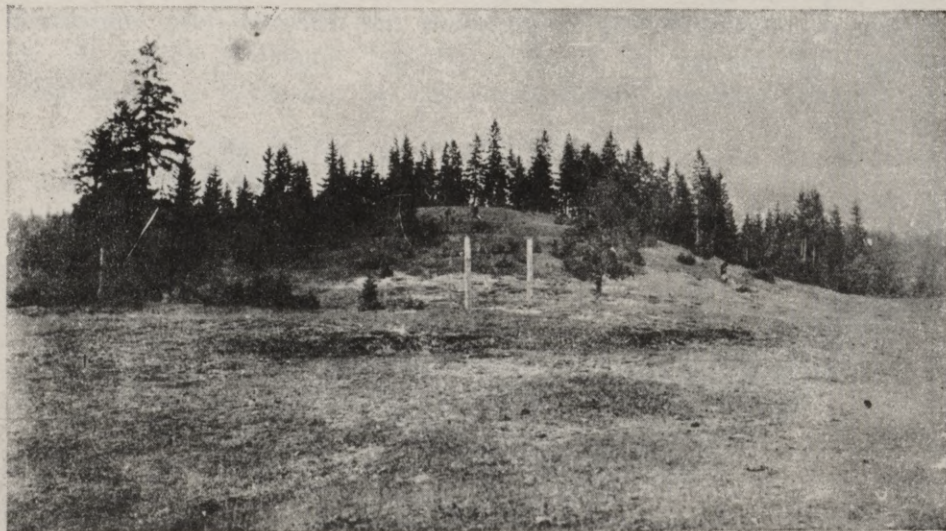
Kuršu vidējā dzelzslaikmeta uzkalniņkapi izpētīti Vārves pag. Strīķē un Rucavas pag. Mazkatužos, lidzenie ģindeņu kapi — Bankas pag. Grantsbedrēs, Durbes Dīrēs un Ezeru pag. Audziņos, bet ugunskaņi — Grobiņas pag. Remesos, kā jau atzīmēts. Jāpiemin vēl, ka apbedījumi uzkalniņos visi attiecas uz laikmeta sākumu, kā par to arī jau runāts.

* *

*

Kā apliecina izrakumi pilskalnos, sevišķi Daugmales pilskalnā, vidējā dzelzslaikmetā vēl labāki un plašāki izveidojās nocietinājumi, tiem izmantojot varenas guļkoku celtnes; un senlietas, kas gūtas pilskalnos un kapulaukos, apliecina, ka visas trīs ciltis, kurši, zemgaļi un letgaļi, kā senāk, paliek vispirms zemkopji, ja arī laikmeta otrā pusē paplašinas tirdznieciskie sakari un Kursā ievērojami attīstas jūrniecība. Letgaļu kapos, kā senāk, atrod sirpjus, zemgaļu un kuršu kapos — izkaptis; kaņi apliecina

dārzkopību, bet glītie vilnas audumi un mājlopu kauli (pēdējie sevišķi pilskalnu mītnes slāņos) pierāda lopkopību. Tomēr arī vidējā dzelzslaikmetā kurši, zemgaļi un letgaļi vēl ražojuši daudz preču eksportam, citādi nevar izskaidrot to lielo sudraba daudzumu, kas šai laikā, jau sākot ar V gadsimteni, ieplūst Latvijā. Daugmales pilskalnā, piemēram, atrakts sudraba kakla gredzena fragments, Lejasoķēnos (Vidzemē) kādā kapu

Degteru pilskalns, nocietināts ar terasēm nogūzēs.

uzkalniņā — 2 sudraba kakla gredzeni; tāds atrasts arī Piltenē, vēl divās šodien vairs nezināmās vietās Kursā, arī Līgotnēs un Pļavniekkalnā, Zemgalē, un lielāki sudrablietu noguldījumi konstatēti Vārkavas pag. Saulītēs (3 kakla gredzeni), Mežotnes pag. Dumpjos (2 kakla gredzeni un sakts), Jaunlatgales Baltinavā (5 kakla gredzeni), Istras pag. Mišķiņevā (4 kakla gredzeni) un Vestienas pag. Lejaslepos (7 kakla gredzeni).

Bet ciņas, kas šai laikā arī bija jāved, par ko jau runājām, un jaunā starptautiskā situācija, dažādie tirgus un kulturas sakari, dažādi ietekmēja kulturas attīstību dažādos baltu cilšu novados, ja arī vidējā dzelzslaikmetā daudzas senlietu formas paliek kopīgas visām baltu ciltīm, — ciltiem vārdiem, pateicoties cilšu sakariem, vispār novērojama dažu formu zināma unificēšana. Tomēr mēs redzējām jau apbedīšanas parašās jūtāmās dažādības: tā tas ir arī ar dažām senlietām, salīdzinot ar Zemgali un Letgali, sevišķi Kursā, kuras dzīvie tirdznieciskie sakari ar citām

Tērvetes pag. Stūros atrastās zemaļu kapa piedevas (umbons, šķēpa smailis, uznavas cirvis, duncis, izkaptis, aprōces un gredzeni).

Kalnamuižas depozieta umboni.

zemēm, sevišķi Zviedriju, Gotzemi un seno Prūsiju nepārprotami stipri veicināja jaunu formu ieplūšanu; tā zinātnieki (piemēram, prof. Nils Obergs) Grobiņā atrastās divas videjā dzelzslaikmeta sudraba saktis, no kurām viena apzeltīta un izrotāta ziliem stikliņiem, — pāt noteikti atzīst par vietēju Austrumbaltijas (tā tad Jūrpils) darbu, lai gan tām — sevišķi zeltītai saktij — izmantoti kuršiem citādi neparasti, tipiski skandināviski ornamentu, zvēru motīvi, kādus arī citas baltu ciltis nelietoja.

Un līdzīgi Kursas vidējā dzelzslaikmeta kapos bez jau pieminētām skandināviskām saktīm un mums jau zināmiem sakraliem trauciņiem parasti vēl iespējams novērot izkaptis, greznas rotu adatas ar sudraba plātējumu, ziliem stikliem un bagātām važiņām un apaļus piekariņus. Turpretim Zemgalē parasti sastopamas izkaptis, uznavas cirvi, kapļi un

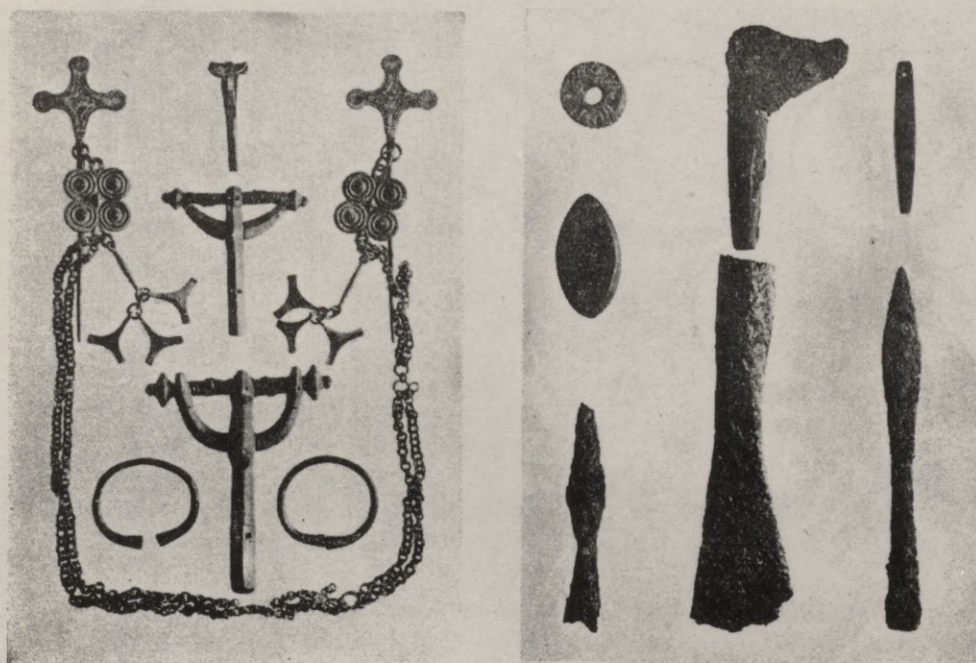

Rucavas Tiras purva senkuršu vairogs.

Tiras purva vairoga koka uzvidus (umbons).

šķēpu smaili, grezni kakla gredzeni un rotu adatas, arī saktis (pēdējās ar sudraba platējumu un pat no sudraba), bet Letgalē — sirpji, šaurasmens cirvji, iedzītņa šķēpu smaili, sikāki, nabadzīgāki veidotas rotu adatas un kā dominējoša stopa saktis ar magoņu pogaļu izrotājumiem, kas gan arī

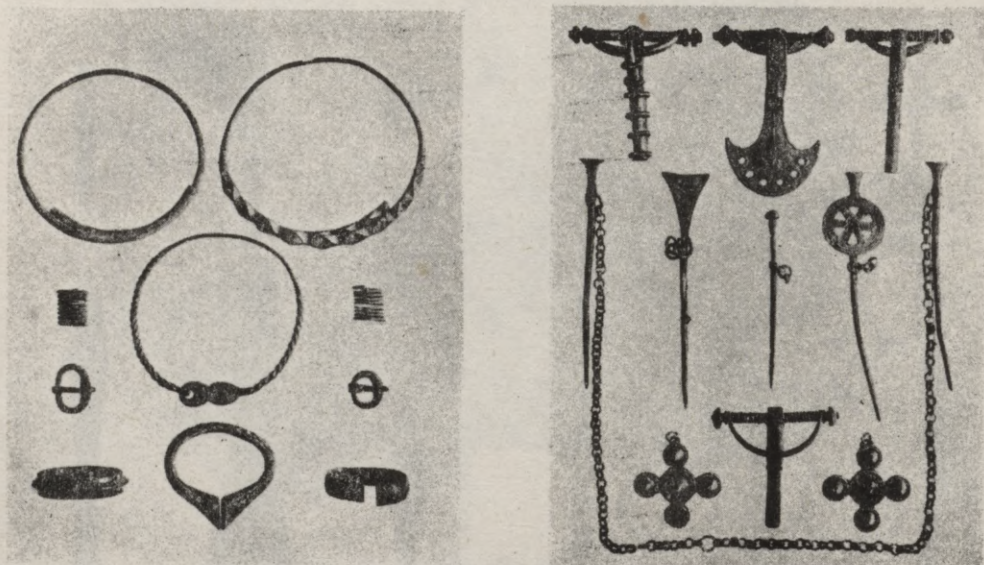

Kuršu vidējā dzelzslaikmeta senlietas.

citām ciltīm bija pazīstama. Zemgalē un Letgalē izveidojas vienasmens duncis ciršanai — īss zobens, platāks un asi leņķots pret asmens galu. Kursā, Rucavas pagasta Tīras purvā kopā ar lieliem vilnas audumu gabaliem, tērpa paliekām, dzeramo ragu un citām sikām senlietām atrakti divi apaļi koka vairogā ar tāpat no koka izgredtiem apaļiem uzvidiem ādas rokturu vietas aizsargāšanai. Vairoga dēļi bija apsegti ar liepu lūku kārtu un ādu virs tās. Zemgalē atrasti vairogu dzelzs uzvidi. Kā aprāda atrastā aprobe un saktis, Tīras purva vairogā attiecas uz laiku ap 800. gadu, tā tad uz vidējā dzelzslaikmeta beigām, un, atzīmēsim, līdzīgi augšā pieminētiem depozītiem uzskatāmi par ziedojumu sakarā ar kādu kauju; vairogos, dēļu un uzvidu virsmā, kā arī ādā, saskatamas vairāku asu cirvienu pēdas.

Citādi tag. Latvijas teritorijā V un VI gadsimtos parasti visu novadu kapos mēdz atrast kakla gredzenus ar noplacinātiem galiem vai noplaci-

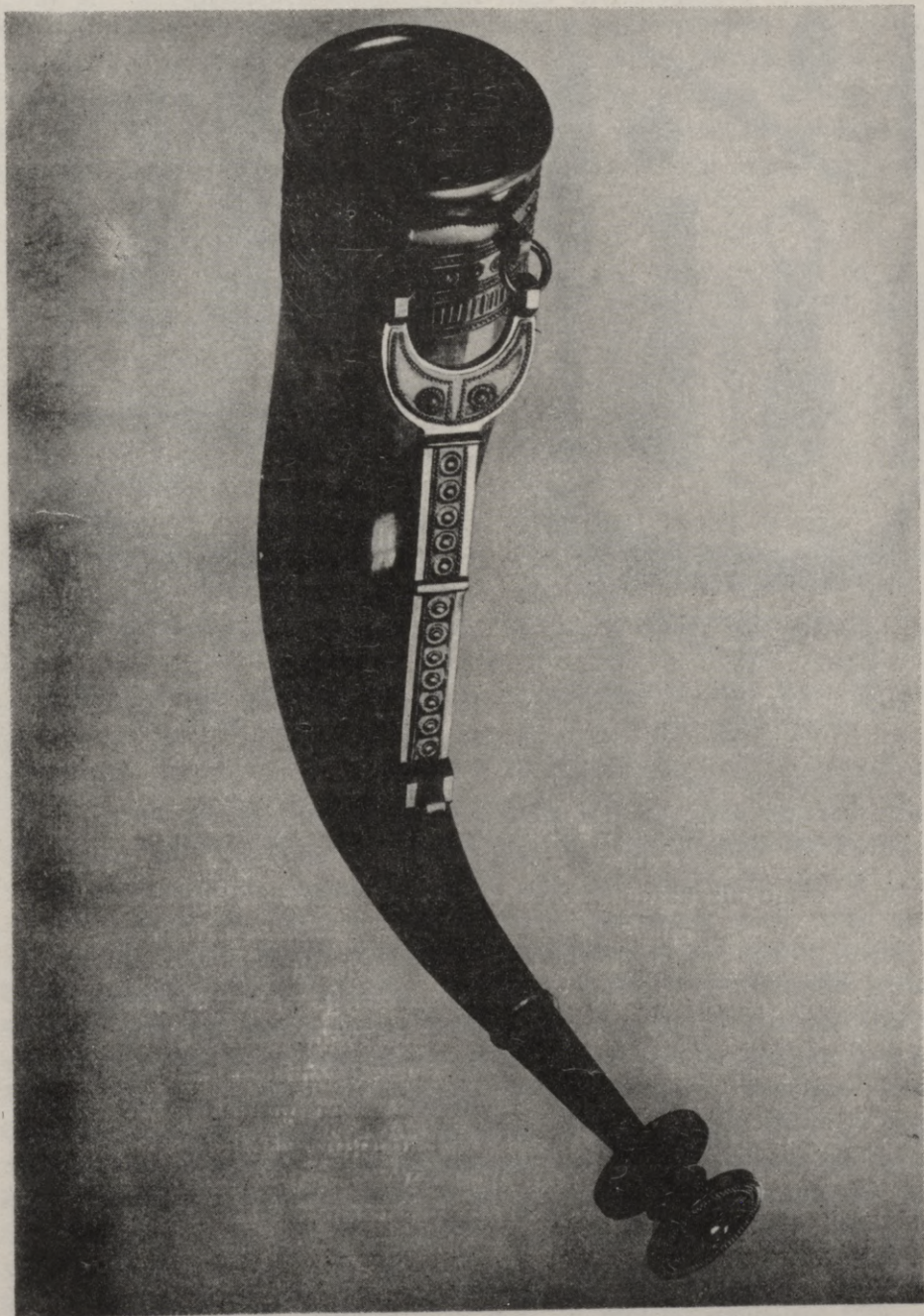
nātiem galiem ar 4 rombveidīgiem paplašinājumiem katrā un kakla gredzenus ar cilpiņu un kāsīti. Parastas aproces vālveidīgiem, griezumā apaļiem vai skaldnotiem galiem (Kursā trim skaldnēm), rotu adatas ar pogas, trīsstūra vai cilpas galiem, tutula saktis un stopu saktis ar uzgredzenu

Zemgaļu vidējā dzelzslaikmeta pirmā posma (400.—600.) senlietas.

rotājumiem un ovalas jostu sprādzes. VII—VIII gadsimtos, līdzās iepriekšējā laiku rotu lietām, parādas vēl kakla gredzeni ar kāšu galiem, ar platāki noplacinātiem galiem (arī glīti skaldnotiem un izrotātiem iegrieztiem rakstiem). Trīsstūra rotu adatas dabū stūros bumbenes, kuras noplacinas, līdzīgi bumbenēm pie šai laikā ļoti iemīlotām krusta adatām; parastas cilpu un kruķa adatas, arī ar stiepuļes aptinumu. Stopu saktis gūst bagātu attīstību vispār, pārveidojot un izgreznojot saktis kāju un loku; parādas šķēršu un stopu saktis dažādi kombinējumi; noplacinas arī saktis un kļūst platas un lielas, — tā izveidojas laikmeta pašās beigās pat vēl jauns saktis tips: „pūces saktis“. Iemīlotas spiralaproces un masīvās, šķautnainās ar trīsstūra griezumam, kas arīdzan laikmeta beigās noplacinas.

Visumā liekas, ka kuršu kultura izveidojas krāšņa un bagāta, šī kultura zināmā mērā it kā pārorientējas, pārveidojas, ar laiku pilnīgi pametot daudzas senākās formas: pirmsākumā, V gadsimtā, tā labprāt vēl turpina kulturas sadarbību ar senprūšu novadiem, tad dzīvāki kļūst sakari ar zemgaļu novadu un skandināviešiem. Kurši patapinājumiem mil pārvei-

Aizkraukles pag. Lejas-Bitēnos atrastais letgaļu-zemgaļu dzeramais rags.

Zemgaļu vidējā dzelzslaikmeta pirmā posma dzelzs rīki.

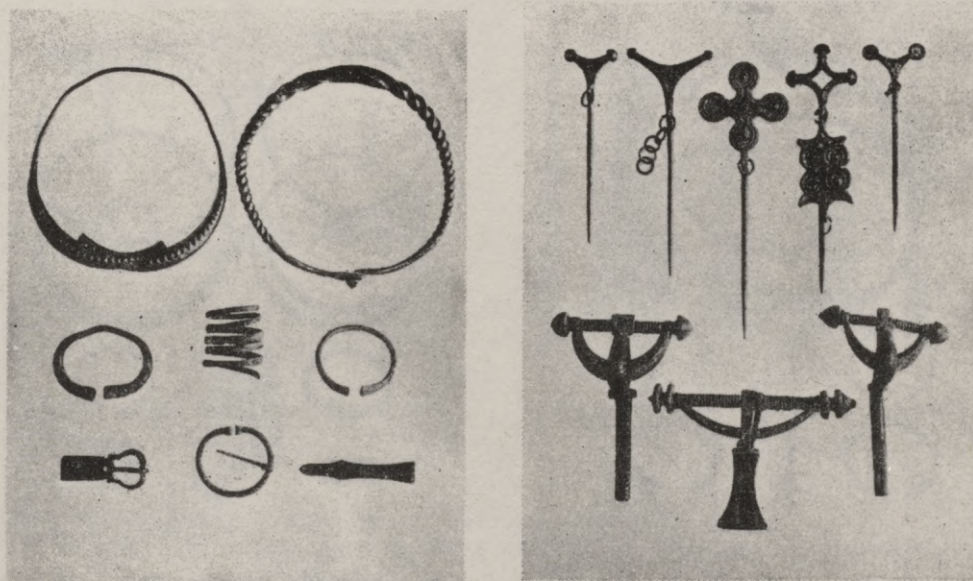

Zemgaļu vidējā dzelzslaikmeta otrā posma dzelzs rīki.

dot un pieskaņot savai gaumei, tādēļ arī patur savu īpatnējo vietu un pilnīgo patstāvību baltu kulturu aplokā. Kurši bieži kļūst arī it kā starpnieki rietumu formu aizgūšanā, bet viņu ietekme ir daudz stiprāka leišu rietumu novados nekā, piemēram, Zemgalē, kura ar laiku sāk ieņemt visizcilāko vietu Latvijā un gūst vēl vairāk vietēja, patstāvīga rakstura tālāku attīstību, salīdzinot ar kuršiem un pat senprūšiem. Tomēr, neskatoties uz pieminēto kuršu ietekmi, arī leišu rietumu novads paliek īpatnējs, lai gan pat kuršu apbedīšanas rīti tālu ielaužas leišu zemē, un sevišķi Klaipēdas apgabala senlietas (piemēram, kakla gredzeni ar aptītiem galiem un gala plātnēm un lielās stopu saktis ar gredzenu rotu) leišu zemē plaši izplatas; tā leišu rietumu novadā vēl ilgi uzglabājas arī uzkalniņkapi un parasti paliek, piemēram, jau senāk iemīļotie šaurasmens cirvji un lunulu piekari, kurus izmanto kā važturus.

Zemgale izveidojas par vissvarīgāko kultūras centru Latvijā, un līdz ar to gūst vislielāko ietekmi uz visu savu apkaimi, kā atzīmē prof. H. Moora, — pat uz visu Ziemeļbaltiju (ieskaitot Somiju). Zemgaļi plaši izmanto Lielupes līdzenuma auglību, nosusina līdzenuma zemākās vietas

un paplašina savu mītņu tiklu: taču zemgaļu vidējā dzelzslaikmeta kapulauki jau sastopami arī apvidos, kur agrā dzelzslaikmeta romiešu kosma kapenes vēl nav reģistrētas, sevišķi līdzenuma austrumdaļā. No leišu novadiem dienvidos, proti, no viņu kulturas ietekmēm, zemgaļi vidējā dzelzslaikmetā pilnīgi atbrīvojas un drīzāk paši kļūst kulturas vērtību devēji, jo dažu senlietu formas (piemēram, kakla gredzeni ar paplašinātiem galiem) leišu novadā sastopamas jau tikai savās vēlākās attīstības pakāpēs.

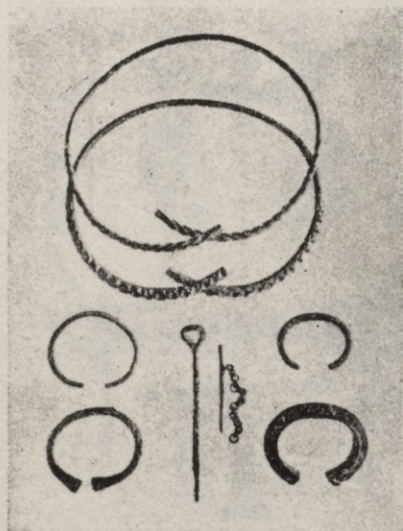

Zemgaļu vidējā dzelzslaikmeta otrā posma (600.—800.) senlietas.

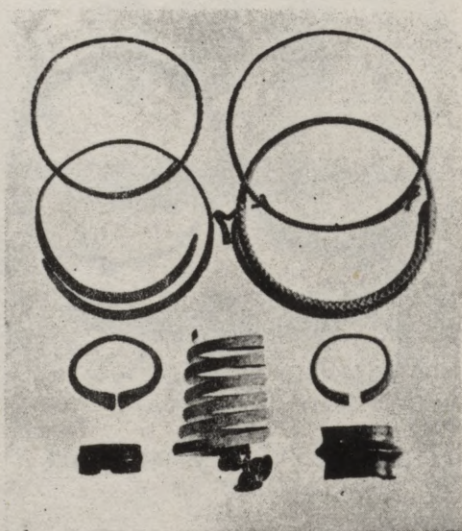
Letgaļu zeme vidējā dzelzslaikmeta sākumā it kā mazāk turīga un bagāta kultūras ierosinājumiem: attiecīgos kapu inventaros mēs varējām novērot karu ietekmes pazīmes; letgaļi, šķiet, kā senāk ir arī konservatīvāki par citām ciltīm formu un parašu patapināšanā, tādēļ viņu zemē samērā daudz ilgāki uzglabājas senākas priekšmetu formas, piemēram, šaurasmeņu cirvji un daži kakla gredzeni un rotu adatas. Tikai laikmeta beigās, un visvairāk Daugavas joslā letgaļu zeme, atkal ievērojami uzplaukstot, kļūst turīgāka un formās košāka; tam pierādījums šī laika lielākie sudraba atradumi, lai gan arī uz V gadsimtu attiecas tāds atradums, proti Mišķiņevā atrastie no Dņepras apgabala atvestie kakla gredzeni, kas liecina, ka pat šai laikā nekādi nav pārspilējama letgaļu relatīvā nabadzība. No saviem dienvidu kaimiņiem, austrumleišiem, letgaļi atšķeļas pilnīgi: kā pierādīja prof. V. Antonieviča pētījumi Viļņas apgabalā, pēdējā sāk iz-

veidoties ne tikai bieži pavisam citādas senlietu formas, nekā letgaļu novados (piemēram, dzelzs rotu lietas, īpatnēji dzelzs šķēpu smaiļi un bronzas senlietas ar emalu), bet arī plaši attīstas uguns apbedīšana, ko tāpat pie letgaļiem šai laikā neredzam.

Tā galīgi vidējā dzelzslaikmetā no kuršiem, zemgaļiem un letgaļiem atšķeļas senprūši un leiši; Latvijā sāk veidoties spēcīga jauna kultūras attīstība, kas, tuvinot kuršus zemgaļiem un līdz ar to arī letgaļiem, saga-

Letgaļu vidējā dzelzslaikmeta pirmā posma (400.—600.) kakla gredzeni, rotu adatas un aproces.

Letgaļu vidējā dzelzslaikmeta otrā posma (600.—800.) kakla gredzeni un aproces.

tavoja nākamā, vēlā dzelzslaikmetā jaunās tagadējās latviešu zemes un latviešu kultūras tapšanu. Atzīmēsim vēl, ka ziemeļos no kuršiem (ziemeļos no Ventas un Abavas) vidējā dzelzslaikmetā, kā senāk, mājoja libieši, bet ziemeļos no letgaļiem, Vidzemē un Latgalē, igauņi, kas — kā senāk — atšķiroties ar senlietām un apbedīšanas rītiem, attīstīja savās zemēs savu patstāvīgu, īpatnēju kultūru, pilnīgi citādu kā kuršu, zemgaļu un letgaļu kultūra, ja arī ar ievērojamiem kultūras vērtību patapinājumiem no tiem.

Literatura:

Buchholz — Ein Gräberfeld in Kaipen, S. B. Rig., 1895.

Buchholz — Über eine Skelettgräberstätte in Klauenstein, S. B. Rig., 1894.

Sitzungsberichte — Rig., 1901, Plawnekaln.

Letgaļu vidējā dzelzslaikmeta rotu lietas.

Letgaļu vidējā dzelzslaikmeta dzelzs rīki.

- Sitzungsberichte — Kurl., 1869, Dobelsberger Depotfund.
- Aspelin, J. R. — Antiquités du Nord Finno-Ougrien. V. L'âge du fer. Antiquités des prov. Baltiques. Helsinki 1884.
- Aberg, N. — Ostpreussen in der Völkerwanderungszeit. Uppsala 1919.
- Boy — Bericht über die Ausgrabungen auf dem Kronsgute Zeemalden. Sitz. Ber. kurl. 1895.
- Boy — Ausgrabungen auf dem zum Pastorat Alt-Rahden gehörigen Tschappan-Gesinde. Sitz. Ber. kurl. 1888.
- Ebert, M. — Die baltischen Provinzen Kurland, Livland, Estland 1913. Prähistorische Zeitschrift. V. Leipzig 1913.
- Friedenthal, A. — Nachchristliche Eisenzeit. Ebert, Reallexikon der Vorgeschichte. XIII. — Südostbaltikum.
- Hausmann — Der Depotfund von Dorpat. — Baltische Studien zur Archäologie und Geschichte. Riga 1914.
- Jakobsons, F. — Dzelzslaikmets Latvijā. Latviešu konversācijas vārdnīca. Rīgā.
- Moora, N. — Die Eisenzeit in Lettland bis etwa 500 n. Chr. I—II. Tartu 1929—1938.
- Nerman, B. — Die Verbindungen zwischen Skandinavien und dem Ostbaltikum in der jüngeren Eisenzeit. Stockholm 1929.
- Schmiedehelm, M. — Vidējais dzelzslaikmets, Latvijas arhaioloģija. Rīgā 1926.
- Šnore — Izrakumi Dobeles pag. Ošu senkapos 1926. g. Rīgas latv. biedr. zin. kom. rakstu krājums 19. Rīgā 1929.
- Спицынъ, Люцинскій могильникъ. Матер. по археол. Россіи. 14.
- Tallgren, A. M. — Zur Archäologie Eestis II.

Wahle, E. — Die Ausgrabungen in Rutzau und Bauske. Pieminekju valdes materialu krājumi. Arhaioloģijas raksti, I sēj. II daļa. Rīgā 1928.

Riekstiņš, H. — Der zweite Depotfund von Kokmuiža. Congressus secundus, Rīgā, 1931.

Ģinters, V. — Kāds vidējā dzelzslaikmeta latviešu ornamentals. Senatne un Māksla, 1937. II.

Ģinters V. — Seno zemgaļu vairoga atradumi. Senatne un Māksla, 1937. IV.

Šnore, E. — Izrakumi Slates sila uzkalniņu kapos 1927. gadā. Pieminekju valdes materialu krājumi. Arhaioloģijas raksti, I sēj. I daļa. Rīgā 1933.

Šnore, E. — Kara kapi Mērdzenes pag. Dzērvju ciemā. Senatne un Māksla, 1936. II.

Šnore, E. — Jauni vidējā dzelzslaikmeta kapu atradumi Zemgalē. Senatne un Māksla, 1937. II.

Engel, C. — Führer durch die Sammlungen des Dommuseums, Rīgā 1933.

Engel, C. — Die Kultur des Memellandes, Memel 1931.

Blese, E. — Ko zinām par aizvēsturiskām baltu ciltīm? Militaris apskats, 1932.

Antoniewicz — Archeologia Polski, Warszawa, 1928.

Moora, H. — Die Vorzeit Estlands, Tartu, 1932.

Spekke, A. — Baltu tautas kristīgās ēras pirmajā gadu tūkstoši, Rīgā, 1938.

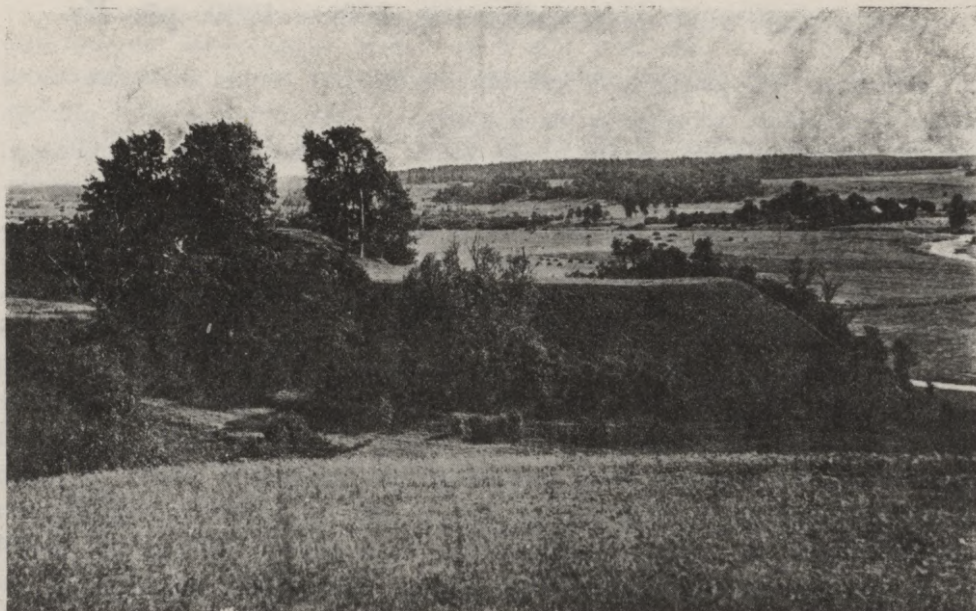

Letgaļu vidējā dzelzslaikmeta vainadziņš.

5. Latvieši vēlā dzelzslaikmetā, 800.— 1200. pēc Kr.

Sākot ar IX gadsimteni rakstītie avoti par senās Latvijas baltu ciltīm — kuršiem, zemgaļiem un letgaļiem — sāk plūst plašākā plūsmē. Ap 875. gadu Rimberts piemin piecas kuršu zemes resp. valstis (civitates), un tā tad šai laikā — kā vēl vēlākos gadsimtos — Kursā nebija apvienojusies vienā valstiskā vienībā. Tādēļ arī zviedru karalim Olavam tik viegli būs izdevies ap 855. gadu ieņemt divas kuršu pilsētas, Jūrpili („Saeborg“) un Apūli („Apulia“), un savākt tributu („zeltu, sudrabu un ieročus“) no šīm pilsētām un, protams, zemēm, kas pie tām piederēja, lai gan pēc tā paša Rimberta atstāsta kurši Jūrpili bija sapulcinājuši 7000 karavīru, bet Apūlē pat 15.000 karavīru un lai gan 854. gadā kurši ar lielu veiksmi bija sakāvuši uzbrucējus dāņus. Katrā ziņā IX gadsimtenī kurši tēlojas kā Baltijas jūras piekrastēs labi pazīstama tauta; pēc viņu bagātībām tiko dāņi un it sevišķi zviedri jau no agrākiem laikiem, un labprāt gribētos ar zviedru karaļa Olava kara gājienu (855. gadā) saistīt tās zviedru un gotzemiešu kolonijas likteni, kuru 1929. un 1930. g. arheoloģiskie izrakumi, kā redzējām, pierādīja no 650. līdz 800. gadam senā kuršu Jūrpili, tag. Grobiņā, 1253. gada Vācu ordeņa un Kursas biskapa pirmajā Kursas sadalīšanas līgumā pieminētā „Bihavelanc“ apgabalā — Piemarē. Zviedru kolonija ap 800. gadu būs izrādījusi kādas kuršiem nepatīkamas un neciešamas tendences, tādēļ būs iznīcināta līdz pēdējam vīram (attiecīgie kapulauki neuzrāda senlietas, kas attiektos uz IX gadsimteni), — un Olava kara gājiena uzdevums būs bijis atriebties kuršiem par zviedru tirgotājiem nodarīto postu: tas labi atbilstu Rimberta vēstījumam par kuršiem, kas „rebellando eis subijci dedignabantur...“ Zviedri vispār būs bijuši kuršu bīstamākie ienaidnieki; katrā ziņā tikai pret ienaidniekiem no rietumiem ir vērsti visi senās Kursas pilskalni, kas pa lielākai daļai izbūvēti to upju krastos, kuras veidoja ceļu no Baltijas jūras uz zemes iekšieni.

Apūles pilskalns un pilsēta (arī kapulauks) un Impiltas pilskalns (tag. Lietuvā) ar ģen. VI. Nageviča izdarītiem plašiem izrakumiem vislabāk pierāda, ka nepareizi tie zinātnieku uzskati, kas — dalot XIII gadsimteņa Kursu pēc 1253. gada Vācu ordeņa un Kursas biskapa līguma parauga ziemeļu un dienvidu daļā („inhabitata“ un „inculta“) — dienvidu daļai pielikto apzīmējumu „inculta“ tulkodami ir gribējuši pēdējo raksturot kā „neiekoptu“ vai pat neapdzīvotu. Jau Rimberta Apūles citējums pierāda lielu kuršu pilsētu IX gadsimtenī šai dienvidu daļā; Apūle šodien noteikti konstatēta 1253. gada līguma apgabalā Ceklis, bet vareni nocietinātā Impilta — apgabalā Dovzare. Līdz ar to Rimberta pieminētās 5 kuršu valstis gribētos indentificēt ar šādām 5 valstīm, kuras piemin vēlāku laiku,

Kandavas pilskalns.

1230. un 1253. gada, ligumi: 1. karaļa Lamekina valsti ziemeļu Kursā ar apgabaliem Ventavu („Wynda“), Bandavu („Bandowe“) ar galvas pilsētu Kuldīgu un Piemari („Bihavelanc“), kurā atradās Jūrpils („Saeborg“), 2. zemi starp Skrundu un Zemgali („terra inter Scrunden et Semigalliam“), 3. Duvzari („Dovsare“), kurā atradās Impilta, 4. Ceklis („Ceclis“) ar Apūli un 5. Klaipēdu ar apgabaliem „Megowe“ un „Pilsāten“, kuru piederību pie vienas zemes resp. valsts pietiekoši uzskatami pierādījis jau Dr. A. Bilenšteins. Apgabals „Vredecuronia“, kas pēc Bilenšteina domām atbilst 1231. gada līguma „Vānenei“ (Švābe: „Wannema“), ir, šķiet, tikai vēl IX gadsimta otrā pusē ziemeļkuršu iekarota zeme, kura senāk bija lībiešu teritorija un kurā līdz Tukumam un Kandavai visā vēlā dzelzlaikmetā vēl mājāja lībieši: līdz IX gadsimtenim kurši mitinājās tikai dienvidos no Ventas un Abavas, — varbūt tieši Olava ekspansija dienvidu Kursā tos pamudināja pāriet abas upes un, no Kandavas un Sabiles pilskalniem, Abavas ziemeļu krastā, izejot, — iekarot lībiešu novadus ziemeļos. Līdz ar to daļa lībiešu, kas mitinājās līdz IX gadsimtenim ziemeļos no Ventas un Abavas, zem ziemeļkuršu spiediena ap 900. gadu būs izceļojusi un, pārceldamās pāri Rīgas jūras līcim, atradusi jaunas dzīves vietas Rietumvidzemes letgaļu smiltainā piejūras joslā. Katrā ziņā R. Šnores 1933. gada izrakumi Mālpils Idņos un V. Ģintera 1936. gada izrakumi

Zilaiskalns.

Salaspils Laukskolās pierāda šeit, Vidzemes dienvidrietumos, no Kurzemes atnākušus libiešus jau X gadsimtenī. Tie libieši, kuru 12 ciemi uzglabājušies līdz mūsu dienām Kurzemes pašos ziemeļos, šķiet, apmetušies šeit uz dzīvi tikai vēl XIV gs. beigās vai XV gadsimtenī un, varbūt, atgriezušies atpakaļ no Vidzemes, meklēdami Ziemeļkurzemes piekrastē patvērumu no vēlāku laiku apspiešanām un varmācībām; vismaz Dundagas novadā noteikti konstatēti XIII—XIV gadsimteņa kuršu kapi, un tā tad libieši no jauna ienākuši Ziemeļkurzemē tikai vēlāk. Bet, protams, daža laba libiešu ģimene droši vien arī palika kuršu jaunieņemtajos apgabalos un, kuršu uzsūkta, līdz ar to izsauca tāmnieku dialekta izveidošanos.

Libiešu invāzijas rezultātā letgaļi, kā redzams, padevušies vēl vairāk uz ziemeļiem, līdz Sedai, Cirgaļu pag. Jaunbemberiem un Veclaicenes pag. Ķempjiem. Viņu apgabalos izveidojās ap 900. gadu trīs letgaļu zemes: Imeras latviešu zeme, Tālava (Tholowa) un Latgale (Letthia, Letthigallia). Imeriešu zeme atradās ap Jumeras („Ymera”) upi un aizstiepās ziemeļos līdz Burtnieku ezeram. Pastāvīgi igauņu un libiešu uzbrukumu apdraudētai, tai bija savā ziņā bufera valstiņas loma priekš austrumu cilts brā-

ļiem tālaviešiem, un tādēļ šeit neatzina pārējo latviešu zemju zemkopju kulturai īpatnējās zemkopju viensētas (sal. Indriķa chroniku, XIII, 3 un XVII, 2: „villula“), bet labprāt mitinājās lielākās apmetnēs, ciemos (sal. Indriķa chron., XVII, 2: „villa“), kas trauksmes gadījumā deva iespēju ātrāk noorganizēt pretošanos ienaidniekam. Šķiet, par imeriešu zemes centru uzskatami Mujāni ar Cimpēnu pilskalnu, un imeriešu zemē atradusies arī kāda latviešu cilšu svētvieta „lūgšanu un apspriežu vieta“, kas, netālu no libiešu novadiem atrazdamās, 1223. gadā labi varēja noderēt par libiešu un latviešu pulku sapulcēšanās vietu karam pret igauņiem (Indr. chr., XXVII, 2). Vai, varbūt, šī svētvieta nebija Zilaiskalns, ko tauta vēl XVII un XVIII gadsimtenī uzskatīja par svētu un kas līdz ar zemākiem pauguriem pakājē tautā pazīstams kā „Dievu kalni“?

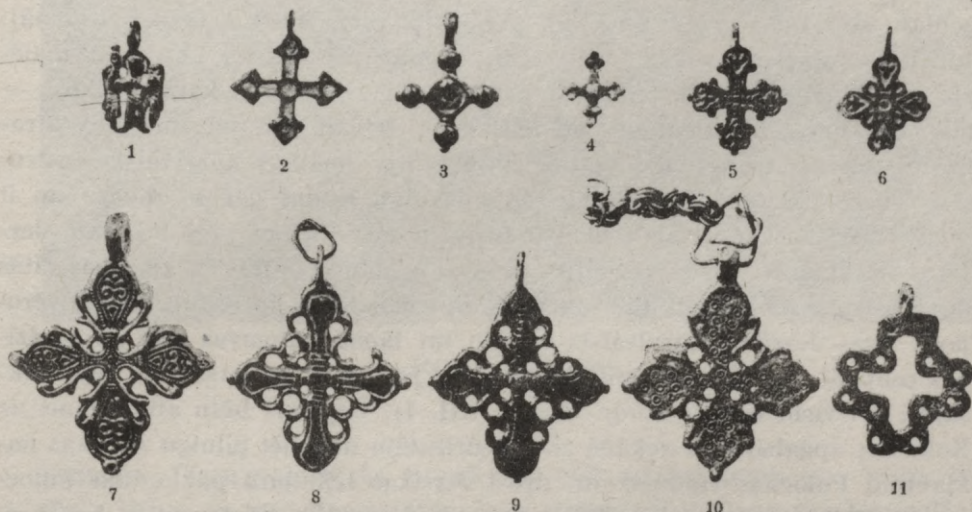
Tālava aptvēra tag. Latgales un Vidzemes ziemeļdaļu un stiepās līdz Burtnieku ezeram, Sedai un igauņu robežām. Indriķa laikā tai bija vismaz 15 novadi ar galvas pilsētu Trikātā (Tricatua), šķiet, vairākas lielākas apmetnes („villa“) un nocietinājumi novados pie Tālavas robežām (pilskalni — „castrum“), to starpā — Cērtene, Sotekle (Raunā) un Beverīna (Kauguros). E. Brastiņa Vidzemes pilskalnu karte dod iespēju vēl šodien Tālavas teritorijā saskaitīt pavisam 39 pilskalnus, kas kopā it kā veido cietokšņu rindu visapkārt Tālavas zemei. Arī Tālava ir zināmā mērā letgaļu bufera valsts pret ziemeļu kaimiņiem. Tā nepārprotami radusies tikai vēl ap 900. gadu, kad letgaļi no jau VII gadsimtenī ieņemtiem Sotekles-Raunas un Ludzas novadiem vēl bija pavirzījušies uz ziemeļiem un iekarojuši jaunu igauņu teritorijas daļu. Laba daļa tālaviešu, šķiet, jau sen bija pliskaviešu kristīti, kad biskaps un ordenis sev pakļāva Tālavu.

Ļoti zīmīgi ir senvēstures laiku monetu atradumi Gaujas piekrastē; tie aprāda tirdzniecības ceļu no Rīgas jūras līča un „Zemgaļu ostas“ cauri Tālavai uz Tērbatu, Igaunijā, un uz Pliskavu — Novgorodu — Ladogu; šīs tirdzniecības rezultātā krievi 1030. g. nodibināja Tērbatu, un no Tērbatas līdz ar krievu, Pliskavas un Novgorodas, tirgotājiem un sirotājiem Tālavā būs atnesta kristīgā ticība. Un sakarā ar šo ceļu XII gadsimteņa beigās būs radusies arī Indriķa chronikā raksturotā Tālavas tributarā pakļautība Pliskavai, kas gan nozīmēja tikai pliskaviešu sirotāju laupīšanas Tālavā, bet ne viņu iemaisīšanos Tālavas tiesību jautājumos un pārvaldē: tikai tā mēs varam saprast Tālavas tributaro pakļautību Pliskavai, ja tāda atzīmēta arī pat daudz vēlākos laikos, vēl 1285. gadā, kad biskaps un ordenis jau sen bija iekarojuši Tālavu.

Pie Latgales jeb, kā prof. A. Švābe to nosaucis, — Jersikas karaļvalsts piederēja visa pārējā letgaļu teritorija Vidzemē, tag. Latgalē un dienvidos no Daugavas, t. s. Sēlijā, kas archeoloģiski ir nepārprotami pierādama letgaļu zeme un nekādi nav uzskatama par kādas citas patstāvīgi īpat-

nējas latviešu cilts teritoriju. Ziemeļos Latgale sniedzās līdz Tālavas dienvidu robežām; austrumos slavu kapi Viļakas Cīrnāvā, Pasiēnē un Volkozeros labi aprāda joslu, līdz kurai konstatējama brīva un pilskalnu rindām aizsargāta patstāvīga latviešu zeme; rietumos Latgale saskārās ar lībiešu zemi (kuras austrumu novadi sniedzās līdz Vainižiem, Kūdumam, Siguldai un Lielvārdes Mazpēciem).

Prof. Švābe aprāda Jersikas karalistē 5 apgabalus un rezidenci Jersikā, Daugavas labajā krastā, ar Dignājas pilskalnu iepretim Daugavas ceļa labākai novērošanai un aizsardzībai; šo karaļvalsti karalis Visvaldis

Importēti un atdarināti kristianisma pieminekļi, kas atrasti:

1, 3, 4, 6, 11 — Daugmalē, 2, 5, 7, 9 — Letgalē, 8 — Zemgalē (Kakurēnos), 10 — Talsos.

XIII gadsimta sākumā piemin kā „tēvu mantojumu“, tā tad arī viņa senči jau bija bijuši Latgales karaļi. Kā redzams, Jersikas karaļvalsts 5 apgabali, 5 provinces, bija sekojošās: Autinas apgabals ar lielāku pilsētu („Autina, urbs“), Cēsvaines apgabals ar lielāku pilsētu („Ziesove, urbs“), Jersikas apgabals ar valsts galvas pilsētu, austrumu apgabals ar Ludzas pilsētu un citām, Sēlija ar Dignāju. Arī Latgale, vācu bīskapam atnākot, jau krievu kristīta un XII gadsimta beigās atradās dzīvos tirdznieciskos un, līdzīgi Tālavai, varbūt vaļējos tributaros sakaros ar Polocku.

Jersiku prof. A. Švābe aprāda ne tikai kā ievērojamu letgaļu „politisku un militaru centru, bet arī garīgās kulturas avotu“; Jersika pēc Indriķa atstāsta (XIII, 4) ir arī bagāta ostas pilsēta Daugavas krastā, un monētu atradumi Daugavas krastos šo krāšņāko un lielāko Latvijas upi pie-

rāda par visievērojamāko tirdzniecības ceļu visā Ziemeļeiropā. Jersika bija viens no cietokšņiem, kas pārzināja un varēja pārvaldīt Daugavas ceļa izmantošanu.

Katrā ziņā krievu kņazi labprāt būs gribējuši iegūt savās rokās noieikšanu un varu par Jersikas karaļvalsti; vismaz par tieksmēm pārzināt Daugavas ceļu un valdīt pār to labi liecina Daugavas akmeņi ar Borisa Vseslaviča ierakstiem. Bet ļoti duras acis lielais krievu kņazu sirojumu skaits Igaunijā: E. Bonnells savā „Russisch-livländische Chronographie“ var citēt lielāku skaitu datu par igauņu tributaro pakļautību krieviem un krievu (novgorodiešu un pliskaviešu) sirojumiem Igaunijā; divus novgorodiešu sirojumus (1111. un 1180. gadā) viņš piemin arī Tālavā (Gaujienā). Līdzīgi sirojumi Jersikas karaļvalstī, vismaz pēc krievu chroniku materialiem, šķiet, nav konstatējami; pat 1181. g. Polockas kara pulkos — tais piedaloties libiešiem un pat leišiem — letgaļi, kā redzams, nav atradušies, un nepārprotami labi nocietināta bija Jersikas karaļvalsts austrumu robeža, kā to apliecina latviešu pilskalnu rindas gar šo robežu un it sevišķi Jersikas karaļvalsts dienvidaustrumos — tā tad pret Polocku. Jersikas karaļvalstī vispār visvairāk pilskalnu, daudz vairāk nekā visās citās latviešu zemēs, — proti 132, un pilskalnu izplatības kartē ļoti labi novērojami visas Jersikas karaļvalsts robežu un tāpat Daugavas ceļa aizsardzības centieni. Indriķa chronikas vēstījums par to, it kā letgaļi un sēji maksājuši krieviem meslus (Indr. chron., XII, 1), vispirms būtu attiecinams uz Kokneses apgabalu un nekādā ziņā nedrīkstētu nozīmēt pilnīgu Jersikas pakļautību Polockas valdniekam; droši Jersikas tributārā pakļautība Polockai, ja tāda pastāvēja, bija ļoti vaļīga, un ticamāka šķiet versija, ka starp Polocku un Jersiku XII gadsimtenā beigās bija noslēgts līgums, kura rezultātā abas valstis skaitījās sabiedrotas un Polocka, saņemot zināmas kompensācijas (varbūt arī tirdzniecības punktu Koknesē), bija solijusies vajadzības gadījumā sniegt palīdzību Jersikai.

Polocka atradās pastāvīgos karos ar Smoļensku, Novgorodu un Pliskavu; tāpat arī Jersikas karaļvalsts ienaidnieki bija igauņi, kuru dažus apgabalus letgaļi, nodibinot Tālavu ap 900. gadu, bija ieguvuši, bet droši vien bija kari arī ar Pliskavu un, varbūt, ar vikingiem un libiešiem. No Ventas atnākušos kuršus, Indriķa „vendus“, kas nebija varējuši noturēties vēlākās Rīgas apvidū un patvērumu bija atraduši pie Cēsu latviešiem. Jersika, protams, sev bija pakļāvusi, bet Idumeja un Aizkraukles-Lielvārdes apgabals, kur latvieši un libieši draudzīgi mitinājās vienkopus, kā redzams, no Jersikas ietekmju sfēras bija izslīdējuši. Un libiešu apmetnes Daugavas krastos — varbūt arī Aizkraukles-Lielvārdes apgabalu — un letgaļu-sēļu Koknesi ar novadu pat dienvidos no Daugavas Jersikas valdnieki varēja pat labprātīgi būt atdevuši Polockas karalistei kā tributaru

Mežotnes pilskalns.

provinci. Taču polockiešu tirgotājiem bija nepieciešama osta tuvāk Rīgas jūras licim, un nepatīkams traucēklis tirdzniecībai Daugavas lejasgalā bija vikings ar libiešiem (libiešu kultūrā sevišķi XI gadsimtā konstatējama ievērojama skandinavišu kulturas ietekme un līdz ar to pierādami dzīvi sakari). Varbūt Kokneses valstiņu ar mazkarali („regulus“, Indr. chron., XI, 9) varam uzskatīt par abu sabiedroto, Polockas un Jersikas, kopīgi radītu, atbalstītu un pārvaldītu bufera valstiņu pret rietumiem un pat pret leišiem, kam gar Zemgales austrumu robežu bija nepieciešams ceļš uz Daugavu (sk. Indr. chron., XI, 2). Kokneses karalis bijis atkarīgs no Polockas (sal. Indr. chron., XI, 9). Un vispirms par libiešiem Indriķis vēstī, ka tie maksāja meslus Polockas karalim (Indr. chron., I, 3); libiešus kā meslu maksātājus piemin ap 1050. g. arī krievu chronikas, un libiešu kara pulki 1181. gadā piedalījās polockiešu kara gājienā pret Drucku.

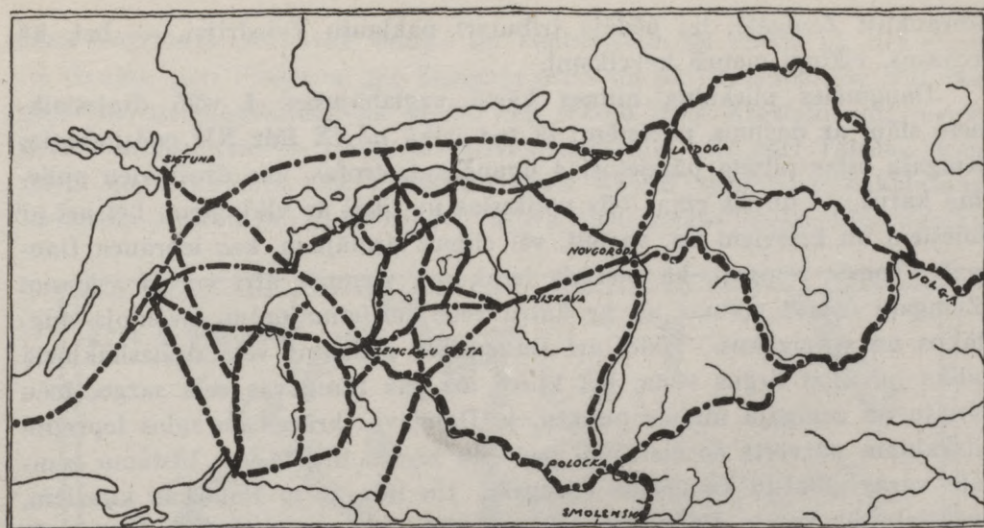
Zemgaļi Lielupes līdzenumā bija nodibinājuši savu valsti, kuras priekšgalā atradās karalis un kuras robežu labi spēja aizsargāt pierobežas pilskalnu rinda. Auglīgais Zemgales līdzenums un izcilā vieta Daugavas kreisā krastā, pēc kuriem netrūka tīkotāju, būs izsaukuši apvienošanas karaļvalsti un ierosinājuši izveidot to labi pārdomāto valsts organizācijas

uzbūvi, kas labi saskatama Indriķa vēstījumos. Vecākie — novados, virsaiši — apgabalos, kas sastādījās no vairākiem novadiem, un karalis kā apvienotās zemes vienīgā vara pāri visiem apgabaliem un viņu virsaišiem, — ir loģiski stalta valsts varas aparata uzbūve, kāda gan būs konstatējama arī Jersikas karaļvalstī.

Atradumi Daugmales pilskalnā:

1 — Londonā kalts Haralda I (1035.—1039.) sudraba penijs. 2 — Maincas ķeizara Konrada II (1024.—1039.) sudraba denars. 3 — Bizantijas ķeizara Bazilija II (976.—1025.) un viņa brāļa Konstantīna VIII sudraba moneta. 4 — Emdenas grāfa Hermana († 1086.) sudraba denars. 5 — Angļu-sakšu (Lewes) sudraba penijs — Knuts I L. (1016.—1035.). 6 — Bedanfordā kalts Etelreda II (979.—1016.) sudraba penijs. 7 — T. p. Bātā kalts. 8 — Bronzas krustiņš. 9 — Bronzas krustiņš ar dzeltenu emaju. 10 — Bronzas plāksnīte — vikinga attēls. 11, 12 — Sudraba gredzeni. 13 — XI gs. sudraba monētu sakusums.

Vēlā dzelzslaikmeta tirdzniecības ceļi.

Pēc Indriķa chronikas, Atskaņu chronikas un it sevišķi pēc 1254. gada biskapa un ordeņa liguma datiem A. Bilenšteins konstatē Zemgalē septiņus apgabalus: Sileni, Žagari (ar Raktis pilsētu), Dobi, Spārneni, Tērveti (ar tā paša nosaukuma pilsētu), Dobeli (ar tā paša nosaukuma pilsētu) un Upmali (ar Zemgales galvas pilsētu Mežotni un „Zemgaļu ostu“, tirdzniecības centru, kas pēc jaunākiem pētījumiem atradies Daugavas krastā — Daugmales pilskalnā ar pilsētu pilskalna pakājē).

Ievērojamie monētu atradumi Daugmales pilskalnā, kas apliecina šā zemgaļu tirdzniecības centra — „Zemgaļu ostas“ — sakarus ar rietumiem un austrumiem, dod iespēju konstatēt zemgaļu plašāku eksportu un importu, sākot it sevišķi no X gadsimteņa; pilskalna izrakumos atrasti sudraba stieniši, arabiešu, Bizantijas, vācu un angļu-sakšu X—XII gadsimteņa monetas. Un atsevišķi atradumi (sudraba stieniši un monētu depoziti) apliecina, ka šie sakari iesniedzās arī zemes iekšienē, līdz Mežotnes pilskalnam un vēl tālāk uz dienvidiem. XI gadsimtenī, kad izbeidzās skandinavišu braucieni uz attālākiem austrumiem (izmantojot šiem braucieniem Daugavas ceļu cauri latviešu zemēm) un skandinavišu darijumi lielā mērā sāka koncentrēties Austrumbaltijā, — Zemgale labi pazīstama zviedru tirgotājiem. Par to vēsti vairāki rūnu akmeņi, it sevišķi pazīstamais Nēdervallas rūnu akmens, kuru zviedru zinātnieki attiecina apm. uz 1040. gadu. Pēc prof. Nermana domām ap 1035.—41. gadu konstatējami pat zviedru centieni iekarot Zemgali: pēc kādas teikas atstāsta, vikings Anunds un Ingvars zviedru karaļa uzdevumā ar 3 kuģiem un kara pulku

atbraukuši Zemgalē, lai pēdējo tributari pakļautu Zviedrijai, — bet, kā redzams, vikingi cietuši neveiksmi.

Daugmales pilskalna mītnes kārtā uzglabājušies 4 vēlā dzelzslaikmeta slāņi ar deguma pazīmēm: tā tad laikā no IX līdz XII gadsimtenim Zemgaļu ostas pilsēta pārcietusi 4 uguns katastrofas, kas droši vien apliecina karus, — un šīs cīņas būs notikušas ne tikai ar vikingiem, bet arī ar libiešiem un krieviem un, varbūt, vēl citiem sirotājiem, kas iebrauca Daugavā. Tomēr zemgaļi, kā pierāda izrakumi, vienmēr ātri varēja atjaunot „Zemgaļu ostas“ celtnes un ar katru reizi nocietinājumus izveidoja augstākus un spēcīgākus. Tādēļ arī Daugmales pilskalns vēlā dzelzslaikmetā palika ne tikai tirgus vieta, bet kļuva arī par Daugavas ceļa sargu, loču punktu un zemgaļu muitas punktu, jo Daugavas krāces un salas iepretim pilskalnam pārvērta šo cietoksni par citu zemju tirgotājiem bīstamu zemgaļu varas atbalstu Daugavas lejasgalā. Un līdz ar to Polockas kņaziem, kuri labprāt zināja Daugavas ceļu uz rietumu zemēm brīvu, Daugmale kļuva nepatīkams traucēklis: vismaz 1106. gadā polockieši sarīkoja karagājieni pret Zemgali, kas tomēr, tāpat kā zviedru attiecīgie mēģinājumi, cieta neveiksmi, jo kaujā pie Daugmales pilskalna krita 9000 krievu, un tikai nedaudzi varēja atgriezties mājās, Polockā, lai vēstītu par kņazu Vseslaviču smago neveiksmi.

Zemgale, pateicoties saviem drošsirdīgiem karavīriem, pašas tautas krietnām organizācijas spējām un labiem vadoņiem — karaļiem, varbūt arī pateicoties savai izdevīgai vietai — latviešu zemju pašā sirdī, — vienmēr visā aprakstamā laikmetā nepārprotami bija brīva un neatkarīga.

* * *

Visos aizvēstures un senvēstures laikmetos mēs varējām novērot vairāk vai mazāk attīstītus mūsu senču tirdzniecības sakarus ar citām zemēm, tā tas bija arī vēlā dzelzslaikmetā: latviešu zemēm bija nepieciešami metāli (sudrabs, bronza un dzelzs, ja arī dzelzi, kā redzējām, mācēja iegūt paši); ieveda arī sāļi un vismaz vēlākos laikos dažus audumus; izvest varēja labību, medu, vaskus, ādas, vilnu, zvērādas, visāda veida produktus un dažus savu amatnieku darbnīcu ražojumus. Bet nebūs pārspilēts, ja apgalvosim, ka starptautiskais tirgus vēlā dzelzslaikmetā uzplauka viskošāki un attīstījās visstraujāki, izveidoja daudzus jaunus tirdzniecības punktus un ostas, pat nebija vairs tik konservatīvs ceļu un sevišķi virzienu izvēlē, bet atkarīgi no politiskām un saimnieciskām situācijām spēja savu tirgotāju ceļojumus pilnīgi pārorientēt. Protams, tieši Latvijas teritorijā, kā uzskatāmi liecina monētu atradumi un vispār sudraba noguldījumi, — paši ceļi, ūdens vai sauszemes, palika senākie; kā senāk,

plaši izmantoja Daugavas, Gaujas un Ventas ceļu; kā senāk, no ziemeļiem, no Gaujas, pāri Daugavai pie Zemgaļu ostas un pāri Lielupei pie Mežotnes gāja ceļš uz dienvidiem; kā senāk, ceļi sekoja jūras krastam, un, varbūt, tikai Ventas grīvas — Daugavas grīvas sauszemes ceļš pāri Talsiem, Kandavai un Tukumam, pēc Ziemeļkurzemes lībiešu teritorijas pakļaušanas kuršiem, pilskalniem nodrošināts, kļuva lietojamāks nekā bija agrākos

● — Kūfas un + — Bizantijas monētu atradumu vietas Latvijā.

gadsimtos bijis. Bet nepārprotami pēc 1000. gada pēc Kristus, kā pierāda senlietu un monētu atradumi, tirgus rietumu virzienā izveidojās dzīvāks nekā bija IX un X gadsimtā bijis, kad cauri latviešu novadiem plaši plūda tirgotāju straume uz Eiropas austrumiem, Volgu un Dņepru, un vēl attālākām zemēm.

IX un X gadsimtos Kazajas bulgaru valsts, chazaru Itila (Volgas lejasgalā), Persija, Chīva, Buchara (aiz Kaspijas jūras) bija sevišķi pievilcīgs ceļa mērķis ziemeļu tirgotājiem, jo deva iespēju iegūt sudrabu un vērtīgus audumus; tāpat Dņepras ceļš uz Bizantiju, pāri Melnai jūrai, bija ļabi pazīstams un vilināja ar varenās Konstantinopoles bagātībām. Prof. A. Švābe, komentēdams Sakša Gramatiķa dāņu vēstures „Gesta Dano-

rum“ pirmā grāmatā atstāstīto Hadinga sagu, — aizrāda, ka šo ceļu, proti Daugavas-Dņepras ūdensceļu no Baltijas uz Melno jūru Rietumeiropā gan labi zinājuši, tomēr iedomājušies kā jūras ceļu un identificējuši ar klasisko Helespontu (kā ceļš sagā arī nosaukts). Pašu Hadingu prof. A. Švābe identificē ar IX gadsimteņa vikingu vadoni Hastingsu, kas 866.—874. g. izsirojis arī Franciju, Angliju un vēl citas zemes. Ja nu pēc Hadinga sagas Hastings

● — sudraba naudas stienīšu un + — naudas svariņu un atsvariņu atradumu vietas Latvijā.

patiesi cīnījies arī ar kuršiem un, kuršu uzvarēts, vēl uzbrucis Helesponta karalim Handuvanam „apud Dunam urbem“, — līdzīgi Rimberta atstāstītam Olava Jūrpils un Apūles kara gājienam — Hadinga saga apliecinātu skandinavišu lielo interesi par Austrumbaltiju un it sevišķi arī par Daugavas ceļu. Saga vēstī par Daugavas pilsētas augstiem mūriem, kurus Hadingš nevarējis ieņemt un tādēļ izdomājis kara viltību: licis saķert putnus, kam pilsētā bija ligzdas, un piesējis tiem pie spārniem degļus, lai putni, glābdamies savās ligzdās, tā aizdedzinātu visu pilsētu. Kamēr pilsētnieki dzēsuši ugunsgrēku, Hadingš ar dāņu pulkiem ielauzies pilsētā un sagūstījis pašu karali, gan ļaudams viņam izpirkt savu dzīvību ar ekvivalentu zeltā, karaļa auguma svarā. Šodien, pēc izrakumiem Daugmales

pilskalnā, neviļus gribas šo Hadinga sagas stāstu saistīt ar Daugmales „Zemgaļu ostas“ pili, kas, Daugavas klinšainā krastā paceldamās, jau senenos laikos nogāzēs ar akmeņiem nostiprināta un koka celtnēm nocietināta ir pārvaldīja Daugavas ceļu, tā tad varēja būt patiess Daugavas karaļa mājoklis, ir vairākkārt, kā pierāda izrakumi, piedzīvoja cīņas un krita ugunspostam par upuri. Šo ceļu uz austrumiem vispār būs centušās iegūt

Rietumeiropas (vācu, angļu-sakšu, dāņu, zviedru, ungāru) X—XII gs. sudraba monētu atradumu vietas Latvijā.

citas tautas, gotzemieši, zviedri un dāņi (un, varbūt, vēl citas, arī libieši, igauņi un pat leiši); arī Daugmales pilskalns vēlā dzelzslāimē 4 slāņi ar deguma pazīmēm (tā tad uguns katastrofu apliecinājumu) tādiem Daugavas iekarošanas centieniem ir pierādījums. Un zīmīgi: neskatoties uz atkārtotām uguns nelaimēm, mūsu senči būs Daugavas ceļu paturējuši un valdījuši, stipri turējuši savās rokās, — taču Somijas jūras līča un Ņevas-Ladogas ceļš, pat ceļi caur Igauniju, spriežot pēc senlietu un monētu atradumiem, pat pēc vikingu kapulaukiem un vikingu nocietinātām vietām, — bija parastāki skandinavišu tirdzniecības un sirošanas gājieniem uz austrumiem nekā Daugava. Anglijā, Francijā un pat vēl tālākos dienvidos, Sicīlijā, mēs redzam ziemeļnieku varas nesējus; Krievijas pirmās kņā-

zistes nodibināja varēgi. Izrakumi Daugmales pilskalnā noteikti pierāda arī skandinavišu importu, bet gan tie nekādi neaplicina skandinavišu varu un noteikšanu šai vietā, — šķiet, mūsu senči būs pietiekoši sekmīgi aizstāvējuši savu nacionālo eksistenci un patstāvību Daugavas krastos, ja ērtāko un labāko ceļu uz austrumiem, proti Daugavu, paši

Latvijā atrastās Bizantijas zelta, sudraba un vara monetas.

spēja paturēt savās rokās, — un vikings bija spiesti savu ekspansiju virzīt pa nelabā vētraiņo Somijas jūras līci un Ņevas-Ladogas ceļu. Ne par velti tā laika autori (sevišķi tas pats Saksis Gramatiķis) raksturo baltus, piemēram, kuršus, kā bīstamus pretiniekus, kas ne tikai aizstāvas, bet arī uzbrūk un prot saglabāt savu bagātību, pēc Brēmenes kanoniķa Ādama, — zirgus, ieročus, sudrabu un zeltu; — un ne par velti skandinavišu sagas vairākkārt piemin cīņas arī ar zemgaļiem, Daugavas valdniekiem: tā

Ozebergas IX gadsimta vikingu kuģis.

kauču Sakša Gramatiķa lēgenda par Starkateru un t. s. Ingvara saga par Anunda un Ingvara braucienu ar 3 kuģiem pēc mesliem uz Zemgali, ko augšā jau pieminējām.

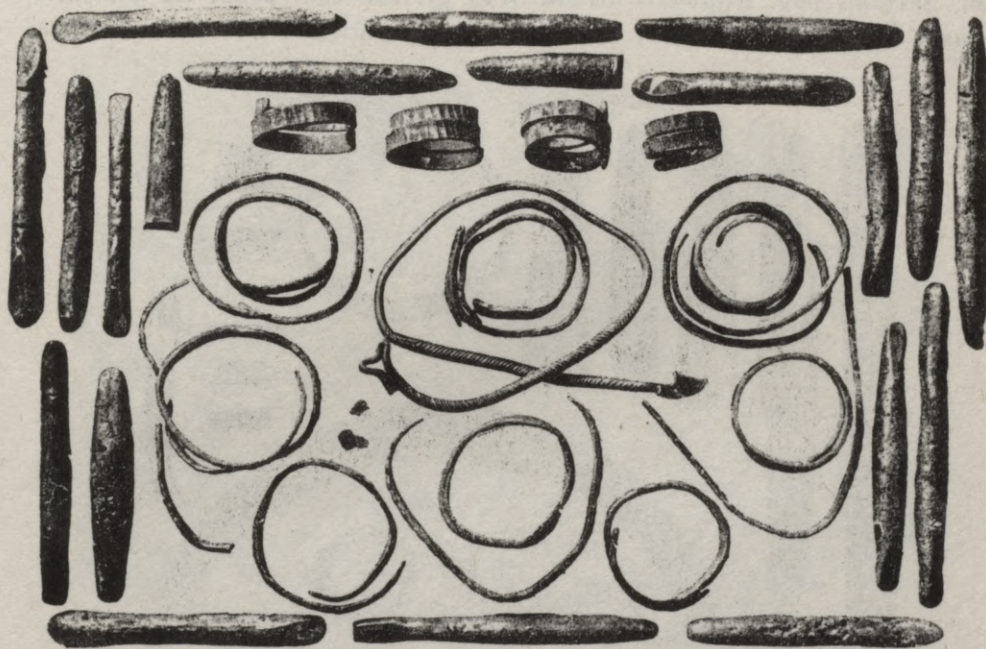
Senlietas atrastas: 1, 2, 4, 8, 9, 10, 11 — Daugmalē, 3, 5 — Talsos, 6 — Vecgulbenē, 7 — Vilkumuižas ezerā.

Arabu sudraba dirhemu depozīts, atrasts 1915. g. Nāves salā, tranšeju rokot.

Žēl, ka arābu rakstnieki mums tik maz uzglabājuši datus par mūsu zemi, kauču arābu ģeografi tai laikā vislabāki pazina pasauli, kā atzina vēl C. M. Frēns. Bet nonākdami savos ceļojumos uz ziemeļrietumiem laikam tikai līdz Itilai un Bulgarai, viņi dzirdēja par mums no mūsu austrumu kaimiņu mutes un tā tad nevarēja atstāstīt pašu redzēto. Vēl samērā vērtīgākas šķiet esam Ibrahima-ibn-Jakuba ziņas no X gadsimta beigām, kas it kā apliecina tirdzniecības ceļu no mūsu zemēm arī uz Eiropas dienvidrietumiem, caur Vāciju uz Franciju un Spāniju, un Idrisi vairāku latviešu pilsētu citējums, proti (tā pēc prof. R. Ekbloma domām), — Mežotnes (Medsuna) un Alsungas (Sunū), kas būtu vērtīgs atzinums, ņemot vērā iespēju konstatēt sudraba atradumiem apzīmēto tirdzniecības ceļu no Daugmales pilskalna pāri Mežotnei uz dienvidiem, un tāpat ņemot vērā prof. A. Švābes slēdzienu par dāņu kolonistiem kopš 900. gada Alsungā (Alšvangā) un vispār Kursas saimniecībās, kādēļ tais būtu ieviesusies dāņu trejlauku sistēma („vanga“). Mums gan vērtīgāki būtu, varbūt, bi-

juši arābu rakstnieku dati par latviešu tirgu ar austrumiem, taču mūsu zemē vairākkārt konstatēts imports no austrumiem, piemēram, Bizantijas un Krievijas krustiņi un svēto attēli, Ķījevas Lieldienu olu fragmenti, somu bronzas figuriņas, no Volgas apkaimes atvestais „Daugmales jātņieks“ un ne vispēdīgi arābu monetas (tā Nāves salas 160 dirhemi, Lī-

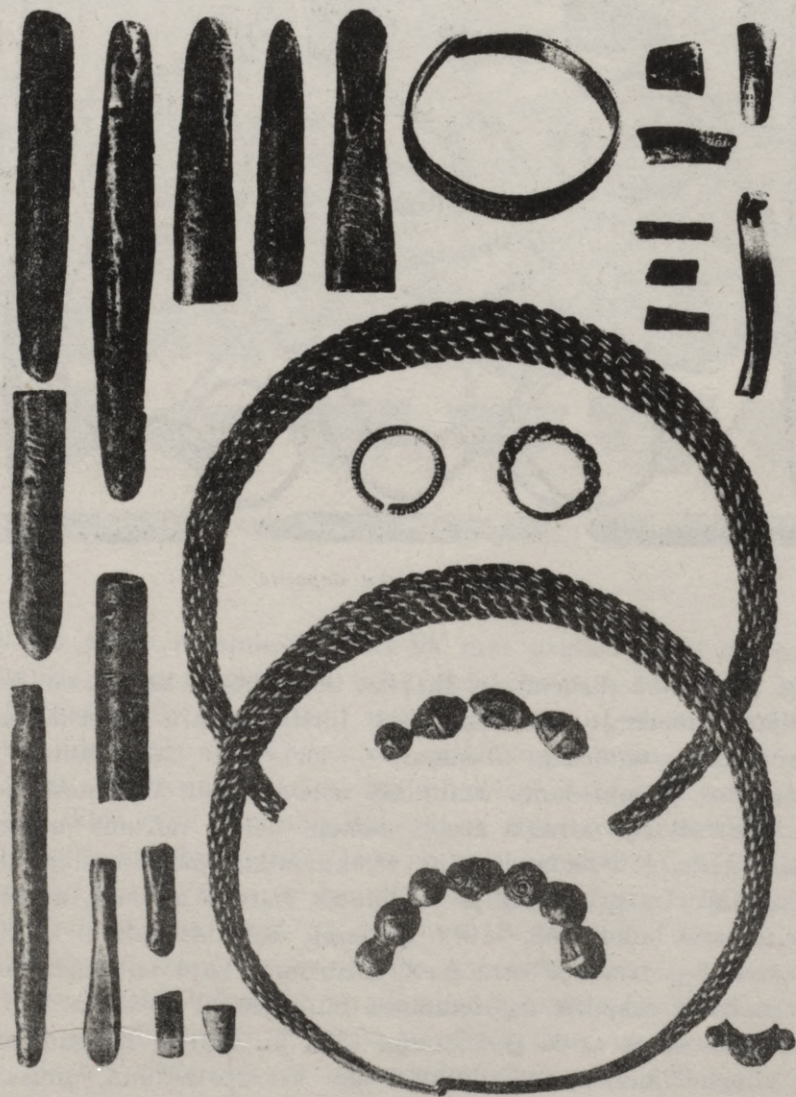
Salgales Rījnieku depozīts.

bagu pag. Sārāju 55 dirhemi un Ikšķiles 96 dirhemi, kas atrasti kopā ar 5 Bizantijas monetām). Bet liekas, arī Idrisi sumārā atstātā saskatamas kauču kuršu ugunsritu atskaņas, — un vispār baltu tautas, piemēram, senprūšus pieminēdami, arabi tās netēlo nelabvēlīgā noskaņojumā.

Latvijas teritorijā atrasto arābu monētu lielais vairums attiecas uz 717.—1014. gadu, ļoti nedaudzas uz vēlāku laiku (piemēram, tikai viena uz 1033. gadu). Un arī Bizantijā kaldinātās, Latvijā atrastās, monētas attiecas uz to pašu laiku (868.—1014. gadiem). Iespajds tāds, it kā XI gadsimtenī, sevišķi gadsimteņa otrā pusē, austrumos būtu iestājusies sudraba krīze un sudraba eksports uz rietumiem būtu pilnīgi apstājies.

Turpretim sākot ar X gadsimteņa vidu un sevišķi XI gadsimtā, kā pierāda atrastie monētu noguldījumi un savrupatradumi, mūsu zemē ieplūst ievērojamā vairumā Rietumeiropas monētas, sevišķi vācu, angļu-sakšu un ungāru, un līdz ar monētām, tāpat laikam no Rietumeiropas,

varbūt Skandināvijas, lieti un kalti sudraba stieņi, pēdējie sevišķi XI gadsimtā. Tā gūstam iespaidu, ka ap 1000. gadu notikusi kādu mums vēl nezinamu apstākļu dēļ pilnīga pārorientēšanās tirdznieciskos sakaros un ka šis pārorientēšanās rezultātā tirdznieciskie darijumi ir kļuvuši vēl dzi-
vāki, jo sudraba noguldījumi tagad lielāki un viņu daudz vairāk. Piemē-
ram, Salgales pag. Rijniekos atrada 5749 gr. sudraba, proti, XI gadsimta
sākuma 30 masīvus sudraba stieņus, 18 kaltus stieņus un vienu sudraba

Lielvārdes Ipšu depozīts.

kakla gredzenu, un — kā noskaidrojās — daļa no šī noguldījuma gājusi zudumā: viss depozīts svēris, varbūt, līdz 7000 vai vairāk gramiem. Līdzīgi Lielvārdes pag. Ipšās atrada 243 X—XI gadsimteņa monetas, 11 lietus XI gadsimta sudraba stieņus, 1 kaltu stieni, 2 zelta gredzenus, 2 sudraba kakla gredzenus, vienu sudraba aproci, 11 sudraba krelles un 15 sudraba rotu lietu fragmentus. Un XI gadsimta sudraba noguldījumi vēl at-

Vācu un angļu-sakšu X—XI gs. sudraba denaru un kaltu sudraba stieņiņu fragmentu depozīts, atrasts Līvānu pagastā pie Straumes dzirnavām.

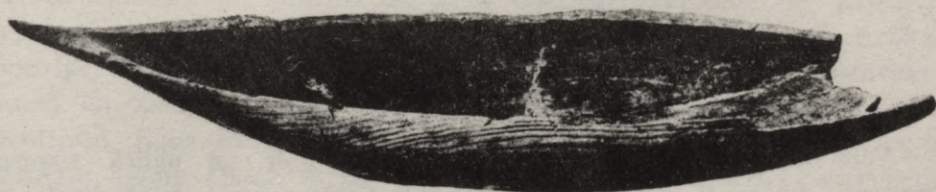
rasti: Līvānu pag. Straumēs (149 monetas un 4 stieņu fragmenti), Vīpes pag. Klaukavā (55 monetas un 2 stieņu fragmenti), Salaspilī (monetas un viens stieņa fragments), Salgales pag. Pudžās (2 stieņi, 3 sudraba kakla gredzeni, 3 sudraba aproces un sudraba sakts), Salgales pag. Staļģenē (16 monetas), Skrundas pag. Ropjos (viens stienis un 8 sudraba gredzeni), Lēdurgā (14 stieņi un 326 sudraba monetas), Talsu pilskalnā (3 stieņi), Daugmales pilskalnā (sakusušu sudraba monetu pika un 2 sudraba stieņi), Valtaiķu pag. Zaļeniekos (10 stieņi), Cēsīs (10 sudraba stieņi), Litenes pag. Podniekos (vairāki stieņi), Kaunatas miestā (4 stieņi), Mālpils pag. Kunčos (3 stieņi) un Salacā (6 stieņi). Jau pieminēju Ibrahima-ibn-Jakuba

ziņas no X gadsimta beigām par tirdzniecības ceļu no Austrumbaltijas uz Vāciju, Franciju un Spāniju, — un Skandināvijas sagas vēstī arī par zviedru-norveģu un dāņu tirgotājiem mūsu zemē, tā papildinot pievestos datus par monētu un sudraba atradumiem Latvijā. Šai ziņā sevišķi interesanta Snorres Sturlusona atstāstītā islandiešu vikinga Egila Skala-grimesona teika, kas vēstī par Egila un viņa brāļa Torolfa sirojumu Kursā, gan jau X gadsimta sākumā (ap 925. gadu). Egils un Torolfs ar savu kuģi nonākuši Kursā, kur noslēguši tirdzniecības līgumu uz pusmēnesi, bet pēc līguma izbeigšanās sākuši sirot. Sadalījušies nelielos pulciņos, viņi devušies pa kādas lielas upes krastu uz augšu un, atraduši apmetni, to izlaupijuši. Vakarā Torolfs licis taurētājam pulcināt ļaudis kopā, bet Egils un viņa karavīri neatnākuši. Izrādījies, ka Egils iebrucis kādā kuršu ciemā un sācis laupīt, bet kurši, šaudami bultas un mezdami šķēpus, iedzinuši Egilu kādā dēļu sētas stūrī, kāda bijusi visapkārt mājām. Sviedzami drēbes uz Egila un viņa vīru ieročiem un uzmākdamies ar zobeniem un šķēpiem, kurši svešos beidzot sagūstījuši un ieslodzījuši kādā ēkā, kas bijusi celta no lieliem baļķiem un kuras pagrabā bijis ieslodzīts vēl kāds dānis Oke ar divi dēliem. Egilam naktī izdevies atbrīvoties no saitēm un atbrīvot arī pārējos. Viņi ēkas augšistabā, kur bijis daudz ieroču, apbruņojušies, salaupījuši kurša mantas glabātuvē, pagrabā, daudz sudraba: Egils pats paņēmis veselu lielu krūzi pilnu sudraba, — un aizbēguši mežā. Bet tad Egils teicis, ka nepieklājoties zagat, un aicinājis vikingus atpakaļ ciemā, lai cīnītos ar kuršiem. Kad citi nepaklausījuši, Egils gājis viens pats, aizdedzinājis māju un, nostājoties mājas durvīs, iesācis cīņu un daudzus nonāvējis. Tad atgriezies atpakaļ pie savējiem, sasniedzis kuģi un, gaismai austot, aizbraucis uz Dāniju, kur visu vasaru laupījis tirgotāju kuģus.

Kā sagā attēlots, tā tad arī vikingi bieži būs apciemojuši mūsu zemi, kur tirgojušies, bet arī sirojuši. Dažu labu sirotāju kurši būs sagūstījuši (tā Oki ar dēliem un arī pašu Egilu ar viņa ļaudīm), bet bagātie kurši dažu labu reizi būs arī cietuši, no svešiem aplaupīti, kā tas tais laikos vispār bieži mēdza notikt visās Baltijas jūras piekrastēs un kā rikojās citās zemēs arī paši kurši; pēc tā paša Snorres Sturlusona atstāsta kurši bieži uzbrukuši Dānijai (tā Magnusa laikā, ap 1051. gadu, un Svena II laikā, ap 1049. gadu) un citām zemēm, un dāņu baznīcās bieži lūguši „Dievs pasargi mūs no kuršiem“, — kas pilnīgi atbilst vēl Indriķa vārdiem (VII, 1), ka kurši paraduši dāņu un zviedru karaļvalstīs postīt un laupīt, aizvest no baznīcām zvanus un citas lietas.

Bet šie sirojumi un tirgus būs sevišķi plaukuši XI un XII gadsimtos, kad vikingi vairs nevarēja veikt savus ceļojumus uz attālākiem austrumiem, kur Itila bija cietusi no nomadiem un krieviem, Persijā X gadsimtā

bija kari, un, nostiprinoties krievu kņazistēm, XI gadsimtā arī vispār ceļš uz austrumiem, cauri krievu zemēm, vairs nebija brīvs visiem, kas vēlējās tirgoties un bija paraduši arī sirot. Kā pierāda XI un XII gadsimtos pastiprinājies skandinavišu, sevišķi zviedru un gotzemiešu, imports mūsu zemē un šai laikā bieži patapinātās skandinaviskās formas, — skandinavišu tirgotāji vēlā dzelzslaikmeta otrā posmā (XI—XII gadsimtos) daudz vairāk vērības būs piegriezuši tieši Austrumbaltijai; tas redzams arī no šī laika rūnu akmeņiem, kas vairākkārt vēsti par ceļiem un ceļošanu uz Austrumbaltiju. Tieši mūsu zeme pieminēta, piemēram, Bonestades (pieminēta Daugava), Nedervallas un Gökstenenas rūnu akmeņos (abos pēdējos pieminēta Zemgale). Sevišķi pazīstams Nedervallas akmens, kuru cēlusi kāda Sigrida par piemiņu savam vīram Svenam, kas bieži ar „bagātiem kuģiem gar Kolkas ragu braucis tirgoties uz Zemgali“.

Brendiķu purvā, pie Valmieras, atrastā ziedojuma laiviņa ar vēlā dzelzslaikmeta kuģa formām (attiecas uz laiku ap 1000. gadu).

Un arī mūsu zemes tirgotāji savos kuģos — lielās „ošu laivās“ būs mērijuši tālo ceļu uz Rietumbaltijas zemēm (sevišķi kurši, kā pieminēts); bet arī sauszemes ceļš vai kombinēts sauszemes un ūdens ceļš uz dienvidiem un ziemeļiem būs plaši izmantots: tādu pārāk uzskatami aprāda monetu un sudraba atradumi, piemēram, virzienā no Igaunijas gar Gauju uz Zemgaļu ostu, pie Daugmales pilskalna un pāri Sakainim uz Mežotnes pilskalnu un tālāk uz dienvidiem. Un tikko pieminētais ceļš nav vienīgais; sevišķi monetu atradumi dod iespēju novērot vēl citus, to starpā vietēja rakstura virziena un transitam piemērotus, piemēram, vietējam tirgum Ventas — Ziemeļkurzemes un transitam, cauri Latgalei, no Novgorodas un Pliskavas gar Jersiku uz Viļņu, lai gan vispār, kā jau atzīmēts, XI—XII gadsimtos tieši austrumu virzienā tirdzniecība piekopta mazāk intensīvi. Rietumi, Skandināvija (Dānija, Zviedrija un Gotzeme), un Dienvidrietumi (Vācija un Ungārija) šai laikā vairāk interesē mūsu zemes tirgotājus un, varbūt, arī vairāk spēja dot, jo mazāk bija padoti mūžīgu cīņu traucējošai ietekmei, kāda Austrumeiropā, Krievijā, šai laikā konstatējama.

Talsu pilskalns no dienvidrietumiem.

* * *

Vēlā dzelzslaikmetā mūsu senči, kā senāk, ir un paliek vispirms zemkopji. Kā senāk, viss, ko varam novērot mūsu senču dzīvē, izceļas un ir šī saimniecības veida un tā īpatnību apgarots. Pēc prof. L. Arbu-zova atstāsta, latvieši vēlā dzelzslaikmetā sējuši rudzus, auzas, miežus, kviešus, linus un kaņepes. Tiešām, Dr. A. Bilenšteins vēl 1866. g. atraka zemgaļu Tērvetes pilskalnā lielā vairumā apdegušus miežu, kviešu un rudzu graudus; Ludzas Odu kalnā 1890. un 1891. gadā atrasti salmu pi-numi un linu audumu fragmenti, kas apliecina rudzus un linkopību. Vairākkārt atraktas kaņepāju aukliņas. Daugmales un Talsu pilskalnos pēdējo gadu izrakumos atrasti ievērojami pārrogļojušos labības graudu krā-jumi, pat nodegušu labības klēšu paliekas ar apcirkņu pazīmēm, — vis-pār vairākkārt kviešu, rudzu, auzu, miežu, pupu, zirņu, lēcu, linu graudi. Arī rakstītie avoti, piemēram, gan vēlāku laiku Indriķa chronika, vairāk-kārt vēsti par dažādiem labības veidiem kā latviešu ražojumu un pat par lielākiem labības krājumiem (XVIII, 3 un XXIII, 5), kas taču nevarēja rasties tikai kādu jaunu kulturas ietekmju rezultātā XIII gadsimta jau pašā sākumā.

A. fon Transēhes apgalvojums, ka latvieši priekš vācu atnākšanas gan „kultivējuši miežus, rudzus un kāļus, droši arī auzas un, varbūt, vēl kviešus, zirņus un pupas, — bet ne linus un kaņepes“, — tādēļ nebūs pilnīgi precīzs. Gan pagaidām trūkst datu par sakņaugiem, bet sakņaugu eksistenci šais laikos var pierādīt, varbūt, kapļi, tā tad dārzu ierīkošana, bet kviešu graudi, zirņi, pupas un linu sēklas, kā redzējām, noteikti

atrasti latviešu pilskalnos un kaņepāju darinājumi konstatēti senlatviešu kapos. Nav arī pilnīgi pareizs prof. L. Arbuzova apgalvojums, ka laukkopība esot bijusi laikam tikai sieviešu un vergu darba lauks, un Transēhes domas, ka zemi kopušas vispirms sievietes, sevišķi verdzenes, un tikai vispēdīgi brīvie vīrieši.

Neapšaubami verdzība Latvijā tais laikos pastāvēja; par verdzību dzirdam pat vēl Indriķa atstāstā par dalamo kara laupījumu: mantu, zirgiem, lopiem, apģērbiem, sievietēm, zēniem un meitenēm (XVIII, 5). Un arī izrakumi, varbūt, dod pierādījumus kungu un vismaz kalpu šķiru eksistencei: Ludzā, piem., kādā vēlā dzelzslaikmeta pirmā posma kapā pie bagātas sievietes ģindeņa kājām konstatēja vēl otru ļoti nabadzīgu sievietes ģindeni; Rikopolē vēlā dzelzslaikmeta otrā posma kapā atraka pie bagātāka zēna ģindeņa kājām sievietes ģindeni bez jebkādam senlietām. Par tirdzniecību ar vergiem šai laikā vēsti arī Gotzemes un Zviedrijas avoti. Vergi (dreļļi) kara gūsta rezultātā tai laikā konstatējami arī Skandināvijā, — un prof. A. Švābe sīkāk aprāda dreļļu instituta pastāvēšanu Kursā un Zemgalē. Viņš aizrāda, ka dāņu gūstekņus Kursā apliecina, piemēram, Egila Skalagrimesona sāga; no tās dabūjam arī zināt, ka sagūstītam dānim Okem bijusi uzticēta pat kāda kuršu sētas saimniecība, un tā tad viņa stāvoklis nebijis slikts. Oke tikai pēc neizdevīga mēģinājuma aizbēgt turēts ieslodzījumā. Prof. A. Švābe aizrāda arī, ka pēc Erika chronikas datiem no Dānijas aizbēgušie dreļļi un zemnieki apmetušies uz dzīvi baltu zemēs, proti Senprūsijā un Zemgalē, ar kurās lielo auglību tie bijuši ļoti apmierināti.

Un vispār ne mazums gūstekņu palika latviešu zemēs pēc cīņām ar zviedriem, gotzemiešiem un citiem kaimiņiem. Varbūt ar šādu gūstekņu eksistēšanu izskaidrojami pat daži neparasti apbedīšanas rīti vienā otrā latviešu novadā, piemēram, ugunskapi dažos kapulaukos Letgalē. Vergi (dreļļi), protams, būs izpildījuši dažu labu darbu senlatviešu saimniecībās un, varbūt, vispirms grūtos lauku darbus. Tomēr nekādi nav iespējams apgalvot, ka lauku darbus būtu veikušas resp. uzraudzījušas galvenā kārtā sievietes. Agrā un vidējā dzelzslaikmeta kapos sirpji un izkaptis atrastas gandrīz tikai vīriešu kapos. Vēlā dzelzslaikmeta kapos zemkopju darba rīki kapos sastopami vispār retāki. Kā redzams, šai laikā lauku darbus patiesi laikam izpildīja pa lielākai daļai vergi un, varbūt, kalpi, kuriem nebija lielāku īpašumu un kuriem tā tad nedeļa kapā līdzī vērtīgos metāla daiktus. Bet sirpji ir atrasti arī, piem., Ludzā, vīriešu kapos. Un nav taču iemesla apgalvot, ka vēlā dzelzslaikmetā būtu ievērojami grozījušās parašas, kas eksistēja senāk, nav iemesla noliegt, ka vēlā dzelzslaikmetā brīvie vīrieši vismaz pārzinājuši vergu darbus laukos.

Ja pēc Transēhes datiem vēl pēdējā laikā dažos Sāmsalas apvidos un arī vēl citās Baltijas jūras igauņu salās lauku darbus veikušas tikai sievietes, tad tas vēl nav pierādījums šai parašai latviešu zemēs; somu ciltis, kā to pierāda izrakumi, senāk plaši piekopa vispirms medniecību, bet latviešu dzīvē medniecība nekad neieņēma tik ievērojamu vietu: Raunas pilskalna attiecīgos slāņos mēs atrakām tikai nelielā vairumā bebra, zaķa, vāveres, lapsas, medņa un rubeņa kaulus, arī Sāruma un Aizkraukles pilskalna vēlākos slāņos nekādi nedominēja caunas, bebra, lāča, mežcūkas, aļņa, brieža un vāveres kauli, bet gan mājlopu kauli. Medniecība, kā jau aizrādīts, latviešu zemēs nekad nav bijusi vīriešu galvenais nodarbošanās veids; latvieši, tāpat kā senāk, arī vēlā dzelzslaikmetā bija vispirms zemkopji. Tikai vīriešu dominējoša nodarbošanās ar medniecību būtu varējusi piespiest nodot laukkopību sieviešu rokās.

Bet, protams, arī sievietes varēja lauku darbus pārzināt, ja to prasīja apstākļi, — un gan tādēļ atrasti daži sirpjī arī vēlā dzelzslaikmeta (retāki vidējā dzelzslaikmeta) dažos sieviešu kapos, piem., Ludzā un Ciemaldē. Tomēr sievietes vēlā dzelzslaikmetā bijušas vispirms mājsaimnieces, to pierāda atslēgas, vārpstas, nazis un dzirkles, ko atrod tikai sieviešu kapos. Šķiet, dārzs (kā to pierāda atrastie kapļi), kūts, sēta ar putniem (vistām) un klēts atradās pilnīgā sieviešu pārzināšanā. Sievietes prata vērpt un aust: Valsts vēsturiskā muzejā Rīgā glabājas aužamie rīki, kas atrasti, piemēram, Liel-Īvandes un Kazdangas kuršu senkapos, un par veiklo senlatviešu aušanas mākslu taču liecina arī glitie audumi, kas atrasti mūsu senču kapos un kuriem nav līdzīgu Austrumbaltijas pārējās zemēs. Tā sievietei darba bija pietiekoši daudz; aršana, sēšana un ražas novākšana būs bijusi vīriešu nodarbošanās un pienākums.

Un arī pati zemkopība un zemkopības tehnika vēlā dzelzslaikmetā nekādi nevarēja atrasties tik zemā attīstības pakāpē, kā dažkārt attēlots. Daudzie gadu simteņi, kuros latvieši nodarbojās ar zemkopību, vien jau ir labs pierādījums citam atzinumam, proti, zinamai zemkopības metožu un tehnikas attīstībai. Šais laikos nekādi vairs nav domājama tikai Transēhes raksturotā „mežoniem parastā primitīvā līdumu kultura“. Jau Dr. A. Bilenšteins pierādīja, ka latviešu pilskalni atrodas vietās, kur apkaimē no senlaikiem nodarbojušies ar zemkopību. Un arī Indriķis vēsti par latviešu vecākiem, piemēram, Meluke un Warigribbe, kam, kā redzams, piederējuši lielāki labību lauki (XXIII, 5). Arī „fruges hiemales“, ziemājus, kā pierādams, latvieši jau sējuši un zemi aruši arkliem, kuros, domājams, iejūguši pat 2 zirgus. Arkla vēlā dzelzslaikmeta dzelzs lemeši atrasti Blomu Pērļu kalnā un tagad glabājas Valsts vēsturiskā muzejā; tie pilnīgi līdzīgi Skandināvijā (Zviedrijā un Norvēģijā) tā paša laika slāņos atrastajiem.

Zemkopība, kā senlatviešu galvenā nodarbošanās un saimniecības veids, neapšaubami ir latviešu kulturas un labklājības pamats. Esmu pārliecināts, ka taisni zemkopība arī noteikusi latviešu senmītņu raksturu un veidu un radījusi galvenās bagātības, kuras varēja eksportēt, lai iegūtu sudrabu un bronzu rotu lietām (bet dažkārt arī ieročus, kuru importu apliecina daži dokumenti): no Gotzemes vairākkārt ievesti ieroči (arī zirgi), uz Gotzemi — līdzīgi vēlākai Novgorodai — izvesta labība, zivis un ādas.

Lopkopība, kuru apliecina mūsu pilskalnu attiecīgos slāņos atrastie zirga, govju, aitas, kazas, cūkas un vistas kauli, protams, tāpat ieņēma vēlā dzelzslaikmetā ievērojamu vietu senlatviešu saimniecībā. Arī Indriķa aprakstītais kara gājienos lopi ir galvenais ienaidnieku iegūtais laupījums. Pēc Raunā atrasto kaulu proporcionālā vairuma spriežot, cūka ieņēmusi pirmo vietu mūsu senču gaļas barības izlasē. Govju un aitu tāpat izmantota barībai, bet jau mazākā mērā; kazas, kā redzams, turētas retāki un mazākā skaitā.

Mēs redzam, ka arī lopkopība devusi iespējamību vākt bagātības, proti ādas un vilnu, ko varēja eksportēt; un nav neiespējama varbūtība, ka senā starptautiskā tirgū zinamu vietu ieņēmuši senlatviešu diženie audumi, (kauču gan Indriķis, I, 11, vēsti par „vadmalas“ importu no Gotzemes).

Mūsu senči vēlā dzelzslaikmetā nodarbojušies arī ar biškopību: to pierādīja izrakumi Talsu pilskalnā un par to stāsta arī Indriķis (XVI, 6). Medus un vaski bija produkts, ko labi varēja eksportēt: taču līdzās ādām un vergiem, vaski un medus bija vairāk pieprasītā prece tais laikos.

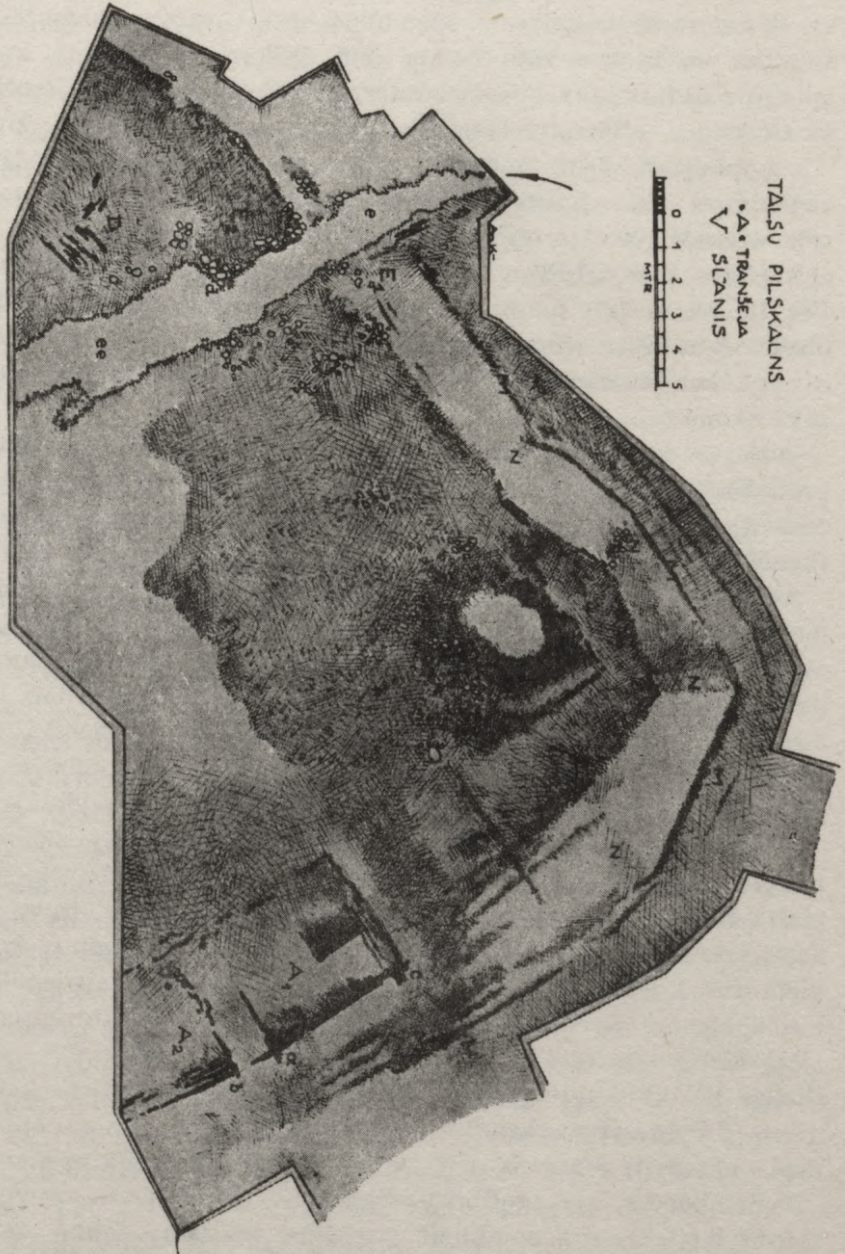
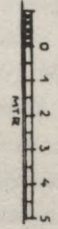
Tomēr zemkopībai nenoliedzami piešķirama vislielākā nozīme senlatviešu dzīvē: to apliecina kapi un pilskalni. Laukkopība ir mūsu senču galvenais eksistences avots un arī galvenais rakstura veidotājs.

Zemkopis, piespiests aizsargāt savus laukus, cēla pilskalnus un organizējās sabiedriskās vienībās. Pilskalnus visplašāki izbūvēja un tais apmetās lielāko lauku kompleksu īpašnieki. Zemes un druvu aizsardzības nepieciešamība no ienaidniekiem piespieda celt pilskalnus kopīgiem spēkiem gar kopīgo tautas un cilšu robežu; piespieda apvienoties ap tiem, kas spēja dot ieročus un zirgus karavīriem un ko chronists nosauc par „labiešiem“ („nobiles“, „divites“, „primores“, „meliores“); piespieda pieslieties lielāko zemju platību un pīļu īpašnieku vadītiem karavīru pulciņiem. Tā draugi un kaimiņi apvienojās novados, savu „kungu“ vadībā, kurus chronists nosaucis par „seniores“, kā jau augšā apskatīts.

Zemkopība, un proti nepieciešamība mājot savu druvu vidū, piespieda latviešus arī nodibināt viensētas, mūsdienu lauku māju pirmsākumu, Indriķa „villula“ (XIII, 4 un XVII, 2). Tā mūsu senču saimniecības veids būs arī ietekmējis un veicinājis latvieša vienmēr patstāvīgo un individualistisko raksturu. Kolektīvas saimniecības senā Latvijā nav pie-

TALSU PILSKALNS

▲ TRANŠEJA
▼ SLĀNIS

X gadsimta nocietinājumi (M—N), celtnes (B) un ceļš (e—ee) Talšu pilskaļnā;
A₁ un A₂ — kērtis un E₁ un E₂ — torņa paliekas.

*Māla uzbeduma iekšpuses nostiprinājums Talsu pilskalnā.
Pie × zemē ierakts stabs.*

rādamas. Tikai Imeras latvieši, kuru vispēdīgi iegūtās zemes mūžīgi apdraudēja igauņu iebrucēji, apvienojās kopīgās apmetnēs, ciemos, Indriķa „villa“ (XVII, 2), kā par to jau runājām. Sakarā ar igauņu iebrukumiem Letgales ziemeļos būs nodibināta arī „villa apud Vivam“, jau pilsēta.

Tāpat mūsu senču attēlotais saimniecības veids būs piespiedis pilskalnu pakājē radīt pilsētiņas, kur apmetās amatnieki un tirgotāji, kas pret atvesto labību un citiem produktiem apgādāja zemkopi ar darba rīkiem un citu, ko zemnieks pats neražoja. Tādu pierādīja izrakumi Daugmales pilskalna pakājē; tādas pierāda pēdējo gadu novērojumi Talsos, Mežotnē un Tērvetē; tādas ir atskaņu chronikā minētās Dobeles, Tērvete un Raktes, tādas — kuršu Jūrpils un Apūle. Un melni mītnes slāņi atrodami vēl vairāku citu pilskalnu pakājē vai pilskalniem līdzās tuvējā kalna mugurā; pieminēšu Vec-Kuldīgas pilskalnu un pilsētu.

Protams, šīs pilsētas nebija lielas; Dobelē taču vēl XIII gs. otrā pusē bijuši tikai 1000 iedzīvotāji. Tomēr vēlā dzelzslaikmetā jau eksistēja arī daudz lielākas apmetnes, tirdzniecības centri, un tādas būs bijušas, piemēram, „Zemgaļu osta“ (Daugmales pilsēta), Mežotne un Talsu pilsēta.

Zemkopjiem īpatnējais konservatīvais raksturs un konstantās tradīcijas ir ietekmējušas arī mūsu senlaiku materialo kulturu, it sevišķi mākslu. Mēs esam bijuši daudz konservatīvāki, piemēram, mākslas formu un ornamentu attīstībā, nekā, piem., lībieši un igauņi. Lībieši un igauņi

Atraktie māju pavardi Daugmales pilsētā.

labprāt patapināja cittautiešu dekoratīvos motīvus un ornamentus; mūsu kapulaukos novērojami gadu simteņiem ilgi pašu latviešu radītie rotu lietu tipi un absolūti dominē ģeometriskais ornaments. Un zemkopja noskaņa un nepieciešamība savu zemi valdīt un turēt labā kārtībā, svešu naidnieku nepapostītu, mudināja latviešus arī aizsargāt savu zemi, rūpēties par viņas brīvību, brīvu attīstību.

Senlatvietis mīl un aizsarga savu zemi; senlatvietis uzticīgi glabā tēvu tēvu tradīcijas un gaumi. Senlatvietis patstāvīgs indivīds savā darbā un saimniecībā. Ar savu uzņēmību un neatlaidību, ko sekmēja grūtais zemkopja darbs, senlatvietis sasniedza zināmu labklājību un iekaroja vērtības, kas pievilka pat aizjūras tirgotājus.

* *
*

Vēlā dzelzslaikmetā mūsu senču tieksmes pienācīgi aizsargāt savu zemi vislabāk pierāda šai laikā plašāki attīstītais pilskalnu tīkls un labāki nocietinātā robeža, kas sevišķi novērojams austrumos, kur laikam nemitās slavu cilšu, polockiešu un pliskaviešu, uzbrukumi.

Šeit, rietumos no Cirnavas, Ludzas upes, Piteles ezera un apkārtējiem purviem, Zilupes un Plisunas-Istras ezeriem ir novērojami vēlā dzelzslaikmeta kapulauki ar tipisku latvisku inventāru. Austrumos no minētās

Māla uzbedums Mežotnes pilskalnā.

līnijas atrodas kapi tikai ar slavisku inventaru: tā tad Cirnava-Ludza-Piteles-Zilupe-Istra ir latviešu un krievu senā etniskā robeža. Un šī etniskā un, spriežot pēc senlietu formām un rakstiem, divu īpatnēju kulturu robeža līdz ar to bijusi arī senās latviešu zemes robeža. To pierāda pilskalnu rindas, kuras, piem., Ludzas-Rēznas apvidū, šo robežu aizsarga: Piteles, Duboviku, Melniķu, Istras (Vecslabadas) un Andžēnu pilskalni pirmā rindā un Degteru, Kazlavas, Nerzas, Rūdavas, Penķuchu un Kromoņu pilskalni otrā rindā, 10—12 km aiz pirmās.

Un ja mēs sīkāk apskatām visu latviešu zemju pilskalnu karti, tad nav grūti novērot div- un vairākkāršu pilskalnu rindu visapkārt visai senai latviešu zemei. Višķu-Rušānu-Sivera-Dagdas-Ežezera-Bukmuižas-Asūnes apvidū pilskalnu sevišķi daudz. Tie neapšaubami liecina par ļoti apdzīvotu apgabalu, līdzīgu Ludzas-Rēznas apvidum, bet līdz ar to tāpat noteikti aprāda veselu nocietinājumu sistemu, kas orientēta paraleli austrumrobežai un Daugavai, tā tad vērsta pret varbūtējiem krievu uzbrukumiem. Tāpat pilskalnu grupa tag. Ilūkstes apriņķī noteikti vērsta pret ienācējiem no dienvidaustrumiem, arī pa Daugavas ceļu, tā tad pret polockiešiem. Gar libiešu un krievu robežām pilskalnu visvairāk: tā tad robeža ar libiešu un krievu zemēm bija vislabāk aizsargāta.

Pilskalnu grupas latviešu zemes iekšienē acīm redzot rāda seno zemju (valstu) administratīvos centrus; daudzie kapulauki tiem līdzās vai tuvākā apkaimē apliecina apdzīvotību. Neviļus uzkrīt pilskalnu sagrupējums Trikātās, Piebalgas-Gulbenes-Bērzaunes, Lubānas, Jersikas, Ludzas-Rēznas un Rušānu apvidos (Jersikas un Dignājas pilskalni pat it kā veido varenus vārtus, kas varēja valdīt pār Daugavas ceļu), un gribas jautāt, vai minētās pilskalnu grupas nedod iespēju runāt šais vietās par kādiem ievērojamākiem seniem centriem. Līdzīgi nocietināta Zemgale, kurā pilskalnu rinda arī velkas tieši gar robežu, un Mežotne un Tērvete katra ar 2 pilskalniem ieņem tai centralu vietu, kas atbilst šo vietu nozīmei senās Zemgales dzīvē. Arī Kursas pils tā celtas, ka viņu tīkls nepiemērojas vienīgi zemes reljefam. Kursas pilskalni aizsarga upes, piemēram, Ventu, stiepjas gar Abavu, seno libiešu robežu (tā Kandavas, Buses un Sabiles pilskalni), un ievērojami koncentrēti dienvidos. Jāatzīmē arī tas, ka pilskalnu maz vai to gandrīz pilnīgi trūkst tur, kur purvi pietiekoši labi aizsargāja zemi, vai senāk stiepās nepieejami pirmatnēji meži. Upes bija sliktas robežas, bet gan ērti ceļi; biezi meži un purvi aizsargāja no ienaidnieka nejaušiem iebrukumiem. Atcerēsimies mežu nozīmi ordeņa neveiksmē, kaujā, 1236. gadā, pie Saules; pēc Indriķa chronikas ziņām, mežu biezokņos slēpās no ienaidniekiem dažkārt liels ļaužu vairums ar visu savu mantu un lopiem. Vispirms udeņus, visērtākos un labākos ceļus, vajadzēja novērot un labāki sargāt, tādēļ pils labprāt cēla upju un ezeru krastos; tādi Daugavas ceļa

sargi ir, piemēram, Jersikas-Dignājas un Daugmales pilskalni. Gaujas sargs bija Beverīna (Kauguru Pekas kalns) un Lielupes ceļa sargi — abi Mežotnes pilskalni.

Cik ietekmīgs bija Latvijas zemju pilskalnu tīkls, to vislabāki rāda skaitļi; pēc Pieminekļu valdes savāktiem datiem (neieskaitot 63 patvērumus kara gadījumam, kurus pastāvīgi neapdzīvoja), tag. Latvijas teritorijā reģistrēti pavisam 296 pilskalni (Igaunijā, pēc E. Laida gan 1923. gada

Apūles pilskalnā atraktais režģis uzbeduma māla masā.

Daugmales pilskalna koka nocietinājumu (a) un celtnu paliekas (krāsni, b un c).

skaitījuma, — tikai 162) un, proti, latviešu zemēs: kuršu 5 valstīs — 66, Zemgalē — 20, Jersikas karalistē (ieskaitot Autīni un Sēlu) — 133, Tālavā — 39, Imeriešu zemē — 1.

Bet arī vēlā dzelzslaikmetā izdarītie zemes darbi, pilskalnus pastāvinot un nocietinot, aprāda ne tikai ievērojamu cietokšņu izbūves māku, bet tāpat apbrīnojamu novadu iedzīvotāju vienprātību un kopīgiem spēkiem veiktu izpildījumu. Šai ziņā sevišķi interesanti lieli uzbedumi zemgaļu un kuršu pilskalnās, kas dažkārt 7 un pat vairāk metrus augsti. Šī gada V. Ģintera izrakumi Mežotnes pilskalnā pierādīja pilnīgi stāvu, ar koku aplājumu nostutētu un vēl ar māla pārkārtu pret uguns nelaimēm nodrošinātu milzu māla uzbedumu. VI. Nageviča izrakumi 1931. un 1932. gadā kuršu pilskalnā Apūlē deva māla uzbedumu ar tai guldītiem priežu balķiem, pa daļai ar zaru paliekām, starp kuriem vēl iesprausti apm. 1 m gari, smaili ozola durkļi, tā veidojot koka režģi māla masai, kas visu uzbedumu balstīja, bet arī sargāja no pārrakšanas.

Vispār pilskalnu nogāzes vēlā dzelzslaikmetā, lai tās nostiprinātu, labprāt aplāja ar māla kārtu, kā es to varēju novērot 1925. gadā Vec-Slabadā un kā to jau agrāk konstatējuši prof. A. Becenbergers Smiltēnē un

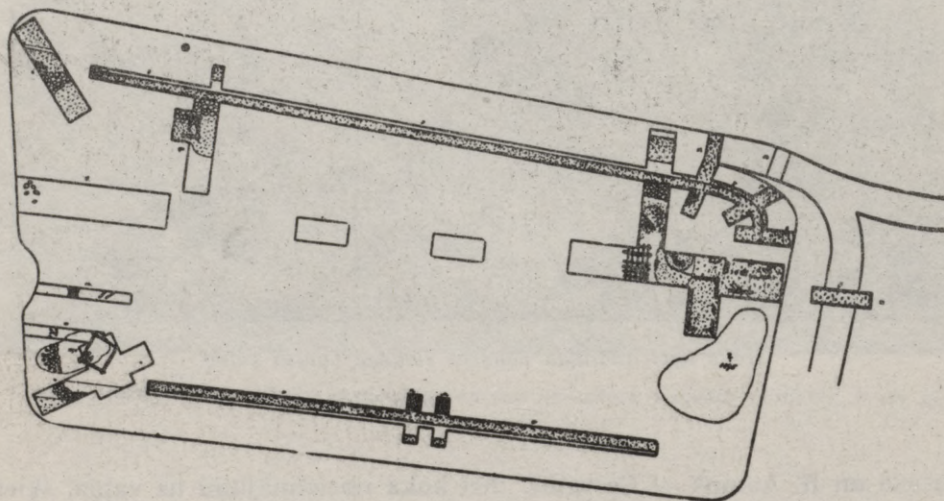
Koka nocietinājumu paliekas Raunas Tanīsa kalnā.

Cērtēnē un R. Auniņš — Cesvainē. Arī koka nocietinājumi uz vaļņa, šķiet, bijuši klāti ar mālu, aizsargāšanai no uguns briesmām, kā to apliecina daži atradumi Daugmales, Talsu un Mežotnes pilskalnos; māla vaļņa iekšējā nogāze Apulē bija segta ar akmeņu klāstu, droši vien pils aizsargātāju vieglākai uzkāpšanai valnī. Pēc 1932. gada izrakumu atradumiem Apulē, vaļņa iekšpusē vēl atradies apm. 2 m augsts palievenis, kura griestus balstījušas piecas stabu rindas, kā to pierādīja sakritušā, zem zemes apraktā gan stipri pārogļojusies, bet pietiekoši labi uzglabājusies palievena iekšējā siena un stabu paliekas.

Pašā uzbedumā atradās vareni koka nocietinājumi; tos apliecina Indriķis (XXIII, 4): tādi nocietinājumi bija, piem., Mežotnē, pie tam celti no stipriem balķiem, klāti ar plankām un nostiprināti ar torņveida izbūvēm („ercerius“). Koka nocietinājumu paliekas samērā labi novērotas Daugmales pilskalna valnī, arī Talsos un Mežotnē. Daugmalē labi varēja novērot 2 balķu sienas, kas bija saistītas šķērssienām, tā veidojot četrstūrainu kameru rindu, kas bija pildītas ar dūres lieluma akmeņiem. Daugmales vaļņa 6. kārtā, bez tam, vaļņa iekšpusē atradās terase, uz kuras atradusies vaļņa nocietinājumam pieguloša apdzīvota celtne, no kuras bija uzglabājusies tikai stipri pārogļojušās paliekas.

Es šeit gribētu atgādināt, ka mani izrakumi 1927. gadā Raunā un A.

Karnupa izrakumi turpat 1930. gadā deva gluži līdzīgus pils koka nocietinājumus; tāpat A. Karnupa izrakumi Talsos 1936., 1937. un 1938. gados un V. Ģintēra izrakumi 1936. gadā Daugmalē deva vairākkārt labi novērojamus koka nocietinājumus visapkārt pilskalna plakumam, — proti koka cirstu kameru rindas, ar māla apmetuma paliekām un pat nocietinājumu varbūtējā lēzenā seguma velēnu apklājuma pazīmēm. Talsos izdevās sevišķi labi novērot torņu konturas pa labi un kreisi no vārtiem.

Kauguru Pekas kalna celtas un nocietinājumi.

Tālāk, ļoti interesants Apūlē bija 2 m platais pils ceļš, kas veda uz plakumu gar valni no labās uz kreiso pusi — tā, ka uzbrucējiem pa ceļu augšup kāpjot, ar vairogu neaizsargātais labais plecs bija vērsts pret valni un apdraudēts ar bultu un šķēpu metieniem. Atsedza 4 ceļa kārtas, no kurām 2. un 3. bija klātas ar dūres lieluma akmeņiem. Ja 2 biezāk sakrautu akmeņu rindas ceļa akmeņu klāstā nozīmē labojumu resp. vēlāku pildījumu riteņu izbrauktajās rievās, tad tā laika kuršu ratu asīm vajadzēja būt 1,5 m garām. 1937. gada izrakumi Talsu pilskalnā deva iespēju, bez platā, galvenā ceļa pilskalnā (gar augstā vaļņa galu), konstatēt vēl otru, mazus vārtņus un tāpat uz tiem šauru, akmeņiem bruģētu teciņu, vairākkārt atjaunotu un labotu.

Beidzot, kā bija apbūvēts pilskalna plakums, to gan vislabāk rāda mani izrakumi Valmieras apr. Kauguru Pekas kalnā. Ēkas šeit atradās

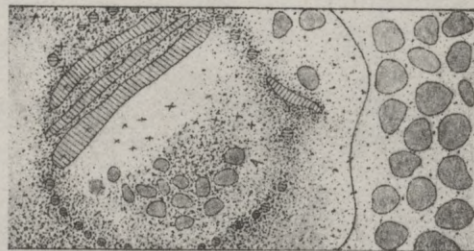
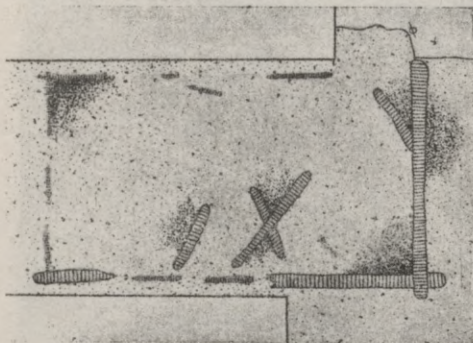
Bruģētais ceļš (A) un celtnu (B un C) un nocietinājumu (D un E) paliekas Talsu pilskalnā.

Bruģētā uzeja Talsu pilskalnā.

gar pils nocietinājumiem, bet pagalma vidus bija brīvs. Tāpat līdzīgu pils pagalmu pierādīja mani izrakumi Raunā, izrakumi Daugmales pilskalnā un jau Dr. A. Bilenšteina izrakumi Tērvetē; Raunā, Daugmalē, Talsos, Mežotnē un Tērvetē ievērojamāko ēku paliekas atradās tieši aiz augstā pils uzbeduma.

Ēkas Pekas kalnā nebija lielas; tā atraktā galvenā ēka bija tikai $5,25 \times 3,08$ m. Tā bija dūmistaba ar māla klonu un pavardu tā vidū.

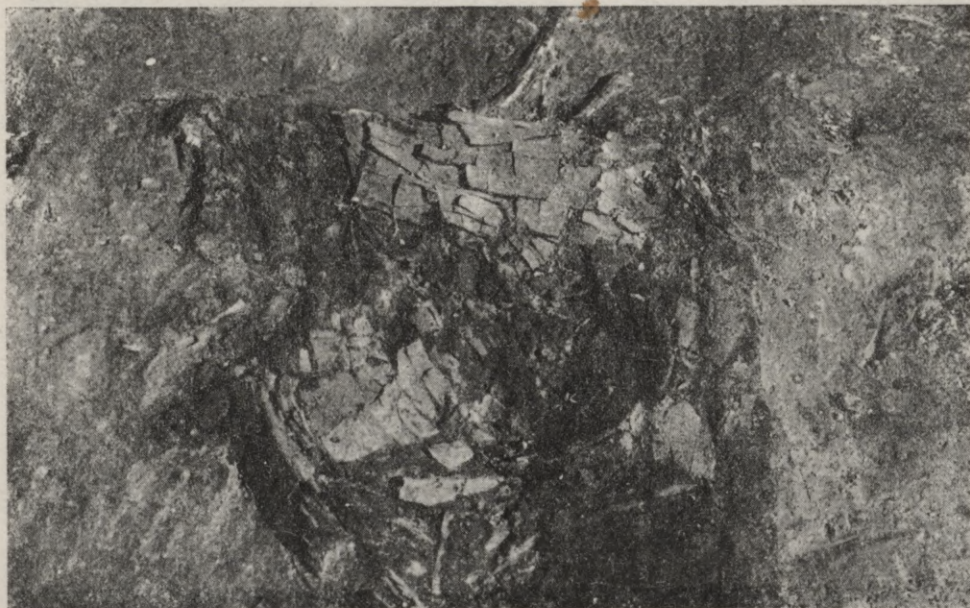
Guļkoku celtne (plāns un fotografija) un slieteņa paliekas Kauguru Pekas kalnā.

Divistabu celtne Talsu pilskalnā.

*Zemē ieraktā celtne Talsu pilskalnā (darbnīca):
a — koka grīdas paliekas, b un c — sienu dēji.*

Kriju vāceles atliekas Talsu pilskalnā.

Koka bļoda (a), aptēsta plankā (b) un žagaru kūlītis (c) Talsu pilskalnā.

Kaķēts pakšis Raunas Tanīsa kalnā.

Netālu no dzīvojamās ēkas atraku virtuves, apaļa kāršu slieteņa, paliekas. Daugmales pilskalna ēkas bija stipri izpostītas vēlākajos zemes darbos, īpaši pasaules kara laikā, bet atraktie pavardi un pat krāsnis arī šeit ļauj iedomāties dūmistabas, un lielākais no pavardiem, tieši aiz pils vaļņa, liek domāt, ka šeit atradusies ļoti plaša ēka. Arī Talsos atrastās celtnes nav bijušas lielas, tomēr šeit pierādāmas pat ēkas ar 2 telpām un pagrabu, un vairākkārt konstatētas palieču pazīmes. Kāda darbnīca bija dziļāk ierakta zemē; viņas sienas veidoja stāvkoka dēji. Citādi visas vēlā dzelzslaikmeta celtnes (izņemot, protams, slieteņus virtuvēm, kādu pazīmes atrastas arī Talsu pilskalnā) aprāda guļkoku konstrukciju ar kaķētiem pakšiem.

Talsu pilskalnā, beidzot, A. Karnupam izdevās vēl konstatēt labības klētis (pat ar labības apcirkņiem) un vēl citas celtnes, kas, kā redzams, bija visādu mantu glabātuves, jo tais atrada pat kādas pūra lādes apkalumus, kriju vāceles un koka bļodas paliekas, kāda aptēsta dēļa fragmentu, arī it kā maisa un groza pazīmes. Pekas kalnā atraku maltuvi ar rokas dzirnavām.

Sakarā ar pieminētām Kauguru Pekas kalna un Talsu pilskalna celtņiem neviļus nāk prātā Egila Skalagrimesona kuršu sētas apraksts; arī šeit — „labības klētis“, ēka („zāle), kurā ēda, dzēra un gavilēja“; ēkas sienas „no svarīgiem kokiem“; „ēdienus nesa no ķēķa“, tā tad no namiņa (slieteņa?), — „istabā“. Ticams izliekas arī nostāsts par „augšas stāvu, kur pats zemnieks guļ“, un dārglietu paslēptuvi, kurā „kāpa lejā“, atverot „nolaižamās durvis“. Atcerēsimies, ka vēl tagad Latvijā šur un tur uzglabājušās klētis, kurās tieši zem jumta ierīkota it kā otra istaba, tā tad

*Dzelzs rūdas kausējamās krāsns paliekas Daugmales pilsētā (XI gs.);
pie a — krāsns bedrē satecējis dzelzs sakusums.*

otrs stāvs, ar nelielu balkonveidīgu izbūvi, kas labi varēja noderēt, ja vajadzēja aizstāvēties pret nejaušiem uzbrucējiem. Atcerēsimies prof. P. Kundziņa publicēto Mārupes pagasta klēti 1926. gadā izdotā „Latvijas arhaioloģijā“ un Zvirgzdienes klēti Brīvdabas muzejā.

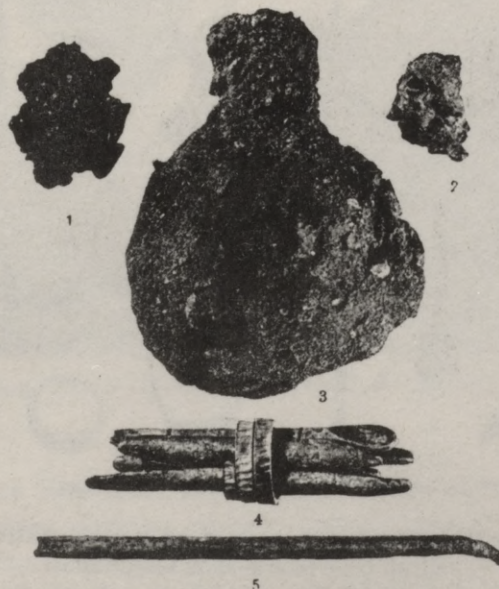
Raunā atraktā galvenā ēka, ar ļoti primitīvu krāsni priekšnamā un divām dzīvojamām telpām, pa vienai katrā priekšnama pusē, — bija gan lielāka — 11×21 m, bet jau attiecas uz vēlā dzelzslaikmeta beigām un bija apdzīvota vēl XIV g. s. Mēs šeit atrakām arī pagraba telpu, kas atradās zem dzīvojamās telpas un ir noderējusi kā darbnīca. Atcerēsimies arī dzelzs rūdas kausēšanas krāsni Talsu un Daugmales pilskalnos un Daugmales pilskalna pakājē, pilsētā, tāpat darbnīcu paliekas ar tīģeļiem metāla kausēšanai, dzelzs lūkšām, nelielām bronzas standziņām, kaltiem, urbjiem, vilēm, svaru daļām, atsvariņiem, bronzas atgriezumiem, sudraba sakusumiem, pusfabrikātiem un pat pusapaļiem dzelzs lietuvēs cēlušamies dzelzs gabaliem, kas rāda, ka, patiesi, arī krietni un labi apmācīti amatnieki bijuši seno piļu vecāko rīcībā un senās pilsētās.

Vismaz dažos gadījumos, beidzot, pils pagalmos novērojama aka vai lielāka ūdens tvertne; ūdens tvertni, kas attiecinama vēlākais uz XI gadsimtu, atraka Apūlē; dziļa ūdens tvertne atrakta arī Daugmales pilskalnā.

Gandrīz vis: pilskalni — to pierāda mītņu slānis — bijuši apdzīvoti;

tikai robežjoslā konstatējami pilskalni bez mītņu slāņa, tā „Zelta kalns“ Nerzā, Ludzas apriņķī, un šinī laikā dažviet izbūvēti mazāki nocietinājumi — tā vaļņa nocietinājums pie Piteles ezera, Ludzas apriņķī, tieši pie kādreizējās latviešu-krievu robežas.

Kā jau teikts, pilskalnus apdzīvoja „labieši“, vēlākai muižnieku kārtai līdzīgs dižciltīgo slānis, kuram piederēja lieli zemes gabali un pilis, un līdz ar to lielāka vara. Un ja tikai viens brālis pēc tēva nāves varēja tapt

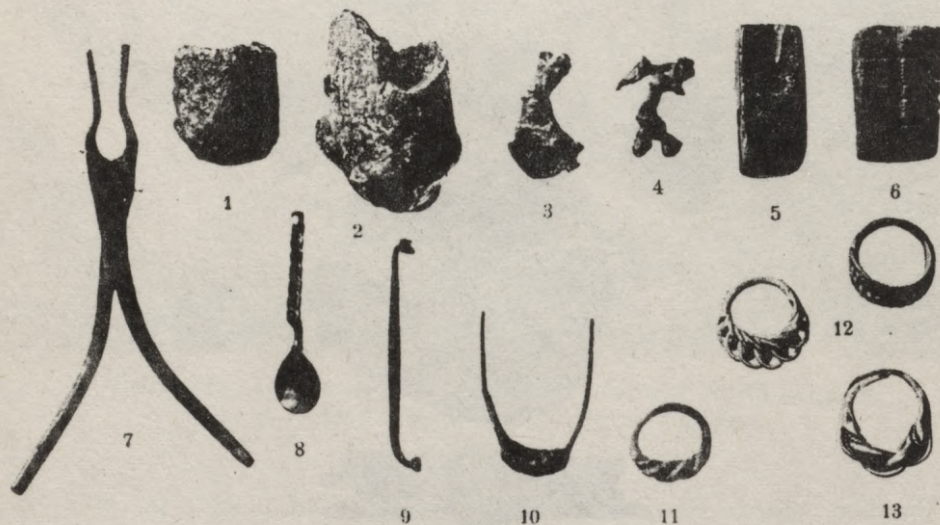
Dzelzs, bronzas un sudraba gabali un stieņi, kas atrasti: 1, 2, 3 — Talsos (dzelzs), 4 — Salgales pagasta Rijniekos (sudraba stieņi ar stīpu), 5 — Lubānas Ergaļos (bronzas stienis).

par „senior et princeps“ — par visa apgabala vecāko un kungu, — citi brāļi palika „seniores“ — vecākie vismaz savās muižās ar tuvējiem ciemiem vai ciematiem un dzīvoja savas varas un bagātības atbalstā — pilskalnā, kuru palīdzēja aizsargāt „draugi“ — „kara biedri“. Taču daļa dižciltīgās ģimenes radnieku arī nemantoja zemi un pilskalnu; tādi iestājās kungu kara klausībā — „kara draudzē“, bija kunga „draugi“.

Ja uzbruka kaimiņu zemei vai vajadzēja atsist ienaidnieka kara pulkus, ar ziņnešu palīdzību sasauca visus brīvos zemes iedzīvotājus, visus vīriešus, kas spēja nest ieročus. Tikai sievietes palika mājās pārzināt saimniecību, mantu un kalpus. Ja vīriešu prombūtnē sētai draudēja briesmas, sievietes nogādāja mantu meža biežokņos; ne par velti vēl Atskaņu

chronika piemin ne tikai latviešu sievietes īpatnējo ļoti skaisto tērpu, bet arī mākslu „jāt, kā jāja tēvi“.

Ļoti interesanti bija daži A. Karnupa novērojumi Talsu pilskalnā: tur izrakumos izdevās konstatēt zirgu un citu mājlopu ziedojumus zem vārtu stabiem un māju stūriem, vienreiz — pat lielāku dzīvnieku kaulu vairumu zem māju pamatiem, — līdzīgi P. Einhorna 1627. gadā atstāstītiem ziedojumiem pret sērgām. 1938. gadā tai pašā pilskalnā izdevās vēl

Bronzas un sudraba kalēju rīki (standziņas, tīģeļi un formas), pusfabrikāti, metala sākumi un gatavas senlietas, kas atrastas:

1, 2, 5, 8, 12 — Daugmalē, 3, 4, 6, 7, 10 — Talsos, 9 — Raunas Tanīsa kalnā, 11, 13 — Letgalē.

Celtnes pamatos (B) ierakti ziedojumi (A) Talsu pilskalnā.

Zirga galvas kauss vārtu pamatakmeņos Talsu pilskalnā.

atrakt vairākas ziedojumu bedres, kas, varbūt, apliecina kādus ritus pirms pilskalna izbūves darbiem vispār. Katrā ziņā šie atradumi labi atbilst Brēmenes Ādama stāstam par kuršu dievticību un viņu svētniekiem, kas turēti augstā cieņā (kuru ritus tā tad labprāt ievēroja un pildīja).

* *
*

Senās Latvijas cilšu materialās kultūras attīstības gaitā vēlā dzelzlaikmetā labi novērojamas etniskas un ģeografiskas dažādības un novirzījumi, īpatnējas pazīmes un divi chronoloģiski posmi, kuri aptver: pirmais — IX un X gadu simteņus, otrais — no X g. s. beigām līdz vācu atnākšanai un vēl pirmos vācu laikus (līdz apm. 1225. g.).

Lībiešu senlietas, salīdzinot ar latviskām, uzrāda raksturīgu atšķirību; tās formas un rakstu ziņā ļoti tuvas citu somu cilšu, it sevišķi kareļu senlietām. Tipiskas lībiešu kapu inventāram ir bagātas važiņu rotas, piekārtas pie bruņrupuču saktīm; gari zobeni ar izrotātu spalvu, zobenamakstu apkalumi un šķēpu smaļi dažkārt ar sudrabetu un zeltītu uznavu apliecina dzīvus sakarus ar Zviedriju; pretēji latviešu ģeometriskiem

rakstiem, pie libiešiem iemījoti augu motīvi. Arī libiešu kapi ir īpatnēji: parasti tais pie ģindeņu kājām atrod māla traukus (ar ēdienu paliekām), atrasti zirgu un suņu ģindeņi. Atcerēsimies, ka arī Indriķis stāsta par suņu upuriem pie libiešiem. Piedaugavas un Lielvārdes-Aizkraukles libiešu novadā sastopami līdzinie ģindeņu kapi (piem., Mālpils pag. Idiņos, Salaspils pag. Laukskolās, Aizkrauklē un Skrīveros); tie dažreiz pārklāti ar akmens klāstu (piem., Aizkrauklē), novērojams akmeņu iežogs (piem., Laukskolās); dažreiz akmeņu sakrāvums novērojams pie ģindeņu kājām (piem., Skrīveros). Idumējas libiešu kapi rāda pārsvarā pilnīgi latvisku apbedīšanas veidu un dod lielā vairumā latviskas senlietas. Ugunskaņi konstatēti Lībā tikai reti, piemēram, Laukskolās.

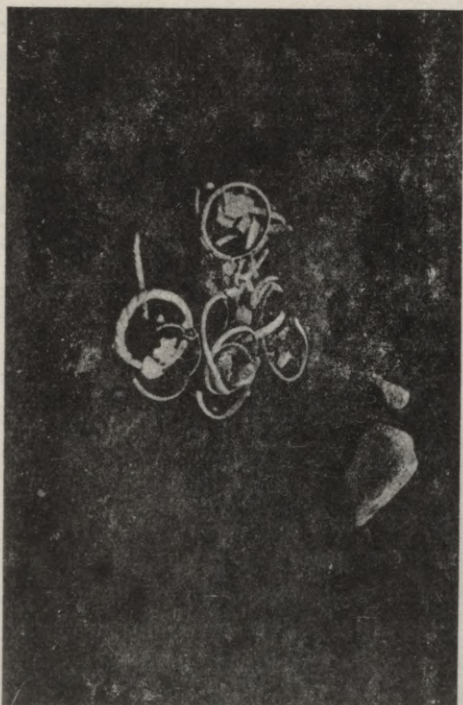
Lībiešu kapu uzkalniņi, kas attiecas uz XI—XII g. s., — ir 0,60—1,70 m augsti, 3,0—7,0—11 m diametrā; liķi guldīti seklās bedrēs jeb arī uz zemes virsmas, zem uzkalniņiem: Piegaujas novadā (piem., Turaidas Pūtēju kapos) — viennēr guļus, Piedaugavas novadā (piem., Ikšķiles Kaķeļu kapos) — dažreiz sēdus, orientēti no ziemeļiem uz dienvidiem. Pašā uzkalniņā atrod ogles un pelnus.

*   *
*
*
*

*Jaunavas kaps Ludzas Odu kalnā
(ap 800. gadu pēc Kr.).*

Latviešu cilšu senlietas vēlā dzelzslaikmetā tāpat kā iepriekšējā laikā piepatur pazīmes, kuras apliecina visu baltu tautu kulturas vienību. Klaiņpēdas apvidus Anduļu VII—XI g. s. kuršu senkapi, kurus izpētīja 1895. un 1903. gados, ir tieša saite starp senprūšu, lietuvju un latviešu kulturām. Ļoti raksturīgas šai ziņā ir domas, kuras atrodam 1922. gadā izdotā Berlīnes aizvēstures muzeja katalogā: runājot par Anduļu senlietām, kataloga sacerētāji atzīst šeit „savādu tautu, varbūt Tacita aistiešus, kuru

Sievietes kaps.

Vtrieša kaps.

Kuršu ugunskaņi.

kultura nepiesienas ne vikingiem, ne slaviem“. Tiešām, Anduļu saktis, aproces un važiņu rotas rāda formas un rakstus, kas spilgti atgādina, ne tikai Talsu-Laidzes senlietas, bet arī Ciemaldes, Ludzas un pat Lietuvas.

Tomēr latviešu ciltis, jau pateicoties savu zemju ģeografiskai vietai, uzņēma arī svešas ietekmes. Kurši, kā redzējām, savas tirdzniecības un sirošanas dēļ atradās dzīvos sakaros ar rietumiem, sevišķi Gotzemi un Zviedriju; letgaļi bija krievu zemju tuvākie kaimiņi, nodibināja politiskas un tirdznieciskas attiecības ar Pliskavu un Polocku. Zemgaļi, ieņemdami vairāk centralu vietu senā Latvijā, it sevišķi pateicoties „Zemgaļu ostai“ tirgojās ar austrumiem un rietumiem; zemgaļu kaimiņi bija — kurši, lietuvji, letgaļi un lībieši. Rezultatā visu tā laika Latvijas zemju materialai kulturai ir gan kopējs raksturs, bet novērojami arī zināmi novirzījumi, kā to novērojām jau agrā un vidējā dzelzslaikmetos.

Senlietas Kursā stipri skandināviski ietekmētas; tai īpatnējas zirgu lietas, pieši, platasmens cirvji, divasmeņu zobeni, lentveidīgas aproces, dzerramie ragi un sevišķi miniaturie priekšmetu (piemēram, cirvju) atdarinā-

jumi. Zemgalē arī vēl vēlā dzelzslaikmetā labprāt nēsāja rotu adatas ar važiņām; šeit ļoti īpatnējas ir arī dažas kakla gredzenu formas. Letgaļi vēlā dzelzslaikmeta kapos atstājuši viskošākās senlatviešu rotu lietas: vainadziņus, kakla gredzenus, važiņu rotas un greznas aproces; ļoti īpatnējas ir letgaļu „karavīru aproces“ (vīriešu kapos) un greznās zilās villaines ar brūni-sarkanām apaudiņām, glītām bārkstīm, bronzas ielokiem un gredzentīņu ornamentiem (sieviešu kapos). Bet par šīm senlietām runāsim sīkāk vēlāk.

Arī apbedīšanas veidā atsevišķu zemju „kapu kalnos“ novērojamas atšķirības. Kursā, piem., Durbes-Bārtas apvidū (Sauslauku, Bučmāju un Kalnenieku kapulaukos) vēl konstatēti arī vēlā dzelzslaikmeta līdzinie ģindeņu kapi, bet Kursā parasti bija arī ugunskaņi, sevišķi XI un XII gadsimtos, kā jau atzīmēts. Arī Indriķis vēstī, ka kurši sadedzinājuši mirušos: 1210. gadā pēc kaujām pie Rīgas kurši savāca kritušos ciltsbrāļus, sadedzināja tos un pieminēja. Smagi ievainotos kareivjus viņi paši, brālis vai draugs, nonāvēja. Izpētīti vairāki kuršu kapulauki, jau 1895. g. — Pasilciema ugunskaņi. Ārēji bez jebkādam pazīmēm, kapulauki — zem uzbērtas smilts kārtas — uzrāda ogļu un pelnu slāni un tai atsevišķās čupās sadegušu kaulu paliekas, ieročus, rotu lietas, ragu apkalumus, sirpjus, piešus un zirga lietas; bet retāki atrod kalcinētus kaulus un senlietas arī atsevišķās kapu bedrēs (tā, piemēram, Valgales Veģos). Senlietas visas apdegušas, bieži saliektas un salauztas. No uguns nekad nav cietuši dzeramo ragu apkalumi, kas tā tad apliecina bērnu mielastu pie apbedīšanas; ragus iemeta kapā. Atrastas arī trauku lauskas. Dažkārt, piem., Talsu Vilku muižas ezerā, konstatēta arī sadegušo palieku gremdēšana ūdenī.

Sakarā ar kuršu ugunsapbedīšanas parašām ļoti interesanti tie novērojumi, kurus izdarījis Ed. Šturms savos izrakumos Strazdes „Baznīckalnā“ — nelielā uzkalnā 65 m attālumā no Strazdes pilskalna. Šai kalnā E. Šturms atraka augšā oglēm un pelniem pildītas 10 bedres ar ļoti retiem vēlā dzelzslaikmeta senlietu fragmentiem un tāpat retiem cilvēku un dzīvnieku (zirga, cūkas, kazas, suņa, govns, teļa un vistas) kalcinētiem kauliem. Bedres bija līdz 1,75 m dziļas un piltuves formas, augšā līdz 4 m platas (diametrā), apakšā līdz 1,30 m platas. Bedru pildījums augšā veidoja vienu otrai uzslāņojušās pelnu kārtas, apakšā turpretim bija novērojama brūna trūdu zeme, un bedres paša apakšējā daļa, kuras sienas bija vertikālas, it kā apliecināja šeit grozam līdzīgu zaru pinuma apmali. Ed. Šturms domā, ka atrasta svētvieta, kur pieminētās bedrēs sadedzināti miroņi: no bedru augšējās daļas pēc katras liķa sadedzināšanas izgredtas ogles, pelni un citas sadedzinātā paliekas un apbedītas kapulaukā; bedres apakšējā daļa it kā apliecina ziedojumus, kas apbedīšanas dienā un varbūt periodiski, piemiņas dienās, izdarīti kalnā. Ed. Šturms šai sakarā

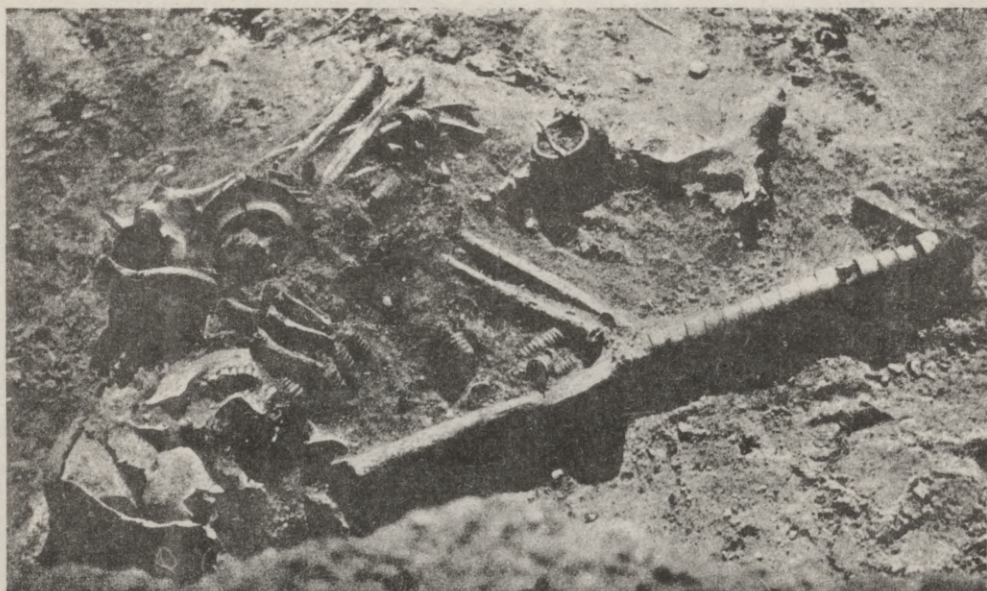
citē arī Žilbēra Lanoa (Guillebert de Lannoy) „Voyages et ambassades“ 37. nodaļu: „Minētiem kuršiem, kauču tie jau padarīti par kristīgiem ar varu, ir kāda sekte, kas savus mirušos, ietēptus un labākām rotām izrotātus, apbedīšanas vietā sadedzina kādā tuvākā birzī vai mežā, ceļot sārtu no tīras ozolu malkas; un viņi domā, ka tad, ja dūmi ceļas stāvus pret debesīm, dvēsele ir glābta, bet ja tos nes sāņus, dvēsele ir pazudusi...“

Valgales Veģu ugunskapu laukumi.

Tā noskaidrojas, ka pat vēl XV gadsimta sākumā kurši piekopa ritus, kas bija parasti vēlā dzelzslaikmetā.

Pārējās latviešu zemēs vēlā dzelzslaikmeta ugunskapi ļoti reti, ja arī konstatēti, piem.: Ludzas Odukalnā, Stabē, Kapiņu pag. Kristapēnos, Jāsmuižas Maskaviciškos, Baltinavas pag. Punculevā, Lubānas pag. Ličagalā un Raunā, — tad tomēr vienmēr kā izņēmums citu kapu vidū. Letgaļi un zemgaļi IX—X g. s. apraka savus mirušos četrstūrīnās (retāk ovalās) bedrēs, kuras 0,50—1,10 m dziļas. Liķus guldīja uz muguras, uz dēļiem

Letgaļa kaps Mērdzenes pag. Dzērvjos.

jeb koku mizām, retāki muldās vai šķirstos un pārklāja ar bērzu tāsīm. Bedrē, virs ģindeņa dažreiz var novērot pelnu un ogļu plankumu un vispār aizbērumā retas ļoti sikas oglītes (sadedzinātu cisu paliekas). Aizrakto bedri nolīdzināja. Šo apbedīšanas veidu rietumos patur arī pēc X gadsimta; austrumos, letgaļu austrumu novados, līdzeno kapu vietā jau X gadsimta beigās austrumu kaimiņu ietekmē parādas uzkalniņkapi; XI—XIII gadsimtos, vēl XIV gadsimtā, austrumos no Lubānas ezera uzkalniņkapi noteikti pārsvarā. Letgales rietumdaļā vēlā dzelzslaikmeta uzkalniņkapi reti, bet izpētīti, piemēram, Jaunpiebalgā. Uzkalniņi 0,35—1,25 m augsti, 4—7 m diametrā un puslodes veidā. Tiem visapkārt sekls grāvis, virsotnē neliels iedobums. Zem iedobuma vienmēr konstatējams treknas zemes slānis, arī pelni un oglītes. Zem visa uzkalniņa uzbēruma, uzkalniņa platumā, novērojams plāns pelnu un ogļu slānis, zem kura atrodas 0,25—0,50 m dziļa ovāla vai četrstūraina kapa bedre. Ģindeņi arī šais kapos guļ uz priedes, retāki egles vai bērza tāsīm, vai dēļiem, dažreiz muldās vai šķirstos un pārklāti ar bērza tāsīm. Kādā jaunavas kapā Rīkopolē (Latgalē) zem ģindeņa atrada paparžu pušķi; paparžu lapas atrastas arī Launkalnā. Abu posmu kapi bagāti senlietām, rotām un ieročiem; sastopami arī darba rīki (sirpji, izkaptis, dzirkles, naži un vārpstas), audumu paliekas un retāki zirgu lietas (iemauktu dzelzis,

kāpšļi un pieši). Kā līdzenos, tā arī uzkalniņkapos sievietu ģindeņi vienmēr orientēti no vakariem uz rītiem, vīriešu ģindeņi pretēji.

* *
*

Jāatzīmē, ka slavu senkapi (uzkalniņi ar ģindeņa vai ugunskaņiem) arī ir konstatēti tagadējā Latvijas teritorijā, proti, austrumos no Zilupes un Plisunas. Šeit izpētīju vairākus slavu kapulaukus 1925. un 1926. gadā: kapu uzkalniņi — gan apaļi, 0,50—1,75 m augsti, 5—12 m diametrā, gan iegareni, 9—10 m (un pat vēl vairāk) gari, apm. 4 m plati, 0,50—0,80 m augsti; visapkārt — grāvis. Iegarenie uzkalniņi un daļa apaļo satur zem uz-

Tai pašā Dzērvju kapā atrastās senlietas.

kalniņa tieši uz zemes virsmas pelnu un ogļu slāni ar viena vai vairāku liķu sadegušu kaulu paliekām, dažkārt ar vienu vai vairākiem māla terinveidīgiem podiņiem, reti ar citām senlietām. Pārējos uzkalniņkapos guļ ģindeņi, orientēti līdzīgi latviskiem, ar X—XI gadsimteņu senlietām un vienmēr ar māla podiņu ar ēdienu paliekām (piem., vistas kauliem) pie kreisās kājas. Šo pēdējo uzkalniņu forma atgādina latviešu uzkalniņus, bet paši apbedīšanas rīti, kā redzam, ir pavisam citādi.

Slavu kaps Latišonkos.

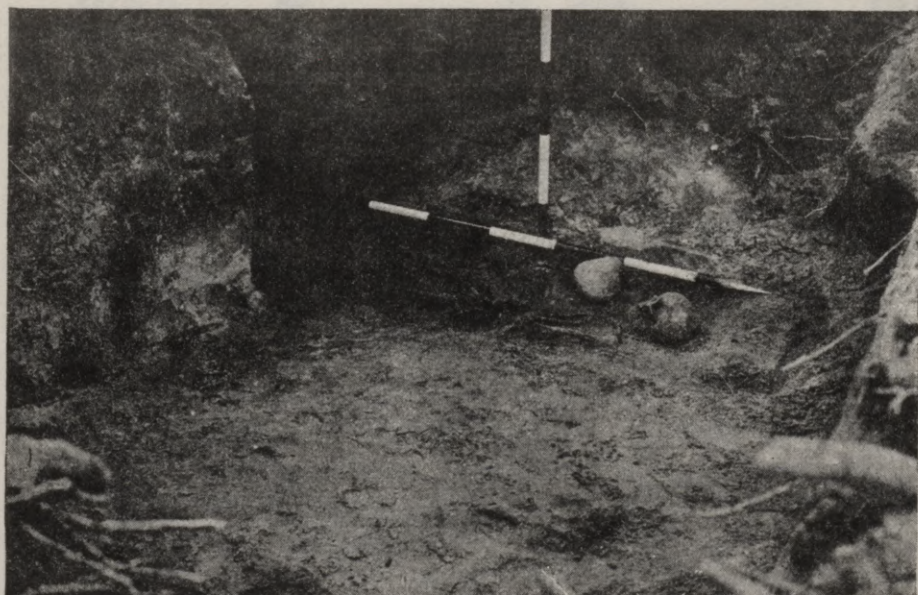
* * *

Kā sevišķi raksturīgu vēlā dzelzslaikmeta kapulauku pazīmi iespējams atzīmēt, ka tiem vienmēr izvēlēti smilts vai grants slāņi; mūsu senči savus mirušos labprāt guldīja uzkalnos („kapu kalnos“) vai kalnu nogāzēs; līdzenās un zemās vietās — reti, piemēram, Mežotnē. Kā par to jau runājām, vienā kapulaukā raka ilgus gadus, pat gadu simteņus. Ludzas apvidus Ciblas kalna kapi, piem., attiecas uz X—XIV gadsimteņiem: šeit saskaitīti 822 kapu uzkalniņi.

Latviešu kapos, it sevišķi Letgalē, atrastas bagātas apģērba paliekas. Vīrieši nēsāja pār galvu uzmaucamus vilnas svārkus ar garām piedurknēm, kuras mēdza izrotāt ar ieaušām vai uzšūtām spirālītēm; retāki

Uzkalniņkapi Ciblas kalnā.

Sievietes ģindenis šķirstā kādā Ciblas uzkalniņkapā.

bija sastopamas īsas piedurknes (līdz elkonim), kuras papildināja ar rokautiem, proti, ar bronzas gredzentiņiem izrotātu roku aptinumu, no elkoņa līdz delnai (tā Liepkalnas pag. Ķesteros un Kapiņu pag. Kristapiņos). Jumaras Draņķu kapos atrada svārku apkakles paliekas ar ieastu spirālīšu tiklu uz krūtīm; Rikopolē apkaklē bija ieastas divas spirālīšu rindas, Isnaudā — spirālītes ar zvārgulišiem un mēlītēm (trapezveidīgiem piekariņiem). Ludzā konstatēta ar zvērādu apšūta apkakle. Isnaudā, kādā karavīra kapā, kreisais piedurknes apakšgals bij apšūts ar 5 vijiņu rindām, it kā ar spīdošu bronzas lentu; labā piedurkne bija izrotāta ar 4 vijiņām, noliktām ik pa divi, domājams, gar iegriezumu piedurknē un paraleli tam. Ludzā, līdzīgā kapā, piedurkne bij bagāti izrakstīta ar ieastiem noplacinātiem bronzas riņķīšiem; raksti: rombi starp trīsstūru rindām un strīpām (lentām). Ludzā kādā vīrieša kapā zem vilnas svārku paliekām atrada vēl nātnas piedurknes, krekla paliekas. Apkakles izgriezumu sasprauda ar pakavveidīgu sakti; apjozās ar ādas jostu. Paslavu paliekas uzglabājušās tikai reiz, Ludzā, vismaz tikai Ludzā zinātniski konstatētas, un bija nātnas (no rupja lina auduma). Ap lieliem nēsāja vilnas sloksnveidīgus kājautus; kājauti uzglabājušies sevišķi labi Ludzā un Cēsīs; dažkārt, vismaz vēlākos gadsimtos (piemēram, XIII gadsimtā Dundagā) kājautus mēdza arī izrotāt ar bronzas gredzeniem. Ādas apavu paliekas konstatētas Ludzā, Isnaudā un Rikopolē; virs lielā pirksta apavu ieaso purnu dažreiz izrotāja ar 1—3 spirālītēm jeb 1 zvārguli. Rikopolē atrada papēdi un piesi.

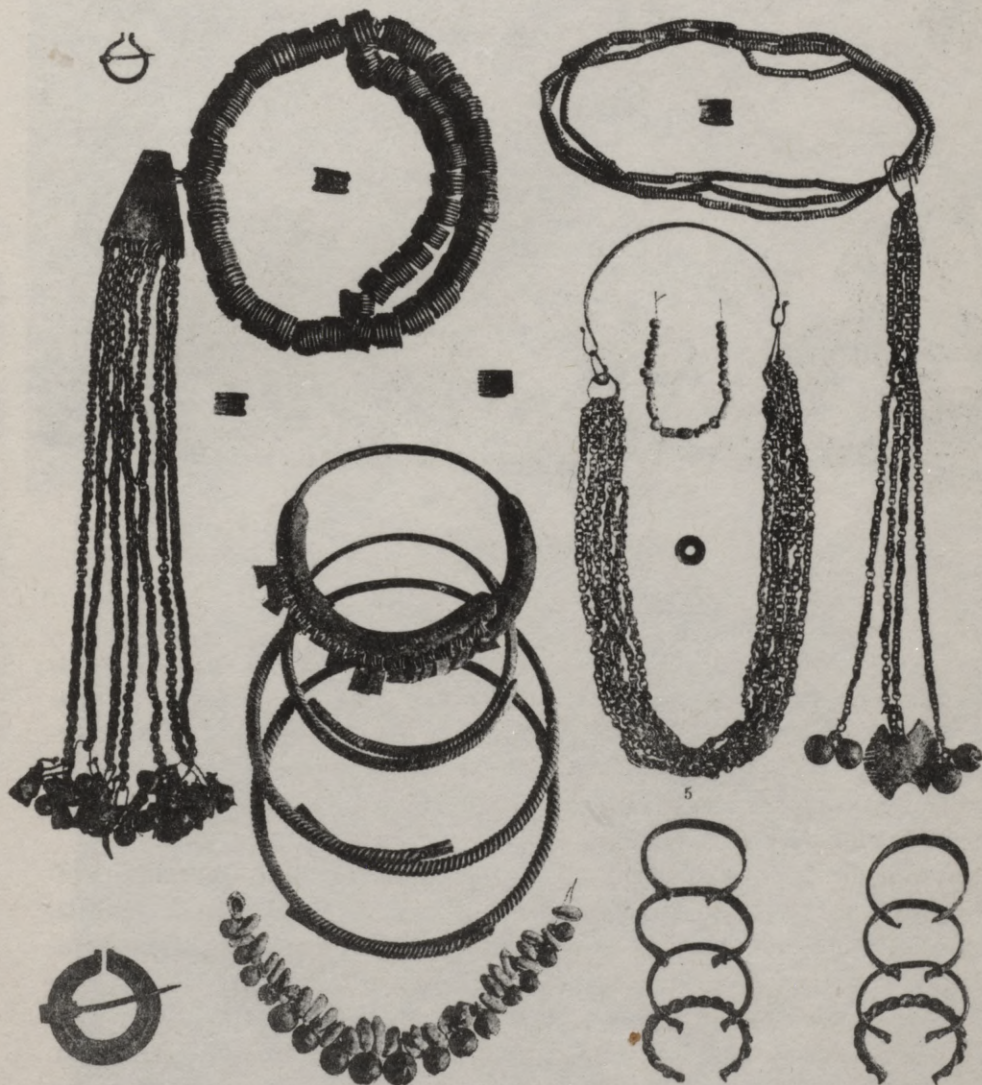
Galvā nēsāja ādas cepures, dažreiz apšūtas ar 3—4 spirālīšu rindām. Rikopolē kādā kapā varēja konstatēt uz krūtīm ar sakti saspraustu lapsādu. Zvērādas atrastas arī Raunas kapu silā, Launkalnā — lāčāda.

Vīriešu rotu lietas bija: gredzeni, aproces, ar bronzu apkaltas jostas, jau minētā saktis un bronzas ieaudumi un apšuvumi; ieroči: šķēps, cirvis, duncis, zobens, stops un bultas, un apaļš vairogš. Kuršu vairogus aprakstījis Indriķis: tie bija darināti no 2 baltiem dēļiem; šāda kuršu vairoga atbalstam (tā tad vairogš bija liels un smags) karavīriem bija šim mērķim piemērotā runga.

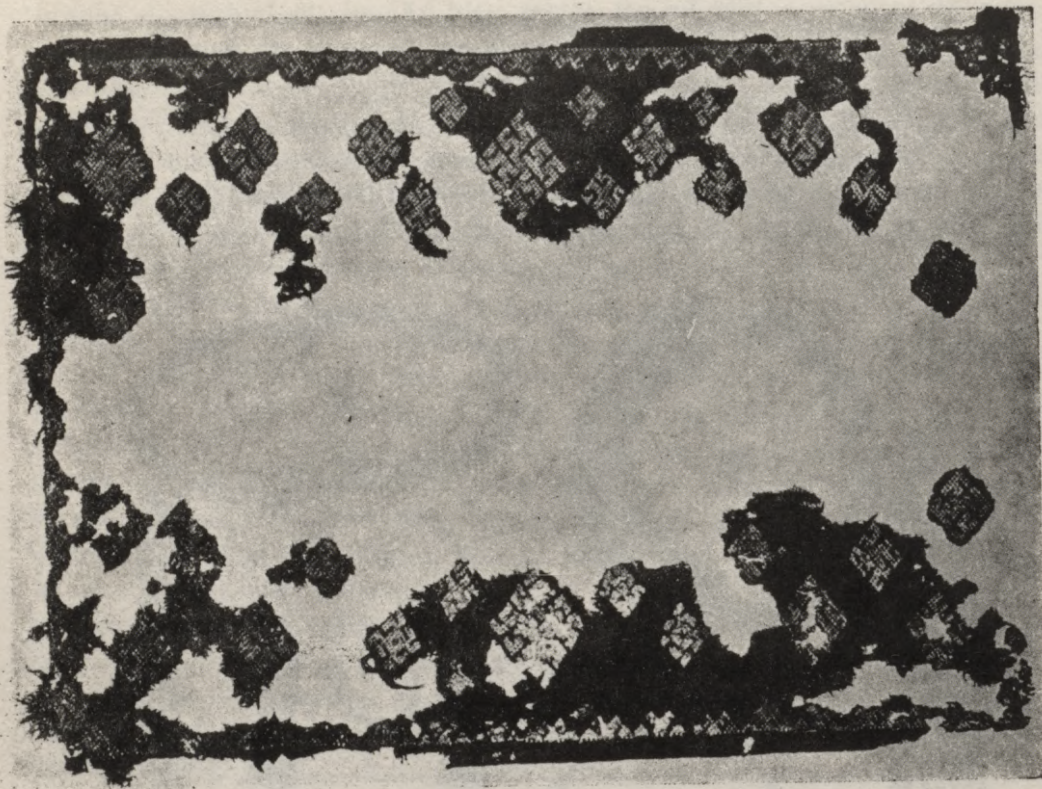
Ja nolēma karu, sabiedroto zemju vai novadu pārstāvji uzmina uz zemē noliktiem zobeniem, tā apsolot viens otram draudzību — uzticību un izturību kaujā. Pieteicot ienaidniekam karu, draudēdami pacēla nosinātus šķēpus; pēc uzvaras latvieši sita vairogus, spēlēja un dziedāja. Cīnijās gan jāšus, gan kājām; bet arī kājnieki, lai nenogurtu no tāla ceļa, karā ejot, ņēma zirgu līdzī. Latvieši cīņā bija ļoti izveicīgi un drošsirdīgi; Indriķis stāsta, ka kāds letgalis Veko viens cīnijies ar 9 krieviem.

Sieviešu tērps bija daudz daiļāks un bagātāks. Balts lina krekls ar

garām piedurknēm, vilnas brunči, vilnas balti kājauti (tā Ludzā) un ādas apavi ar zvārguli un spiralitēm (tā Isnaudā un Rikopolē, arī Jaunpiebalgā) bija parastais apģērbs. Dažreiz uzvilka vilnas jaku — svārkus. Kreklu sasprauda ar sakti; apjozās ar jostu, pie kuras labā pusē karājās vārpsta, kreisā — nazis un atslēga, arī dzirkles. Tomēr latviešu mātes un meitas labprāt uzmeta uz pleciem arī bagāti izrakstītu villaini (sagšu) ar ieaustām bronzas spiralitēm un gredzentiņiem un galvā lika bagātu rotu: jau-

Kāda XI gadsimta sievietes kapa senlietas Mērdzenes Dzērojās.

Stāmerienes villaine.

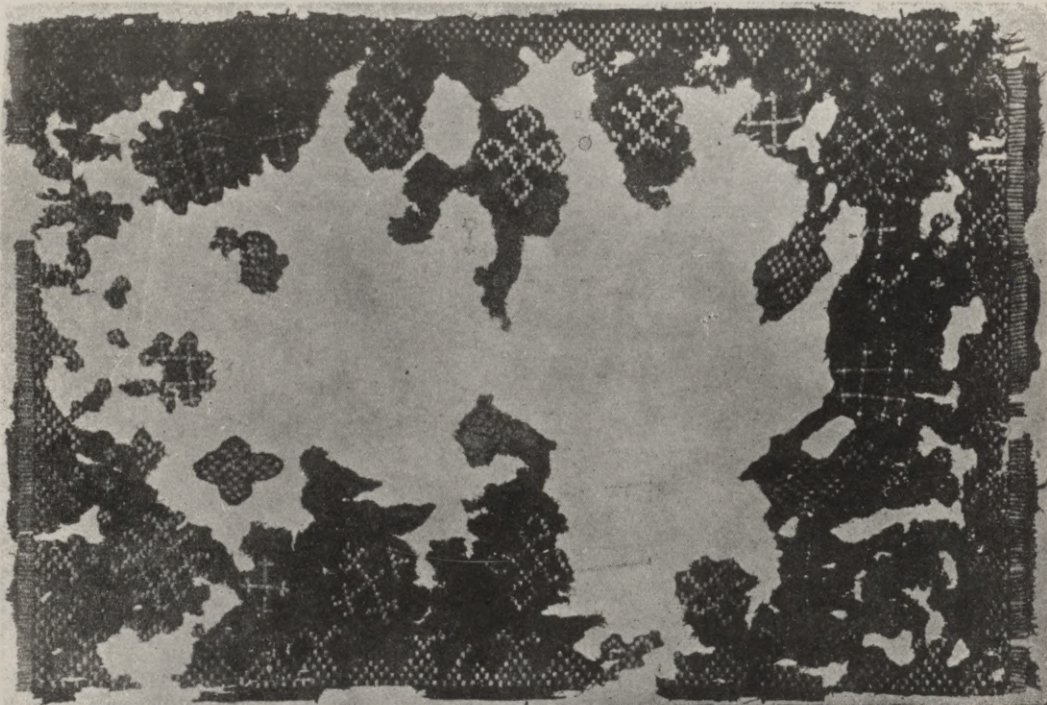
navas vainadziņu, sievas mīci. Villaini sasprauda ar sakti. Grezns bronzas vainadziņš, krūšu važiņu rotas, kakla rotas, aproces, gredzeni un apavu zvārguliši un spiralītes „spīdēt spīdēja“, visvisādi piekariņi līdz ar zvārgulišiem „skanēt skanēja“: „Es savos bāliņos skanēdama vien staigāju; skan zīlītes, skan krellītes, skan vizuļu vainadziņš“, — stāsta tautas dziesma par latviešu jaunavu.

Visi tikko sniegtie apģērba raksturojumi savākti, kā redzams, Letgalē, pie tam abu vēlā dzelzslaikmeta posmu senkapos; senā Letgalē, šķiet, bija visievērojamākās austuves. Zemgalē lielāki audumu gabali, diemžēl, uzglabājušies retāki, un Kursas ugunskaļos, protams, apģērba palieku nav un nevar būt; Kursas ģindeņu kapos audumi, diemžēl, atrasti tikai reti: bagātie Dundagas Lauku muižas atradumi attiecas uz XIII—XIV gadsimtu.

Latviešu audumi ar glītu ieloku un ieaustām bronzas spiralītēm un gredzentiņiem ir mūsu senču kulturas visievērojamākais piemineklis: ne skandināvieši, ne vispār ģermaņi, nedz arī slavi nekad neieauda bronzas

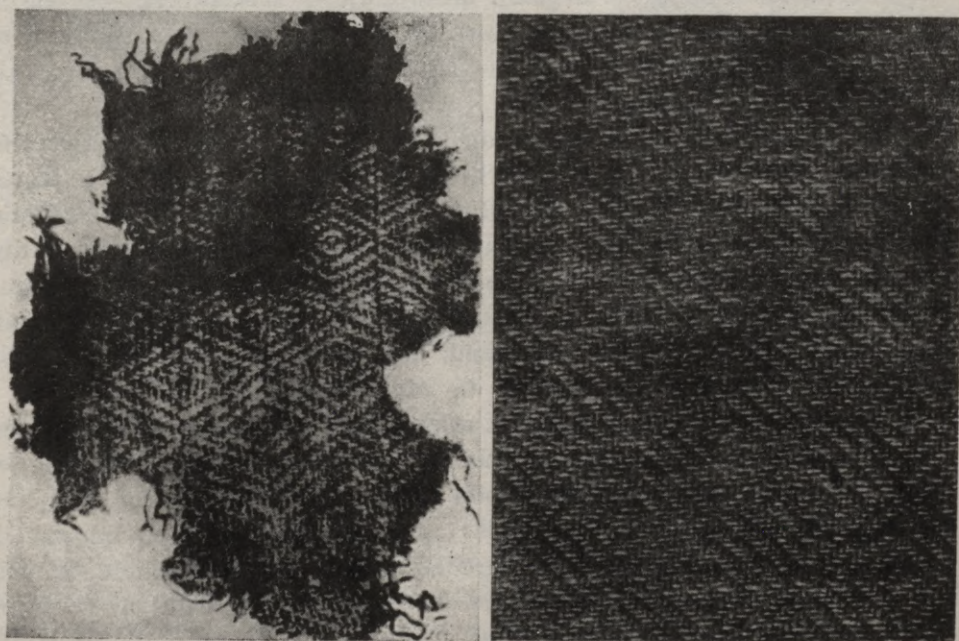
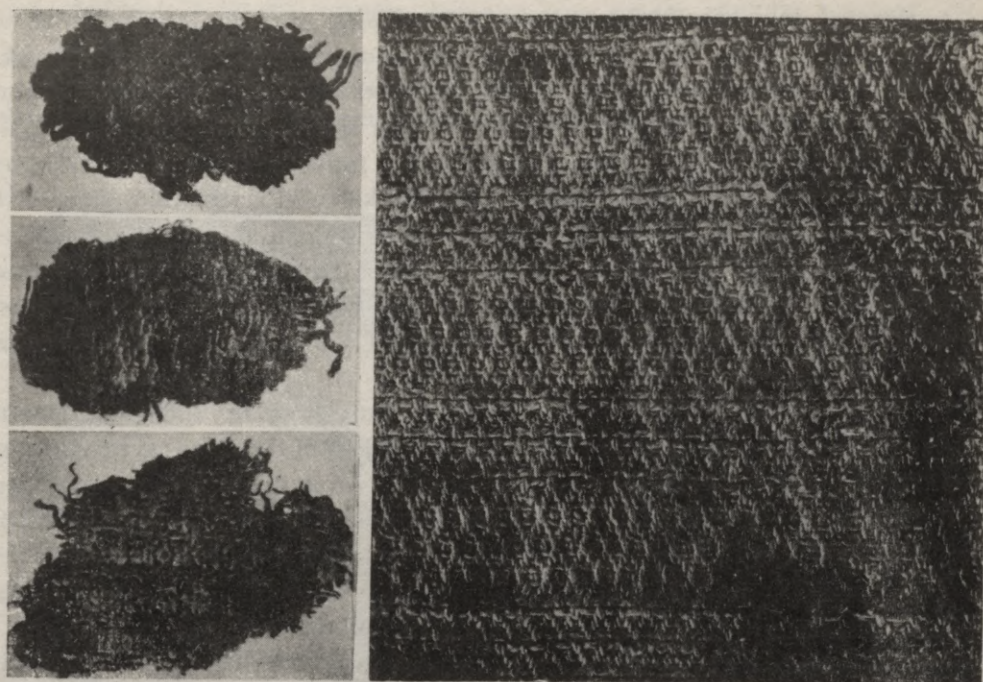
XII gadsimta Sīmerienes villaine (rekonstrukcija).

Ainavas villaine.

rakstus savā tērpā. Igaunijā līdzīgi audumi atrasti ļoti reti, un „Parisseljaraba“ turbu purvā atrastais tērps ievērojami atšķiras no latvju audumiem. Lībijas un Somijas audumi zināmā mērā līdzīgi latviešu audumiem, tomēr aušanas tehnika šeit cita. Tādēļ ne Somija, nedz arī Lībija (kurā bagātu audumu vispār daudz mazāk nekā latviešu zemēs), vai pat austrumi, kā dažkārt domāts, nav šo audumu dzimtene. Latviešu senkapos atrastie audumi neapšaubami ir seno latviešu ļoti attīstītas aušanas tehnikas ievērojams pierādījums. No smalkas vilnas dzijām ar lielu veiklību un mākslu auda gan gludu, gan eglainu vai diagonāli svītrotu audumu; konstatējami vairāki aušanas tehnikas paņēmieni; auda 3—4 nītīm, mēdza ieaust arī linu diegus; blakus glīti izstrādātam biežam vai plānākam vilnas audumam sastopami gābali, kas apliecina arī primitīvāku tehniku, atgādina primitīvu rupju diegu sapinumu. Audumi gan vienkāršaini, gan novērojamas atsevišķu diegu dažādas krāsas (brūna, pelēka, zila, sarkana un dzeltena); vismaz tādas krāsas vairākkārt konstatētas apaudīnās-celainēs ar raibiem ģeometriskiem rakstiem. Ludzā atrasts brūns auduma gabaliņš (apaudīna ar ieaustiem iedzelteniem ugunskrustiem); pēc prof. J. Auškāpa pētījumiem daži audumi (piem., villaines) bijuši zili.

Linu audumi: pa kreisi — Kārļu pag. Ainavas kapulaukā atraktie fragmenti, pa labi — atbilstoši jaunlaiku audumi A. Dzērvīša kolekcijā.

Samērā labi vairākkārt uzglabājušās villaiņu paliekas; viņas apliecina apm. $1,12 \times 0,76$ m lielu četrstūrainu audumu gabalu izlietošanu šai raksturīgai latviešu sieviešu tērpa daļai. Villaines izrakstīja ar maziem, gludiem, arī izdobtiem vai šķautnainiem bronzas skārda gredzentiņiem; villaines malas izrotāja ar bronzas spirāļu ieloku, raibu apaudiņu un bārkstīm. Vislabāk bija uzglabājušās villaines paliekas kādā vēlā dzelzslaikmeta otrā posma kapā Stāmerienē; villaine bijusi zila, to pierāda ķīmiska analīze. Sevišķi glīta apaudiņa, kurā vēl tagad labi redzamas brūnas, iezalšanas, sarkanas un zilas dzijas; brūnā fonā ieusti ģeometriski raksti — ugunskrusta motīvi un diagonālas stūrainas likloku vijas, sastādītas no maziem kvadrātiņiem.

Visbiežāk gar villaines malu ieauda tikai bronzas spirālīšu ieloku; dažkārt visapkārt villainei jumtiņos sakārtoja vēl bronzas gredzentiņus. Stāmerienes villainē jumtiņi pamijus izrotāti ar gaišiem, līdzīgi seno ēku zeltiņiem; pa visu villaini izkaisīti daždažāda zīmējuma ugunskrusti. Citkārt gredzentiņi ieusti krustiņu veidā, un tāds krustiņu tīkls — jeb arī tikai gredzentiņu tīkls — pārklāj visu villaini. Ļoti glītas ir dzeltenu māla pērliņu likloku vijas, kuras vairākkārt novērotas apaudiņās.

Villaiņu un apaudiņu raksti pārsteidz pat moderno cilvēku ar savu bagāto iztēli un daiļi nosvērto kompozīciju; šos latviešu audumus patiesi varēja apbrīnot ienācēji — tirgotāji un sirotāji — sveštautieši. Mēs varam it labi saprast Atskaņu chronikas sacerētāja vārdus par seno latvju zeltiņu „wunderlich gestalt“ un „selzēne cleit“: senās latvietes tērpa reto košumu varēja tikai apbrīnot.

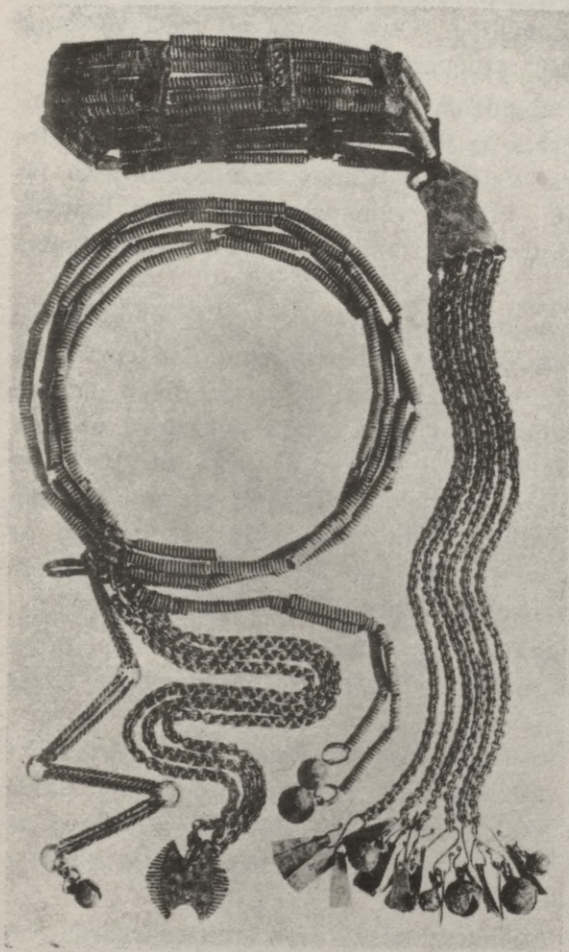
Ievērojamu tehniku apliecina arī pārējie audumi, kuri nebija izrotāti ar bronzas ieaudumiem un no kuriem darināja svārkus, brunčus, kājautus, bet arī bārkstotas villaines. Par vilnas audumu izgatavošanas paņēmieniem un raksturu jau runāts; līnu audumi krekliem un citām apģērba daļām bija gan diezgan rupji, gan smalki un pa lielākai daļai, kā redzams, balti. Ludzā kādā IX—X g. s. kapā kādas jaunavas galva bijusi pārklāta ar gandrīz šķidrautveidīgu ļoti plānu līnu audumu. Atrasti arī importēti audumi: zelta brokata gabaliņi un zīda diegi.

No vīriešu cepurēm un sieviešu micēm tikai maz kas uzglabājies; cepures un mices abos posmos un visās latviešu zemēs darināja no ādas jeb vilnas auduma. Cepures mēdza izrotāt ar 3—4 spirālīšu rindām visapkārt cepurei; mices pakausī varēja savilkt ar ādas siksnīņu, kuru labprāt izrotāja ar bronzas apkalumiem un gredzenu. Ainavā, pie Ieriķiem, konstatēta viegla vilnas auduma mīce; mīci sānos izrotāja ugunskrusti no bronzas gredzentiņiem un spirālīšu tīkliņi.

Kursā, šķiet, atrasti bruņu cepures fragmenti; atcerēsimies, ka tāda bija arī Rūsiņam 1212. gadā, Dabreļa pili aizstāvot. Bet bruņu cepures citādi

nav atrastas; ja latvieši vispār bruņu cepures lietoja, viņi tās būs ievēduši no citām zemēm.

Jaunavas nēsāja vainadziņu, kuru darināja no bronzas skārda gredzentiņiem, sīkām spirālītēm un retāki no lielākām spirālēm jeb pat spi-

Letgaļu vēlā dzelzslaikmeta bronzas spirālīšu kakla rota un vainadziņi.

Letgaļu XI—XII gadsimtu košais vainadziņš

raļveidīgiem gredzeniem. Ir iespējams konstatēt 3 vainadziņu veidus. Visiemīlotākais visās latviešu zemēs bija lentveidīgais vainadziņš: apm. 5 cm garas bronzas spirālītes uzvēra dzīparos, lūkā, kaņepājā vai siksnīņā un sakārtoja 5—6 paralelās rindās, kuras savienoja ar bronzas starpskārdēm-jostiņām. Starpskārdes izrotāja ar izspiestiem (izdobtiem) jeb

iegravētiem rakstiem: krustām šķērsām iegravētām paralelu strīpiņu rindām jeb izspiestiem taisnstūriem vai 2 paralelu izdobtu strīpu vidū 2 saulītēm. Tāds vainadziņš, patiesi, izskatījās kā spīdoša lenta, to uzmauca galvā ap pieri un pakausi. Vēlā dzelzslaikmeta pirmā posmā spirālītes bija sikākas; vainadziņa galus glīti savienoja pakausī un labprāt izrotāja ar dažādiem piekariņiem, sevišķi mēlītēm. Otrā posmā tai pašā vietā pie vainadziņa piekāra važiņas ar mēlītēm un zvārgulišiem.

Retāk sastopams kāds cits vainadziņa veids: apm. 1 cm plata bronzas skārda svītrotus gredzenus uzvēra uz lūka vai kaņepāja grīztes; grīztes galus sasēja mezglā un vienu vai vairākas dažkārt dažāda resnuma tādas izrotātas grīztes uzlika galvā. Līdzīgs vainadziņš konstatēts Letgalē, Zemgalē un, kā redzams, arī Kursā, pie tam tikai vēlā dzelzslaikmeta pirmā posma kapos.

Tikai Letgalē un otrā posma kapos (kā šķiet, XI—XII g. s.) atrod arī vēl kādu trešo vainadziņu veidu, kurš varbūt uzskatams par iepriekšējā veida košāku attīstību. No vilnas dzijām sapina vienu vai divus diezgan resnus valgus, kurus sasēja pakausī; gali pīnes veidā nokarājās uz muguru, tur sadaloties vairākās tievākās bārkstīs. Uz valga un bārkstīm uzvēra spirālveidīgus riņķus un gredzenus, pie bārkstīm piekāra piekariņus (mēlītes un zvārgulišus); dažkārt tādu vainadziņu vēl izrotāja ar sikāku spirālīšu vītņēm. Ludzā un Ainavā (pie Ieriķiem) kādā kapā atrada kopā pirmā un trešā veida vainadziņus, pēdējo uzliktu uz pirmā.

Sievietes labprāt nēsāja arī kakla rotas: kauri gliemežus, stikla, bronzas, dzintara un dzeltena māla krelles, arī spirālīšu virknes un kakla gredzenus.

Bronzas spirālīšu virknes, uzvērtas ādas siksnīnās un sakārtotas 4 rindās, atrada kādā XI g. s. uzkalniņkapā Latgalē (Rikopolē). Kakla rotas mugurpusē bija piekārtas vēl citas spirālīšu virknes un važiņas ar mēlītēm un zvārgulišiem, kuras līdz ar vainadziņa važiņām bija noliktas uz labā pleca.

IX—X g. simteņos Letgalē ap kaklu nēsāja arī bronzas skārda važiņas, kuru gredzeni gandrīz 1 cm plati un svītroti.

Tomēr visparastākā sieviešu kakla rota visās latviešu zemēs bija kakla gredzeni, kurus nēsāja vienu vai vairākus, pat sešus. Ir iespējams konstatēt vairākus kakla gredzenu tipus.

Letgalē un Zemgalē VIII un IX g. s. labprāt lietoja gredzenus, kuru mugurdaļa apaļa, bet priekšējā plakana, gluda jeb izrotāta ar iegrieztiem rakstiem, kas atdarina vidējā dzelzslaikmeta skaldnainos izrotājumus.

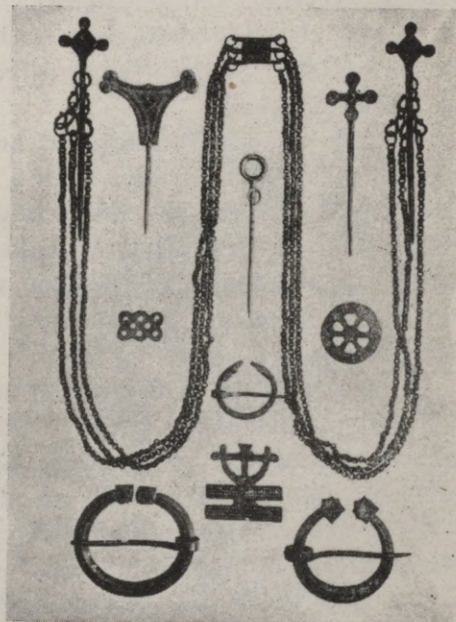
X gadsimtā šie gredzeni dabū piekariņus, papriekšu tikai mēlītes, tad arī zvārgulišus; raksti uz gredzenu plakaniem galiem top komplicētāki, parā-

das izliktas skujiņu vītnes. Arī XI un XII g. simteņos šie kakla gredzeni vēl ir iemīļota sieviešu kakla rota.

Tāpat vēlā dzelzslaikmeta pirmā posmā, bet arī vēlāk Letgalē un Zemgalē sastopami ļoti masīvi kakla gredzeni, darināti no diezgan resnām, griezumā ieapaļām stiepulēm; gredzenu gali: viens — sedlveidīgs, otrs — mākslīgi saliekts kāsitis. Raksti — īsu taisnu strīpiņu rindas — it kā iecirsti; iecirtumi dažreiz platāki un atgādina četrstūraīnas šūniņas. Zemgalē, pēc vi-

Letgaļu vēlā dzelzslaikmeta kakla rotas.

Zemgaļu vēlā dzelzslaikmeta rotu lietas: rotu adatas un saktis.

dējā dzelzslaikmeta parauga, šo kakla gredzenu abos galos labprāt patur kāsišus un arī sakabina vairākus gredzenus kopā. Zemgalē ļoti bieži sastopami arī kakla gredzeni ar pogu galiem.

Vēlā dzelzslaikmeta otrā posma sākumā parādas jauns kakla gredzena tips: mākslīgi sagriež stiepuļi, it kā imitējot auklu, jeb arī savij kopā 2—3 tievas stiepuļes. Šie auklveidīgie gredzeni Letgalē un Zemgalē dažreiz ļoti masīvi un tad nobeidzas abos galos ar cilpiņām, jeb arī vienā galā — ar 3 stiepuļēm un 3 apcirsta kona veida izgrieznojumiem, otrā — ar vienu līdzīgu izgrieznojumu un divu stiepuļu noplacinājumiem. Mazāk masīvie auklveidīgie kakla gredzeni galos nobeidzas ar

cilpiņām, jeb četrskaldnaini, jeb arī vienā galā — ar cilpiņu, otrā — ar kāsīti, vai vienā — ar kāsīti, otrā — ar bumbeni. Pēdējie mugurpusē dažreiz nogludināti, apaļi vai četrskaldnaini un tad izrotāti ar diezgan dziļi iesistiem rakstiem, trīsstūriem un apaļu iedobumiņu likloku rindu. Arī četrskaldnainie riņķu gali mēdz būt izrotāti: gan iesistas saulītes, gan iegrieztas paralelas strīpiņas; skaldņu galos redzami iegriezumi. Kursā sastopami auklveidīgie gredzeni ļoti masīvi un parasti veidoti ar slīpi apcirstiem galiem; retāki sastopami pīti gredzeni ar cilpu un kāsīti un vienkāršas stiepules ar uzvērtiem spirālveidīgiem gredzeniem.

Kursā atrasti dzelzs kakla gredzeni; Kursā, Zemgalē un Letgalē — arī no sudraba. Sudraba kakla gredzeni parasti atkārtoti aprakstīto bronzas gredzenu formas.

Parasta sieviešu rota bija arī bronzas „važiņas rotas“. Važiņas mēdza sakārtot un nēsāt 4 dažādos veidos, un arī pašas važiņas ne vienmēr darinātas pēc viena un tā paša parauga. Blakus vienkāršām, divkārtotām, trīskārtotām un četrkārtotām apaļu stiepuļu riņķīšu važiņām sastopamas skārda stīpiņu važiņas, auklveidīgu stieniņu važiņas, stieniņu važiņas ar uzvērtām spirālītēm un, reti, saliektu stiepuļu gredzentiņu važiņas, kuras atgādina pinumu.

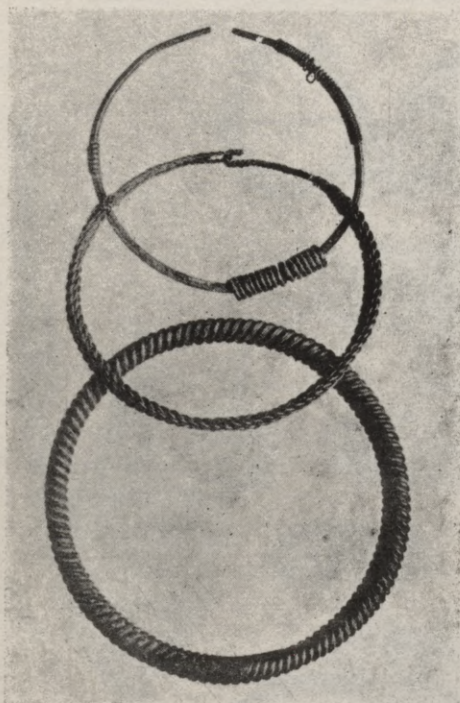
Īpatnējā letgaļu važiņu rota ir stiepuļu gredzentiņu važiņas, kuras piekabinātas pie plakanas stīpiņas — lociņa-važtura ar kāsišiem galos; lociņš dažreiz ornamentēts ar iesistiem ģeometriskiem rakstiem: trīsstūriem un rombiem. Reti lociņš pārklāts ar plānu sudraba plātnīti. Važiņu pavisam — 1—7; pie važiņām mēdza piekārt arī piekariņus: zvārgulišus, mēlītes, lāča ilkni vai bronzas ķemmīti.

Zemgalē un Kursā, sekojot iepriekšējo laikmetu paraugam, lociņa vietā lietoja divas adatas. Visi vēlā dzelzslaikmeta adatu tipi jau sastopami vidējā dzelzslaikmetā. Adatas biežāki ar krustveidīgu galvu, retāki — ar trīsstūr- vai riņķveidīgu. Kā vidējā dzelzslaikmetā, adatu galvas dažreiz apklātas ar sudr. plātnīti, vienmēr izrotātas rakstiem: saulītēm. Sastop pielodētas apaļas pumpiņas. Kursā atrastas ievērojami garas adatas.

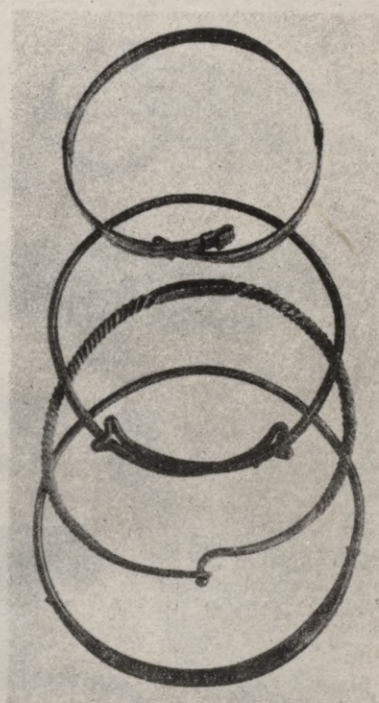
Adatas, kā agrā un vidējā dzelzslaikmetā, atrod uz ģindeņu krūtīm — pa vienai pie pleciem, retāki tās saliktas krustiski; domājams, ka ar adatām sasprauda villaini. Važiņas piekabināja vai nu tieši acī — caurumiņā (zem adatas galvas), jeb pie acī ievērtā gredzentiņa, vai arī pie sevišķa važiņu turētāja: mākslīgi saliektas stiepules vai plātnītes. Plātnīti darināja segmenta vai pusmēneša veidā ar 3—4 cilpiņām. Adatu „važiņu rotām“ ņēma 1—2 jeb 3—8 važiņu virknes; ja virknes bija garas, tās sevišķi Zemgalē vidū pārtrauca ar starploceklīti. Piekāra piekariņus.

Visās latviešu zemēs sastopams arī trešais „važiņu rotu“ veids: īsākas važiņas ar daudziem piekariņiem, zvārgulišiem un mēlītēm, kuras pieka-

bināja pie segmenta vai trapezveidīga turētāja (arī krusta vai saliektas stiepules) un tad piešuva vai piesprauda ar sakti tieši pie vainaga vai apgērba, proti, pie villaines stūra. Važiņu pavisam — 3 līdz 10; segmentveidīgie turētāji dažreiz sudraboti, gandrīz vienmēr izrotāti rakstiem, piem., saulītēm, bet arī ar uzlodētām pumpiņām un ažuru griezumiem.

Kuršu vēlā dzelzslaikmeta kakla gredzeni.

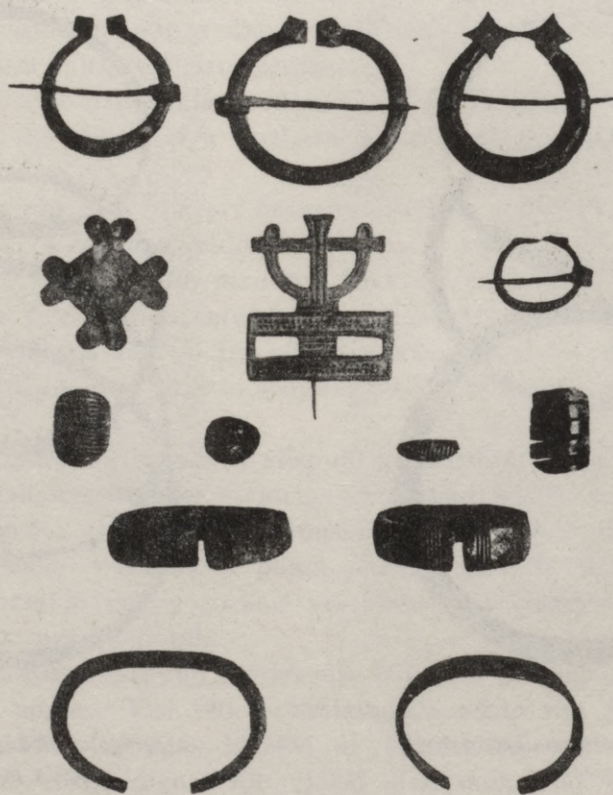

Zemgaļu vēlā dzelzslaikmeta kakla gredzeni.

Beidzot, sastopams vēl ceturtais „važiņu rotu“ veids ar 1—3 važiņām, kuru viens gals piestiprināts pie kāda gredzentiņa vai plātnītes, bet otrā galā pie kopējā gredzentiņa karājas piekariņš: zvārgulītis, mēlīte, divpusīga ķem-mīte jeb „tauriņš“. Dažreiz nekādu piekariņu nav. Šīs „mazās važiņu rotas“ vienu galu piešuva pie villaines viena stūra un, apņēmuši villaini, otru rotas galu piesprauda ar sakti pie pretējā stūra. Tas konstatēts Ludzā, kur līdzīgas važiņas atrada guļam uz labā pleca.

Sakts bija vēlā dzelzslaikmetā latviešu zemēs visparastākā rota: to atrod kā sieviešu, tā arī vīriešu kapos. Saktis lietoja apgērba saspraušanai; tās atrod uz pleca, apkakles, krūtīm un pat jostas vietā.

Līdz X g. simtenim latviešu zemju kapos sastopamas arī vidējā dzelzslaikmeta saktis, piem., šķēršu, stopveidīgās (ar plakanu kāju) un pūcveidīgās, tomēr īpatnējais vēlā dzelzslaikmeta sakšu tips ir pakavveidīgās saktis, kuras latviešu zemēs pirmo reizi parādas gan senāk. Sākumā ļoti vienkāršas, šķautnainas jeb apaļas, gludas vai auklveidīgi savītas, tās iz-

Kuršu vēlā dzelzslaikmeta saktis, aproces un gredzeni.

rotātas ar cilindriskiem vai vijveidīgiem galiem; X g. simtenī un vēlāk parastas saktis ar četrstūrainu plātņi galos vai daudzskaldnainām galviņām. Gludo, apaļo sakšu apakšpuse bieži noplacināta. XI g. simteņa sākumā parādas saktis ar magoņgalviņām un zvērģalviņām; pirmās apaļas, gludas, pēdējās imitē auklu jeb arī savītas no 2—4 stiepulēm, dažreiz apvītas vēl ar tievāku auklveidīgu stiepuļi. Kursā parādas uzvērta gredzena vai krellveidīgi izgreznojumi uz sakts loka, un loka vidū no gredzena vai krelles izaug dažkārt nozarojums, kas atgādina krustu. Šo sakšu pirm-

dzimtene meklējama Skandināvijā, no kurienes patapināta arī sakts ar zvērveidīgām galviņām. Tāpat Kursā bieži sastopamas saktis ar taurveidīgi paplašinātiem plakaniem galiem, arī darinātas pēc Skandināvijas parauga.

Pakavveidīgo sakšu loks gandrīz vienmēr — ja nav atdarināta aukla — bagāti izrotāts rakstiem, kuri gan iesisti, gan iegriezti, bet arī lieti; redz: saulītes, skujiņas, taisnas un likloku līnijas, trīsstūrus, trīsstūrus ar

Kuršu zobenu rokturu daļas, uzgals un šķērses (b, c, d, e, f, g), un makstu uzgali (a, h).

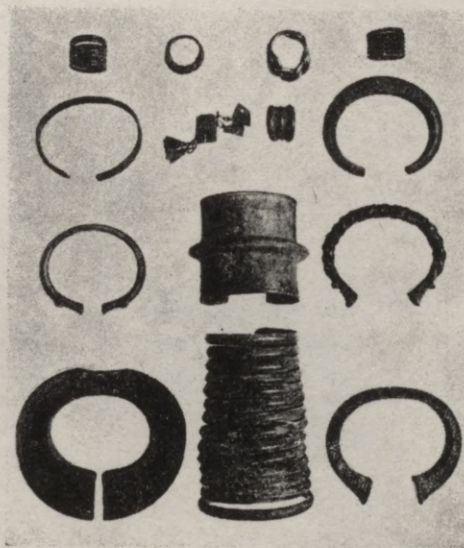
3 lāsītēm vidū, pinumu motivus. Zemgalē uz sakšu galviņām konstatēti ugunskrusti. Saktis $3\frac{1}{2}$ —10 cm diametrā, gandrīz vienmēr no bronzas, reti no sudraba.

Aproces gandrīz vienmēr darināja no bronzas; sudraba aproces atrastas ļoti reti, bet gan visās latviešu zemēs. Aproces nēsāja vīrieši un sievietes; daži aproču tipi bija īpatnēji tikai vīriešiem, tāpat daži citi — tikai sievietēm. Vēlā dzelzslaikmeta pirmā posma letgaļu sieviešu kapos bieži atrod spiralveidīgas aproces, kuras virspusē noapaļotas jeb šķautnainas, reti galos izrakstītas saulītēm, skujiņām vai rombu virknēm. Zemgalē spiralveidīgās aproces darina šķautnainas un smagas. Tai pašā laikā

ces, kā liekas, parādas XI g. simtenī un, domājams, patapinātas no Skandināvijas. Tomēr darinātas aproces Latvijā; to vislabāk pierāda bieži lietotie īpatnējie latviskie raksti uz aproču lokiem.

Kursā abos posmos sastopamas vienkāršas lentveidīgas aproces ar ieapaļu vai šķautnainu virspusi; raksti bieži imitē pinumu; retāki ir saulīte, eglīte un trīsstūri.

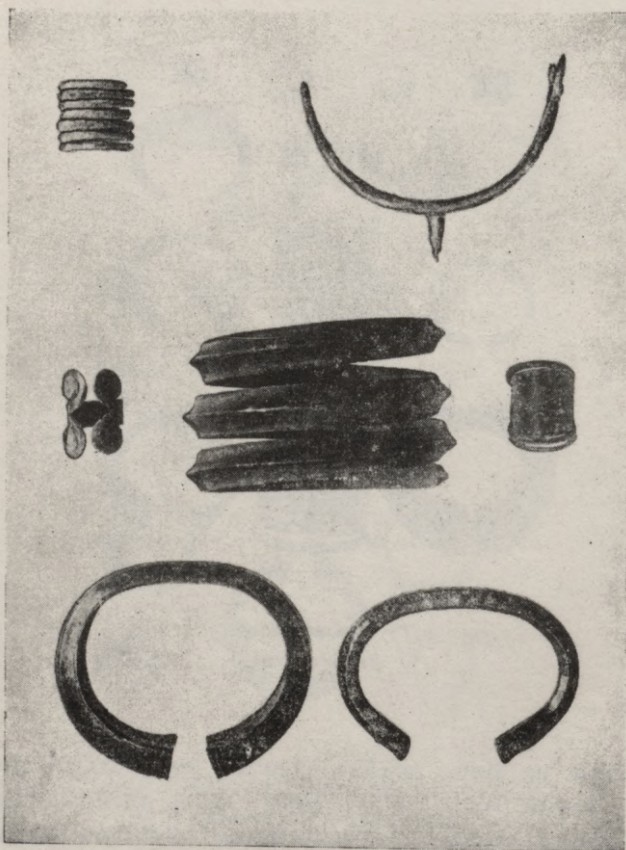
Letgaļu vēlā dzelzslaiķmeta aproces un gredzeni.

Aproces nēsāja uz abām rokām, vienmēr zem elkoņa; augstās vīriešu aproces biežāki kreisā rokā, retāki labā. Kādā karavīra kapā, Isnaudā, Letgalē, augstā aproce, salauzta, bij nolikta zem labās rokas uz krūtīm; līdzās galvai atradās divas saliekta zvērgalviņu aproces, bet uz rokām bija uzmauktas tievās auklveidīgās, tā tad varbūt ievestas (slavu) roku rotas. Spriežot pēc dažām ģindeņa pazīmēm, kapā bija apbedīts kaujā kritis karavīrs.

Gredzenus nēsāja vīrieši un sievietes, pie tam uz abu roku pirkstiem, labprāt uz 3 vidējiem, bet arī uz mazā, un bieži vairākus, piem., 6—9. Pirmā posmā noteikti pārsvarā spirālveidīgie gredzeni no apaļām vai lentveidīgām stiepulēm; uz šiem gredzeniem sastopami arī raksti — saulītes un paralelas svītras. Dažreiz stiepule atdarina auklu.

Otrā posmā pārsvarā spirālveidīgie gredzeni ar skārda plātnīti zem spirālēm, retāk — savīti no nevienāda platuma skārda stīpiņas; pie

spiralveidīgiem labprāt piekabina piekariņus (mēlites). Bet tad pat labprāt atdarina arī auklu, un gredzens dabū vienkārša riņķa formu, ar spraugu jeb bez tās. Parādas gredzeni ar ovalu bagāti izrotātu plātniti, un Zemgalē vēl gredzeni ar spraugu un dubultspiraļu izgriezumiem loka galos.

Zemgaļu vēlā dzelzslaikmeta piesis, aproces un gredzeni.

Mēdz apgalvot, ka gredzeni lielākā vairumā atrasti Letgales kapos; tomēr visi gredzenu tipi atrasti arī Zemgalē un Kursā. Zemgalē pat atrasti daži īpatnēji gredzenu tipi un, tāpat kā Letgalē, gredzeni no sudraba. Vispār gredzenu senkapos ļoti daudz.

Ādas jostas pa lielākai daļai bija vīriešu apģērba piederums; jostas uzšūva uz bērza tāsīm un izrotāja ar sudraba un bronzas apkalumiem. Apkalumi četrstūrains (dažreiz ar zāģveidīgu apakšmalu), rozetveidīgi,

sirdsveidīgi un apaļi ar izdobtu vidu; pie jostas mēdza piekārt bronzas gredzenus. Apkalumi piekniedēti ar nelielām bronzas kniedītēm. Smagākas apkalumu plātnītes medza izrotāt ar iegrieztiem rakstiem (piem., skujiņām), sīkākus — ar izspiestiem (izdobtām sirsniņām, rozetēm, zvaigznītēm, pumpiņām un pinumiem). Sevišķi glīti līdzīgi apkalumi vēlā dzelzslaikmeta otrā posmā. Letgalē vairākkārt atrastas apkalumu plātnītes ar izspiestiem zirdziņiem. Dzelzs apkalumi ļoti reti un biežāk sastopami laikmeta beigās.

Letgaļu vēlā dzelzslaikmeta ieroči.

Letgaļu vēlā dzelzslaikmeta darba rīki.

Bagāti izveidoja arī jostu sprādzes, pa lielākai daļai darinātas no bronzas, reti no dzelzs. Sprādzes loks bija apaļš, ovals, četrstūrainis jeb ornamentāli izliekts, liras, bumbiera vai sīpola veidā. Otrā posmā pie jostas piekabināja S-veidīgus jostas āķus. Bieži sastop arī jostu gredzenus siksnu savienošanai vai izzarošanai: divi koncentriski gredzeni savienoti ar trim spieķiem, jeb arī vienā gredzenā — 3 spieķi, tā iedalot vietu 3 siksniņām.

Pie jostas gredzena važiņās piekāra galodu un nazi, pēdējo makstī, kuru darināja no ādas un bērza tāsīm un izrotāja ar bronzas apkalumiem: svītrotām skārda stīpiņām, izrakstītām plātnītēm augšpusē, kur

piekabināja važiņas, un gala apkalumiem. Nazis gulēja makstī ar muguru uz leju. Makstis uzglabājušās no abiem posmiem.

Arī sievietes nēsāja pie jostas piekārtus nazi, dzirkles un atslēgu; tomēr sieviešu jostas bieži tika austas no vilnas diegiem, līdzīgi vēlāku laiku jostinām. Tāda josta līdz ar brunču paliekām konstatēta Nēķenē.

Piekariņi senā Latvijā bija daždažādi: trapezveidīgas mēlītes, zvārguliši, ripiņas, zvaniņi, putniņi, zirdziņi, sunīši, ķemmītes, tauriņi, krustiņi un zvēru zobi. Lielākā daļa piekariņu bija no bronzas, daži no sudraba; pēdējie nereti izgreznoti ar glītām filigrana spirālēm. Kristīgi motīvi biežāki sastopami Letgalē un Zemgalē. Dzintara piekariņi nav reti. Kursā un Zemgalē bija iemīļoti mazi cirvja atdarinājumi, arī no dzintara.

Dzelzs lietas kapos un pilskalnos atrod ļoti bieži. No dzelzs darināja zobenus, dunčus, nažus, cirvjus, šķēpu un bultu smaiļus, dzirkles, adatas, iemauktu dzelzis un piešus un vēl daudz dažādu darba rīku, par kuriem jau runājam.

Bieži Kursā, retāki Zemgalē, reti Letgalē sastopami apmēram 0,80—1,0 m gari, 5—6 cm plati divasmeņaini zobeni ar metala spala uzgalu un šķērsi. Zobenus nēsāja koka vai ādas makstīs, ar bronzas gala apkalumiem. Letgalē (Ludzā) kāds maksts gals bija aptīts ar stiepuli. Arī spali dažkārt apkalti ar bronzas izrotājumiem, pat apzeltīti vai apsudraboti. Bieži asmens vidū, visgarām zobenam, stiepjas iedobums. Kursā atrasti importēti asmeņi, kas inkrustēti ar sudraba rakstiem.

Šis divasmeņainā zobena tips neapšaubami patapināts no Skandināvijas; to pierāda arī makstu apkalumi ar tipisku skandinavisku ornamentu (zvēru un stādu motīviem). Daļa zobenu droši vien importēta, bet liela daļa kalta Latvijā.

Zobeni sastopami abos posmos un, protams, tikai vīriešu kapos. Tomēr pirmā posmā (IX—X g. s.) spala uzgals masīvāks un atgādina trīsstūri; IX g. s. tas ar paralelām sānu skaldnēm, griezumā taisnstūrains, IX—X g. s. — noapaļots, griezumā ovals. Bet jau šai laikā spala uzgalu sāk it kā sadalīt 3 daļās, un otrā posmā, XI—XII g. simtepos, ornaments uz spala apkalumiem visbiežāki — rombu un riņķu sapinums, retāki — saulītes. Kursā, Užavā, atrasts zobens, kura spala šķērse izrotāta ar vīrieša attēlu un 2 aizskrejošu zaķu simetriski novietotām figurām.

Īpatnējais latviešu zobena tips bija 0,36—0,66 m garš un līdz 7 cm plats vienpusīgs asmens, bez šķērses un ar koka spalū, kuru dažreiz izrotāja ar aptītu stiepuli. Asmens dažreiz paplašinas uz galu un apm. $\frac{1}{3}$ no tā it kā slīpi nogriezts (no paplašinājuma uz galu).

Naži un dunči atrasti ļoti lielā vairumā; tie vienasmeņaini un vienmēr ar asu galu. Reti, piem., Kursā (Kazdangā) naži izrotāti ar trīsstūriem,

kuri iekalti gar muguru. Asmeņi — 10 līdz 30 cm gari, koka spals gandrīz nekad nav uzglabājies, konstatēti arī kaula spali.

Šķēpu smaiļus vēlā dzelzslaikmetā letgaļi darināja arī vēl ar iedzītņi, bet parasti letgaļi, zemgaļi un kurši — ar uznavu; šķēpi līdz ar cirvjiem visiemīlotākais senlatviešu ierocis. Iedzītņa smaiļi sastopami vēlā dzelzslaikmeta pirmā posmā. Otrā posmā īpatnējais ierocis neapšaubami

Zemgaļu vēlā dzelzslaikmeta dzelzs ieroči un rīki.

Kuršu vēlā dzelzslaikmeta dzelzs ieroči un rīki.

uznavas smaiļi, ja arī tai — Letgalē — neizzūd iedzītņu smaiļi. Iedzītņu smaiļi visbiežāk atgādina šauru slaiku lapu ar gludu jeb šķautnainu virsmu abās smaiļu pusēs. Tomēr sastopams vēl otrs šo šķēpu smaiļa tipa novirzījums: smaiļa spārni platāki un stūraini. Iedzītņis gluds jeb vitņains, ieskrūvējams. Iedzītņu smaiļi 25—40 cm gari.

Uznavas smaiļi vitollapas veidā un 30—50 cm gari, uznavā iekalti raksti, dziļas paralelas rievas, sakārtotas leņķos. Bet Letgalē un vēl biežāki Kursā un Zemgalē uznavas smaiļi — līdzīgi iedzītņu smaiļiem — arī šķautnaini un stūrainiem spārniem.

Harpunas ar vienu atskabargu retas, tomēr atrastas visās latviešu zemēs, tāpat bultu smaiļi ar 2 atskabargām. Raksturīgi, ka bultu smaiļi kapos atrasti tikai reti, lai gan, pēc chroniku ziņām, stops un bulta parastais latviešu ierocis. Lielākā vairumā bultu smaiļi atrasti attiecīgos pilskalnu mītņu slāņos, bet, varbūt, bultas darināja arī no koka.

Cirvji vēlā dzelzslaikmetā vienmēr ar vertikālu kāta caurumu; iespējams novērot 2 cirvju pamattipus: šaurasmens cirvjus un platasmens cirvjus. Pirmie pārsvarā pirmā posmā, otrie — otrā. Šaurasmens cirvji sastopami ar un bez pieta pagarinājumiem; pirmam šī tipa novirzījumam raksturīgs augšpusē gandrīz taisns, apakšpusē, tuvu pietam, mazliet sašaurināts asmens; otrs novirzījums darināts ar pieta abpusīgiem sānu pagarinājumiem un pilnīgi simetriski veidotu asmeni.

IX g. simtenī parādas platasmens cirvis ar taisnu muguru un bez pieta pagarinājumiem, X g. simteņa beigās — platasmens cirvis ar pieta muguras un sānu pagarinājumiem, jeb arī tikai ar sānu pagarinājumiem; asmeņu zobi apakšā apcirsti, asmens augšpusē gan taisna, gan iedobta.

Beidzot, otra posma kapos, sevišķi Kursā, atrod arī vēl cirvjus, kuru zobi apakšā nav apcirsti; šo cirvju zobi dažkārt ļoti plati, un piets darināts līdzīgs āmuram. Letgalē (Isnaudā) atrasts arī kaujas cirvis ar izliektu platu asmeni, kādu parasti atrod austrumos, piem., chazaru Saltovas kapulaukā.

Cirvju kātus dažreiz izrotāja ar aptītu bronzas skārda stīpu vai stiepu.

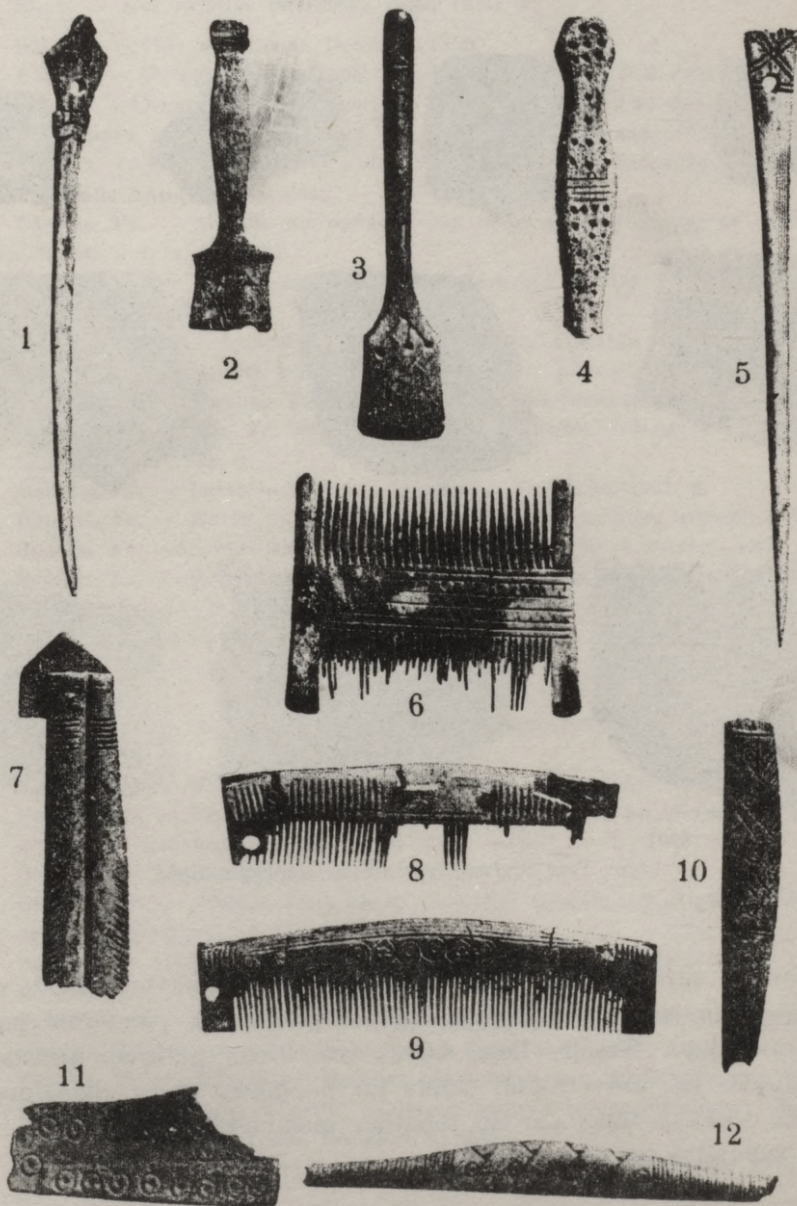
Kapļi un kalti atrasti samērā reti, biežāki — Zemgalē un Kursā. Kursā un Zemgalē atrasti sirpji un izkaptis; Letgalē — tikai sirpji. Arklus senie latvieši lietoja, bet tāds uzglabājies pilnīgi, protams, nekur nav; Blomu Pērļu kalnā atrasti dzelzs lemeši, kuri attiecināmi uz šo laikmetu.

Iemauktu dzelzis un bronzas apkalumi (arī siksnas), dzelzs kāpšļi un bronzas jeb dzelzs pieši atrasti vairākkārt; Kursā pat iemaukti ar sudraba apkalumiem, bieži dzelzs kāpšļi un pieši.

Adatas, ilenus, kaltus, urbjus, dzirkles un makšķeres āķus arī darināja no dzelzs; atslēgas un slēdzenes — no dzelzs jeb bronzas. Kursas ugunskaļos atrod ļoti lielā vairumā ragu paliekas ar bronzas apkalumiem; šos ragus, kā atzīmēts, lietoja piemiņu dzirēs.

Vēlā dzelzslaikmeta keramikas lauskas vairākkārt atrastas pilskalnu mītņu slāņos. Uz lauskām redzami raksti: paralelas svītras un viļņveidīgas līnijas. Apdedzinātie māli — gan gaiši, iesarkani, labi apstrādāti, gan pelēki, un tajos novērojams kvarca piemaisījums; lietota podnieka ripa. Arī vārpstu, ko bieži atrod sieviešu kapos, darināja no māliem, retāk no sārta akmens (spāta).

No kaula darināja lāpstiņas, adatas un ķemmes, kuras labprāt izrotāja ar saulītēm. No koka priekšmetiem kapos vairākkārt uzglabājušies izrotāti dēļu gabali; iegriezts rombu tikls, jeb dažkārt rombu virkne.

Vēlā dzelzslaiķmeta kaula izstrādājumi:

1, 5 — adatas; 2—4 — lāpstiņas; 6—12 — ķemmes un to fragmenti.

Brendiķu turbu purvā (pie Valmieras) atrada 2 ozolkoka laiviņas; viena no tām uzglabājusies. Laiviņas malās iegriezti ģeometriski raksti: rombi, jumtiņi un līkloku līnijas. Spriežot pēc atrašanās apstākļiem, laiviņa attiecināma uz X—XI gadu simteni.

Vēlā dzelzslaikmeta keramikas paraugi.

Laiviņa sevišķi interesanta tādēļ, ka rāda senlatviešu laivu un kuģu formu; atzīmējams būtu laiviņas garais priekšgals, piemērots peldēšanai arī jūras viļņos. Veselas lielas laivas (vai kuģa) paliekas atrastas Gaujā pie Siguldas un, grāvi rokot, netālu no Burtnieku ezera, dienvidos no tā; diemžēl, sīkākas ziņas par šo senatnes pieminekli nav uzglabājušās; paliekas sabojātas un pazudušas.

Literatura:

- Arne, T. J. — La Suède et l'Orient, Uppsala, 1914.
- Aspelin, J. R. — Antiquités du Nord Finno-Ougrien, V: L'âge du fer, Antiquités des Prv. Baltiques, Helsingfors, 1884.
- Abuls — Kur atradās Beveriņa? Rīgā, 1924.
- Bähr — Gräber der Liven. Dresden, 1850.
- Balodis — Материалы по истории лат. племени с IX. по XIII. столѣтіе, Москва, 1910.
- Balodis — Отчетъ о командировкѣ въ Прибалтійскій край лѣтомъ 1909 г. (Беверинскія раскопки), Труды предв. ком. по устр. XV. арх. съѣзда, Москва, 1911.
- Balodis, Fr. — Ein Denkmal der Wikingerzeit aus Sengallen, Lettland. Eurasia Septentrionalis Antiqua, IX. 1934.
- Balodis, Fr. — Metalls un metalla rotu lietas senatnē un tautas dziesmu atmiņā. Latvju tautas daiņas, V. 1930.
- Balodis, Fr. — Lettischer Burgen- und Hausbau in der jüngeren Eisenzeit. „Congressus Secundus“, Riga.
- Balodis, Fr. — L'Agriculture chez les Lettons. Filologu biedrības raksti, X. 1930.
- Balodis, Fr. — Apūles pilskalns. Brīvās Zemes illūstr. piel., 39., 1931.
- Balodis, Fr. — Raunas Tanīsa kalns. Izgl. Min. Mēnešr., 1927. g.
- Balodis, Fr. — Ne Tanīsa kalns, bet Pekas kalns. Atbilde E. Brastiņa kungam. Izgl. Min. Mēnešr., 1928. g.
- Balodis, Fr. — Latviešu-krievu senā robeža. Burtnieks, 1927. g.
- Balodis, Fr. — Kuršu pilskalnā. Letas pielikums provinces avizēm, 1934.
- Balodis, Fr. — Svētās vietās. Letas pielikums provinces avizēm, 1934. g.
- Balodis, Fr. — 9.—12. gadsimteņu Latvija. Senatne un Māksla, 1936, II.
- Balodis, Fr. — Mākslas pieminekļi latviešu 9.—12. gs. apmetnēs un kapos. Senatne un Māksla, 1936, IV.
- Balodis, Fr. — La Lettonie du 9-me au 12-me siècle. Pieminekļu valdes izdevums, 1936.
- Balodis, Fr. — Latvijas pilsētu vēsture. Pilsētu pašvaldību sanāksmes 1936. gadā, Rīgā.
- Balodis, Fr. — Zemgales osta. Dzīvei pretim, Rīgā, 1936.
- Balodis, Fr. — Senās latviešu zemes. Vēstures atziņas un tēlojumi, 1937.
- Balodis — Latviešu kulturas ziedu laiks Latgalē, L. S., 1925.
- Balodis — Ludzas-Rēzinas apvidus senvietas, I. M., 1925.
- Balodis, Fr. — Atrakts seno kuršu varenības piemineklis. Atpūta, 1932. g. Nr. 405 (par Apūles pilskalnu).
- Balodis, Fr. — Kaņavīrs senajā Latvijā. Latv. konvers. vārdn., 1933.
- Balodis, Fr. — Apuoles piliakalnis. Lietuvos Aidas, 1933.
- Balodis, Fr. — Latvijas arhaioloģija, Rīgā, 1926: vēlais dzelzslaikmets.
- Balodis, Fr. — Izrakumi Raunas Tanīsa kalnā 1927. gadā, Rīgā, 1928.
- Balodis, Fr. — L'ancienne frontière slavo-latvienne, Conférence des Historiens des Etats de l'Europe Orientale, II Partie: „Compte-rendus et communications“, Varsovie, 1928.
- Balodis, Fr. — Senlatvieši, Daugava 4, 1928.
- Balodis, Fr. — Letten und lettische Kultur in vorgeschichtlicher Zeit, Geografiska Annaler, 1929, H. 3. o. 4.
- Balodis, Fr. — Latviešu aizvēsture, Latvieši, Rīgā, 1930.
- Balodis, W. — Jumaras leja, Valmierā, 1909.
- Bielenstein — Die Holzbauten und Holzgeräte der Letten, S. P., 1907.

- Bielenstein — Altlettische Burgberge, 1899.
- Bielenstein — Grenzen des lett. Volksstammes, St. P., 1892.
- Birģel-Paegle — Celaines, L. S., 1926.
- Boy — Ber. über Ausgrabungen auf dem Kronsgute Zeemalden, Mitau, 1896.
- Busch — Aufdeckung der Hügelgräber am Putel-Gesinde, S. B., Rīg., 1896.
- Brastiņš — Latvijas pilskalni, I., Kuršu zeme, Rīgā, 1925, II., Zemgale un Augšzeme, Rīgā, 1926., III., Latgale, Rīgā, 1928., IV., Vidzeme, Rīgā, 1930.
- Brastiņš — Stāmerienes sagša, L. S., 1923.
- Brastiņš — Veclatviešu apģērbu rekonstrukcijas, L. S., 1923.
- Blese, E. — Ko zinām par aizvēsturiskām baltu ciltīm un mūsu tautas pirmsākumiem, Militārais apskats, 1922.
- Dreimanis, P. — Senlatvijas politiskā iekārta un zemgaļu simtsgadu cīņas, Jelgavā, 1934.
- Elksnīte — Jaunpiebalgas uzkalniņkapi, Rīgā, 1935.
- Frank — Die baltisch-arabischen Fundmünzen, Verh. Rīg., 1908.
- Ģinters, V. — Daugmales pilskalna 1935. gada izrakumi, Senatne un Māksla, 1936, I.
- Ģinters, V. — Daugmales pilskalna 1936. gada izrakumi, Senatne un Māksla, 1936, IV.
- Ģinters, V. — Latviešu tautas tērpa aizvēsture, Rīgā, 1936.
- Ģinters, V. — Daugmales pils un pilsētas kultūras sakari, Rīgā, 1938.
- Ģinters, V. — Daugmales pilskalna jātnieka figura, Rīgā, 1937.
- Hausmann, R. — Einleitung zum Katalog der Ausstellung zum X. arch. Kongreß in Riga, 1896.
- Karnups, A. — Die Haupttypen der lett. Halsringe in der jüngeren Eisenzeit, S. B. der Gel. Estn. Ges., 1928.
- Karnups, A. — Izrakumi Talsu pilskalnā 1936. gadā, Senatne un Māksla, 1936, IV.
- Karnups, A. — Dzīvnieceku galvas kausi Talsu pilskalnā, Senatne un Māksla, 1937, IV.
- Karnups, A. — Izrakumi Talsu pilskalnā 1937. gadā, Senatne un Māksla, 1938, II.
- Klaustiņš — Kā Egils Skalagrimesons braucis vikingos uz Kurzemi, Druva, 1914.
- Kundziņš, P. — Mūsu sirmā lauku būvniecība, Jaunā Latvija, 1918.
- Kundziņš, P. — Mūsu lauku būvniecības tradīcijas, II. L. inž. un techn. kongr. d., 1923.
- Kruse — Necrolivonica, Dorpat, 1842.
- Kiwull — Gewandreste und Bronzefunde aus einem lett. Gräberfelde der j. Eisenzeit bei Wenden, Mitt. Rīg., 1911.
- Moora, H. — Die Vorzeit Estlands, Tartu, 1932.
- Moora, H. — A propos de la fondation de Tartu, Sitzungsberichte der Gelehrten Estnischen Gesellschaft, 1933.
- Moora, H. — Bemerkungen über einige ostbaltische Schmucksachen der jünger. Eisenzeit, I, S. B. der Gel. Estn. Ges., 1928.
- Nermann, B. — Funde und Ausgrabungen in Grobiņa 1929. Congressus Secundus Archaeologorum Balticorum, Rigae, 1931.
- Nermann — Die Verbindungen zwischen Skandinavien und dem Ostbaltikum, Stockholm, 1929.
- Nerman, B. — Svenskarna i Ostbaltikum under Vikingatiden, Rīg. 1927.
- Prof. A. Švābe — Tālava, Sējējs, 1936., Nr. 2., 4.
- Сапунов — Рѣка Западная Двина, Витебскъ, 1893.
- Senās Latvijas vēstures avoti, II sējums, 1. burtn., prof. A. Švābes redakcijā, Rīgā, 1937.

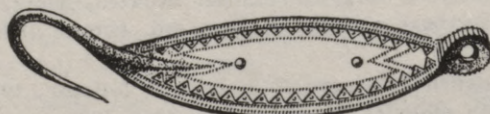
- Сизовъ — Отчетъ о поѣздкѣ съ арх. ч. в Курл. губ., Арх. изв. и зам., IX., Москва, 1893.
 Спицынъ — Люцинскій могильникъ, С. П. Б., 1893.
 Спицынъ, А. — Литовскія древности. Tauta ir žodis, III, Kaunas, 1925.
 Spekke, A. — Baltu tautas kristīgās eras pirmajā gadu tūkstoī, Tautas vēsturei, Rīgā, 1938.
 Švābe, A. — Jersikas karaļvalsts, Senatne un Māksla, 1936, I.
 Švābe, A. — Straumes un avoti, Rīgā, 1938.
 Stepiņš, P. — Izrakumi „Elkas kalnā“ vai „Pilskalnā“ Durbes pag. Sīderos. Senatne un Māksla, 1938, II.
 Šnore, R. — Latviešu kultūra senatnē. Vēlais dzelzs laikmets, 1937.
 Šnore, R. — Nagata. Latviešu konversācijas vārdnīca XIV. Rīgā, 1936.
 Šnore, R. — 11. gs. sudraba depozīts Salgales Rijniekos. Senatne un Māksla 1936, IV.
 Šnore, R. — Seno monētu atradumi Latvijā. Vēstures atziņas un tēlojumi. Rīgā, 1937.
 Šnore, R. — Zur Typologie der frühen Silberbarren in Lettland. Pirmā Baltijas vēsturnieku konference Rīgā, 16.—20. VIII 1937. Rīgā, 1938.
 Šnore, R. — Par vēlā dzelzs laikmeta sudraba atradumiem Latvijā. Senatne un Māksla, 1938, II.
 Šnore, E. — Kaņa kapi Mērdzenes pag. Dzērvju ciemā. Senatne un Māksla, 1936, II.
 Šnore, E. — Kuršu senlietu atradumi Rīgā. Senatne un Māksla, 1936, III.
 Šnore, E. — Izrakumi Sabiles „Krievu kapos“. Vēstures atziņas un tēlojumi. Rīgā, 1937.
 Šnore, E. — Dundagas kājauti. Senatne un Māksla, 1938, II.
 Tallgren, A. M. — Zur Archäologie Eestis, II, Tartu, 1925.
 Transehe — Die Eingeborenen Alt-Livlands, Balt. M.-schr., 1896.

* *
*
*

Literatura visām nodaļām:

- Aspelin — Antiquités du Nord Finno-Ougrien, V: L'âge du fer, Antiquités des Prov. Baltiques, Helsingfors, 1884.
 Bezzenberger — Analysen vorgeschichtlicher Bronzen Ostpreußens, 1904.
 Богдавленскій — Раскопки в Ливл. и Курл. губ. лѣтомъ 1896, Труды X арх. с. в Ригѣ, III., Москва, 1900.
 Ebert — Die Baltischen Provinzen 1913, Prähist. Zeitschr., 1913.
 Elksnīte — Latviešu senlietas Igaunijā, L. S., 1924, 1925.
 Grewingk — Zur Archäologie des Balticums und Rußlands, Archiv f. Anthrop., B. X., Berl., 1877.
 Grewingk — Über heidn. Gräber Ruß. Litauens, Dorpat, 1870.
 Харузинъ — Обзор доист. археол. в Эстл., а также Лифл. и Курл. губ., Ревель, 1894.
 Balodis, Fr. — Die baltische — finnisch-ugrische Grenze in Lettland in vorgeschichtlicher Zeit. Mémoires de la Société Finno-ougrienne, 67.
 Balodis, Fr. — Ethnische Probleme und die archäologischen Untersuchungen der letzten Jahre in Lettland. L. Ū. raksti, filol. un filos. fak. serijs, III, 2.

- Balodis, Fr. — Ievadam. Latviešu kultūra senatnē. Piem. valdes izdevums.
- Balodis, Fr. — „Livonia“ : Preistoria, Enciclopedia Italiana.
- Balodis, Fr. — Latviešu senās ciltis. Latv. lit. vēsture, I.
- Balodis, Fr. — Latvju aizvēsture. Latv. konvers. vārdn.
- Balodis, Fr. — Die lettischen Burgberge, Fornvänneren, 1929.
- Balodis, Fr. — Die lettischen Burgberge nach den Grabungen der letzten Jahre. Excavationes et studia, Helsinki.
- Šturms, Ed. — Talsu novada aizvēsture. Talsu novads I, 1935.
- Šturms, Ed. — Latvieši aizvēstures gaismā. Burtnieks, 1936., Nr. 3.
- Šturms, Ed. — Kursas aizvēstures problēmas. Izgl. Min. Mēn. 1934., Nr. 7—8, 9.
- Šturms, Ed. — Kurša (aizvēsture). Latv. konvers. vārdn., 10. sēj. (1933.—34.).
- Šturms, Ed. — Zur Vorgeschichte der Liven. Eurasia septentr. ant. 10 (1936).
- Riekstiņš, H. — Latvijas arhaioloģijas kartes. L. Aizvēst. M. I.
- Riekstiņš, H. — Latviešu cilšu kapu tipi un apbedīšanas parašas dzelzs laikmetā. Rīgā, 1935. L. Ū. stud. padomes grāmatn. izdevums.
- Šnore, R. — Valsts vēsturiskā mūzeja numismatiskā kolekcija. Senatne un Māksla 1936, II.
- Šnore, R. — Seno monētu atradumi Latvijā. Vēstures atziņas un tēlojumi. Rīgā, 1937.
- Stepiņš, P. — Latviešu klasiskā kultūra Latgalē. „Brīvā Zeme“ 47 — 1938. 26. II.
- Stepiņš, P. — Senie „kaŗa kapi“ Latgalē. „Brīvās Zemes“ illūstr. piel. 1938. 7. VII.
- Šnore, R. — Dzelzs laikmeta latviešu rotas adatas. Latv. aizvēstures materiāli I. Rīgā, 1930.
- Šnore, R. — Latgaļi (senvēsture). Latv. konvers. vārdn. X. Rīgā, 1934.
- Šnore, R. — Latvijas aizvēstures kartes I. Agrais un vid. dzelzs laikmets (1.—8. gs. pēc Kr.). Congr. sec. Archaeol. Baltic. Rigae, 19.—23. VIII. 1930. Rigae, 1936.
- K. Löwis of Menar — Verzeichnis zur Karte heidnischer Burgberge, Arbeiten des II balt. Historikertages, Reval, 1932.
- Hausmann — Übersicht über die archäol. Forschung in den Ostseeprovinzen im letzten Jahrzehnt, Arbeiten des I Balt. Historikertages, Riga, 1909.
- Engel, K. — Führer durch die Sammlungen des Dommuseums, Riga, 1933.
- Arbusow, L. — Frühgeschichte Lettlands, Riga, 1933.

SATURA RĀDITĀJS.

	Lpp.
Priekšvārdi	3
Senākie laiki. Latviešu senvēsture.	11
Ievadam	13
Latviešu senvēstures pētišanas gaitas	17
I. Latvijas aizvēsture.	
1. Akmens laikmeta pirmciltis, laiks līdz 1500. g. pr. Kr.	34
2. Bronzas un priekškristus dzelzslaikmeta cīņas, 1500. g. pr. Kr. — Kr. dz.	55
II. Latviešu senvēsture.	
3. Mūsu pirmciltis dzelzslaikmeta „romiešu posmā”, Kr. dzimšana — 400. g. pēc Kr.	79
4. Mūsu ciltis vidējā dzelzslaikmetā, 400.—800. g. pēc Kr.	112
5. Latvieši vēlā dzelzslaikmetā, 800.—1200. g. pēc Kr.	136

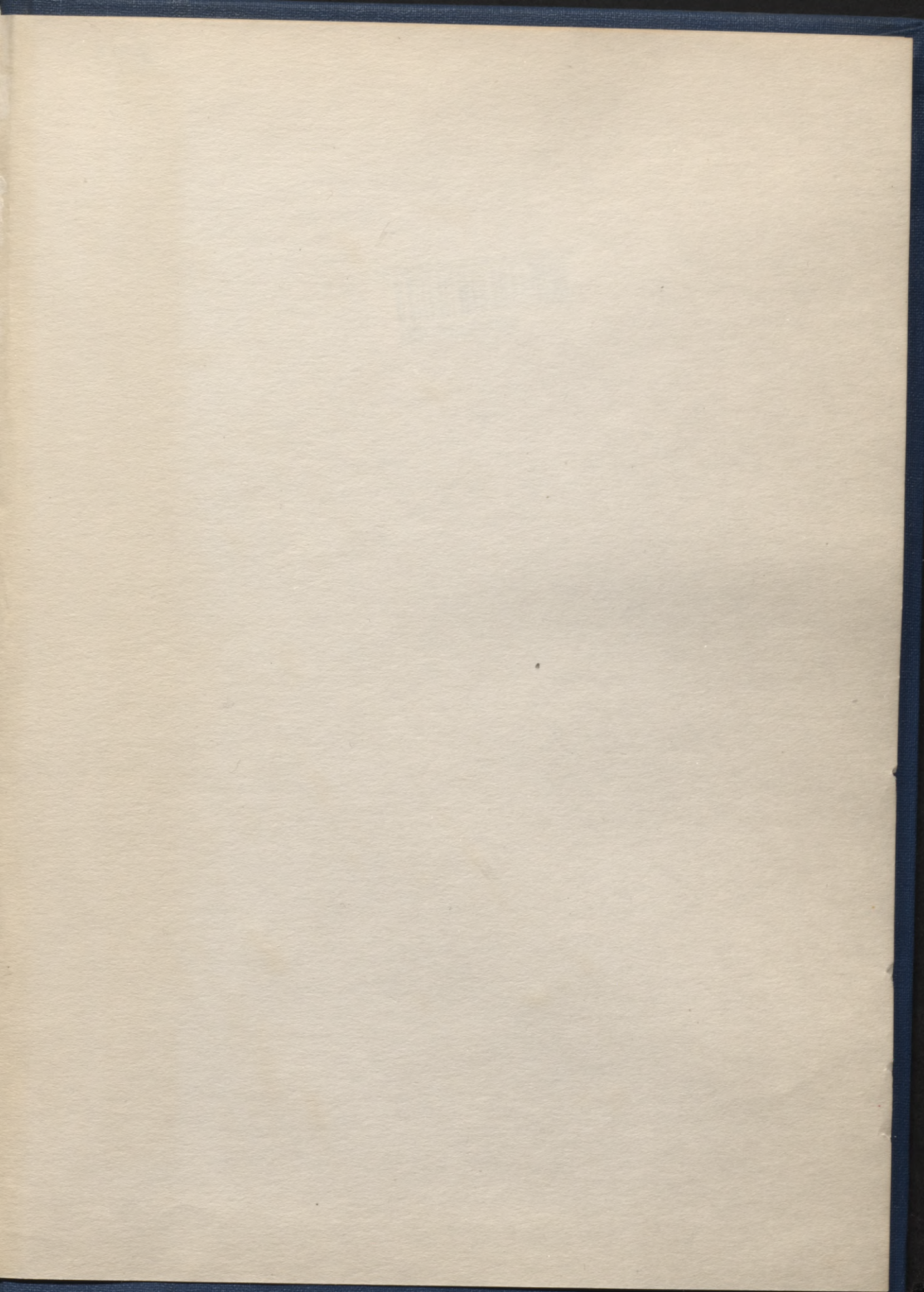

 zemgali	 letgali	 lībieši	 kurši	 igauņi
 somi	 rietumleiši	 austrumleiši	 senprūši	 ģermani

Baltu cilšu novadi agrā dzelzslaikmeta romiešu posmā.

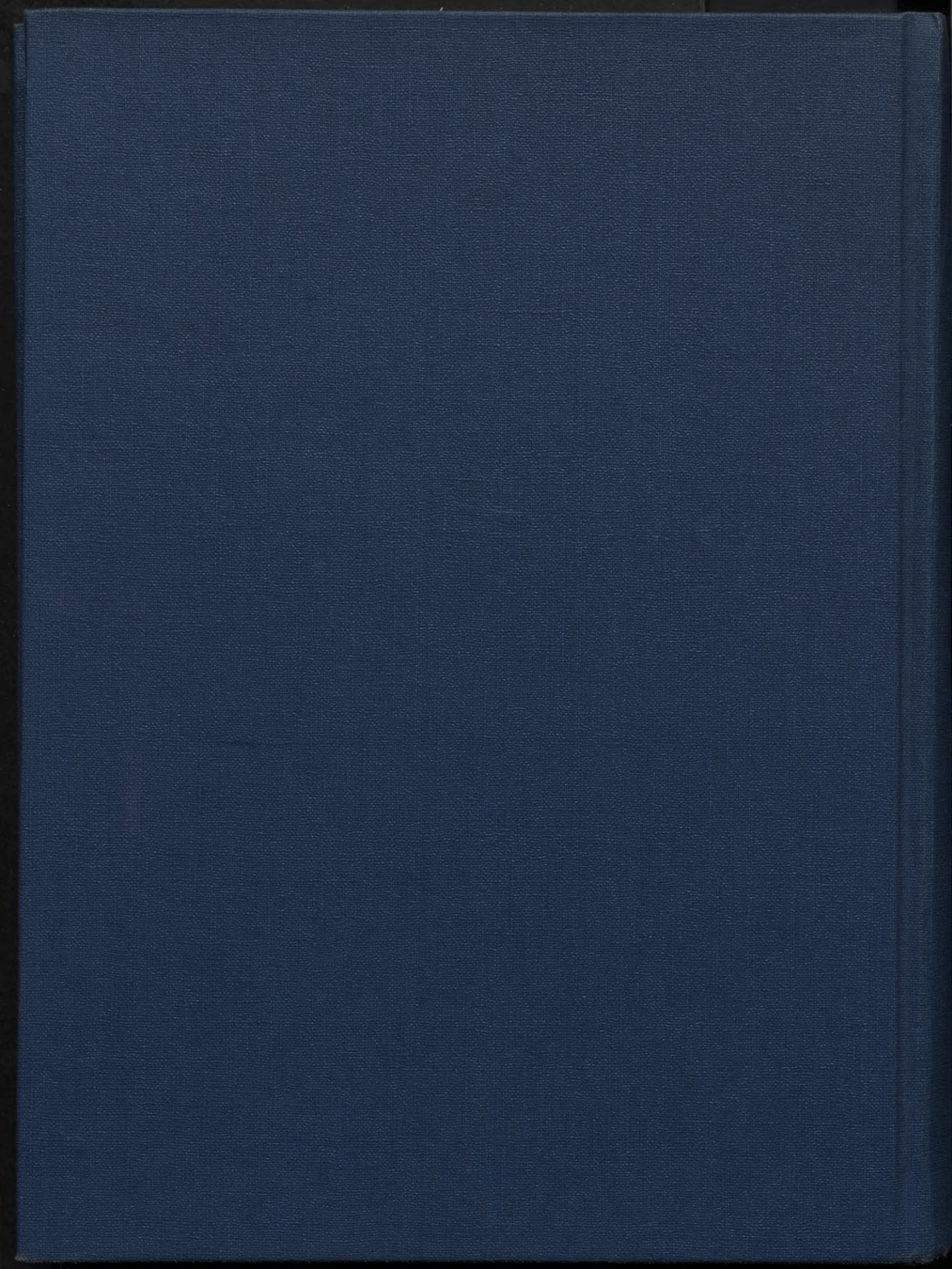

4.3045

LATVIJAS NACIONĀLĀ BIBLIOTĒKA

0309006433

SENA LATVIA